

Dedic această carte prietenilor și foștilor mei colegi din Catedra de Engleză de la Universitatea din Missouri. Își vor da seama imediat că e vorba de o operă de ficțiune – că nici unul dintre personaje nu este bazat pe vreo persoană reală, în viață sau decedată, și că nici unul dintre evenimente nu își are corespondentul în realitățile de la Universitatea din Missouri. Își vor mai da seama și că mi-am permis unele libertăți, atât în ce privește descrierea, cât și istoria Universității, astfel încât și ea a devenit, de fapt, un loc fictiv.

William Stoner a intrat la Universitatea din Missouri în anul 1910, la vârsta de nouăsprezece ani. Opt ani mai târziu, în toiul Primului Război Mondial, și-a luat doctoratul și a acceptat un post de asistent la aceeași Universitate, unde a predat până la moarte, în 1956. Nu a ajuns mai mult de lector și puțini studenți și-l aminteau cât de cât după ce încheiau un curs de-al lui. Când a murit, colegii au donat bibliotecii Universității, în memoria lui, un manuscris medieval. Manuscrisul se găsește și acum în Secțiunea de Cărți Rare, cu inscripția „Oferit Bibliotecii Universității din Missouri în memoria lui William Stoner, membru al Catedrei de Engleză. Din partea colegilor“.

Câte un student care dă peste numele lui se mai întreabă poate, într-o doară, cine a fost William Stoner, dar rareori curiozitatea trece dincolo de o întrebare indiferentă. Colegii lui Stoner, care nu-l stimau cine știe ce nici când era în viață, abia dacă îl mai pomenesc; pentru cei mai în vârstă, numele lui e o amintire a finalului care îi așteaptă pe toți; pentru cei mai tineri, e doar un simplu sunet care nu evocă nici un trecut și nici o identitate la care s-ar putea raporta ei sau carierele lor.

S-a născut în 1891, la o fermă micuță din centrul statului Missouri, aproape de satul Booneville, la vreo șaiszeci și ceva de kilometri de Columbia, orașul Universității. Cu toate că părinții erau tineri la nașterea lui – tatăl lui avea douăzeci și cinci de ani, mama doar douăzeci –, Stoner i-a văzut mereu, chiar și când era mic, ca pe niște oameni bătrâni. La treizeci de ani tatăl lui arăta

de cincizeci; încovoiat de muncă, privea fără speranță la peticul de pământ arid care îi hrănea familia de la un an la altul. Mama lui își ducea viața răbdătoare, ca pe un moment care se tot prelungea și pe care trebuia să-l suporte. Avea ochii foarte deschiși la culoare și înțețoșați, iar ridurile minuscule din jurul lor erau accentuate de părul încărunțit pieptănat peste cap și strâns într-un coc la ceafă.

William Stoner nu-și amintea vreo vârstă la care să nu fi avut responsabilitățile lui în gospodărie. La șase ani mulgea vacile costelive, dădea lături porcilor din cocina aflată la câțiva pași de casă și aduna ouăle de la un cârd de găini anemice. Chiar și după ce a început să meargă la școala din sat, aflată la treisprezece kilometri distanță de fermă, din zori și până după ce se lăsa întunericul ziua lui era plină de îndatoriri de un fel sau altul. La șaptesprezece ani începuse să meargă adus de umeri sub povara treburilor.

Era o gospodărie singuratică, în care el era unicul copil și nu aveau nimic în comun în afară de necesitatea trudei. Seara stăteau toți trei în bucătăria mică, luminată de o singură lampă cu kerosen, cu ochii ațintiți la flacăra gălbuie; adesea, în răstimpul de o oră și ceva dintre cină și culcare, singurul sunet care se auzea erau mișcările ostenite ale unui trup pe scaunul cu spătar drept și scârțâitul slab al unei grinzi care ceda puțin câte puțin sub greutatea anilor casei.

Casa era construită sub forma unui pătrat rudimentar, iar șipicile nevopsite se lăsaseră în dreptul prispei și al ușilor. În timp, împrumutase culorile pământului uscat – maro și cenușiu, striat cu alb. Pe o latură a casei se întindeau un salonaș lung, mobilat sărăcăcios cu scaune cu spătar drept și câteva mese cioplite, și o bucătărie unde membrii familiei stăteau mai tot timpul când erau cu toții acasă. Pe partea cealaltă erau două dormitoare, fiecare mobilat cu câte un pat de fier vopsit în alb, un scaun cu spătarul drept și o masă cu o lampă și un lighean pentru spălat. Podelele aveau dușumele nevopsite, cu spații între

ele și care scârțâiau de vechi ce erau; praful se strecura întruna printre scânduri și mama lui Stoner trebuia să-l măture în fiecare dimineață.

La școală își făcea lecțiile tot ca pe niște corvezi gospodărești, doar ceva mai puțin epuizante decât cele de la fermă. Când a absolvit liceul, în primăvara lui 1910, se aștepta să preia și mai multe din muncile câmpului; avea impresia că, de la o vreme, taică-său era tot mai lent și mai slăbit.

Dar într-o seară, spre sfârșitul primăverii, la capătul unei zile întregi de prășit porumbul, când stăteau în bucătărie după ce fuseseră strânse vasele, i-a zis:

— Fuse p-aci inspectorul funciar săptămâna trecută.

William și-a ridicat privirea din mușamaua cu pătrățele albe și roșii, întinsă frumos pe masa rotundă din bucătărie. Nu a spus nimic.

— Cică au o școală nouă la Universitate, în Columbia. Îi zice Colegiul Agricol. Spune că ar trebui să te duci. Ține patru ani.

— Patru ani, a spus Stoner. Costă bani?

— Poți să muncești pentru casă și masă, a spus tatăl său. Maică-ta are un văr d-a'ntâia care are o casă la marginea orașului. O să fie nevoie de cărți și alte de-astea. Aș putea să-ți trimit trei dolari pe lună.

William și-a întins palmele pe fața de masă care lucea stins în lumina lămpii. Nu fusese niciodată mai departe de Booneville, adică la douăzeci și cinci de kilometri de fermă. A înghițit în sec ca să-și potolească tremurul vocii.

— Crezi că te descurci pe-aici singur? a întrebat.

— Eu și cu maică-ta ne descurcăm. O să pun grâu p-alea douăzeci de sus; asta mai taie din muncă.

William s-a întors către maică-sa.

— Mamă? a întrebat.

Ea a răspuns cu un glas lipsit de expresie.

— Faci ce zice taică-tău.

— Chiar vreți să merg? a întrebat, de parcă aproape că spera să audă o negare. Chiar vreți să mă duc?

Taică-său s-a foit pe scaun. Și-a privit degetele groase, pline de bățături și de crăpături în care pământul intrase atât de adânc, că nu mai ieșea nici la spălat. Și-a încrucișat degetele și le-a ridicat deasupra mesei, aproape într-un gest de rugăciune.

— Io n-am făcut nici un fel de școală, a spus, privindu-și mâinile. Am început să muncesc la o fermă când am terminat clasa a șasea. Nu prea dădeam io doi bani pe școală când eram tânăr. Da' acuma, nu știu. Pământul ăsta parcă se face tot mai uscat și mai greu de lucrat pe an ce trece; nu mai e bogat ca atunci când eram io mic. Inspectorul zice că acuma au idei noi, fac altfel lucrurile și asta te învață la Universitate. Poate că așa o fi. Uneori, când muncesc la câmp, m-apuc și mă gândesc.

S-a oprit. Degetele i s-au încleștat și mâinile împreunate au căzut pe masă.

— M-apuc și mă gândesc...

Și-a privit încruntat mâinile și a scuturat din cap.

— Te duci la Universitate când vine toamna. Maică-ta și cu mine ne descurcăm noi.

Era cel mai lung discurs pe care îl auzise vreodată de la tatăl său. În toamnă s-a dus la Columbia și s-a înscris în anul întâi la Universitate, la Colegiul Agricol.

A sosit în Columbia într-un costum nou de postav negru, comandat din catalogul Sears & Roebuck și plătit cu banii de pe ouăle vândute de maică-sa, un palton ponosit care fusese al tatălui lui, o pereche de pantaloni albaștri de serj cu care, o dată pe lună, mergea la Biserica Metodistă din Booneville, două cămăși albe, două rânduri de haine de lucru și douăzeci și cinci de dolari peșin în buzunar, pe care taică-său îi împrumutase de la un vecin contra grâului din toamnă. A pornit pe jos din Booneville, unde îl aduseseră părinții dimineața devreme, cu căruța familiei trasă de un catâr.

Era o zi fierbinte de toamnă, iar drumul de la Booneville la Columbia era plin de praf; mergea de aproape o oră când l-a prins din urmă o căruță cu mărfuri și căruțașul l-a întrebat dacă

vrea să-l ia. A dat din cap că da și s-a urcat pe capră. Pantaloni de serj erau roșii de praf până la genunchi, iar fața arsă de soare și de vânt era acoperită de o crustă de mizerie de la praful de pe drum amestecat cu sudoare. Drumul a fost lung și tot timpul și-a scuturat pantalonii cu gesturi stângace și și-a trecut mâinile prin părul aspru, nisipiu, care refuza să se așeze cum trebuie pe cap.

Au ajuns în Columbia spre seară. Căruțașul l-a lăsat pe Stoner la marginea orașului și i-a indicat un grup de clădiri la umbra unor ulmi înalți.

— Uite-ți Universitatea, a spus. Acolo ți-e școala.

Timp de câteva minute după ce omul s-a îndepărtat, Stoner a rămas nemișcat, cu ochii ținți la complexul de clădiri. Nu mai văzuse niciodată ceva atât de impunător. Clădirile de cărămidă roșie se întindeau dincolo de un gazon larg, întrerupt de alei pietruite și de mici petice de grădină. Dincolo de uimirea și teama pe care i le inspirau, l-a cuprins brusc și o senzație de siguranță și liniște pe care nu o cunoscuse până atunci. Cu toate că era târziu, s-a plimbat minute bune pe la marginea campusului, privind doar, ca și cum n-ar fi avut dreptul să intre.

Începuse să se întunece când a întrebat un trecător cum ajunge la Ashland Gravel, drumul care avea să-l ducă la ferma lui Jim Foote, vărul primar al mamei sale, pentru care urma să muncească; și se făcuse deja întuneric când a ajuns la casa albă, cu două niveluri, în care avea să locuiască. Nu le cunoștea pe gazdele sale și i se părea ciudat să apară la ușa lor atât de târziu.

L-au întâmpinat cu o înclinare a capului, studiindu-l îndeaproape. După câteva momente, timp în care Stoner stătuse stîngher în ușă, Jim Foote i-a făcut semn să intre într-un salonaș slab luminat, ticsit de mobilă tapițată și bibelouri înșirate pe mese care luceau stins. A rămas în picioare.

— Ai mâncat? a întrebat Foote.

— Nu, domnule, a răspuns Stoner.

Doamna Foote i-a făcut semn cu degetul să o urmeze și a pornit cu pași neauziți. Stoner a traversat în urma ei câteva

camere până au ajuns în bucătărie, unde i s-a indicat să se așeze la masă. Femeia i-a pus în față o ulică cu lapte și câteva bucăți de turtă rece de mălai. Stoner a băut laptele, dar în gura lui, uscată de emoțiile trăite pâinea nu voia să intre.

Foote a intrat în încăpere și a rămas în picioare lângă nevasta lui. Era un bărbat mărunț, nu avea mai mult de un metru șaiszeci, cu o față lungă și nas ascuțit. Nevasta lui era masivă și mai înaltă cu o palmă decât el; ochii nu i se vedeau din spatele ochelarilor fără rame și își ținea strânse buzele subțiri. L-au urmărit cu priviri lacome tot timpul cât și-a băut laptele.

— Dai hrană și apă la vite, duci resturile la porci dimineața, a turuit Foote.

Stoner l-a privit fără să înțeleagă.

— Cum?

— Asta ai de făcut dimineața, a spus Foote, înainte să pleci la școală. Pe urmă, seara, le dai iar mâncare și apă, hrănești porcii, aduni ouăle, mulgi vacile. Tai lemne pentru foc când ai vreme. La sfârșit de săptămână mă ajuți la ce am de făcut.

— Da, domnule, a spus Stoner.

Foote l-a studiat o clipă.

— Colegiu..., a spus și a clătinat din cap.

Așa că, pentru nouă luni de casă și masă, a dat mâncare și apă la vite, a hrănit porcii, a adunat ouăle, a muls vacile și a tăiat lemne. A mai arat și a grăpat câmpul, a dezgropat rădăcini (iarna, nevoit să sape o palmă în pământul înghețat) și a bătut untul în putinei pentru doamna Foote, care privea aprobând sumbru din cap cum amestecătorul de lemn pleoscăie în sus și în jos prin lapte.

L-au încartiruit la etajul de sus, unde înainte fusese depozit; singura mobilă era un pat de fier negru cam căzut pe care fusese întinsă o saltea subțire de pene, o masă hodorogită pe care se afla o lampă cu kerosen, un scaun cu spătar drept care se hâțâna pe podea și o ladă mare pe care o folosea drept birou. Iarna, singura lui căldură era cea care se strecura prin podea din camerele de jos; se înfășura în cuverturile și păturile zdrențuite care

i se dăduseră și își sufla în palme ca să poată da paginile cărților fără să le rupă.

Își făcea temele pentru facultate la fel cum își făcea și munca de la fermă – temeinic, conștiincios, fără plăcere, dar și fără chin. La finalul primului an, media calificativelor era puțin sub „Bine”; se bucura că nu e mai mică și nu îl îngrijora că nu e mai mare. Era conștient că învățase lucruri pe care înainte nu le știa, dar asta nu însemna pentru el decât că se va putea descurca și în anul al doilea la fel de bine cum se descurcase și în primul.

În vara de după primul an la colegiu, s-a întors la ferma tatălui său și a ajutat la strângerea recoltei. O dată tatăl său l-a întrebat dacă îi place la școală și el a răspuns că îi place. Taică-său a încuviințat din cap și nu a mai deschis subiectul niciodată.

Abia când s-a întors să înceapă anul doi a aflat de ce venise de fapt la colegiu.

În anul doi era, deja, o figură familiară în campus. Purta, indiferent de anotimp, același costum negru de postav, cămașă albă și cravată îngustă; încheieturile i se șteau de sub mânecile hainei, iar pantalonii îi fluturau neplăcut pe picior, de parcă erau o uniformă care fusese a altcuiva.

Orele de corvezi casnice se înmulțeau pe măsură ce patronul său devenea tot mai indolent, iar serile lungi și le petrecea în camera lui, pregătindu-și metodic temele pentru facultate; începuse seria de cursuri obligatorii pentru diploma de licență la Colegiul Agricol, așa că în primul semestru al anului doi a avut de studiat două cursuri de specialitate, un curs de chimia solului de la Facultatea de Agronomie și un altul care era o cerință mai mult de formă pentru toți studenții Universității – un curs introductiv de literatură engleză, care dura un semestru.

După primele câteva săptămâni, cursurile de specialitate nu-i mai puneau probleme; erau atâtea de făcut și atâtea de ținut minte. Cursul de chimia solului l-a interesat mai mult la modul general; nu-i trecuse niciodată prin minte că bulgării maronii de pământ cu care lucrase practic toată viața erau altceva decât

ce păreau a fi și începea să-și dea vag seama că aceste cunoștințe pe care le acumula acum i-ar putea fi de folos când o să se întoarcă la ferma tatălui său. Dar cursul obligatoriu de literatură engleză îl tulbura și îi provoca o neliniște cum nu mai simțise vreodată.

Cursul era ținut de un bărbat între două vârste, puțin peste cincizeci de ani; se numea Archer Sloane și își îndeplinea îndatoririle pedagogice cu un aparent amestec de dispreț și batjocură, ca și cum era conștient de existența unei prăpastii atât de adânci între ce știa și ceea ce ar putea spune, încât nu mai făcea nici un efort să o micșoreze. Trezea teamă și antipatie în rândul majorității studenților, lucru la care reacționa cu un amuzament detașat, ironic. Era un om de statură mijlocie, cu o față prelungă, cu riduri adânci, bărbierită atent; avea un tic – își trecea nervos mâinile prin claia de păr cărunt, ondulat. Vocea lui seacă și lipsită de orice inflexiune ieșea printre buzele care abia se mișcau fără expresie și fără intonație; dar degetele lungi și suple se mișcau grațios și convingător, ca și cum ar fi încercat să dea cuvintelor forma de care vocea nu era capabilă.

Când nu era în sala de curs, când își vedea de treburile de la fermă sau studia mijindu-și ochii în lumina slabă din cămăruța lui fără geam de sub acoperiș, Stoner se trezea adesea cu imaginea acestui bărbat în fața ochilor. Îi venea greu să recompună în minte figura oricăruia dintre ceilalți profesori sau să-și amintească ceva foarte clar din celelalte cursuri; dar chipul lui Archer Sloane era mereu undeva la poarta conștiinței, cu vocea lui seacă și cuvintele lui aruncate parcă la plesneală despre vreun pasaj din Beowulf sau vreun distih de-al lui Chaucer.

A descoperit că nu se descurca la cursul introductiv de literatură la fel ca la celelalte cursuri. Cu toate că memorase autorii și operele și datele și influențele, puțin a lipsit să nu pice la primul examen; și a făcut aproape la fel de prost și la următorul. Și-a citit și recitit temele la literatură de atâtea ori, încât pregătirea celorlalte cursuri a început să aibă de suferit; și totuși

cuvintele pe care le citea nu erau altceva decât cuvinte pe hârtie și nu găsea nici o utilitate acestei activități.

Și analiza cuvintele pe care Archer Sloane le rostea la curs de parcă sub înțelesul lor banal și sec ar fi putut descoperi un indiciu care să-l îndrepte în direcția în care trebuia să ajungă; se cocoșa peste un pupitru prea mic ca să fie comod, ținându-se de margini atât de strâns, încât i se albeau articulațiile degetelor, contrastând cu pielea maronie și bătută; se concentra, încruntat și își mușca buza de jos. Dar cu cât Stoner și colegii lui erau mai disperați să înțeleagă, cu atât Archer Sloane părea mai disprețuitor și îi forța mai tare. Și o dată disprețul a explodat în furie, îndreptată numai și numai împotriva lui Stoner.

Citiseră la curs două dintre piesele lui Shakespeare și încheiau săptămâna cu studiul sonetelor. Studenții erau nervoși și nedumeriți, destul de speriați de tensiunea care creștea între ei și silueta gârbovită care îi privea de la catedră. Sloane le citise cu voce tare sonetul LXXIII; mătura sala cu privirea și buzele i strânseseră într-un zâmbet fără urmă de amuzament.

— Care este semnificația sonetului? a întrebat brusc și apoi a tăcut, iscodindu-și studenții cu priviri sumbre, aproape încântat că nu exista nici o speranță de răspuns. Domnule Wilbur? Nimic. Domnule Schmidt? Cineva a tușit. Sloane și-a îndreptat ochii negri și scăpărători către Stoner. Domnule Stoner, care este semnificația sonetului?

Stoner a înghițit în sec și a încercat să deschidă gura.

— E un sonet, domnule Stoner, a spus Sloane sec, o compoziție poetică din paisprezece versuri, cu o anumită structură pe care sunt sigur că ai memorat-o. Este scris în limba engleză, pe care cred că o vorbești de ceva vreme. Autorul este William Shakespeare, un poet mort, dar care ocupă, cu toate astea, o poziție destul de importantă în mințile câtorva.

A mai zăbovit câteva clipe cu privirea asupra lui Stoner, apoi ochii i s-au golit de orice expresie și s-au fixat, orbi, undeva în spatele sălii. Fără să se uite în carte, a recitat încă o dată

sonetul; iar vocea îi era dintr-odată mai profundă și mai blândă, ca și cum cuvintele și sunetele și ritmurile i se substituiseră pentru o clipă cu totul:

Tu vezi în mine anotimpul când
 Pierită frunză, galbenă și rară,
 În ceața rece-atârnă tremurând
 Pe crengi ca-n strane care-n veri cântară.
 În mine vezi treptat cum amurgește
 O zi, pe urma soarelui apus,
 Ce-ncet, încet spre noapte-o îmbrânțește,
 Pecetea acestei morți de cum i-a pus.
 În mine vezi cenușa ce se-ncinge
 Pe jarul tinereții ei scrumit,
 Ca-n patul morții unde-ncet se stinge
 De-același dor ce-n vremuri l-a hrănit.
 Tu asta vezi, și asta-ți dă avânt
 Să ții la ce vei părăsi curând¹.

Într-un moment de liniște, cineva și-a dres glasul. Sloane a repetat ultimele versuri și vocea redevenise plată, era din nou a lui.

Tu asta vezi, și asta-ți dă avânt
 Să ții la ce vei părăsi curând.

Sloane și-a întors din nou privirea către William Stoner și a spus sec:

— Domnul Shakespeare îți vorbește peste timp, de acum trei sute de ani, domnule Stoner; îl auzi?

1 Traducere de Ion Frunzetti, în William Shakespeare, *Opere complete*, vol. 9. Ediție îngrijită, notă introductivă și comentarii de Leon D. Levițchi; note de Virgiliu Ștefănescu-Drăgănești, Editura Univers, București, 1995.

William Stoner și-a dat seama că își ținea răsuflarea de câteva clipe bune. A expirat ușor, perfect conștient de cum i se mișcă hainele pe corp în timp ce plămânii i se goleau de aer. Și-a mutat privirea de la Sloane și s-a uitat de jur împrejur. Lumina care pătrundea pieziș prin ferestre cădea pe fețele colegilor lui, încât iluminarea părea să vină dinăuntrul lor, strălucind în semi-obscuritate; un student a clipit și o umbră ușoară i s-a lăsat pe obrazul al cărui puf scânteia în lumina soarelui. Stoner și-a dat seama că își mai relaxase strânsoarea degetelor pe pupitru. Și-a mișcat degetele, cu privirea ațintită asupra lor, minunându-se de pielea brună, de modul complicat cum unghiile creșteau din degetele lui boante; i s-a părut că simte sângele curgând nevăzut prin venele și arterele minuscule, pulsând delicat, firav din vârfurile degetelor spre întregul trup.

Sloane începuse din nou să vorbească.

— Ce-ți spune dumitale poetul, domnule Stoner? Ce semnificație are sonetul lui?

Stoner și-a înălțat privirea încet și fără tragere de inimă.

— Semnificația, a spus și și-a ridicat ușor mâinile în aer; a simțit cum i se împăienjenesc ochii care căutau silueta lui Archer Sloane. Semnificația..., a spus din nou și n-a fost capabil să termine ce începuse să spună.

Sloane l-a privit cu curiozitate. Apoi a dat scurt din cap și a spus:

— Sunteți liberi.

S-a întors și a ieșit din sală fără să se uite la nimeni.

William Stoner abia dacă își dădea seama de studenții care se ridicau mormăind și bombănind și ieșeau din clasă târșăindu-și picioarele. A rămas minute bune pe scaun, nemișcat, cu privirea ținută la dușumelele mătuite de pașii nerăbdători ai generațiilor de studenți pe care nu avea să-i vadă sau să-i știe vreodată. Și-a lăsat picioarele să lunece pe podea, pe lemnul care hârșăia sec sub tălpi, simțindu-i duritatea chiar și prin pantofi. Apoi s-a ridicat și a ieșit încet din sală.

Frigul pișcător al toamnei târzii îi răzbătea prin haine. A privit în jur la crengile noduroase ale copacilor, răsucindu-se și încolăcindu-se pe fundalul cerului palid. Îl atingeau ușor studenții care se grăbeau spre ore; le auzea murmurul vocilor și tăcănitul tocurilor pe aleile pietruite și le vedea fețele, îmbujorate de frig, ferindu-se de vântul ușor. Îi privea curios, de parcă nu-i mai văzuse până atunci, și se simțea deopotrivă foarte departe și foarte aproape de ei. A luat cu el senzația la cursul următor și aceasta nu l-a părăsit pe toată durata prelegerii profesorului de chimia solului, în timp ce asculta vocea monotonă care recita informații de scris în caiete și de memorat printr-un proces de toceală care deja începea să-i fie străin.

În al doilea semestru al aceluia an universitar, William Stoner a renunțat la cursurile de specialitate și a abandonat curricula obligatorie de la Colegiul Agricol; s-a înscris la cursuri de introducere în filozofie și istorie antică și la două cursuri de literatură engleză. Peste vară s-a întors din nou la ferma părinților lui, l-a ajutat pe taică-său să strângă recolta și nu a pomenit nimic de studiile de la Universitate.

Mult mai târziu, avea să se gândească la ultimii doi ani de facultate ca la o perioadă ireală, care aparținuse altcuiva, o perioadă scursă nu în ritmul regulat cu care era obișnuit, ci cu hopuri și poticneli. Secvențele se succedau și în același timp păreau izolate unele de altele, și el avea senzația că e suspendat undeva în afara timpului și că îl privește cum se scurge prin fața ochilor lui ca niște diapozitive rulate când mai repede, când mai încet.

A devenit conștient de el însuși ca niciodată până atunci. Uneori își privea chipul în oglindă, chipul prelung cu claua de păr castaniu, uscăcios și își ducea mâinile la pomeții proeminenți; vedea încheieturile subțiri care ieșeau o palmă de sub mânecile hainei și se întreba dacă și ceilalți îl văd la fel de ridicol cum se vedea el.

Nu avea nici un fel de planuri de viitor și nu vorbea cu nimeni despre incertitudinile lui. A continuat să muncească la

soții Foote pentru masă și casă, dar nu la fel de mult ca în primii doi ani de facultate. Timp de trei ore în fiecare după-amiază și o jumătate de zi la sfârșit de săptămână se pune la dispoziția lui Jim și a Serenei Foote; restul timpului și-l păstra pentru el.

O parte din timpul ăsta și-o petrecea în cămăruța lui din pod; dar de câte ori avea o clipă liberă, după ce se terminau cursurile și își isprăvea munca pentru gazdele lui, se întorcea la Universitate. Uneori, seara, umbla fără țință prin curtea dreptunghiulară lungă, deschisă, printre cuplurile care se plimbau vorbindu-și în șoaptă; cu toate că nu-i cunoștea și nici nu intra în vorbă cu ei, simțea o afinitate față de oamenii aceștia. Uneori stătea în centrul curții, privind la cele cinci coloane uriașe din fața Clădirii Jesse, care țâșneau din iarba rece și se pierdeau în noapte; aflase că doar coloanele mai rămăseseră din vechiul corp central al Universității, mistuit de foc cu mulți ani în urmă. Gri-argintii în lumina lunii, simple și pure, păreau să reprezinte stilul de viață pe care îl adoptase, așa cum un templu îl reprezintă pe zeul căruia îi este închinat.

În biblioteca Universității, se plimba printre rafturile de cărți, printre miile de volume, inhalând ca pe o tămâie exotică mirosul stătut de piele, pânză și pagini care se măcinau. Uneori se oprea, scotea un volum din raft și îl ținea o clipă în palmele mari care se înfiorau la atingerea încă străină a cotorului, coperțelor și paginilor care se lăsau în voia mâinilor lui. Apoi răsfoia cartea, citea câte un paragraf la întâmplare, întorcând paginile cu degete țepene, ca și cum se temea că ar fi putut rupe și distruge cu stângăcia lor ceea ce abia descoperiseră cu atâtea eforturi.

Nu avea nici un prieten și pentru prima dată în viață și-a dat seama cât e de singur. Uneori, seara, în camera lui din pod, își ridica ochii din cartea pe care o citea și privea spre cotloanele întunecate unde flacăra lămpii pâlpâia printre umbre. Dacă privea lung și fix, din întuneric se năștea o lumină ce lua forma imaterială a lucrurilor pe care le citea. Și atunci se simțea suspendat undeva în afara timpului, la fel ca în ziua aceea, în sala

de curs, când i se adresase Archer Sloane. Trecutul răsărea din întunericul în care zăcuse, iar morții reveneau la viață sub ochii lui; trecutul și morții se împleteau în prezent cu cei vii, încât avea viziunea efemeră, dar incredibil de acută a masei în care era comprimat și din care nu exista, dar nici nu căuta, scăpare. Prin fața lui se perindau Tristan și frumoasa Isolda; Paolo și Francesca dansau în bezna strălucitoare; Elena și superbul Paris, cu chipuri amare, apăsate de consecințele faptelor lor, se ridicau din neguri. Și el le stătea alături așa cum nu le-ar fi putut sta niciodată colegilor lui care mergeau de la un curs la altul, care viețuiau într-o universitate mare din Columbia, Missouri, și care își duceau zilele indiferenți, într-o atmosferă de Vest Mijlociu.

Într-un an a învățat destulă greacă și latină cât să poată citi texte simple; nu rareori îl ardeau ochii înroșiți de efort și de lipsa de somn. Uneori se gândea la el însuși așa cum fusese cu câțiva ani în urmă și era uluit de amintirea acelei figuri străine, pământii și pasive ca țărâna din care se ridicase. Se gândea la părinții lui și ei erau la fel de străini precum copilul pe care îl aduseseră pe lume; simțea pentru ei o milă amestecată și o iubire îndepărtată.

Într-o zi, spre mijlocul celui de-al patrulea an la Universitate, Archer Sloane l-a oprit la finalul cursului și l-a chemat în biroul lui să stea de vorbă.

Era iarnă și peste campus plutea o ceață joasă și umedă, tipică Vestului Mijlociu. Cu toate că era aproape de prânz, crengile subțiri ale sângerilor sclipeau de chiciură, iar firele negre de iederă care se cățarau pe coloanele impunătoare din fața Clădirii Jesse erau bordate cu cristale care licăreau irizate pe griul pietrei. Pal-tonul lui Stoner era deja atât de uzat, încât se hotărâse să nu-l poarte la întâlnirea cu Sloane, în ciuda frigului pătrunzător. A parcurs alea repede, tremurând, și a urcat treptele late de piatră de la intrarea în clădire.

Venit din frigul de afară, l-a izbit căldura intensă din interior. Griul exterior se strecura prin ferestrele și ușile cu geam de pe

ambele laturi ale coridorului, făcând dalele galbene să strălucească mai puternic chiar decât lumina cenușie care cădea peste ele, iar coloanele masive de stejar și lambriurile ceruite să lucească stins din penumbra lor. Pași târșâiți răsunau pe podele, iar murmurul vocilor se pierdea în imensitatea coridorului; siluete neclare se mișcau încet, reunindu-se și despărțindu-se; iar în aerul apăsător se simțeau mirosul de vopsea de ulei de pe pereți și izul hainelor de lână ude. Stoner a urcat scara de marmură lustruită până la etajul întâi, unde era biroul lui Archer Sloane. A bătut în ușa închisă, a auzit o voce dinăuntru și a intrat.

Camera era lungă și îngustă, luminată de o singură fereastră aflată în capătul opus ușii. Rafturile încărcate de cărți se ridicau până la tavanul înalt. Lângă fereastră era înghesuit un birou și la el, pe jumătate răsucit în scaun, cu silueta profilându-se întunecat în contralumină, stătea Archer Sloane.

— Domnule Stoner, a spus Sloane sec, ridicându-se pe jumătate și arătând către un scaun îmbrăcat în piele din fața lui. M-am uitat prin dosarul dumitale.

A tăcut și a ridicat niște documente de pe birou, privindu-le cu o detașare ironică.

— Sper că nu te deranjează curiozitatea mea.

Stoner și-a umezit buzele și s-a foit în scaun. A încercat să-și încrucișeze palmele mari, să le facă nevăzute.

— Nu, domnule, a spus cu glas răgușit.

Sloane a încuviințat din cap.

— Bun. Observ că ai început ca student la agricultură și cândva prin anul doi ai trecut la cursurile de literatură. Așa este?

— Da, domnule, a răspuns Stoner.

Sloane s-a lăsat pe spate și a privit către pătratul de lumină care intra prin fereastra micuță de sus. Și-a lipit buricele degetelor și s-a întors spre tânărul care stătea țeapăn în fața lui.

— Scopul oficial al acestei întrevederi este să te informez că va trebui să-ți modifice și în acte programul de studii, să-ți anunți intenția de a renunța la cursurile inițiale și să-ți declari

opțiunea finală. E treabă de cinci minute la registratură. Te ocupi de asta, da?

— Da, domnule, a răspuns Stoner.

— Dar, cum probabil ai bănuț, nu ăsta e motivul pentru care te-am rugat să treci pe aici. Te superi dacă te întreb câte ceva despre planurile dumitale de viitor?

— Nu, domnule, a spus Stoner. Și-a privit mâinile, cu degetele împletite strâns.

Sloane a dus mâna pe dosarul cu acte pe care îl lăsase pe birou.

— Văd că erai puțin mai în vârstă decât majoritatea studenților când ai intrat la Universitate. Aveai aproape douăzeci de ani, am dreptate?

— Da, domnule, a răspuns Stoner.

— Și la vremea respectivă intenționai să urmezi programul de cursuri al facultății de agricultură?

— Da, domnule.

Sloane s-a lăsat pe spate, cu privirea în tavanul înalt, cufundat în penumbră. Brusc, a întrebat:

— Și acum ce intenții ai?

Stoner a rămas tăcut. Era ceva la care nu se gândise. Într-un final, a răspuns cu o urmă de ciudă:

— Nu știu. Nu prea m-am gândit.

— Aștepți cu nerăbdare ziua când vei ieși din izolarea acestor ziduri în ceea ce unii numesc lumea largă? l-a întrebat Sloane.

Stoner a zâmbit, în ciuda stânjenelii:

— Nu, domnule.

Sloane a bătut cu degetele în dosarul din fața sa.

— Din documentele de aici rezultă că provii dintr-o comunitate rurală. Înțeleg că părinții dumitale lucrează pământul?

Stoner a încuviințat din cap.

— Și ai de gând să te întorci la fermă după absolvire?

— Nu, domnule, a răspuns Stoner și hotărârea care a răsunat în vocea lui l-a surprins. S-a minunat singur de decizia pe care o luase brusc.

Sloane a dat din cap.

— Îmi închipui că un student bun la Litere *s-ar putea* să descopere că a dobândit competențe nu tocmai potrivite pentru munca pământului.

— Nu mă întorc, a zis Stoner de parcă Sloane nu spusese nimic. Dar nu știu exact ce o să fac.

Și-a privit mâinile și lor le-a vorbit mai departe.

— Cred că încă nu conștientizez că mai e atât de puțin și se termină, că o să părăsesc Universitatea la finalul anului.

Sloane a spus într-o doară:

— Desigur, nu este neapărat nevoie să pleci. Înțeleg că nu ai posibilitatea să te întreții?

Stoner a clătinat din cap.

— Ai calitative excelente în toți anii de studiu. Cu excepția – a ridicat din sprâncene și a zâmbit – cu excepția cursului introductiv de literatură din anul doi, ai primit „Foarte bine” la toate cursurile de engleză și nimic sub „Bine” la alte cursuri. Dacă te-ai putea întreține un an, un an și ceva după absolvire, ai reuși, n-am nici o îndoială, să-ți închei cu succes cursurile de masterat; după care probabil că ai putea să predai în timp ce-ți pregătești doctoratul. Asta dacă te interesează vreun pic o astfel de perspectivă.

Stoner s-a tras înapoi.

— Ce vreți să spuneți? a întrebat și a simțit în propria voce ceva ce semăna cu teama.

Sloane s-a aplecat spre el până când fețele li s-au apropiat; Stoner a văzut cum ridurile de pe fața prelungă și uscățivă i se destind și a auzit cum vocea seacă și batjocoritoare se îmblânzește și lasă garda jos.

— Chiar nu știi, domnule Stoner? a întrebat Sloane. Încă nu ai înțeles care îți e viitorul? O să fii profesor.

Dintr-odată Sloane a părut că se află undeva la mare distanță, iar pereții camerei s-au tras îndărăt. Stoner se simțea suspendat în aer și și-a auzit propria voce întrebând:

— Sunteți sigur?

— Sunt sigur, a spus Sloane încet.

— De unde știți? Cum vă puteți da seama?

— Dragostea, domnule Stoner, a spus Sloane voios. Ești îndrăgostit. E cum nu se poate mai simplu.

Cum nu se poate mai simplu. Își dădea seama că dă din cap și spune ceva lipsit de importanță. Apoi că părăsește încăperea. Buzele îi fremătau și vârfurile degetelor îi amortiseră: umbla ca un somnambul, dar în același timp era extrem de conștient de lucrurile din jurul lui. S-a atins de lambriurile de lemn lustruite de pe coridor și i s-a părut că simte căldura și vârsta lemnului; a coborât încet scările și s-a minunat de vinișoarele din marmura rece pe care pașii păreau să-i alunece. Pe holuri, vocile studenților începeau să se distingă din murmurul general, iar figurile erau apropiate și stranii și familiare. A ieșit din Clădirea Jesse în aerul dimineții, iar cenușiul nu mai părea la fel de apăsător; l-a făcut să se uite în sus, spre cer, de parcă acolo se găsea o posibilitate căreia nu era în stare să-i dea un nume.

În prima săptămână din iunie a anului 1914, William Stoner, alături de șaiszeci de alți tineri domni și de câteva domnișoare, și-a primit diploma de licență din partea Universității din Missouri.

Ca să participe la ceremonie, părinții lui – într-o cabrioletă împrumutată, trasă de bătrâna lor iapă murgă – porniseră de cu seară ca să parcurgă peste noapte cei șaiszeci și ceva de kilometri, astfel că au ajuns la ferma familiei Foote abia la răsăritul soarelui, amortiți de lunga lor călătorie și de nesomn. Stoner a coborât în curte să-i întâmpine. Stăteau unul lângă altul în lumina rece a dimineții, așteptându-l să se apropie.

Stoner și taică-său și-au strâns mâna cu o mișcare scurtă, fără să se privească.

— Cum o mai duci? a spus taică-său.

Maică-sa a dat din cap.

— Taică-tău și cu mine venirăm să te vedem la absolvire.

A rămas tăcut o clipă. Apoi a spus:

— Intrați în casă să mâncați ceva.

Erau numai ei în bucătărie; de când sosise Stoner la fermă, soții Foote luaseră obiceiul să doarmă până târziu. Dar nici atunci, nici după ce părinții lui și-au terminat micul dejun, nu și-a luat inima în dinți să le spună că-și schimbase planurile, că se hotărâse să nu se mai întoarcă la fermă. De vreo două ori a dat să vorbească; dar s-a uitat la fețele arse de soare care se iveau din hainele noi și s-a gândit la călătoria lungă pe care o făcuseră și la anii în care îl așteptaseră să se întoarcă. A rămas lângă ei, încordat, până și-au băut și ultima înghițitură de cafea și până s-au sculat și soții Foote și au venit în bucătărie. Apoi le-a spus că trebuie să se ducă devreme la Universitate și că se întâlnesc acolo mai târziu, la ceremonie.

A bănănit prin campus, ducând după el roba și toca negre pe care le închiriasc; erau grele și îi dădeau de furcă, dar nu găsea nici un loc unde să le lase. Se gândea la ce va trebui să le spună părinților și a realizat, pentru prima dată, cât de definitivă e decizia și aproape că și-a dorit să poată reveni asupra ei. S-a simțit nepregătit pentru țelul pe care și-l fixase cu atâta nesăbuiță și a simțit atracția lumii la care renunțase. Și-a deplâns propria pierdere și pe cea a părinților săi, dar cu cât durerea era mai acută, cu atât simțea cum se îndepărtează de ei.

Sentimentul că suferise o pierdere l-a însoțit de-a lungul întregii ceremonii de absolvire; când și-a auzit numele și a străbătut podiumul ca să primească diploma făcută sul din mâna unui bărbat cu fața ascunsă de o barbă moale și căruntă, nu-i venea să creadă că e chiar el, iar bucata de pergament din mâna lui nu-i spunea nimic. Nu-i stătea mintea decât la părinții lui, pierduți în mulțime, țepeni și stingheri.

Când s-au terminat festivitățile, s-a întors cu ei la ferma familiei Foote, unde părinții urmau să rămână peste noapte și să pornească spre casă a doua zi în zori.

Au rămas până târziu în salonaș. Jim și Serena Foote au stat și ei o vreme. Din când în când Jim și mama lui Stoner schimbau între ei numele vreunei rubedenii, după care se lăsa iar

tăcerea. Taică-său stătea pe un scaun cu spătar drept, cu picioarele depărtate, ușor aplecat în față, cuprinzându-și genunchii în căușul palmelor late. Într-un final, soții Foote s-au uitat unul la celălalt, au căscat și au anunțat că se făcuse târziu. S-au retras în dormitorul lor și cei trei au rămas singuri.

A urmat încă un moment de tăcere. Părinții, care stăteau cu ochii ațintiți la umbrele propriilor trupuri, îi aruncau din când în când fiului lor câte o privire pe sub gene, ca și cum n-ar fi vrut să-l deranjeze în noua lui ipostază.

După câteva minute, William Stoner s-a aplecat în față și a zis, mai tare și mai nestăpânit decât ar fi vrut:

— Ar fi trebuit să vă spun mai demult. Ar fi trebuit să vă spun acum un an sau azi-dimineață.

Lumina lămpii cădea pe fețele șterse, inexpresive ale părinților lui.

— Ce vreau să spun e că nu mă întorc cu voi la fermă.

Nimeni nu s-a clintit. Apoi taică-său a spus:

— Dacă mai ai treburi de terminat aici, noi plecăm dimineață și tu poți să vii în câteva zile.

Stoner și-a frecat fața cu palma.

— Nu e vorba de asta. Încerc să vă spun că nu mă mai întorc la fermă deloc.

Taică-său și-a strâns și mai tare mâinile pe genunchi și s-a îndreptat de spate.

— Ai vreun necaz? a întrebat.

Stoner a zâmbit.

— Nu, nimic de genul ăsta. O să-mi continui studiile încă un an, poate chiar doi sau trei.

Tatăl lui a scuturat din cap.

— Te-am văzut că ai terminat azi. Și inspectorul funciar a zis că școala de fermieri ține patru ani.

Stoner a încercat să-i explice tatălui său intențiile lui, a încercat să-i insufle și lui propriul său sentiment că face ceva cu însemnătate și cu un scop. Auzea cuvintele de parcă ieșeau din gura altuia și îl privea pe taică-său, asupra căruia vorbele aveau

cam același efect ca loviturile de pumn într-o stâncă. După ce a spus ce avea de spus, a rămas acolo, cu mâinile între genunchi și bărbia în piept. A ascultat tăcerea care se așternuse în cameră.

Într-un sfârșit, taică-său s-a foit în scaun. Stoner și-a ridicat privirea. A văzut dinaintea ochilor chipurile părinților lui; îi venea să strige la ei.

— Nu știu ce să zic, a spus taică-său. Avea vocea răgușită și obosită. Nu m-am gândit că o să ajungem aici. Credeam că fac ce-i mai bine dacă te trimit aici. Maică-ta și cu mine am făcut mereu ce-am putut mai bine pentru tine.

— Știu, a spus Stoner.

Nu mai suporta să se uite la ei.

— O să vă descurcați? Aș putea să vin o vreme peste vară să vă ajut. Aș putea...

— Dacă tu crezi că trebuie să rămâi aici și să înveți din cărțile tale, atunci asta trebuie să faci. Maică-ta și cu mine ne-om descurca.

Maică-sa stătea cu fața la el, dar nu-l vedea. Își ținea ochii strâns închiși; respira cu greutate, cu fața schimonosită ca de durere, cu obrazii în pumni. Stoner și-a dat seama cu uimire că plângea, înăbușit și tăcut, cu rușine și cu jenă, asemenea cuiva care arareori dă drumul lacrimilor. A mai privit-o o clipă; apoi s-a ridicat greoi și a ieșit din cameră. A băjbâit pe scările înguste care duceau spre camera lui din pod; a rămas multă vreme întins pe pat, cu ochii larg deschiși, ațintiți în bezna de deasupra lui.

La două săptămâni după ce Stoner și-a luat licența, Arhiducele Franz Ferdinand a fost asasinat la Sarajevo de un naționalist sârb, iar până în toamnă războiul se întinsese în toată Europa. Subiectul revenea constant în discuțiile studenților mai mari; se întrebau ce rol va juca într-un final America și nu le dispăcea nesiguranța legată de propriul viitor.

Însă pentru William Stoner, viitorul se arăta luminos și sigur și invariabil. Îl privea nu ca pe un flux de evenimente și de schimbări și de posibilități, ci ca pe un teritoriu care se întindea la picioarele lui gata de explorat. Vedea viitorul sub forma mării biblioteci a Universității, căreia i s-ar putea adăuga noi aripi, care s-ar putea îmbogăți cu noi cărți și din care cărți mai vechi ar putea fi scoase fără ca esența ei să sufere, în fapt, vreo schimbare. Vedea viitorul în instituția față de care își luase un angajament și pe care o înțelegea atât de puțin; se putea imagina pe el însuși schimbat în viitor, dar considera viitorul în sine mai degrabă un instrument, nu un obiect al schimbării.

Spre sfârșitul acelei veri, chiar înainte de începerea primului semestru, și-a vizitat părinții. Intenționase să-i ajute la strânsul recoltelor de vară; dar descoperise că tatăl său angajase un lucrător negru care muncea cu un zel tăcut, încrâncenat, încât reușea să facă de unul singur într-o zi aproape la fel de mult cât făceau William și tatăl său împreună. Părinții s-au bucurat să-l vadă și nu păreau să-i poarte pică pentru decizia luată. Dar a descoperit că nu avea nimic să le spună; și-a dat seama că deveneau deja niște străini; și a simțit că tocmai de asta îi iubește

și mai mult. S-a întors în Columbia cu o săptămână mai devreme decât plănuise.

A început să-i fie ciudă de timpul pe care îl petrecuse muncind la ferma soților Foote. Cum se apucase de studii târziu, simțea că nu are vreme de pierdut. Uneori, cufundat în cărți, îl izbea dintr-odată revelația că sunt atâtea lucruri pe care nu le știe, atâtea cărți pe care nu le citise; și seninătatea pe care se străduia să o obțină se făcea țandări în clipa în care realiza ce puțin timp îi oferea viața să citească atâtea, să învețe tot ce trebuia să știe.

Și-a terminat cursurile de masterat în primăvara lui 1915 și și-a petrecut vara finalizându-și lucrarea, un studiu de prozodie pe una dintre *Povestirile din Canterbury* de Chaucer. Nu venise încă toamna când soții Foote i-au spus că nu mai au nevoie de el la fermă.

Se aștepta să renunțe la el și într-un fel se bucura; dar când chiar s-a întâmplat, a avut o clipă de panică. Era ca și cum se rupsese și ultima legătură cu vechea lui viață. Și-a petrecut sfârșitul verii la ferma tatălui său, făcând ultimele corecturi la lucrarea de masterat. Archer Sloane aranjase deja să i se dea două cursuri de engleză la anul întâi, concomitent cu lucrul la doctorat. Primea pentru asta patru sute de dolari pe an. Și-a luat lucrurile din cămăruța de la ferma Foote, în care stătuse cinci ani de zile, și a închiriat o cameră și mai mică lângă Universitate.

Cu toate că urma să predea numai concepte fundamentale de gramatică și exprimare scrisă unei grupe de boboci adunați de la toate specializările, era entuziasmat și cuprins de sentimentul importanței ocupației sale. Și-a pregătit cursul în săptămâna de dinainte de începerea semestrului, fapt ce i-a deschis ochii către posibilitățile pe care le întrezărești atunci când te lupți cu esența și subiectele unei strădanii; simțea logica gramaticală și i se părea că înțelege cum aceasta își transcende propriile limite, infuzând limba și sprijinind gândirea umană. În exercițiile simple de scriere pe care le pregătea pentru studenți

vedea potențialitățile prozei și toată frumusețea ei, abia așteptând să le insuflă și studenților ceea ce înțelegea el.

Dar la primele grupe de studenți, odată depășită etapa de rutină de la început, cu strigarea catalogului și prezentarea programei, când a trecut la subiectul cursului, a descoperit că sentimentul de uimire rămâne ascuns înăuntrul lui. Uneori, în timp ce le vorbea, avea impresia că se află în afara propriului corp și privește un străin care se adresează unui grup de persoane aflate acolo împotriva voinței lor; își auzea vocea egală recitând materialele pe care le pregătise, dar vocea nu transmitea nimic din entuziasmul său.

Eliberarea și împlinirea veneau la cursurile la care era el însuși student. Atunci reușea să regăsească ceva din revelația pe care o trăise în acea primă zi când Archer Sloane i se adresase la curs și el se transformase într-o clipă în cu totul altcineva decât fusese până atunci. În timp ce mintea aborda subiectul, se angaja în luptă cu forța literaturii și încerca să-i înțeleagă natura, era conștient că în interiorul lui se producea o continuă schimbare; și conștient fiind de asta, ieșea din sine și pătrundea în lumea care îl cuprindea și pe el, și atunci știa că poemul lui Milton pe care îl citea sau eseul lui Bacon sau piesa lui Ben Jonson transformau lumea despre care vorbeau, o transformau pentru că depindeau de ea. Nu lua des cuvântul la cursuri, iar lucrările pe care le scria rar îl mulțumeau. Ca și cursurile pe care le ținea el mai tinerilor studenți, nu trădau cunoașterea lui profundă.

A început să se cunoască mai bine cu câțiva dintre colegii lui care erau, ca și el, asistenți în catedră. Cu doi dintre ei, David Masters și Gordon Finch, s-a împrietenit.

Masters era un tânăr ușor măsliniu, cu limba ascuțită și ochi blânzi. La fel ca Stoner, tocmai intrase în programul doctoral, deși era cu un an și ceva mai tânăr. Printre profesori și studenții de la masterat și doctorat avea renume de arrogant și impertinent și opinia generală era că n-o să-i fie tocmai ușor să-și ia până la urmă doctoratul. Stoner îl considera cel mai strălucit

om pe care îl cunoscuse vreodată și îi accepta opiniile fără invidie și fără resentimente.

Gordon Finch era masiv și blond și, la douăzeci și trei de ani, începea deja să dea semne de îngrășare. Își luase diploma de la un colegiu comercial din St. Louis, iar la Universitate avusesese mai multe tentative să-și facă masteratul și doctoratul la facultățile de economie, istorie și inginerie. Intrase în programul doctoral la literatură mai mult pentru că reușise în ultimul moment să obțină câteva cursuri ca asistent la Catedra de Engleză. Se dovedise repede studentul cu atitudinea cea mai aproape de indiferență din tot anul. Dar era popular printre boboci și se înțelegea bine cu profesorii mai vechi și cu funcționarii din administrație.

Cei trei – Stoner, Masters și Finch – își luaseră obiceiul să se întâlnească vinerea după-amiaza într-o cârciumă din centrul orașului, unde beau halbe mari de bere și stăteau de vorbă până la ore târzii din noapte. Cu toate că serile astea erau singurele sale distracții sociale, Stoner se întreba adesea care este, de fapt, natura relației lor. Deși se înțelegeau destul de bine, nu deveniseră prieteni apropiați; nu-și făceau confidențe și rareori se vedeau în afara întrunirilor de vineri.

Nici unul nu a adus vreodată în discuție relația dintre ei. Stoner știa că lui Gordon Finch nici nu-i trecuse prin cap, dar bănuia că lui David Masters da. O dată, într-o seară târziu, când stăteau la o masă din spate pierdută în semiîntunericul cârciumii, Stoner și Masters vorbeau despre studii și despre cursurile pe care le predau pe tonul chinuit glumeț al oamenilor foarte serioși. Masters, care ținea în mână ridicată, ca pe un glob de cristal, un ou fiert de la prânzul gratuit de la Universitate, a spus:

— Domnilor, voi v-ați gândit vreodată serios la adevărata natură a Universității? Domnule Stoner? Domnule Finch?

Cei doi au clătinat din cap, zâmbind.

— Pun pariu că nu. Stoner, de pildă, îmi imaginez că o vede ca pe un mare tezaur, ca pe o bibliotecă sau o casă de toleranță unde omul vine de bunăvoie și alege ceva ce îl întregește, unde

toți muncesc pentru binele comun ca niște albinuțe în același stup. Adevărul, Binele, Frumosul. Sunt la o aruncătură de băț; sunt în următoarea carte, cea pe care n-ai citit-o încă, sau în următorul raft, cel la care n-ai ajuns. Dar o să ajungi și la el într-o bună zi. Și atunci – când o să ajungi...

A mai privit oul câteva momente, apoi a mușcat zdravăn din el și s-a întors spre Stoner, mestecând de zor și cu o lucire în ochii negri.

Stoner a zâmbit încurcat, iar Finch a început să râdă zgomotos, lovind cu palma în masă.

— Ți-a zis-o, Bill, ți-a zis-o, nu glumă.

Masters a mai mestecat o secundă și și-a întors privirea spre Finch.

— Și tu, Finch? Tu ce părere ai? A ridicat mâna. O să zici că nu te-ai gândit la asta. Dar te-ai gândit. Sub toată cacealmaua și alura asta cordială a ta se învârt roțițele unei minți necomplicate. Pentru tine, instituția e un instrument al binelui – pentru lumea întreagă, desigur, și numai întâmplător și pentru tine. Un fel de leac spiritual pe care-l administrezi în fiecare toamnă plozilor ca să-i mai treci peste o iarnă; ești ca doctorul bătrân și cumsecade care îi mângâie blajin pe frunte și bagă onorariul în buzunar.

Finch a râs din nou și a clătinat din cap.

— Pe cuvântul meu, Dave, când te pornești...

Masters și-a băgat și restul de ou în gură, a mestecat satisfăcut câteva secunde și a luat un gât mare de bere.

— Dar vă înșelați amândoi, a spus. E un sanatoriu sau – cum le zice acum? – o casă de odihnă pentru infirmi, bătrâni, nemulțumiți și alți incompetenți. Uitați-vă la noi trei – *noi* suntem Universitatea. Cine nu ne cunoaște nu și-ar da seama că avem atâtea în comun, dar *noi* știm, nu-i așa? Știm foarte bine.

Finch râdea.

— Și ce anume știm, Dave?

Prins și el de propriile lui argumente, Masters s-a aplecat peste masă, concentrat.

— Să vorbim mai întâi despre tine, Finch. Cu toată gentilețea, aș spune că tu ești incompetentul. Cum știi și tu foarte bine, nu ești teribil de deștept – cu toate că nu e vorba numai despre asta.

— Ia vezi, a spus Finch, încă râzând.

— Dar ești suficient de deștept – și *doar* atât cât trebuie – ca să înțelegi ce s-ar alege de tine în afara Universității. Ești croit pentru eșec și o știi bine. Deși ești în stare să fii ticălos, nu ești atât de lipsit de suflet încât să fii și consecvent în ticăloșia ta. Deși nu ești chiar cel mai cinstit om pe care-l știu, nu ești nici eroic în necinștea ta. Pe de o parte, ești în stare să muncești, dar ești și leneș, îndeajuns cât să nu fii capabil să muncești din greu, cum ar vrea lumea de la tine. Pe de altă parte, nu ești atât de leneș încât să nu poți lăsa impresia că ești important. Și nu ești nici norocos – nu cu adevărat. Nu ești înconjurat de nici o aură și ai mereu o expresie dezorientată. În lumea largă ai fi mereu la un pas de succes, iar eșecul te-ar distruge. Așa că ești ales, selectat; providența, înzestrată cu un simț al umorului care m-a amuzat întotdeauna, te-a smuls din ghearele lumii și te-a așezat în siguranță aici, între frații tăi.

Zâmbind în continuare cu o prefăcută răutate, s-a întors către Stoner:

— Nu scapi nici tu, prietene. Nici vorbă. Cine ești tu? Un simplu fiu al pământului, așa cum pretinzi? O, nu. Ești și tu un infirm – tu ești visătorul, nebunul într-o lume mai nebună decât el, tu ești Don Quijote al nostru din Vestul Mijlociu fără un Sancho, care zburdă sub cerul albastru. Tu ești suficient de deștept – oricum mai deștept decât amicul nostru comun. Dar tu ești atins, suferi de eterna infirmitate. Tu crezi că e ceva *aici*, ceva de descoperit. Ei bine, în lumea largă o să te dumirești foarte repede. Și tu ești croit pentru eșec; nu că te-ai lupta tu cu lumea. Ai lăsa-o să te mestece și să te scuipe și ai zăcea acolo, pe jos, întrebându-te ce n-ai făcut bine. Pentru că te-ai aștepta mereu ca lumea să fie ceva ce nu e, ceva ce n-are nici o dorință

să fie. Gărgărița din mălai, viermele din vrejul de fasole, carul din lemn. N-ai fi în stare s-o înfrunți și oricum nu te-ai putea pune cu ea; pentru că ești prea slab și în același timp prea puternic. Și n-ai unde să te duci în lumea asta.

— Dar tu? a întrebat Finch. Tu cum ești?

— O, a spus Masters, lăsându-se pe spate. Sunt ca voi. Mai rău, de fapt. Sunt prea deștept pentru lumea asta și nu m-aș feri s-o spun în gura mare; e o boală pentru care nu există leac. Așa că trebuie să fiu închis undeva unde mă pot comporta iresponsabil în siguranță, unde să nu pot să fac rău. S-a aplecat iarăși spre ei și le-a zâmbit. „Suntem toți ca sărmanul Tom și tremurăm de frig.“

— Regele Lear, a spus Stoner pe un ton foarte serios.

— Actul trei, scena patru, a spus Masters. Și așa providența sau societatea sau soarta sau cum vreți s-o numiți a creat pentru noi șandramaua asta ca să ne adăpostim de furtună. Pentru noi există Universitatea, pentru alienații lumii; nu pentru studenți există, nu pentru căutarea altruistă a cunoașterii și nici din vreunul dintre motivele pe care le tot auziți. Noi enunțăm motivele și îi lăsăm să intre și pe câțiva dintre cei normali, cei care s-ar descurca în lume, dar asta e doar adaptare la mediu. Exact ca Biserica din perioada medievală, care nu dădea doi bani pe laici și nici chiar pe Dumnezeu, avem și noi mascarada noastră ca să supraviețuim. Și vom supraviețui – nu avem încotro.

Finch a clătinat din cap admirativ.

— Da' ne-ai încondeiat bine, nu glumă.

— Poate că da, a spus Masters. Dar așa răi cum suntem, tot suntem mai buni decât ăia de afară, din mocirlă, bieții nenorociți din lumea asta. Noi nu facem nici un rău, spunem ce vrem să spunem și suntem și plătiți pentru asta; ăsta e triumful virtuții naturale, sau foarte pe-aproape.

Și cu asta Masters s-a lăsat pe spate, indiferent. Încetase să-l intereseze ce tocmai spusese.

Gordon Finch și-a dres glasul.

— Așa carevasăzică, a spus de data asta fără glumă. S-ar putea să fie un grăunte de adevăr în ce spui, Dave. Dar eu cred că mergi prea departe. Serios.

Stoner și Masters au schimbat un zâmbet și n-au mai abordat subiectul în seara respectivă. Dar după ani de zile, în cele mai ciudate momente, Stoner avea să-și amintească vorbele lui Masters; și cu toate că nu găsea în ele o reprezentare a Universității față de care își luase un angajament, îi dezvăluiau totuși ceva despre relația lui cu cei doi bărbați și surprindeau ceva din încrâncenarea caustică și neîntinată a tinereții.

Pe 7 mai 1915, un submarin german a scufundat transatlanticul *Lusitania*, cu o sută patruzeci de pasageri americani la bord; la finele lui 1916, nemții duceau deja un război submarin nestingheriți, iar relațiile între Statele Unite și Germania se degradaseră continuu. În februarie 1917, președintele Wilson a rupt relațiile diplomatice. Pe 6 aprilie, Congresul a declarat stare de război între Germania și Statele Unite.

Odată făcută declarația, ușurați parcă de încetarea stării de tensiune și incertitudine, mii de tineri de pe întreg întinsul țării au luat cu asalt birourile de recrutare care fuseseră înființate în pripă cu câteva săptămâni înainte. De fapt, sute dintre ei nu mai avuseseră răbdare să aștepte intrarea Americii în război și se înrolaseră încă din 1915 în Forțele Regale Canadiene sau ca șoferi de ambulanță pentru vreuna dintre armatele europene aliate. Printre ei erau și câțiva dintre studenții mai mari ai Universității; și deși William Stoner nu știuse nimic despre toate astea, le auzea numele, devenite celebre, tot mai des în lunile și săptămânile de dinaintea momentului care știau cu toții că trebuie să vină odată și odată.

Războiul s-a declarat într-o zi de vineri și cu toate că în săptămâna următoare programul de cursuri a rămas nemodificat, puțini studenți sau profesori s-au prefăcut măcar că se țin de ele. Se foiau pe coridoare și se strângeau în grupulețe, șușotind

între ei. Din când în când, liniștea tensionată erupea în câte o manifestare aproape violentă; de două ori au avut loc demonstrații generale antigermane, ocazie cu care studenții au strigat dezordonat sloganuri și au fluturat steaguri americane. O dată s-a organizat o demonstrație, care n-a durat mult, împotriva unuia dintre profesori, un bătrân profesor de limbi germanice, cu barbă albă, care era născut la München și în tinerețe absolvisese Universitatea din Berlin. Dar când profesorul, dând cu ochii de micul grup de protestatari furioși și roșii la față, a clipit cu stupoare și și-a întins spre ei mâinile firave și tremurânde, aceștia s-au dispersat într-o confuzie morocănoasă.

Confuzia l-a cuprins și pe Stoner în primele zile de după declarația de război, dar era de cu totul altă natură decât sentimentul care pusese stăpânire pe mai toată lumea din campus. Cu toate că vorbise despre război cu studenții mai mari și cu ceilalți asistenți, nu crezuse niciodată cu adevărat că se va ajunge la asta; și acum că venise peste ei, descoperirea că e depozitarul unor vaste resurse de indiferență. Îl nemulțumea debandada în care războiul aruncase Universitatea; dar nu reușea să găsească în el mari convingeri patriotice și îi venea greu să-i urască pe germani.

Dar germanii trebuiau urâți. O dată a dat peste Gordon Finch care stătea de vorbă cu un grup de profesori mai în vârstă; avea figura schimonosită și vorbea de „huni”¹ de parcă scuipa pe jos. Mai târziu, când l-a abordat pe Stoner în biroul mare pe care îl împărțeau cu încă vreo șase asistenți, Finch era într-o cu totul altă stare de spirit; cuprins de o veselie febrilă, l-a bătut pe umăr pe Stoner.

— Nu-i putem lăsa să scape nepedepsiți, Bill, a turuit. Fața lui rotundă lucea, acoperită de o peliculă de transpirație ca uleiul,

-
1. Denumire peiorativă dată de aliați armatei germane în timpul Primului Război Mondial. Termenul este preluat dintr-un discurs al împăratului german Wilhelm al II-lea care, când și-a trimis trupele să participe la înăbușirea Revoltei Boxerilor chinezi, le-a îndemnat să se comporte ca hunii (n. tr.).

și părul blond și subțire îi atârna în șuvițe dezordonate. Nu și nu. O să mă înrolez. Am vorbit deja cu bătrânul Sloane și el a zis s-o fac. Măine mă duc în St. Louis și mă înrolez.

Preț de o clipă, a reușit să-și compună o mină de aparentă gravitate.

— Toți trebuie să ne facem datoria. Apoi a rânjit și încă o dată l-a bătut pe umăr pe Stoner. Ai face bine să vii cu mine.

— Eu? a spus Stoner, iar și iar, nevenindu-i să-și creadă urechilor. Eu?

Finch a început să râdă.

— Evident. Toată lumea se înrolează. Tocmai am vorbit cu Dave – vine cu mine.

Stoner a scuturat din cap năucit.

— Dave Masters?

— Sigur. Amicul Dave o vorbi el cam ciudat uneori, dar la o adică nu e cu nimic diferit de alții; o să-și facă datoria. Așa cum o să ți-o faci și tu, Bill.

Finch i-a dat un pumn în braț, în joacă.

— Așa cum o să ți-o faci și tu.

Stoner n-a spus nimic câteva momente.

— Nu mă gândisem la asta, a zis. Totul pare să se întâmple teribil de repede. Va trebui să vorbesc cu Sloane. Te anunț eu.

— Sigur, a spus Finch. O să-ți faci datoria.

Vocea i s-a îngroșat de emoție.

— Suntem băgați în treaba asta cu toții, Bill; suntem băgați cu toții.

Apoi Stoner s-a despărțit de Finch, dar nu s-a dus imediat la Archer Sloane, ci a umblat prin campus întrebând de Dave Masters. L-a găsit la una dintre mesele de studiu din bibliotecă, singur, pufăind din pipă și privind fix la un raft cu cărți.

Stoner s-a așezat în fața lui. La întrebarea legată de decizia de a intra în armată, Masters a răspuns:

— Sigur, de ce nu?

Iar când Stoner l-a întrebat de ce, Masters a răspuns:

— Tu mă cunoști destul de bine, Bill. Puțin îmi pasă mie de nemți. La drept vorbind, nu cred că-mi pasă prea tare nici de

americani. Și-a scuturat pe jos scrumul din pipă și l-a împrăștiat cu piciorul. Cred că mă înrolez tocmai fiindcă n-are nici o importanță dacă o fac sau nu. Și s-ar putea să fie distractiv să mai bat o dată lumea înainte să mă întorc la viața între patru pereți și la extincția lentă care ne așteaptă pe toți.

Cu toate că nu înțelegea, Stoner a încuviințat din cap, acceptând argumentele lui Masters.

— Gordon vrea să mă înrolez și eu cu voi, a spus.

Masters a zâmbit.

— Gordon simte pentru prima dată în viața lui atingerea virtuții; și evident că vrea să-i bage și pe alții în asta ca să poată continua el să creadă. Sigur. De ce nu? Hai și tu cu noi. S-ar putea să-ți prindă bine să vezi și tu cum e lumea. A tăcut și l-a privit atent pe Stoner. Dar dacă te înrolezi, pe ce ai mai sfânt, n-o face pentru Dumnezeu, pentru țară sau pentru draga noastră Universitate. Fă-o pentru tine.

Stoner n-a spus nimic preț de câteva secunde. Apoi a răspuns:

— O să vorbesc cu Sloane și vă dau de veste.

Nu știa nici el la ce să se aștepte din partea lui Archer Sloane; și totuși a fost surprins când Stoner l-a abordat în biroul lui îngust și înțesat de cărți și l-a anunțat de hotărârea pe care n-o luase încă.

Sloane, care mereu afișase față de el o ironie detașată și politicoasă, și-a pierdut cumpătul. Fața prelungă și uscățivă i s-a congestionat, iar ridurile de la colțurile gurii s-au adâncit de furie; s-a ridicat pe jumătate din scaun, cu pumnii încheștați. Apoi s-a lăsat la loc și și-a desfăcut ostentativ pumnii, așezându-și palmele pe masă; degetele îi tremurau, dar vocea îi era calmă și tăioasă.

— Te rog să-mi ierți ieșirea asta bruscă. Dar în ultimele zile mi-am pierdut aproape o treime din catedră și nu întrevăd nici o speranță să-i pot înlocui. Nu pe dumneata sunt furios, ci pe...

S-a întors cu spatele la Stoner și a privit spre fereastra înaltă de la capătul opus al camerei. Lumina îi cădea direct pe față,

accentuându-i ridurile și adâncindu-i cearcănele de sub ochi, făcându-l să pară pentru o clipă bătrân și bolnav.

— Eu m-am născut în 1860, chiar înainte de Războiul Rebeliunii¹. Nu mi-l amintesc, bineînțeles, eram prea mic. Nu mi-l amintesc nici pe tata; a murit în primul an al războiului, în Bătălia de la Shiloh. I-a aruncat o privire rapidă lui Stoner. Dar văd ce consecințe a avut. Un război nu omoară numai câteva sute de mii de tineri. Ucide ceva în nația care duce războiul, ceva care nu se mai poate recupera. Și dacă o nație trece prin destule războaie, foarte curând nu mai rămâne altceva decât fiara, bestia pe care noi – dumneata și cu mine și alții ca noi – am ridicat-o din mocirlă. A tăcut o vreme; apoi a zâmbit ușor. Erudiților nu ar trebui să li se ceară să distrugă ceea ce o viață întreagă s-au străduit să clădească.

Stoner și-a dres glasul și a spus cu sfială:

— Totul pare să se precipite. Nu știu cum, dar mie nici nu-mi trecuse prin cap până să vorbesc cu Finch și cu Masters. Nici acum nu mi se pare că e real.

— Pentru că nu e, evident, a spus Sloane. Apoi s-a fofit și s-a întors cu spatele la Stoner. N-o să-ți spun eu ce să faci. Îți zic numai atât: alegerea îți aparține. Vor urma recrutări; dar poți fi scutit, dacă vrei. Nu ți-e frică să te duci, nu?

— Nu, domnule, a spus Stoner. Nu cred.

— Atunci chiar că ai de făcut o alegere și va trebui să o faci singur. Se înțelege de la sine că, dacă decizi să te înrolezi, la întoarcere îți vei primi înapoi postul pe care îl ocupi în prezent. Dacă decizi să nu te înrolezi, poți să rămâi aici, dar sigur că nu te vei bucura de nici un avantaj special; e posibil chiar să fii în dezavantaj, acum sau în viitor.

— Înțeleg, a spus Stoner.

A urmat o tăcere lungă și, într-un final, Stoner a tras concluzia că Sloane nu mai avea nimic să-i spună. Dar chiar când a dat să se ridice, Sloane i s-a adresat din nou.

1. Numele dat de forțele nordiste Războiului Civil American (n. tr.).

A vorbit rar:

— Nu trebuie să uiți ce ești și ce ai ales să devii și ce însemnătate are ceea ce faci. Stirpea umană duce războaie, suferă înfrângeri și se bucură de victorii care nu sunt de natură militară și nu sunt consemnate în analele istoriei. Ține minte asta când încerci să decizi ce ai de făcut.

Timp de două zile, Stoner nu și-a ținut cursurile și nu a stat de vorbă cu nici un cunoscut. A rămas în chițimia lui, chinându-se să ia o hotărâre. Era înconjurat de cărți și de liniște; numai rareori percepea lumea din afara camerei lui, zgomotul slab și îndepărtat al vocilor de studenți, huruitul scurt al unei cabriolette pe străzile pavate cu cărămidă și pufăitul slab al unuia din cele vreo zece automobile din oraș. Nu avusese niciodată obiceiul introspecției și sarcina de a-și identifica propriile rațiuni i se părea dificilă și ușor dezagreabilă; simțea că are prea puțin să-și ofere și că degeaba se analizează, că nu e mare lucru de scos la iveală.

Când a ajuns într-un final la o decizie, a avut senzația că știuse de la bun început care o să fie aceea. Vineri s-a întâlnit cu Masters și cu Finch și le-a spus că nu merge alături de ei să se lupte cu nemții.

Gordon Finch, încă însuflețit de virtutea proaspăt dobândită, s-a crispat și pe chip i s-a așternut o expresie de durere plină de reproș.

— Ne dezamăgești, Bill, a spus cu voce îngroșată. Ne dezamăgești pe toți.

— Taci din gură, a spus Masters. L-a privit aspru pe Stoner. Mă gândeam eu că s-ar putea să zici nu. Mereu ai avut aerul ăsta slab, devotat. Nu contează, bineînțeles; dar ce te-a făcut să te hotărăști până la urmă?

O clipă, Stoner nu a spus nimic. S-a gândit la cele două zile care trecuseră, la lupta tăcută care părea fără rezultat și fără sens; s-a gândit la viața lui în Universitate din ultimii șapte ani; s-a gândit la anii de dinainte, ani ce păreau acum dintr-o altă

viață, pe care îi petrecuse cu părinții lui la fermă și la existența searbădă de care fusese în mod miraculos salvat.

— Nu știu, a spus într-un final. Totul, cred. N-aș putea să spun exact.

— O să fie greu, a spus Masters, să stai aici.

— Știu, a spus Stoner.

— Dar merită, așa crezi?

Stoner a încuviințat din cap.

Masters a rânjit și a spus, cu aceeași ironie dintotdeauna:

— Ai aerul ăla slab și flămând, asta-i sigur. Ești pierdut.

Reproșul îndurerat al lui Finch se transformase într-un soi de dispreț timid.

— O să ajungi să regreți, a spus și vocea răgușită oscila între amenințare și milă.

Stoner a dat din cap.

— Se poate, a spus.

Și-a luat rămas-bun de la ei și s-a îndepărtat. Ei urmau să plece a doua zi la St. Louis să se înroleze, iar Stoner avea cursuri de pregătit pentru săptămâna următoare.

Nu se simțea vinovat de hotărârea luată și, când au început recrutările obligatorii, a solicitat scutirea fără mari remușcări; dar era conștient de privirile pe care i le aruncau colegii mai în vârstă și de o vagă urmă de lipsă de respect care se ghicea în comportamentul altminteri convențional al studenților față de el. Avea chiar impresia că și Archer Sloane, care la un moment dat își manifestase călduros aprobarea față de decizia de a rămâne în Universitate, devenise mai rece și mai distant pe măsură ce lunile de război treceau.

Și-a încheiat cursurile obligatorii pentru doctorat în primăvara lui 1918 și și-a susținut teza în luna iunie a aceluiași an. Cu o lună înainte, a primit o scrisoare de la Gordon Finch, care urmase Școala de Instrucție pentru Ofițeri și fusese trimis la o bază de instrucție de lângă New York. Din scrisoare a aflat că Finch primise permisiunea ca, în timpul liber, să urmeze

cursurile Universității Columbia, unde reușise, la rândul lui, să încheie cursurile de doctorat, pe care urma să și-l ia în vară, la Colegiul Pedagogic.

Mai scria și că Dave Masters fusese trimis în Franța și că, la aproape un an de la înrolare, aflat în primul contingent american intrat în luptă, fusese ucis la Château-Thierry.

Cu o săptămână înainte de ceremonia la care Stoner urma să-și primească titlul de doctor, Archer Sloane i-a oferit o normă întreagă de asistent la Universitate. Sloane i-a explicat că politica Universității nu încuraja angajarea propriilor absolvenți, dar, cum în timp de război duceau lipsă de profesori bine pregătiți și cu experiență, reușise să convingă administrația să facă o excepție.

Cam fără tragere de inimă, Stoner trimisese câteva cereri de angajare către colegiile și universitățile din regiune în care își prezenta fără înflorituri competențele; neprimind răspuns la nici una, simțise o stranie ușurare. Înțelegea în parte de unde vine ușurarea; la universitatea aceasta din Columbia cunoscuse genul de siguranță și căldură de care ar fi trebuit să aibă parte în copilărie, în casa părinților lui, dar nu avusese, și nu era sigur că le-ar mai putea găsi și altundeva. A acceptat cu recunoștință oferta lui Sloane.

Și atunci și-a dat brusc seama că Sloane îmbătrânise teribil în anul scurs de la începutul războiului. Avea spre șaiszeci de ani, dar părea cu zece ani mai în vârstă; părul, cândva o clăie ondulată și dezordonată de culoare gri-fer, era alb, niște lațe atârând moale de craniul osos. Ochii negri își pierduseră strălucirea și păreau acoperiți cu o peliculă de umezeală; fața lungă și ridată, cândva cu pielea întinsă și fermă, arăta fărâmicioasă ca un pergament vechi; iar în vocea egală, ironică începuse să se strecoare un ușor tremurat. Privindu-l, Stoner se gândea: O să

moară – într-un an, în doi ani, în zece, o să moară. A simțit, înainte de vreme, durerea pierderii lui și s-a întors să plece.

S-a gândit mult la moarte în vara lui 1918. Pe de o parte pentru că dispariția lui Masters îl șocase mai tare decât voia să recunoască, și pe urmă pentru că începuseră să se facă publice primele liste cu soldați americani căzuți pe fronturile din Europa. Înainte, când se mai gândise la moarte, era fie ca la un eveniment literar, fie ca la uzura lentă, tăcută a timpului asupra imperfecțiunii cărnii. Nu asociase moartea cu o explozie de violență pe un câmp de luptă, cu sângele care țâșnește dintr-o beregată sfârtecătă. A cugetat la diferența dintre cele două feluri de a muri și la semnificația acestei diferențe; și a simțit cum se naște și în el ceva din amărăciunea pe care o ghicise odată în inima încă bătând a prietenului său Dave Masters.

Subiectul tezei sale era „Influența tradiției clasice asupra liricii medievale“. Și-a petrecut cea mai mare parte a verii recitind poezie în limba latină, clasică și medievală, cu precădere poemele despre moarte. S-a minunat încă o dată de cât de simplu și de elegant acceptau poeții romani realitatea morții, ca și cum neantul care îi aștepta ar fi fost prețul plătit pentru preaplinul anilor de care se bucuraseră; și l-au surprins amărăciunea, groaza și ura abia disimulată pe care le găsea la unii dintre poeții creștini mai târzii care se înscriau în tradiția latină când contemplau moartea care le promitea, chiar dacă vag, o viață veșnică plină și fericită, de parcă moartea și promisiunea nu erau altceva decât o batjocură care le amărea anii vieții. Când se gândea la Masters, îl vedea ca pe un Catullus sau ca pe un mai blând și mai liric Iuvenal, un exilat în propria lui țară, iar moartea lui era un alt exil, mai straniu și mai îndelungat decât ce trăise până atunci.

În toamna lui 1918, când au început cursurile, era limpede pentru toată lumea că războiul din Europa nu poate să mai dureze mult. Ultima contraofensivă disperată a nemților fusese oprită înainte de a ajunge la Paris, iar Mareșalul Foch ordonase un contraatac aliat care i-a împins rapid pe germani înapoi pe pozițiile inițiale. Britanicii avansau spre nord, iar americanii

răzbiseră prin Pădurea Argonne, plătind un preț care, în euforia generală, a fost ignorat. Ziarele preziceau căderea Germaniei până la Crăciun.

Așa că semestrul a început într-o atmosferă de jovialitate încordată și o stare generală de bine. Studenții și asistenții se trezeau că își zâmbesc și se salută pe holuri dând energic din cap; izbucnirile exuberante și micile manifestări vehemente din partea studenților erau ignorate de profesori și de administrație; iar un student care a rămas neidentificat, dar care a devenit imediat un fel de erou local s-a cățarat pe una dintre coloanele uriașe din fața Clădirii Jesse și a atârnat în vârful ei o marionetă umplută cu paie reprezentându-l pe Kaiser.

Singurul din toată Universitatea pe care entuziasmul general părea să-l lase indiferent era Archer Sloane. Din ziua în care America intrase în război, începuse să se retragă în sine, și izolarea devenea tot mai evidentă cu cât războiul se apropia de sfârșit. Nu vorbea cu colegii decât dacă era obligat de chestiuni legate de funcționarea catedrei și se comenta pe șoptite că maniera lui de predare devenise atât de excentrică, încât studenții mergeau la cursuri cu groază; citea anost și mecanic de pe foi; nu-i privea niciodată în ochi; adesea rămânea cu privirea fixată pe notițe, vocea i se auzea tot mai slab și urmau unul, două, chiar și cinci minute de liniște, răstimp în care nici nu se mișca și nici nu răspundea la întrebările jenate din partea clasei.

William Stoner a văzut ultimele vestigii ale bărbatului sculptor și ironic pe care îl cunoscuse în studenție atunci când Archer Sloane i-a comunicat cursurile pentru noul an universitar. Sloane i-a dat lui Stoner două grupe de anul întâi cărora să le predea exprimare scrisă și un curs general de literatură medievală la anii mai mari; la sfârșit a zis, cu o scânteie din vechea lui ironie:

— Și dumneata, asemenea multora dintre colegii noștri și dintre studenți, o să fii încântat să afli că renunț la o parte din cursurile mele. Printre ele se numără și cursul meu preferat, nu prea popular însă, cursul introductiv de literatură engleză pentru anul doi. Poate ți-l amintești?

Stoner a dat din cap, zâmbind.

— Mda, a continuat Sloane, mă gândeam eu. Te rog să-l preiei dumneata. Nu că ți-aș face un mare cadou; dar m-am gândit că te-ar amuza să-ți începi oficial cariera de profesor acolo unde ai pornit ca student.

Sloane l-a privit câteva clipe cu ochi strălucitori și concentrați cum fuseseră înainte de război. Apoi vâlul de indiferență s-a așternut la loc peste ei, i-a întors spatele lui Stoner și și-a făcut de lucru cu hârtiile de pe birou.

Așa că Stoner a început de unde pornise și prima dată: un bărbat înalt, subțire, adus de spate, în aceeași sală în care, când nu era decât un băiat înalt, subțire și adus de spate, ascultase cuvintele care îl aduseseră unde se găsea acum. De fiecare dată când intra în încăperea aceea, arunca o privire către banca pe care o ocupase cândva și de fiecare dată era ușor surprins să descopere că nu mai stătea așezat în ea.

Pe data de 11 noiembrie a aceluiași an, la două luni după începutul semestrului, s-a semnat Armistițiul. Știrea s-a aflat într-o zi de școală și imediat cursurile s-au întrerupt; studenții alergau de colo colo prin campus și puneau de mici defilări care se organizau, se împrăștiu și se organizau iar, șerpuind pe coridoare, prin săli de curs și birouri. Mai mult fără voie, Stoner s-a trezit și el prins într-una care a intrat în Clădirea Jesse, a luat-o pe holuri, în sus pe scări și pe alte holuri. Dus de valul unui mic grup de studenți și profesori, a trecut prin dreptul ușii deschise de la biroul lui Archer Sloane; și l-a văzut cu coada ochiului pe Sloane așezat pe scaunul de la birou, cu fața neacoperită și schimonosită, plângând amarnic, cu lacrimile șiroindu-i prin cutele adânci ale cărnii.

Parcă în stare de șoc, Stoner s-a mai lăsat o clipă purtat de mulțime. Apoi s-a desprins și s-a dus în camera lui din apropierea campusului. A stat în semiîntunericul dinăuntru, în timp ce de afară răzbăteau strigătele de bucurie și eliberare, și s-a gândit la Archer Sloane, care plângea o înfrângere pe care numai

el o vedea sau i se părea că o vede; și a știut că Sloane e un om distrus, care nu va mai fi niciodată ce a fost.

Spre sfârșitul lui noiembrie, au început să se întoarcă în oraș mulți dintre cei care plecaseră la război și campusul Universității era împestrițat de kakiul uniformelor militare. Printre cei reveniți în permisie prelungită era și Gordon Finch. Se îngrășase în cele optsprezece luni cât lipsise, iar fața lui lată, senină, cândva amabilă și binevoitoare căpătase o expresie gravă, prietenoasă, dar plină de sine; purta trese de căpitan și vorbea adesea, cu căldură paternă, de „oamenii mei“. Față de William Stoner se arăta prietenos, dar distant și avea mare grijă să se poarte cu deferență față de membrii mai în vârstă ai catedrei. Trecuse prea mult din semestrul întâi ca să i se mai poată da cursuri, așa că pentru ce mai rămăsese din anul universitar i s-a oferit un post, considerat un fel de sinecură temporară, de asistent pe probleme administrative al decanului de la Arte și Științe. Era suficient de inteligent cât să-și dea seama de ambiguitatea noii lui poziții, dar și îndeajuns de șiret cât să înțeleagă ce posibilități îi oferă; relațiile cu colegii erau în general conjuncturale și, deși politicos, rămânea rezervat.

Decanul facultății de Arte și Științe, Josiah Claremont, era un bărbat mărunț, bărbos, în vârstă, trecut bine de pragul pensionării obligatorii; era în Universitate încă de pe vremea când, în anii '70 ai secolului anterior, instituția se transformase din colegiu în universitate în toată regula, iar tatăl lui fusese unul dintre primii președinți. Era atât de bine înrădăcinat, făcând practic parte din istoria Universității, încât nimeni nu prea avea curajul să insiste să se pensioneze, în ciuda incompetenței crescânde cu care își îndeplinea îndatoririle. Memoria și-o pierduse aproape de tot; uneori se rătăcea pe holurile din Clădirea Jesse, unde își avea biroul, și trebuia dus de mână ca un copil.

Atât era de aerian în legătură cu treburile Universității, încât, când de la biroul lui s-a anunțat că se va ține o recepție la

reședința sa în onoarea membrilor personalului didactic și administrativ întorși de pe front, majoritatea celor care au primit invitația au avut impresia că fie se pune la cale o mare farsă, fie s-a făcut o greșeală. Dar nu era nici o farsă. Gordon Finch a confirmat invitația; și cei mai mulți lăsau să se înțeleagă că el avusese ideea recepției și făcuse toate aranjamentele.

Josiah Claremont, vădov de ani de zile, locuia împreună cu trei servitori de culoare, aproape la fel de bătrâni ca și el, într-una dintre vilele de dinainte de Războiul Civil care fuseseră cândva foarte numeroase în Columbia, dar dispăreau rapid sub asaltul micilor fermieri independenți și al antreprenorilor imobiliari. Arhitectura casei era plăcută, dar imposibil de identificat; deși forma generală și dimensiunile erau „sudiste“, nu avea nimic din rigiditatea neoclasică a caselor tipice din Virginia. Scândurile de la exterior erau vopsite în alb, cu ornamente verzi la ferestre și la balustradele balconșelor de la etaj, care răsăreau ici și colo pe fațadă. Proprietatea se întindea până la pădurea din jur, iar drumul de acces și aleile erau mărginite de plopî înalți, golași în după-amiaza aceea de decembrie. William Stoner nu mai văzuse niciodată o casă atât de impozantă; și în după-amiaza aceea de vineri înainta cu oarece groază pe alee, încercând să prindă din urmă un grup de profesori de la facultate pe care nu-i cunoștea și care așteptau în fața ușii să fie primiți înăuntru.

Le-a deschis și i-a poftit în casă Gordon Finch, tot în uniformă militară; au intrat într-un hol mic, pătrat, care se termina cu o scară abruptă cu balustrade de stejar lustruite, care ducea la etaj. Pe peretele scării, drept în fața bărbaților care tocmai intraseră, atârna o mică tapiserie franțuzească, cu firele albastre și aurii atât de decolorate, încât desenul abia se mai distingea în lumina palidă, gălbuie a unor becuri mici. Stoner a rămas cu ochii la ea în timp ce ceilalți au început să se învârtă prin hol.

— Dă-mi haina, Bill.

Vocea care i-a răsunat lângă ureche l-a făcut să tresară. S-a întors. Finch zâmbea și stătea cu mâna întinsă, pregătit să ia paltonul pe care Stoner nu și-l scosese încă.

— N-ai mai fost aici, nu? a întrebat Finch aproape în șoaptă. Stoner a scuturat din cap.

Finch s-a întors către ceilalți și, fără să ridice vocea, s-a făcut totuși auzit limpede:

— Domnilor, poftiți în camera mare de zi. A indicat o ușă spre dreapta. Toată lumea e acolo.

Și-a îndreptat din nou atenția spre Stoner.

— Frumoasă casă, veche, a spus în timp ce-i atârna haina într-o debara spațioasă de sub scară. E unul dintre reperele zonei.

— Da, a spus Stoner. Am auzit lumea vorbind de ea.

— Decanul Claremont e un om de soi – ca și casa. M-a rugat să mă ocup eu de toate în locul lui în seara asta.

Stoner a încuviințat din cap.

Finch l-a luat de braț și l-a condus spre ușa pe care o indicase mai devreme.

— Să stăm puțin de vorbă mai târziu. Acum intră. Vin și eu imediat. Sunt câteva persoane pe care aș vrea să le cunoști.

Stoner a dat să spună ceva, dar Finch se îndepărtase să întâlnească alt grup care sosise la ușă. Stoner a tras aer în piept și a deschis ușa camerei de zi.

Când a intrat, venind din holul rece, căldura din cameră l-a izbit de parcă ar fi vrut să-l împingă înapoi; zumzetul calm al vocilor dinăuntru, eliberat de deschiderea ușii, a părut întâi că se întetește, până i s-a obișnuit urechea.

Prin cameră se învâртеau probabil vreo douăzeci de persoane și la început nu a recunoscut pe nimeni; a zărit griul și negrul și maroul costumelor sobre ale bărbaților, kakiul uniformelor militare și, ici și colo, câte o pată delicată de roz sau albastru, rochiile femeilor. Se mișcau lent prin căldura din cameră și el odată cu ei, conștient de înălțimea lui printre siluetele așezate, salutând din cap figurile pe care începea să le recunoască.

În capătul opus al încăperii o altă ușă dădea într-un salonaș care se învecina cu o sufragerie lungă și îngustă. Ușile duble ale sufrageriei erau deschise, lăsând să se vadă o masă de nuc masiv, acoperită cu o față de masă galbenă de damasc și încărcată de

farfurii albe și boluri strălucitoare de argint. În jurul mesei se strânseseră câteva persoane, iar în capăt stătea în picioare o tânără înaltă, suplă și atrăgătoare, într-o rochie albastră de mătase în ape, și turna ceai în cești de porțelan cu buza aurită. Stoner a rămas în prag, vrăjit de imaginea tinerei. Figura ei prelungă, cu trăsături delicate, le zâmbea celor din jur, iar degetele subțiri, fragile aproape, manevrau cu îndemănare ceainicul și ceștile; privind-o, Stoner s-a simțit copleșit de sentimentul propriei stângăcii.

Preț de câteva clipe, nu s-a mișcat din ușă; auzea vocea subțire, catifelată a fetei peste zgomotul vocilor oaspeților pe care îi servea. Apoi ea și-a ridicat capul și, brusc, privirile li s-au întâlnit; avea ochii mari, deschiși la culoare, și străluceau de o lumină care părea să vină din interior. Puțin năuc, a făcut câțiva pași în spate și s-a întors în salon; a găsit un scaun liber undeva lângă perete și a rămas așezat acolo, cu ochii la covorul de sub tălpile lui. Nici măcar nu s-a uitat înspre sufragerie, dar din când în când i se părea că simte privirea caldă a tinerei mângâindu-i fața.

Invitații se mișcau în jurul lui, își schimbau locurile, își modificau inflexiunea vocii când treceau la un alt interlocutor. După o vreme, a venit în cameră și Gordon Finch, iar Stoner s-a ridicat de pe scaun și a traversat încăperea ca să ajungă la el. Gordon stătea de vorbă cu un bărbat în vârstă; i-a întrerupt aproape nepoliticos. L-a tras deoparte și, fără să-și coboare vocea, l-a rugat să-l prezinte tinerei care servea ceaiul.

Finch l-a privit o clipă, iar expresia de enervare care începuse să-i încrețească fruntea a dispărut pe măsură ce făcea ochii mari.

— Ce să fac? a spus.

Cu toate că era mai scund decât Stoner, părea că-l privește de sus.

— Vreau să mă prezinți, a spus Stoner. Simțea cum îi arde fața. O cunoști?

— Sigur, a răspuns Finch. Un zâmbet îi înflorea pe chip. E un fel de verișoară de-a decanului, din St. Louis, e aici în

vizită la o mătușă. Acum zâmbetul i se lățise. Auzi tu la bătrânu' Bill! Ca să vezi. Sigur, te prezint. Hai cu mine.

Se numea Edith Elaine Bostwick și locuia cu părinții în St. Louis, unde absolvise, în primăvara trecută, cei doi ani de studii la un seminar particular pentru domnișoare; venise în vizită în Columbia, pentru câteva săptămâni, la sora mai mare a mamei, iar în primăvară urmau să meargă împreună să facă Marele Tur al Europei – eveniment care devenise iarăși posibil odată cu încheierea războiului. Tatăl ei, președintele unei bănci mai mărunte din St. Louis, era originar din New England; venise în vest în anii 1870 și se însurase cu fiica cea mai mare a unei familii înstărite din zona centrală a statului Missouri. Edith trăise toată viața în St. Louis; cu câțiva ani în urmă își petrecuse sezonul monden în Boston împreună cu părinții; fusese la operă în New York și vizitase muzeele; avea douăzeci de ani, cânta la pian și avea înclinații artistice pe care mama ei le încuraja.

Mai târziu, William Stoner nu-și mai amintea cum ajunsese să afle lucrurile astea în după-amiaza aceea târzie, în casa lui Josiah Claremont; pentru că momentul în care o cunoscuse era estompat și excesiv de formal, ca tapiseria cu personaje de pe peretele scării din hol. Își amintea că i s-a adresat, sperând că o să-l privească, că o să rămână lângă el și o să-i ofere plăcerea de a-i asculta vocea subțire și catifelată răspunzându-i la întrebări și punând, la rândul ei, întrebări de complezență.

Oaspeții au început să plece. Se auzeau voci care își luau la revedere, uși care se închideau, și încăperile s-au golit. Stoner a rămas mult după ce restul invitaților plecaseră, iar când a sosit trăsura lui Edith, a urmat-o în hol și a ajutat-o să-și îmbrace paltonul. Chiar când ea dădea să iasă din casă, a întrebat-o dacă o poate vizita în seara următoare.

Ca și cum nu l-ar fi auzit, Edith a deschis ușa și a rămas câteva clipe nemișcată; aerul rece care a năvălit pe ușă l-a lovit pe Stoner în obrajii înfierbântați. Edith s-a întors, l-a privit și

a clipit de câteva ori; ochii aveau o expresie întrebătoare, aproape îndrăzneță. În cele din urmă, a dat din cap și a spus:

— Da. Poți să vii.

Nu a zâmbit.

Așa că a mers în vizită, traversând orașul pe jos până la casa mătușii ei, prin frigul pătrunzător al serii de iarnă. Pe cer nu era nici un nor; în lumina lunii aflate în pătrar, zăpada căzută mai devreme scânteia. Străzile erau pustii, iar tăcerea înăbușită era întreruptă doar de zăpada care îi scârțâia sec sub pași. A stat multă vreme în fața casei mari la care venise, ascultând liniștea. Picioarele îi amorțiseră de la frig, dar nu s-a mișcat. Din spațele perdelelor, lumina palidă mânjea cu galben zăpada albastrie; i s-a părut că vede mișcare înăuntru, dar nu era sigur. Cu gesturi calculate, ca și cum se angaja la ceva serios, a pornit din loc, a străbătut aleea până la verandă și a bătut la ușă.

Mătușa lui Edith (o chema, după cum aflase mai înainte, Emma Darley și era văduvă de ani buni) i-a deschis și l-a poftit să intre. Era o femeie scundă, plinuță, cu un păr alb și fin care îi încadra chipul; avea o licărire umedă în ochii negri și vorbea încet și cu răsuflarea tăiată, de parcă spunea cine știe ce secrete. Stoner a urmat-o într-un salonaș și s-au așezat față-n față pe o canapea lungă din lemn de nuc, cu pernele și spătarul tapițate cu catifea groasă, albastră. Zăpada i se lipise de tălpile încălțărilor; a privit-o cum se topește și lasă pete umede pe covorul gros, cu model înflorat.

— Mi-a spus Edith că predați la Universitate, domnule Stoner, a spus doamna Darley.

— Da, doamnă, a răspuns el și și-a dres glasul.

— *Ce agreabil* e să am ocazia să stau iar de vorbă cu un tânăr profesor de la Universitate, a spus doamna Darley cu voioșie. Răposatul meu soț, domnul Darley, a fost ani de zile membru în consiliul de administrație al Universității – dar bănuiesc că știți.

— Nu, doamnă, a spus Stoner.

— O, a spus doamna Darley. În fine, obișnuiam să-i invităm la ceai, după-amiaza, pe profesorii mai tineri. Dar asta acum câțiva ani, înainte de război. Ați luptat în război, domnule profesor Stoner?

— Nu, doamnă, a spus Stoner. Am rămas la Universitate.

— Aha, a spus doamna Darley dând din cap cu vioiciune. Și predați...

— Engleză, a spus Stoner. Și nu sunt profesor. Sunt doar asistent. Își dădea seama că vocea îi suna aspru; dar nu și-o putea controla. A încercat să zâmbească.

— A, da, a spus ea. Shakespeare... Browning...

S-a lăsat tăcerea între ei. Stoner și-a încrucișat degetele și s-a uitat la podea.

— Merg să văd dacă e gata Edith, a spus doamna Darley. Mă scuzați.

Stoner a încuviințat din cap și s-a ridicat când ea a ieșit din cameră. A auzit șapte energice dintr-o cameră din spate. A mai rămas o vreme în picioare.

Brusc, a văzut-o pe Edith stând în cadrul ușii, palidă și fără nici urmă de zâmbet pe chip. S-au uitat unul la altul fără să lase impresia că se recunosc. Edith a făcut întâi un pas în spate și apoi a pornit către el, cu buzele strânse, încordate. Și-au dat mâna cu o expresie gravă pe chip și s-au așezat amândoi pe canapea. Nu-și spusese ră nici un cuvânt.

Era mai înaltă decât își amintea el și mai gîngășă. Avea fața lungă și fină și își ținea buzele strânse peste dinții puțin cam prea mari. Pielea avea o transparență din aceea care se înroșește și se înfierbîntă la cea mai mică emoție. Părul bătea într-un castaniu-roșcat mai deschis și îl purta în cozi împletite, răsucite una peste alta. Dar ochii ei l-au prins și nu i-au mai dat drumul, cum se întâmplase și cu o zi în urmă. Erau foarte mari și aveau cea mai deschisă nuanță de albastru imaginabilă. Când privea în ochii ei, se simțea smuls din el însuși, înghițit de un mister pe care nu-l putea înțelege. O considera cea mai frumoasă femeie pe care o văzuse vreodată și a spus pe negândite:

— Vreau... vreau să știu mai multe despre dumneata.

Ea s-a tras puțin înapoi. El s-a grăbit să continue:

— Vreau să spun... ieri, la recepție, n-am prea apucat să stăm de vorbă. Eu am vrut să-ți vorbesc, dar era atâta lume acolo. Uneori lumea îți stă în drum.

— A fost o petrecere foarte plăcută, a spus Edith de-abia auzit. Toți mi s-au părut foarte drăguți.

— O, da, desigur, a spus Stoner. Ce vreau să spun...

Nu a continuat. Edith tăcea.

— Înțeleg că în curând o să pleci în Europa împreună cu mătușa dumitale, a spus el.

— Da, a spus ea.

— Europa... A clătinat din cap. Probabil ești foarte entuziasmată.

Ea a încuviințat din cap reticentă.

— Unde mergeți? Adică... în ce țări?

— În Anglia, a spus ea. Franța. Italia.

— Și plecați... în primăvară?

— În aprilie, a spus ea.

— Cinci luni, a spus el. Nu mai e foarte mult. Sper ca în timpul ăsta să putem...

— Nu mai rămân aici decât trei săptămâni, a spus ea repede. Pe urmă mă întorc în St. Louis. Înainte de Crăciun.

— Asta chiar e puțin. A zâmbit și a spus încurcat: Atunci va trebui să te văd cât de des pot ca să reușim să ne cunoaștem.

L-a privit aproape cu oroare.

— Nu asta am vrut să spun, a zis. Te rog...

Stoner a tăcut câteva momente.

— Îmi pare rău, eu... Dar chiar aș vrea să te mai vizitez, cât de des îmi permiți. Pot?

— O, a spus ea. Să vedem.

Stătea cu degetele ei subțiri încrucișate în poală și încheieturile ei se albiseră acolo unde pielea era întinsă. Avea pistrui abia vizibili pe dosul palmelor.

Stoner a spus:

— Nu merge prea bine, nu-i așa? Te rog să mă ierți. N-am mai cunoscut pe nimeni ca dumneata și spun tot felul de lucruri nepotrivite. Te rog să mă ierți dacă te-am făcut să te simți prost.

— O, nu, a spus ea. S-a întors spre el și buzele i-au schițat ceva ce el și-a dat seama că trebuie să fie un zâmbet. Deloc. Mă simt foarte bine. Serios.

Stoner nu mai știa ce să spună. A pomenit ceva legat de de vremea de afară și și-a cerut scuze pentru urmele de zăpadă de pe covor; ea a murmurat ceva. A vorbit de cursurile pe care le avea de predat la Universitate, iar ea a dat din cap nedumerită. În cele din urmă, nu și-au mai spus nimic. Stoner s-a ridicat în picioare; se mișca încet și greoi, de parcă ar fi fost obosit. Edith a ridicat spre el o privire lipsită de expresie.

— Ei bine, a spus el și și-a dres glasul. Se face târziu și eu... Uite ce e. Îmi pare rău. Îmi permiți să te mai vizitez peste câteva zile? Poate...

Parcă nici nu i s-ar fi adresat ei. A înclinat din cap, a spus noapte bună și a dat să plece.

Atunci Edith Bostwick a vorbit pe o voce pițigăiată, fără nici o inflexiune:

— Când aveam cam șase ani, știam să cânt la pian și îmi plăcea să pictez și eram foarte timidă, așa că mama m-a trimis la Școala de Fete a domnișoarei Thorndyke din St. Louis. Eram cea mai mică din școală, dar n-a fost o problemă, pentru că tatăl era membru în consiliu și a aranjat el. La început nu m-am simțit bine acolo, dar până la urmă a ajuns să-mi placă teribil. Toate fetele erau foarte drăguțe și din familii cu stare și mi-am făcut prietene pe viață și...

Stoner se întorsese când ea începuse să vorbească și acum o privea cu o uimire care însă nu i se citea pe chip. Ea vorbea cu ochii fixați pe un punct din fața ei, figura îi era goală de orice expresie, iar buzele i se mișcau ca și cum ar fi citit fără să înțeleagă dintr-o carte invizibilă. El a traversat încet camera și s-a așezat lângă ea. N-a părut să-l observe; privirea i-a rămas pironită în față și a continuat să-i povestească despre ea, așa cum

o rugase. Stoner ar fi vrut să-i spună să se oprească, s-o aline, s-o atingă. Dar nu s-a clintit și nu a scos un cuvânt.

Edith a continuat să vorbească și, după o vreme, Stoner a început să audă ce spune. După ani de zile, avea să-și dea seama că în acea oră și jumătate dintr-o seară de decembrie, când au petrecut pentru prima dată ceva mai mult timp împreună, i-a spus mai multe despre ea decât îi va mai spune vreodată. Și când a terminat, el a simțit că sunt tot doi străini, dar într-un fel în care nu-i trecuse prin cap că ar putea fi, și atunci a știut că e îndrăgostit.

Probabil că Edith Elaine Bostwick nu era conștientă de ce îi spusese lui William Stoner în seara aceea și, chiar dacă ar fi fost, nu ar fi înțeles semnificația spuselor ei. Dar Stoner știa ce spusese și nu a uitat niciodată; cuvintele pe care le ascultase erau o confesiune și, credea el, o chemare în ajutor.

Pe măsură ce a ajuns să o cunoască mai bine, a aflat mai multe despre copilăria ei; și a înțeles că era o copilărie tipică pentru fetele din generația și mediul ei. Educația ei pornea de la premisa că va fi protejată de evenimentele neplăcute pe care viața o să i le scoată în cale și că nu are altă datorie decât să devină un accesoriu grațios și desăvârșit al acelei protecții, de vreme ce făcea parte dintr-o categorie socială și economică pentru care protecția era o obligație aproape sacră. A mers la școli particulare pentru fete unde a învățat să scrie, să citească și să facă socoteli simple; în timpul liber era încurajată să brodeze, să cânte la pian, să picteze acuarele și să discute opere literare dintre cele mai cuminți. A luat și lecții de ținută, conduită, exprimarea potrivită pentru o doamnă și moralitate.

Educația morală, atât la școlile pe care le-a urmat, cât și acasă, era bazată pe principiul negării, cu scop prohibitiv și aproape în totalitate sexuală. Cu toate acestea, sexualitatea era indirectă și nerecunoscută ca atare; prin urmare, se regăsea în toate celelalte aspecte ale educației, care își trăgea mai toată energia din această retrogradă și nerostită autoritate morală.

A învățat că va avea îndatoriri față de soț și de familie și că va trebui să le îndeplinească.

Copilăria ei fusese extrem de riguroasă, chiar și în aspectele de zi cu zi ale vieții de familie. Părinții ei afixau unul față de celălalt o politețe distantă; Edith n-a sesizat niciodată în relația lor căldura care se naște spontan fie din supărare, fie din dragoste. Supărarea se manifesta prin zile întregi de tăcere politicoasă, iar dragostea printr-un cuvânt politicos de afecțiune. Era copil unic și singurătatea a fost una dintre primele stări pe care le-a cunoscut în viață.

Așa că a crescut înzestrată cu un talent firav la artele mai nobile și cu nici un fel de cunoștințe despre nevoile traiului de zi cu zi. Broderiile ei erau delicate și inutile, picta acuarele spălăcite înfățișând peisaje cețoase și cânta la pian cu un tușeu precis, dar fără vigoare; nu avea habar de funcțiile fiziologice ale propriului corp, nu fusese nevoită să se descurce singură nici măcar o zi și nu i-ar fi trecut niciodată prin cap că într-o bună zi ar putea deveni responsabilă de bunăstarea altcuiva. Viața ei nu cunoștea variație, era ca un zumzet slab, constant; și era supravegheată de mama ei care, când Edith era mică, stătea ore întregi și o privea cum pictează sau cântă la pian, de parcă nu exista altă ocupație posibilă pentru nici una din ele.

La vârsta de treisprezece ani, Edith a trecut prin transformările sexuale obișnuite; a trecut și printr-o transformare fizică mai puțin obișnuită. În interval de doar câteva luni, a crescut cu mai bine de treizeci de centimetri, încât avea aproape înălțimea unui bărbat în toată firea. Iar aspectul dizgrațios, alături de noua și stingheritoarea ei condiție sexuală au format o combinație din care nu și-a revenit pe deplin niciodată. Schimbările i-au accentuat timiditatea înăscută – se ținea departe de colegile de la școală, acasă nu avea pe nimeni cu care să vorbească, așa că s-a închis tot mai mult în ea.

Peste această intimitate dăduse acum buzna William Stoner. Și ceva pe care nici ea nu-l bănuia, poate vreun instinct, a făcut-o să-l cheme înapoi chiar când se pregătea să iasă pe ușă, a făcut-o

să turuie repede și cu disperare, ca niciodată până atunci sau de atunci încolo.

În următoarele două săptămâni, a văzut-o aproape seară de seară. Au mers la un concert organizat de nou-înființata catedră de muzică de la Universitate; în serile când nu era prea frig, făceau plimbări domoale, ceremonioase pe străzile din Columbia; dar cel mai adesea rămâneau în salonașul doamnei Darley. Uneori stăteau de vorbă și Edith îi cânta la pian, iar el asculta și îi privea mâinile cum alunecă fără vlagă peste clape. După acea primă seară, conversațiile lor au devenit ciudat de impersonale; el n-a mai reușit să-i înfrângă reținerea și, văzând că eforturile lui o stânjenesc, a renunțat să mai încerce. Și totuși se instalase între ei un fel de dezinvoltură și el și-a închipuit că sunt pe aceeași lungime de undă. Cu mai puțin de o săptămână înainte de plecarea ei spre St. Louis, i-a mărturisit dragostea și a cerut-o de soție.

Cu toate că nu era sigur cum va reacționa la declarație și la cererea în căsătorie, a fost surprins de stăpânirea ei de sine. După ce el a spus ce avea de spus, Edith l-a privit lung, cu deliberată și curioasă îndrăzneală; iar el și-a amintit de prima lor după-amiază, când îi ceruse voie să o viziteze, iar ea îl privea din pragul ușii, în aerul rece care intra de afară. Apoi și-a coborât privirea; lui Stoner, expresia surprinsă care i s-a așternut pe chip i s-a părut ireală. A spus că nu s-a gândit niciodată la el în felul ăsta, că nu-și imaginase, că nu știa.

— Nu se poate să nu fi știut că te iubesc, a spus el. Nu văd cum aș fi putut s-o ascund.

Ea a răspuns cu o vagă însuflețire:

— Nu am știut. Nu știu nimic despre lucrurile astea.

— Atunci trebuie să-ți spun încă o dată, a spus el cu blândețe. Și trebuie să te obișnuiești cu asta. Te iubesc și nu-mi pot imagina viața fără tine.

Edith a clătinat din cap, parcă încurcată.

— Călătoria mea prin Europa, a spus abia auzit. Mătușa Emma...

Stoner a simțit că îl pufnește râsul și a răspuns vesel și încrezător:

— A, Europa. Te duc eu în Europa. O s-o vizităm împreună într-o bună zi.

Ea s-a desprins de el și și-a dus degetele la frunte.

— Trebuie să-mi lași timp să mă gândesc. Și va trebui să vorbesc cu mama și cu tatăl înainte să iau măcar în considerare...

Mai mult de atât nu a putut promite. Nu aveau să se mai vadă până la plecarea ei spre St. Louis, în câteva zile, și a rămas că îi va scrie după ce stă de vorbă cu părinții și își pune gândurile în ordine. În seara aceea, când s-au despărțit, Stoner s-a aplecat să o sărute; ea a întors capul și buzele lui i-au mângâiat obrazul. Ea i-a strâns ușor mâna și l-a lăsat în fața ușii fără să se mai uite după el.

Zece zile mai târziu, a primit o scrisoare de la ea. Era o misivă curios de protocolară și nu pomenea nimic despre ce se întâmplase între ei; spunea că s-ar bucura ca el să vină să-i cunoască părinții și că îl așteptau cu toții cu plăcere să vină în St. Louis în weekendul următor, dacă putea.

Părinții lui Edith l-au întâmpinat ceremonios și rezervat, exact cum se aștepta, și au făcut tot posibilul să nu-l lase o clipă să se simtă în largul lui. Doamna Bostwick îi puneă întrebări, iar la răspunsurile lui reacționa cu un „A-ha” plin de îndoială și îl privea ciudat, ca și cum ar fi fost murdar pe față sau i-ar fi curs sânge din nas. Era înaltă și subțire ca Edith și la început Stoner a fost luat prin surprindere de asemănare; dar figura doamnei Bostwick era mare și apatică, lipsită de orice forță sau delicatețe, și purta urmele adânci ale unei nemulțumiri cronice.

Horace Bostwick era și el înalt, dar era greoi și puhav, aproape obez; șuvițe de păr cărunț îi aveau craniul altminteri pleșuv, iar de pe maxilar îi atârnavă falduri de piele flască. Când i se adresa

lui Stoner, privea fix într-un punct de deasupra capului acestuia, de parcă ar fi zărit ceva în spatele lui, iar când i se răspundea, bătea darabana cu degetele groase pe paspoalul vestei.

Edith l-a întâmpinat pe Stoner ca pe un oaspete oarecare și apoi s-a îndepărtat nepăsătoare, făcându-și de lucru cu nimicuri. El o urmărea cu privirea, dar n-o putea face să se uite la el.

Era cea mai mare și mai elegantă casă în care călcase vreodată. Încăperile erau înalte și întunecoase, încărcate cu vase de toate formele și mărimile, argintărie lucind stins pe mese, comode și scrinuri cu blaturi de marmură și mobile delicate, cu tapițerii bogate. Au trecut prin mai multe camere până au ajuns într-un salon spațios unde, după cum a murmurat doamna Bostwick, ea și soțul ei obișnuiau să stea la taifas cu prietenii. Stoner s-a așezat pe un fotoliu atât de fragil, încât îi era teamă să se miște; îl simțea cum se clatină sub greutatea lui.

Edith dispăruse; Stoner o căuta din ochi aproape cu disperare; dar nu a mai coborât în salon decât peste aproape două ore, după ce Stoner și părinții ei își terminaseră „discuția“.

Care „discuție“ a fost ocolită, plină de aporopouri și dezlănătă, întreruptă de lungi tăceri. Horace Bostwick a vorbit despre sine în monologuri scurte, țintite la câțiva centimetri peste capul lui Stoner. Stoner a aflat astfel că Bostwick era de fel din Boston și tatăl lui, mai spre bătrânețe, făcuse o serie de investiții imprudente care îi falimentaseră banca, distrugându-și astfel cariera, precum și viitorul fiului său în New England. („Trădat“, a declarat Bostwick către tavan, „de niște prieteni falși“.) Așa că fiul a venit în Missouri la scurtă vreme după sfârșitul Războiului Civil, cu intenția de a porni spre vest; dar nu a ajuns niciodată mai departe de Kansas City, unde mergea din când în când cu afaceri. Neuitând eșecul (sau trădarea) tatălui său, își păstrase prima slujbă de la o mică bancă din St. Louis; spre patruzeci de ani, cu siguranța unui post mărunț de vicepreședinte, s-a însurat cu o fată dintr-o familie bună din oraș. Din căsătorie a rezultat un singur copil; își dorise un băiat și i se născuse o fată –

încă o dezamăgire pe care nu se prea străduia să o ascundă. Ca mulți bărbați care consideră că succesul de care au parte nu e deplin, era extraordinar de orgolios și măcinat de sentimentul propriei importanțe. La fiecare zece sau cincisprezece minute scotea din buzunarul vestei un ceas mare de aur, se uita la el și dădea din cap ca pentru sine.

Doamna Bostwick a intervenit mai rar și a vorbit mai puțin despre sine, dar Stoner a citit-o repede. Era un anume tip de doamnă din sud. Provenea dintr-o familie veche și discret scăpătată și crescuse cu convingerea că situația precară în care se găsea familia era nepotrivită cu valoarea ei. Fusese învățată să aștepte de la viitor o ameliorare a acestei condiții, fără să se specifice niciodată exact în ce ar consta ameliorarea. Când se căsătorise cu Horace Bostwick, insatisfacția se cronicizase într-atât încât făcea deja parte din ființa ei; și pe măsură ce anii treceau, insatisfacția și amăreala s-au amplificat, s-au generalizat și au înghițit-o cu totul, încât nici un leac nu le mai putea alina. Avea vocea subțire și stridentă, cu o notă de deznădejde care confera o însemnătate aparte fiecărui cuvânt rostit.

Se însera deja când au atins în sfârșit subiectul pentru care se întâlniseră.

I-au spus ce dragă le era Edith și cât de tare îi preocupa fericirea ei, i-au vorbit de avantajele de care se bucurase în viață. Stoner se simțea cumplit de jenat și încerca să dea răspunsuri care, spera el, să fie și potrivite.

— O fată extraordinară, a spus doamna Bostwick. Așa de sensibilă.

Ridurile de pe față i s-au adâncit și a continuat cu vechea ei amăreală:

— Nici un bărbat, nimeni nu poate înțelege pe deplin delicatețea... acea...

— Da, a întrerupt-o scurt Horace Bostwick.

Și a început să pună întrebări despre ceea ce numea „perspectivele“ lui Stoner. Acesta i-a răspuns cum putea el mai bine;

nu se gândise niciodată cu adevărat la „perspective“ și l-a surprins și pe el cât de anemice păreau acum.

Bostwick a continuat:

— Și nu ai nici un fel de... resurse... altele decât cele pe care ți le aduce profesia dumitale?

— Nu, domnule, a răspuns Stoner.

Domnul Bostwick a clătinat din cap nemulțumit.

— Edith a avut... avantaje, înțelegi. Casă frumoasă, servitori, cele mai bune școli. Și mă întreb – nu pot să nu mă tem de inevitabila diminuare a standardelor care ar decurge din... cum să-i zic... din situația dumitale, care...

Nu și-a terminat fraza.

Stoner a simțit că îl apucă răul, dar și furia. A așteptat câteva secunde înainte să răspundă, străduindu-se ca vocea să-i sune cât mai plată și mai inexpressivă.

— Trebuie să vă spun, domnule, că până acum nu am dat importanță acestor aspecte materiale. Fericirea lui Edith este, desigur, pentru mine... Dacă dumneavoastră credeți că Edith ar fi nefericită, atunci mă văd nevoit...

S-a oprit, căutându-și cuvintele. Voia să-i vorbească tatălui lui Edith despre dragostea lui pentru ea, de certitudinea sa că vor fi fericiți împreună, de cum va arăta viața lor. Dar nu a mai spus nimic. Figura lui Horace Bostwick exprima atâta îngrijorare, perplexitate și ceva care aducea a teamă, că a fost prea surprins ca să mai continue.

— Nu, s-a grăbit să spună Horace Bostwick și s-a luminat la față. M-ai înțeles greșit. Încercam doar să-ți prezint anumite... dificultăți... care ar putea apărea în viitor. Sunt sigur că voi doi ați vorbit deja despre lucrurile astea și sunt convins că știți amândoi ce vreți. Eu vă respect judecata și...

Și a rămas stabil. S-au mai spus câteva cuvinte și doamna Bostwick s-a întrebat cu voce tare unde s-o fi ascuns Edith atâta vreme. A strigat-o cu vocea ei subțire și pițigăiată și în câteva clipe Edith și-a făcut apariția în camera unde stăteau cu toții. Nu i-a aruncat nici o privire lui Stoner.

Horace Bostwick i-a spus că avusese o discuție foarte agreabilă cu „tânărul ei” și că le dădeau binecuvântarea. Edith a încuviințat din cap.

— Ei bine, a spus mama ei, avem planuri de făcut. Nunta în primăvară. Sau poate în iunie.

— Nu, a spus Edith.

— Cum, draga mea? a întrebat pe un ton amabil mama ei.

— Dacă e s-o facem, a spus Edith, vreau s-o facem repede.

— Nerăbdarea tinereții, a spus domnul Bostwick și și-a dres glasul. Dar poate că mama ta are totuși dreptate, draga mea. Sunt lucruri de pregătit, e nevoie de timp.

— Nu, a spus Edith din nou și fermitatea din glasul ei i-a făcut pe toți să-și întoarcă privirea către ea. Trebuie să fie curând.

A urmat o tăcere. Apoi tatăl ei a spus, pe o voce surprinzător de blândă:

— Foarte bine, draga mea. Cum spui tu. Voi vedeți-vă de planurile voastre.

Edith a dat din cap, a murmurat că are de făcut ceva și a ieșit din cameră. Stoner nu a revăzut-o decât la cină; învăluit într-o tăcere regală, Horace Bostwick stătea în capul mesei. După cină, Edith le-a cântat la pian, dar prost și înțepenit, cu multe greșeli. A anunțat că nu se simte bine și s-a retras în camera ei.

În noaptea aceea, în camera de oaspeți, William Stoner nu a avut somn. A stat cu ochii deschiși în întuneric, minunându-se de turnura stranie pe care o luase viața lui și, pentru prima dată, s-a întrebat dacă era înțelept ce făcea. Gândul la Edith îl liniștea întrucâtva. Bănuia că toți bărbații șovăie la fel ca el și că îi încearcă aceleași îndoieli.

A doua zi de dimineață trebuia să prindă primul tren spre Columbia, așa că îi rămânea foarte puțin timp după micul dejun. Ar fi vrut să ia tramvaiul până la gară, dar domnul Bostwick a insistat să-l ducă unul din servitori cu trăsura. Edith urma să-i scrie în câteva zile despre pregătirile de nuntă. Le-a mulțumit soților Bostwick și și-a luat la revedere; l-au condus până la ușă,

împreună cu Edith. Aproape ajunsese la poartă când a auzit pași în urma lui. S-a întors. Era Edith. Stătea țeapănă cât era de înaltă, palidă la față și îl privea fix.

— O să încerc să-ți fiu o soție bună, William, a spus. O să încerc.

Și-a dat seama că pentru prima dată de când intrase în casa aceea, cineva îi spunea pe nume.

Din motive pe care a refuzat să le explice, Edith nu a vrut să se mărite în St. Louis, așa că nunta a avut loc în Columbia, în marele salon al Emmei Darley unde își petrecuseră primele ore împreună. Era prima săptămână din februarie, abia începuse vacanța intersemestrială. Soții Bostwick au sosit cu trenul de la St. Louis, iar părinții lui William, care nu o cunoscuseră încă pe Edith, au venit de la fermă cu căruța și au ajuns sâmbătă după-amiază, cu o zi înainte de nuntă.

Stoner a vrut să le ia o cameră la hotel, dar ei au preferat să stea la soții Foote, cu toate că aceștia deveniseră foarte reci și distanți de când William nu mai lucra la ei.

— N-am ști noi ce să facem la hotel, i-a spus taică-său cu toată seriozitatea. Și vărul măică-tii poate să ne suporte o noapte.

În aceeași seară, William a închiriat o șaretă și și-a dus părinții în oraș, acasă la Emma Darley, ca să o cunoască pe Edith.

I-a întâmpinat la ușă doamna Darley. Aruncând o privire fugară și stânjenită către părinții lui William, i-a poftit în salon. Amândoi s-au așezat cu grijă, de parcă le era frică să se miște în hainele noi.

— Nu știu ce o reține pe Edith, a spus doamna Darley după o vreme. Vă rog să mă scuzați.

Și a ieșit din cameră să-și cheme nepoata.

După destul de mult timp, a venit și Edith; a intrat în salon încet, reticentă, cu un aer deopotrivă sfidător și speriat.

S-au ridicat în picioare și preț de câteva clipe au rămas așa toți patru, stingheri, neștiind ce să spună. Apoi Edith s-a

apropiat încordată și a dat mâna întâi cu mama lui William, apoi cu tatăl.

— Ziua bună, a spus taică-său protocolar și imediat i-a dat drumul mâinii, ca și cum s-ar fi temut să nu se rupă.

Edith s-a uitat la el, a încercat să zâmbească și s-a tras în spate.

— Luați loc, a spus. Vă rog să luați loc.

S-au așezat. William a spus ceva. I se părea că are vocea gătită.

Într-un moment de tăcere, maică-sa a spus, încet și pe un ton de mirare, de parcă vorbea singură:

— Dar ce drăguță e, nu-i așa?

William a râs scurt și a spus cu blândețe:

— Da, mamă, așa e.

După asta au reușit să discute cu ceva mai multă dezinvoltură, deși continuau să-și arunce priviri scurte și apoi să-și ferească repede ochii. Edith a murmurat că se bucură să-i cunoască și că îi pare rău că nu s-au întâlnit mai demult.

— Și când ne așezăm la casa noastră...

S-a oprit și William s-a întrebat dacă o să ducă fraza până la capăt.

— Când ne așezăm la casa noastră, trebuie neapărat să veniți în vizită.

— Mulțumim frumos, a spus maică-sa.

Conversația a continuat, dar întreruptă de lungi tăceri. Edith era tot mai agitată și deja începea să se observe; o dată sau de două ori nu a răspuns la o întrebare care îi era adresată. William s-a ridicat în picioare, iar maică-sa, după ce a aruncat o privire neliniștită în jur, s-a ridicat și ea. Dar taică-său nu s-a clintit. O privea pe Edith drept în față și nu a scăpat-o din ochi multă vreme.

În cele din urmă, a spus:

— William a fost mereu un băiat bun. E bine că și-a luat o femeie de treabă. Un bărbat are nevoie de o femeie care să aibă

grijă de el și să-i aducă mângâiere. Să fii bună cu William. I-ar prinde bine cineva care să fie bun cu el.

Edith și-a smucit capul în spate ca într-un gest reflex provocat de un șoc; avea ochii larg deschiși și preț de o clipă William a crezut că e furioasă. Dar nu era. Taică-său și Edith s-au uitat lung unul la celălalt și nici unul nu și-a ferit privirea.

— O să încerc, domnule Stoner, a spus Edith. O să încerc.

Apoi tatăl lui s-a ridicat și el în picioare, s-a înclinat cu stângăcie și a spus:

— Se face târziu. Ar trebui s-o luăm din loc.

Și a pornit spre ușă, cu nevasta alături, o siluetă micuță, întunecată și amorfă, lăsându-i pe Edith și pe William singuri.

Edith nu i-a vorbit. Dar când s-a întors să-i spună noaptea bună, William a văzut că ochii îi înotau în lacrimi. S-a aplecat să o sărute și a simțit pe braț forța delicată a degetelor ei.

Lumina limpede și rece a după-amiezii de februarie cădea pieziș prin ferestrele casei, frântă de siluetele care se foiau prin salonul mare. Părinții lui William stăteau ciudat de singuri într-un colț; soții Bostwick, care sosiseră doar cu o oră în urmă cu trenul de dimineață, stăteau lângă ei fără să-i privească; Gordon Finch se plimba de colo colo cu pași grei, neliniștiți, ca și cum ar fi avut o sarcină importantă; mai erau câteva persoane, prieteni de-ai lui Edith sau de-ai părinților ei pe care William nu-i cunoștea. Își auzea vocea adresându-li-se celor din jur, își simțea buzele zâmbind și auzea vocile celorlalți înăbușite parcă de straturi de pânză groasă.

Gordon Finch era acum lângă el; din costumul de culoare închisă îi ieșea fața transpirată și lucioasă. A rânjit agitat:

— Ești gata, Bill?

Stoner a simțit că dă din cap.

— Condamnatul are o ultimă dorință? a spus Finch.

Stoner a zâmbit și a scuturat din cap.

Finch i-a pus o mână pe umăr.

— Nu trebuie decât să stai lângă mine; faci ce-ți spun eu; totul e sub control. Edith o să coboare în câteva clipe.

Se întreba dacă o să-și mai amintească ceva din toate astea după ce se termină; totul părea învăluit în ceață, parcă privea printr-o perdea de abur. Și-a auzit vocea întrebându-l pe Finch:

— Preotul... Nu l-am văzut. A venit?

Finch a răs, a clătinat din cap și a spus ceva. Apoi, dinspre cei prezenți s-a ridicat un murmur. Edith cobora scara.

În rochia ei albă, părea o lumină rece care inundă camera. Involuntar, Stoner a dat să pornească spre ea, dar a simțit mâna lui Finch pe braț, oprindu-l. Edith era palidă, dar i-a zâmbit ușor. Apoi a ajuns lângă el și au continuat împreună. În fața lor stătea un necunoscut cu guler rotund; era scund și gras și avea trăsături nedefinite. Mormăia cuvinte și citea dintr-o carte pe care o ținea în mâini. William și-a auzit vocea răspunzând tăcerilor. O simțea pe Edith tremurând lângă el.

Apoi a urmat o tăcere lungă și încă niște cuvinte murmurate și râsete. Cineva a spus:

— Sărută mireasa!

A simțit că cineva îl trage să se întoarcă; Finch rânjea în fața lui. I-a zâmbit lui Edith, figura ei îi înota în fața ochilor. A sărutat-o; avea buzele la fel de uscate ca el.

A simțit că i se strânge mâna; lumea îl bătea pe umăr și râdea; era o foială generală. Au intrat pe ușă alte persoane. Pe masa lungă din capătul camerei apăruse un bol de punci din cristal fațetat. Era și un tort. Cineva le-a împreunat mâinile; era și un cuțit; a înțeles că trebuie să o țină de mână când taie tortul.

Apoi a fost luat de lângă Edith și n-a mai putut-o zări prin marea de oameni. Vorbea și râdea, dădea din cap cu ochii roată prin cameră după Edith. Și-a văzut părinții, în picioare, în același colț de cameră din care nu se mișcaseră. Maică-sa zâmbea și taică-său își ținea stingher mâna pe umărul ei. A dat să meargă la ei, dar nu s-a putut desprinde de persoana care îl ținea de vorbă.

Apoi a văzut-o pe Edith. Era cu părinții și cu mătușa ei; tatăl ei studia mulțimea din cameră ușor încruntat, parcă iritat de

toată lumea aia de-acolo; mama ei plângea, avea ochii roșii și umflați deasupra pomeților carnoși și gura îmbufnată, ca un copil. Doamna Darley și Edith o mângâiau; doamna Darley îi vorbea repede, ca și cum încerca să-i explice ceva. Dar chiar și din celălalt capăt al camerei William vedea că Edith nu spune nimic; fața ei era ca o mască, albă și imobilă. Câteva momente mai târziu, au condus-o pe doamna Bostwick afară din cameră și William nu a mai văzut-o pe Edith până la finalul sindrofiei, când Gordon Finch i-a șoptit ceva la ureche, l-a tras spre o ușă care dădea într-o grădină micuță și i-a dat brânci afară. Acolo îl aștepta Edith, înfocolită ca să se apere de frig, cu gulerul ridicat peste fața care aproape nici nu se vedea. Gordon Finch, râzând și spunând lucruri din care William nu înțelegea nimic, i-a zorit pe alee până în stradă, unde îi aștepta o cabrioletă să-i ducă la gară. Abia în trenul care îi ducea spre St. Louis să-și petreacă săptămâna de miere, William Stoner a realizat în sfârșit că totul se terminase și că avea o soție.

Și-au început viața împreună inocenți, dar inocența lor era de o natură profund diferită. Erau amândoi virgini și conștienți de lipsa lor de experiență; dar în timp ce William, care crescuse la fermă, privea procesele normale ale vieții ca pe ceva cât se poate de banal, pentru Edith acestea erau profund misterioase și neașteptate. Nu știa nimic despre asemenea lucruri și o parte din ea nici nu voia să știe.

Și astfel, ca în atâtea alte cazuri, luna lor de miere a fost un eșec; dar n-au vrut s-o recunoască, nici măcar în sinea lor, și n-au realizat semnificația acestui eșec decât mult mai târziu.

Au ajuns în St. Louis duminică noaptea. În tren, printre necunoscuți care îi priveau curios și aprobator, Edith s-a animat, era aproape veselă. Au râs și s-au ținut de mână și au vorbit despre viitor. Până au ajuns în oraș și William a găsit o trăsură care să-i ducă la hotel, veselia lui Edith era deja ușor isterică.

Aproape că a trebuit s-o ducă pe sus, în timp ce ea râdea în hohote, pe ușa Hotelului Ambassador, o clădire masivă de piatră

maronie. Holul era aproape pustiu, întunecos și apăsător ca o peșteră; imediat ce au intrat, Edith a tăcut brusc și, nesigură pe picioare, a străbătut la brațul lui holul enorm până la recepție. Când au ajuns în cameră, îi era rău, tremura de parcă o luase febra, avea buzele vineții și fața albă ca varul. William a vrut să cheme un doctor; dar ea a insistat că nu e decât din cauza oboselii, că avea nevoie de odihnă. Au discutat cu gravitate despre cât de stresantă fusese ziua și Edith a făcut aluzie la faptul că are o sensibilitate care îi dă de furcă uneori. A murmurat, dar fără să se uite la el și fără nici o inflexiune în voce, că vrea ca primele lor ore împreună să fie perfecte.

Iar William a spus:

— Sunt... or să fie. Trebuie să te odihnești. Căsnicia noastră poate începe și mâine.

Și, ca atâția tineri soți despre care auzise și pe seama cărora făcuse uneori glume, și-a petrecut noaptea nunții separat de soția sa, încovrigat incomod pe o canapea, fără somn, cu ochii deschiși, numărând orele.

S-a trezit devreme. Apartamentul, rezervat și plătit ca dar de nuntă de părinții lui Edith, era la etajul zece și oferea o priveliște amplă asupra orașului. A strigat-o încet pe Edith, care a apărut din dormitor în câteva minute, legându-și cordonul capotului, căscând somnoroasă, zâmbind ușor. William a simțit cum îl cuprinde dragostea pentru ea și i se pune un nod în gât; a luat-o de mână și au stat la fereastra camerei de zi, privind în jos. Automobile, pietoni și trăsurile se mișcau pe străzile înguste de dedesubt; li se părea că sunt ruși de umanitate și de preocupările ei. În zare, dincolo de clădirile pătrătoase de piatră și cărămidă roșie, fluviul Mississippi își unduia apele albastre-maronii sub soarele dimineții; vapoarele și barjele care înaintau în sus și în jos pe meandrele nemișcate păreau niște jucării, deși coșurile lor umpleau aerul de iarnă cu mari cantități de fum cenușiu. Pe William l-a cuprins o stare de calm; și-a petrecut brațul în jurul umerilor soției lui, a strâns-o ușor lângă el și au

privit amândoi spre lumea care părea plină de promisiuni și aventuri pașnice.

Au luat micul dejun devreme. Edith părea să se fi odihnit și să-și fi revenit după indispoziția din seara trecută; era din nou aproape veselă și îl privea pe William cu o căldură și o intimitate pe care el le-a luat drept recunoștință și iubire. Nu au adus vorba despre seara precedentă; când și când, Edith își privea verigheta și o aranja pe deget.

S-au îmbrăcat bine și s-au plimbat pe străzile din St. Louis care începeau să se umple de oameni; s-au uitat la mărfurile din vitrine, au vorbit despre viitor și au dezbătut cu gravitate cu ce o să-l umple. William a început să-și recapete ceva din dezinvoltura și elocința pe care le descoperise când îi făcea curte acestei femei care îi devenise soție; Edith se agăța de brațul lui și părea atentă ca niciodată la cuvintele lui. Pe la mijlocul dimineții au băut o cafea într-o prăvălie mică și caldă și au privit la trecătorii mergând în pas grăbit prin frigul de afară. Au găsit o trăsură și s-au dus la Muzeul de Artă. Au străbătut la braț sălile înalte, scăldate în strălucirea caldă a luminii reflectate în tablouri. De la liniștea, căldura și aerul care împrumutase atemporalitatea picturilor și a sculpturilor, William a simțit un val de afecțiune pentru fata înaltă și delicată care pășea alături de el și s-a simțit cuprins de o pasiune cuminte, caldă și de o senzualitate solemnă, asemenea culorilor care radiau din pereții din jurul lui.

Când au plecat de la muzeu, spre seară, se înnorase și se pornise o burniță ușoară; dar William Stoner purta în el căldura pe care o acumulase în muzeu. Au ajuns la hotel puțin după apusul soarelui; Edith s-a dus în dormitor să se odihnească, iar William a sunat la recepție să comande o cină ușoară în cameră; și, dintr-o inspirație subită, a coborât personal la bar și a cerut să se pună la gheață o sticlă de șampanie care să le fie trimisă într-o oră. Barmanul a dat din cap cu un aer posac și a răspuns

că nu are șampanie bună. Până la 1 iulie, Prohibiția avea să se extindă în toată țara; deja deveniseră ilegale producția de bere sau distilarea alcoolului; și nu mai rămăseseră mai mult de cincizeci de sticle de șampanie în total în crama hotelului. Și va trebui să ceară pe ea mai mult decât face. Stoner a zâmbit și a spus că e în regulă.

Deși în casa părinților ei, la ocazii speciale, Edith mai băuse un pahar de vin, nu degustase niciodată șampanie. În timpul cinei, servită pe o măsuță pătrată din camera de zi, arunca priviri neliniștite către sticla ciudată și găletușa ei cu gheață. Două lumânări în sfeșnice mătuite de alamă ardeau cu flăcări inegale în întunericul camerei; William stinsese celelalte lumini. Stăteau de vorbă, cu flăcările lumânărilor pâlpâind între ei, iar lumina se reflecta în conturul sticlei lucioase și întunecate, aruncând scânteieri pe gheața din frapieră. Erau amândoi neliniștiți și precaut de veseli.

A scos dopul șampaniei cu mișcări de începător; Edith s-a speriat de zgomotul care a sunat ca o împușcătură; spuma albă a țâșnit din sticlă și i s-a scurs pe mână. Au râs amândoi de stângăcia lui. Au băut câte un pahar și Edith s-a prefăcut amețită. Au băut încă un pahar. Lui William i s-a părut că vede cum o cuprinde moleșeala, cum i se așterne liniștea pe chip și melancolia îi întunecă privirea. S-a ridicat și a dat ocol mesei înguste la care stăteau; s-a dus în spatele ei și i-a pus mâinile pe umeri, minunându-se de cât de grele par degetele lui groase pe contururile ei delicate. Edith s-a încordat la atingerea lui și el și-a lăsat mâinile să-i urce ușor pe gâtul zvelt și să se joace o clipă prin părul fin, cu nuanțe roșietice; gâtul era tensionat, tendoganeele vibrau de încordare. Și-a pus mâinile pe brațele ei și a tras-o ușor până s-a ridicat de pe scaun; i-a întors fața spre el. Ochii ei, larg deschiși și aproape transparenți în lumina lumânării, îl priveau fără să-l vadă. El a simțit o intimitate rezervată față de ea și un soi de milă față de neajutorarea ei; dorința îl sugruma și nu putea să vorbească. A tras-o ușor în direcția dormitorului și a simțit împotrivirea bruscă și abandonul conștient.

Dormitorul era cufundat în beznă; a lăsat ușa deschisă și flacăra lumânărilor licărea slab în întunericul camerei. A șoptit ceva să o liniștească, dar cuvintele îi erau înăbușite și nu auzea nici el ce spune. A cuprins-o în brațe și a bâjbâit după nasturii care să-i deschidă drumul spre ea. Ea s-a tras de lângă el fără să arate nici o emoție; în semiîntuneric el a văzut că avea ochii închiși și buzele strânse. S-a întors cu spatele la el și, cu o mișcare rapidă, și-a desfăcut rochia care i-a căzut boțită la picioare. Avea brațele și umerii goi; tremura de parcă i-ar fi fost frig și a spus cu o voce egală:

— Du-te în camera cealaltă. Sunt gata într-o clipă.

A mângâiat-o pe braț și i-a atins umărul cu buzele, dar ea nu s-a întors spre el.

S-a înapoiat în camera de zi și a privit lumânările care pâliau peste resturile cinei lor, în centrul cărora trona sticla de șampanie, încă mai mult de jumătate plină. Și-a turnat un pahar și a băut; se încălzise și devenise dulceagă.

Când a revenit, Edith era întinsă în pat, acoperită până la bărbie; stătea cu fața în sus, cu ochii închiși, și o ușoară încrețitură îi încrețea fruntea. Stoner s-a dezbrăcat fără zgomot, ca și cum n-ar fi vrut s-o trezească, și s-a urcat în pat lângă ea. Câteva clipe a stat așa, singur cu dorința lui care devenise ceva impersonal, un lucru numai al lui. I-a vorbit lui Edith încercând să găsească la ea răspunsul pentru ce simțea; nu i-a răspuns. A atins-o și a simțit sub pânza subțire a cămășii de noapte trupul după care tânjise. A mângâiat-o; ea nu a schițat nici un gest; cutele de pe frunte i s-au adâncit. A vorbit din nou, rostindu-i numele în tăcerea dintre ei, apoi a venit deasupra ei, cu stângăcie, dar cu blândețe. Când i-a atins pielea fină a coapselor, ea și-a întors brusc capul și și-a acoperit fața cu brațul. Nu a scos nici un sunet.

Mai târziu, s-a întins lângă ea și i-a vorbit în liniștea iubirii lui. Edith avea acum ochii deschiși și îl privea din umbră; nici o expresie nu i se citea pe față. Dintr-odată, a zvârlit deoparte

așternuturile de pe ea și s-a repezit la baie. Stoner a văzut cum se aprinde lumina și a auzit-o vomitând, cu zgomot, amarnic. A strigat-o și s-a dus la ușă, dar era încuiată. A strigat-o din nou; nici un răspuns. S-a întors în pat și a așteptat-o. După câteva minute de liniște, lumina din baie s-a stins și s-a deschis ușa. Edith a ieșit și s-a îndreptat țeapănă spre pat.

— E din cauza șampaniei, a spus. N-ar fi trebuit să beau și al doilea pahar.

S-a învelit la loc și s-a întors cu spatele la el; în câteva clipe i-a auzit respirația egală și profundă; adormise.

S-au întors în Columbia cu două zile mai devreme decât planificaseră; erau agitați și resimțeau tensiunea izolării, erau ca într-o închisoare pentru doi. Edith a spus că ar trebui să se întoarcă în Columbia ca William să-și poată pregăti cursurile, iar ea să se apuce să pună la punct noul lor apartament. Stoner a fost de acord imediat – spunându-și că lucrurile or să se îndrepte odată ce se vor așeza la casa lor, printre cunoscuți și locuri familiare. Și-au făcut bagajele în aceeași după-amiază și până seara erau în trenul de Columbia.

În vârtejul și în buimăceala zilelor de dinainte de căsătorie, Stoner găsisese un apartament disponibil la etajul întâi al unei case vechi care arăta ca un hambar, la cinci străzi de Universitate. Era întunecos și gol, avea un singur dormitor, o bucătărie minusculă și o cameră de zi uriașă, cu ferestre înalte; la un moment dat locuise acolo un artist, profesor la Universitate, care nu ținuse prea curat; dușumelele late, închise la culoare erau pline de stropi de galben strălucitor, de albastru și roșu, iar pereții erau mânjiți cu vopsea și cu mizerie. Lui Stoner apartamentul i se părea romantic și comod și îl socotea un loc potrivit să începi o viață nouă.

Edith a abordat apartamentul ca pe un inamic care trebuie doborât. Cu toate că nu era obișnuită cu munca fizică, a râcâit aproape toată vopseaua de pe pereți și podea și a frecat mizeria pe care și-o imagina ascunsă peste tot; făcuse bășici la mâini și pe chip i se întipărise o expresie de încordare, iar sub ochi avea cearcăne negre. Când Stoner a încercat s-o ajute, s-a încăpățânat,

a strâns din buze și a clătinat din cap; el trebuia să-și folosească timpul pentru studiu, a spus; asta era treaba *ei*. Când a ajutat-o totuși cu de-a sila, a devenit aproape ursuză, pentru că s-a simțit umilită. Nedumerit și neajutorat, s-a retras și a privit-o cum continua, încrâncenată și nepricepută, să frece podelele și pereții care străluceau de curățenie, să croiască perdele și să le atârne, strâmb, la ferestrele înalte, să repare și să vopsească iar și iar mobila la mâna a doua pe care începuseră să o adune. Deși nu se pricepea, lucra cu o ferocitate tăcută și concentrată, încât, până se întorcea William după-amiaza de la Universitate, era epuizată. Cu ultimele forțe, pregătea cina, lua câteva îmbucături, apoi murmură ceva și dispărea în dormitor, unde dormea ca drogată până a doua zi și nu se scula decât după ce William pleca la cursuri.

În mai puțin de o lună, Stoner știa deja că dăduse greș în căsnicie; înainte să se încheie primul an, a încetat să mai spere că se va mai ameliora ceva. A învățat să păstreze tăcerea și nu a insistat cu dragostea. Dacă îi vorbea sau o atingea cu tandrețe, Edith se retrăgea imediat în sine, îndura fără un cuvânt, iar apoi, zile întregi, se supunea la noi extreme ale extenuării. Dintr-o încăpățănare care îi caracteriza pe amândoi, dormeau în același pat; uneori, în somn, Edith se lipea fără să-și dea seama de el; și atunci, uneori, tăria lui și tot ce știa prea bine cedau în fața iubirii și venea deasupra ei. Dacă o trezea, se încorda și devenea țeapănă ca o scândură, întorcea capul într-o parte, cu gestul binecunoscut, și îndura violul cu fața îngropată în pernă; când se întâmpla așa, Stoner își săvârșea dragostea cât putea de repede, urându-se pentru grabă și regretându-și înflăcărarea. Alteori, mai rar, Edith rămânea amorțită de somn; și atunci era pasivă și murmură adormită; nu știa nici el dacă protesta sau era surprinsă. Ajunsese să aștepte cu înfrigurare aceste momente rare și imprevizibile, pentru că atunci se putea preface că vede în consimțământul ei toropit de somn un fel de reacție.

Și nu putea vorbi cu ea despre starea ei, pe care el o lua drept nefericire. Dacă încerca, ea o socotea o observație asupra

modului în care își făcea datoria și asupra persoanei ei, și atunci se îndepărta de el, la fel de morocănoasă ca în momentele când făcea dragoste cu ea. El se învinovăța pentru propria-i nepricepere și se considera responsabil pentru starea ei.

Cu o înverșunare tăcută, născută din disperare, recurgea la mici gesturi menite să-i facă plăcere. Îi aducea daruri pe care ea le accepta cu indiferență, comentând uneori, discret, asupra costului; o ducea la plimbări sau picnicuri în pădurile din jurul orașului, dar ea obosea ușor și câteodată i se făcea de-a dreptul rău; îi vorbea de munca lui la fel ca în vremea când îi făcea curte, dar ea nu mai arăta decât un interes indulgent, de formă.

În cele din urmă, deși îi cunoștea timiditatea, a insistat cu toată blândețea să înceapă să invite musafiri acasă. Au organizat un ceai informal la care au venit câțiva dintre asistenții și lectorii mai tineri din catedră și au dat câteva mici dineuri. Nimic din comportamentul lui Edith nu arăta dacă e mulțumită sau nu; dar se ocupa de pregătiri cu furie, ca o apucată, încât până soseau invitații era deja isterică de agitație și de oboseală, însă nimeni în afară de William nu-și dădea seama.

Era o gazdă bună. Stătea de vorbă cu oaspeții cu atâta însuflețire, încât lui William îi părea o cu totul altă persoană. În prezența invitaților, chiar și cu el vorbea cu o intimitate și o căldură care îl surprindeau de fiecare dată. Îi spunea Willy, chestie care îl emoționa în mod straniu, și uneori își lăsa mâna ei moale pe umărul lui.

Dar odată plecați invitații, fațada se năruia, iar ea se prăbușea cu totul. Vorbea despre oaspeți cu acreală, închipuindu-și insulte și impoliteți obscure; reconstitua cu disperare propriile gesturi, pe care le considera erori de neiertat; se așeza și rămânea nemișcată între resturile de la petrecere, îmbufnată, și respingea încercările lui William de a o ridica de acolo, trântindu-i răspunsuri scurte și aiurite, pe un ton egal și sec.

O singură dată se fisurase fațada în prezența oaspeților.

La câteva luni după căsătoria lor, Gordon Finch se logodise cu o fată pe care o cunoscuse întâmplător în vremea când era

încartiruit la New York și ai cărei părinți locuiau în Columbia. Lui Finch i se oferise un post permanent de prodecan și toată lumea accepta tacit că, după moartea lui Josiah Claremont, Finch va fi printre primii luați în calcul pentru funcția de decan al Colegiului. Cu oarecare întârziere, pentru a sărbători deopotrivă noul post al lui Finch și anunțarea logodnei, Stoner i-a invitat pe amândoi la cină.

Au sosit pe înserat, într-o zi caldă de sfârșit de mai, într-un automobil nou, decapotabil, negru și lucios, care a scos câteva rateuri în timp ce Finch îl parca cu mișcări experte pe alea pavată cu cărămidă din fața casei lui Stoner. A claxonat și a făcut vesel cu mâna până au apărut William și Edith. Lângă el stătea o fată mărunțică și negricioasă, cu fața rotundă și zâmbitoare.

A prezentat-o drept Caroline Wingate și au făcut un pic de conversație în timp ce Finch o ajuta să coboare din mașină.

— Ei, ce părere aveți? a întrebat Finch, bătând ușor cu pumnul în aripa din față a mașinii. O frumusețe, nu-i așa? E a tatălui lui Caroline. Mă gândesc să-mi iau și eu una la fel, ca să...

Vocea i s-a pierdut și și-a mijit ochii; a cântărit mașina cu o privire meditativă, de parcă își contempla propriul viitor.

Apoi aerul sugubăț și vioi i-a revenit. În glumă, a dus un deget la buze, s-a uitat în jur pe sub sprâncene și a luat de pe bancheta din spate o pungă mare de hârtie.

— Pileală, a șoptit. Abia făcută. Acoperă-mă, frate. Poate reușim s-o băgăm în casă.

Cina a decurs bine. Stoner nu-l mai văzuse pe Finch așa prietenos de ani de zile; și-a amintit cum se întâlneau el și Finch și Dave Masters vinerea, după cursuri, cu atâta vreme în urmă, cum beau bere și stăteau de vorbă. Caroline, logodnica, nu a spus mai nimic; zâmbea fericită la bancurile și ocheadele lui Finch. Stoner a fost șocat și aproape invidios să vadă că Finch ținea sincer la fata asta drăguță și oacheșă și că tăcerea ei venea din afecțiunea și fascinația față de el.

Până și lui Edith i se mai risipiseră puțin tensiunea și încordarea; zâmbea degajată și râdea firesc. Finch glumea cu ea și se

purta cu o familiaritate de care Stoner, soțul ei, își dădea seama că e incapabil; iar Edith părea fericită așa cum nu mai fusese de luni de zile.

După cină Finch a adus punga de hârtie din răcitor, unde o pusese mai devreme, și a scos din ea câteva sticle închise la culoare. Era o băutură pe care o făcuse în secret și cu mare ceremonie în debaraua din garsoniera lui.

— Nu mai am unde să-mi țin hainele, a spus, dar omul trebuie să-și respecte ierarhiile.

Cu grijă, cu ochii mijiți, în lumina care-i scălda fața albă și părul blond ce începea să se rărească, cu gesturile unui chimist care măsoară o substanță rară, a turnat berea din sticlă în pahare.

— Trebuie să fii atent cu chestia asta, a spus. Sunt multe depuneri pe fundul sticlei și, dacă torni prea repede, te alegi cu ele în pahar.

Au băut toți câte un pahar de bere și l-au felicitat pe Finch pentru aromă. Era, într-adevăr, surprinzător de reușită, seacă și ușoară și de culoarea care trebuie. Până și Edith și-a terminat paharul și a mai băut încă unul.

S-au amețit puțin; râdeau cu gândul aiurea, nostalgic; se priveau cu alți ochi.

Stoner a spus, ridicând paharul:

— Mă întreb ce-ar fi zis Dave despre berea asta.

— Dave? a întrebat Finch.

— Dave Masters. Nu mai știi cât îi plăcea berea?

— Dave Masters, a spus Finch. Amicul Dave. Mare, mare păcat.

— Masters, a spus Edith. Zâmbea ceșos. Nu era prietenul vostru care a murit în război?

— Ba da, a spus Stoner. El e.

L-a cuprins vechea tristețe, dar i-a zâmbit lui Edith.

— Amicul Dave, a spus Finch. Edie, soțul tău și cu mine și cu Dave nu ne mai săturam – cu mult înainte să te cunoască pe tine, evident. Amicul Dave...

Au zâmbit amintindu-și de Dave Masters.

— Erați prieteni buni? a întrebat Edith.

Stoner a dat din cap.

— Eram prieteni buni.

— Château-Thierry. Finch și-a golit paharul. A dracu' treabă războiul ăsta. A clătinat din cap. Cât despre Dave, ce să zic? Probabil în clipa asta e pe undeva și râde de noi. Nu era el omul care să-și plângă de milă. Oare o fi apucat să vadă ceva din Franța?

— Nu știu, a spus Stoner. A fost ucis la scurtă vreme după ce a ajuns acolo.

— Ar fi păcat să nu fi apucat. Mereu am fost convins că ăsta e unul dintre principalele motive pentru care s-a înrolat. Să vadă ceva din Europa.

— Europa, a spus Edith răspicat.

— Mda, a spus Finch. Amicu' Dave nu-și dorea el prea multe de la viață, dar nu voia să moară fără să vadă Europa.

— Și eu trebuia să plec în Europa la un moment dat, a spus Edith. Zâmbea și în ochi îi licărea neputința. Ții minte, Willy? Trebuia să plec cu mătușa Emma chiar înainte să ne căsătorim. Mai ții minte?

— Țin minte, a spus Stoner.

Edith a râs aspru și a clătinat din cap a nedumerire.

— Parcă a trecut o veșnicie, dar nu e așa. Cât a trecut, Willy?

— Edith..., a spus Stoner.

— Să vedem. Trebuia să plecăm în aprilie. A trecut un an. Și acum suntem în mai. Aș fi fost... Dintr-odată ochii i s-au umplut de lacrimi, cu toate că zâmbea cu o voioșie țeapănă. Acum presupun că n-o să mai ajung niciodată. Mătușa Emma o să moară în curând și n-o să mai am niciodată ocazia să...

Apoi, cu zâmbetul încă înghețat pe buze și cu ochii șiroind de lacrimi, a început să hohotească. Stoner și Finch s-au ridicat în picioare.

— Edith, a spus Stoner neajutorat.

— Ah, lasă-mă în pace!

Cu o răsucire ciudată, s-a ridicat și a stat dreaptă în fața lor, cu ochii închiși strâns și mâinile încleștate pe lângă corp.

— Cu toții! Lăsați-mă în pace!

Cu asta s-a întors și s-a împleticit spre dormitor, trântind ușa în urma ei.

Preț de câteva secunde, nimeni n-a scos o vorbă; ascultau hohotele înăbușite ale lui Edith. Apoi Stoner a spus:

— Vă rog să o scuzați. E obosită și nici nu s-a simțit prea bine. Presiunea e mare...

— Sigur, știu cum e, Bill. Finch a râs găunos. Așa e cu femeile. Presupun că o să aflu și eu pe pielea mea cât de curând. S-a uitat la Caroline, a râs iar și și-a coborât vocea: N-o mai deranjăm pe Edie acum. Mulțumește-i tu din partea noastră, spune-i că a fost o cină excelentă, și vă așteptăm pe la noi când ne așezăm la casa noastră.

— Mersi, Gordon, a spus Finch. Îi transmit.

— Și nu-ți face *griji*, a spus Finch. I-a tras lui Stoner un pumn în braț, în joacă. Se mai întâmplă.

După ce Gordon și Caroline au plecat, după ce a auzit mașina cea nouă dispărând în noapte cu mugete și pocnituri, William Stoner a rămas în picioare în mijlocul sufrageriei, și a ascultat hohotele seci și regulate ale lui Edith. Era un sunet ciudat de impersonal și lipsit de orice emoție și părea că n-o să înceteze niciodată. Ar fi vrut să o aline; dar nu știa ce să spună. Așa că a rămas în picioare, ascultând, și după o vreme și-a dat seama că era prima dată când o auzea plângând.

După petrecerea dezastruoasă cu Gordon Finch și Caroline Wingate, Edith a părut aproape mulțumită și mai calmă ca niciodată de când erau căsătoriți. Dar nu a mai vrut să primească pe nimeni și evita să iasă din apartament. Stoner făcea mai toate cumpărăturile după liste pe care i le dădea ea, niște foițe de hârtie albastră cu un scris chinuit și copilăresc. Părea să se simtă cel mai bine singură; stătea ore întregi lucrând goblenuri sau brodând fețe de masă și șervete, cu un zâmbet numai pentru

ea pe buze. Emma Darley, mătușa ei, a început s-o viziteze tot mai des; de multe ori, când venea după-amiaza de la Universitate, William le găsea împreună, bând ceai și conversând cu voce joasă, aproape șoptită. Îl întâmpinau întotdeauna politicos, dar William știa că se uitau la el cu regret; doamna Darley rareori rămânea mai mult de câteva minute după venirea lui. A învățat să păstreze un respect rezervat și gingaș față de lumea în care Edith începuse să trăiască.

În vara anului 1920, a petrecut o săptămână la ferma părinților, în timp ce Edith și-a vizitat familia în St. Louis; nu-i mai văzuse pe ai lui de la nuntă.

O zi sau două a lucrat la câmp, să-i ajute pe taică-său și pe negrul angajat, dar căldura bulgărilor de pământ jilavi de sub tălpi și mirosul brazdelor răscolite nu i-au stârnit nici un sentiment al revenirii la origini, nici o senzație de familiaritate. S-a întors în Columbia și și-a petrecut restul verii pregătind un curs nou pe care urma să-l predea din toamnă. Stătea cea mai mare parte a zilei la bibliotecă, uneori venea acasă la Edith seara târziu, prin aerul cald și încărcat de parfumul greu de caprifoi, printre frunzele delicate de sânger care foșneau și se răsuceau fantomatic în întuneric. Îl ardeau ochii de la atâta concentrare pe tiparul șters al cărților, își simțea mintea încărcată de tot ce studiasse și îl furnicau degetele amorțite care păstrau atingerea de piele veche, carton și hârtie; dar era receptiv la lumea pe care o străbătea preț de câteva clipe și găsea în ea o oarecare bucurie.

La ședințele de catedră apăruseră câteva figuri noi; unele dintre cele cunoscute lipseau; iar Archer Sloane își continua declinul pe care Stoner începuse să-l observe în timpul războiului. Îi tremurau mâinile și nu reușea să se concentreze când vorbea. Catedra mergea mai departe în virtutea tradiției și simplului fapt că exista.

Stoner își vedea de predat cu o intensitate și o ferocitate care îi uimeau și îi speriau pe membrii mai noi ai catedrei și provoacă o ușoară îngrijorare printre cei care îl cunoșteau de mai multă vreme. Era tras la față, slăbise și umbla și mai adus de

spate. În al doilea semestru al aceluiași an, a avut ocazia să ia niște ore suplimentare, plătite în plus, și le-a luat; tot pentru niște bani în plus a ținut cursuri în anul acela și la noua școală de vară. Își făcuse un plan vag să strângă destui bani pentru o călătorie în străinătate, să-i arate lui Edith Europa la care renunțase pentru el.

În vara lui 1921, căutând o trimitere la un poem în latină pe care îl uitase, i-au căzut ochii pe teza lui, prima dată de când o susținuse, cu trei ani în urmă; a citit-o de la cap la coadă și a socotit-o o lucrare solidă. Puțin speriat de propria îndrăzneală, s-a gândit să o rescrie pentru publicare. Cu toate că din nou avea cursuri toată vara, a recitat mare parte dintre textele pe care le folosisese în lucrare și a început să lărgască aria de cercetare. Pe la finalul lui ianuarie, a ajuns la concluzia că putea să iasă o carte; la începutul primăverii avansase suficient cât să poată încerca să scrie primele pagini.

În primăvara aceluiași an, cu calm și aproape cu indiferență, Edith l-a anunțat că hotărâse că vrea să aibă un copil.

Decizia a apărut brusc și, aparent, nu era provocată de ceva anume; așa că în clipa în care l-a înștiințat, într-o dimineață, la micul dejun, când William trebuia să plece în câteva minute la primul curs, Edith părea ea însăși aproape surprinsă, ca și cum făcuse o descoperire.

— Cum? a spus William. Ce-ai zis?

— Vreau un copil, a răspuns Edith. Cred că vreau un copil.

Ronțâia o felie de pâine prăjită. Și-a șters buzele cu colțul unui șervet și a zâmbit fix.

— Nu crezi că ar trebui? a întrebat. Suntem căsătoriți de aproape trei ani.

— Bineînțeles, a spus William. Și-a așezat ceașca pe farfuri-oară cu mare grijă. Nu s-a uitat la Edith. Ești sigură? N-am vorbit niciodată despre asta. N-aș vrea să ai impresia...

— O, da, a spus ea. Sunt sigură. Cred că trebuie să avem un copil.

William s-a uitat la ceas.

— Am întârziat. Îmi pare rău că n-avem timp să mai discutăm. Vreau să fii sigură.

O cută de încruntare i-a apărut între sprâncene.

— Ți-am spus că sunt sigură. Poate *tu* nu vrei? De ce mă tot întrebi? Nu mai vreau să vorbesc despre asta.

— Bine, a spus William. A rămas nemișcat o clipă, privind-o. Trebuie să plec. Dar nu s-a clintit. Apoi și-a așezat mâna, nesi-gur, peste mâna ei cu degete lungi care se odihnea pe masă și a ținut-o acolo până și-a retras-o ea pe a ei. S-a ridicat de la masă, s-a strecurat pe lângă ea aproape cu timiditate și și-a strâns cărțile și hârtiile. Ca de fiecare dată, Edith l-a condus până în camera de zi. A sărutat-o pe obraz – ceva ce nu mai făcuse de multă vreme.

La ușă s-a întors și a spus:

— Mă... mă bucur că vrei un copil, Edith. Știu că în unele privințe căsnicia noastră te-a dezamăgit. Sper ca asta să schimbe lucrurile între noi.

— Da, a spus Edith. O să întârzii la curs. Ar trebui să te grăbești.

După plecarea lui, Edith a mai rămas câteva minute în mijlocul camerei cu privirea ținută la ușa de la intrare ca și cum încerca să-și aducă aminte ceva. Apoi a început să se învârtă agitată prin cameră înapoi și-ncolo, mișcându-se sub hainele de pe ea de parcă nu mai suporta cum foșnesc și i se sucesc pe piele. Și-a descheiat capotul greu de tafta gri și l-a lăsat să cadă pe podea. Și-a încrucișat mâinile peste sâni, frământându-și carnea brațelor prin flanelul subțire al cămășii de noapte. Încă o dată s-a oprit și s-a dus cu pași hotărâți în dormitorul micuț unde a deschis una din ușile șifonierului, pe interiorul căreia atârna o oglindă în mărime naturală. A potrivit-o să cadă lumina cum trebuie și a făcut un pas în spate, studiind silueta înaltă și subțire, în cămașa albastră croită drept, pe care o vedea reflectată. Fără să-și ia o clipă ochii de la oglindă, și-a descheiat cămașa la gât, și-a tras-o peste cap și a rămas goală în lumina dimineții.

A mototolit cămașa și a aruncat-o în șifonier. Apoi s-a răsucit în fața oglinzii, cercetându-și trupul de parcă era al altcuiva. Și-a plimbat mâinile peste sânii mici și lăsați, apoi și le-a trecut peste talia lungă și peste abdomenul plat.

S-a îndepărtat de oglindă și s-a dus la patul care rămăsese nefăcut. A tras la o parte cuverturile, le-a împăturit neglijent și le-a pus în șifonier. A netezit cearșaful și s-a culcat pe spate, cu picioarele întinse și cu mâinile pe lângă corp. Neclintită și fără să clipească măcar, a rămas cu ochii pironiți în tavan până au trecut dimineața și lungile ore ale amiezii.

Când William Stoner s-a întors acasă, era aproape întuneric, dar la ferestrele de la etaj nu se vedea nici o lumină. Îl încerca o vagă neliniște când a urcat scările și a aprins lumina în camera de zi. Era goală. A strigat: Edith?

Nici un răspuns. A mai strigat o dată.

S-a uitat în bucătărie; vasele de la micul dejun erau încă pe masă. A traversat în grabă camera de zi și a deschis ușa de la dormitor.

Edith stătea întinsă, dezbrăcată, pe patul dezgolit. Când s-a deschis ușa și lumina din cealaltă cameră s-a revărsat peste ea, și-a întors capul, dar fără să se ridice. Privea fix, cu ochii mari, iar de pe buzele întredeschise se desprindeau sunete slabe.

— Edith! a spus el și s-a apropiat de pat, ingenunchind lângă ea. Te simți bine? Ce s-a întâmplat?

Nu i-a răspuns, dar sunetele pe care le scotea au devenit mai puternice și trupul ei s-a apropiat de el. Dintr-odată, mâinile ei s-au năpustit asupra lui ca niște gheare și el aproape că a sărit în lături; dar mâinile s-au repezit la hainele lui, înșfăcându-le și smulgându-le, trăgându-l lângă ea în pat. Gura ei s-a lipit de a lui, căscată și fierbinte; mâinile ei îl pipăiau, îl trăgeau de haine, îl căutau; și tot timpul cu ochii larg deschiși, privind fix, netulburați, de parcă ar fi aparținut altcuiva și n-ar fi văzut nimic.

Nu o mai cunoscuse pe Edith astfel, mistuită de această dorință ca o foame teribilă care părea să nu aibă nimic de-a

face cu persoana ei; și nici nu o potolea bine, că și începea să o cuprindă din nou, astfel că amândoi trăiau în așteptarea încordată a manifestării ei.

Cu toate că cele două luni care au urmat au fost singura perioadă de pasiune pe care William și Edith Stoner au trăit-o vreodată, în relația lor nu s-a schimbat de fapt mai nimic. William a înțeles foarte curând că forța care îi aducea unul în brațele celuilalt nu avea de-a face cu dragostea; se acuplau cu o determinare sălbatică și totuși detașată, se dezlipeau și o luau de la capăt, dar le lipsea forța care să-i ducă la sațietate.

Uneori în timpul zilei, când William era la Universitate, pe Edith o năpădea nevoia în asemenea hal, încât nu mai putea sta locului; ieșea din casă și se plimba pe străzi cu pas iute, fără țintă. Apoi se întorcea, trăgea draperiile, se dezbrăca și aștepta ghemuită în semiîntuneric până venea William acasă. Iar în clipa în care acesta deschidea ușa, tăbăra pe el cu mâini sălbătice și avide care, dobândind parcă o viață proprie, îl trăgeau spre dormitor, spre așternuturile încă mototolite de la ultima întrebuințare din noaptea anterioară sau din dimineța aceea.

Edith a rămas însărcinată în iunie și imediat a căzut pradă unui rău din care nu și-a revenit cu totul cât timp a durat așteptarea. Aproape în clipa în care a rămas gravidă, chiar înainte ca faptul să fie confirmat de calendarul ei sau de doctor, foamea de William care o stăpânise aproape două luni a încetat. I-a dat de înțeles fără înconjur soțului ei că nu-i mai putea suporta atingerea, iar el a început să aibă senzația că până și privirile lui sunt un fel de siluire. Focul dorinței care îi mistuise a devenit o amintire și în cele din urmă Stoner a început să privească episodul ca pe un vis care nu avea nimic de-a face cu vreunul din ei.

Așa că patul care fusese ringul pasiunii lor a devenit reazemul bolii ei. Rămânea în pat aproape toată ziua, se ridica numai dimineța ca să scape de grețuri și după-amiaza ca să facă doi-trei pași nesiguri prin camera de zi. William se grăbea să ajungă acasă după ce își termina cursurile la Universitate și apoi, după-amiaza și seara, deretica prin camere, spăla vasele și pregătea

masa de seară; lui Edith îi ducea cina la pat. Deși nu-l lăsa să mănânce alături de ea, părea să îi facă plăcere să bea împreună o ceașcă de ceai slab după cină. Și astfel, seara, preț de câteva minute, stăteau de vorbă liniștiți și relaxați, ca doi vechi prieteni sau doi inamici epuizați. Edith adormea în scurtă vreme; iar William se întorcea în bucătărie, termina treburile casnice, după care își trăgea o masă în dreptul canapelei din camera de zi și acolo corecta lucrări sau își pregătea cursurile. După miezul nopții se învelea cu o pătură pe care o ținea strânsă frumos după canapea și, ghemuit pe canapea cât era de lung, dormea prost până dimineață.

Copilul, o fată, s-a născut după trei zile de travaliu la mijlocul lui martie 1923. I-au dat numele Grace, după o mătușă de-a lui Edith care murise cu mulți ani în urmă.

Încă de la naștere, Grace era un copil frumos, cu trăsături formate și un pufuleț de păr blond. După câteva zile, roșeața inițială a pielii s-a transformat într-un roz cu străluciri aurii. Plângea foarte rar și aproape părea că înțelege ce se petrece în jurul ei. William s-a îndrăgostit de ea pe loc; afecțiunea pe care nu i-o putea arăta lui Edith și-o manifesta față de fiica lui, și era o bucurie să se ocupe de ea cum nici nu bănuise.

Aproape un an după nașterea lui Grace, Edith a stat cea mai mare parte a timpului la pat; o vreme s-au temut că va rămâne suferindă toată viața, cu toate că doctorul nu reușea să găsească nici o problemă anume. William a angajat o femeie care venea dimineața să aibă grijă de Edith și și-a aranjat cursurile în așa fel încât să ajungă acasă puțin după prânz.

Așa se face că, mai mult de un an, William a ținut gospodăria și a îngrijit două persoane neajutorate. Se scula înainte să răsară soarele și corecta lucrări sau își pregătea cursurile; înainte să plece la Universitate, o hrănea pe Grace, făcea micul dejun pentru el și pentru Edith și își pregătea o gustare de prânz pe care o lua cu el în servietă. După cursuri, se întorcea în apartament, unde mătura, ștergea praful și făcea ordine.

Și era mai mult mamă decât tată pentru fiica lui. Îi schimba scutecele și le spăla; îi alegea hainele și le cârpea când se rupeau; o hrănea și o îmbăia și o legăna în brațe când plângea. Din când în când, Edith cerea, arțăgoasă, să-i aducă fetița; William i-o ducea atunci pe Grace, iar Edith, sprijinită pe perne, o ținea în brațe câteva momente, tăcută și incomodată, de parcă era copilul altcuiva pe care nici nu-l cunoștea. Apoi obosea, ofta și îi dădea copilul înapoi lui William. Vărsa câteva lacrimi, răscolită de o emoție neștiută, își ștergea ochii și îi întorcea spatele.

Prin urmare, în primul an de viață, Grace Stoner nu a cunoscut decât atingerea tatălui, vocea lui și iubirea lui.

La începutul verii anului 1924, într-o după-amiază de vineri, Archer Sloane a fost văzut de mai mulți studenți intrând în biroul său. L-a găsit în zorii zilei de luni un om de serviciu care-și făcea tura în Clădirea Jesse, golind coșurile de gunoi. Sloane era prăbușit pe scaunul de la birou, țeapăn, cu capul înclinat într-un unghi bizar, cu ochii deschiși, holbați îngrozitor. Bărbatul l-a strigat, apoi a luat-o la fugă zbierând pe holurile pustii. S-a întârziat puțin cu scoaterea trupului din birou, așa că pe coridoare se învâртеau deja câțiva studenți matinali când silueta cocoșată straniu și acoperită cu un cearșaf a fost pusă pe o targă și coborâtă pe trepte până la ambulanța care aștepta în față. S-a constatat ulterior că Sloane murise cândva vineri noaptea sau sâmbătă la primele ore ale dimineții, din cauze naturale, dar niciodată stabilite exact, și rămăsese până luni în birou, privind la nesfârșit în gol. Legistul a anunțat drept cauză a morții un atac de cord, dar William Stoner a rămas mereu cu sentimentul că, într-un moment de furie și disperare, Sloane își își făcuse singur inima să cedeze, ca într-un ultim gest de iubire și dispreț pentru lumea care îl trădase atât de rău, încât n-a mai putut îndura.

Stoner a fost unul dintre cei care au purtat sicriul la înmormântare. În timpul slujbei, nu a reușit să se concentreze la cuvintele preotului, dar știa că sunt goale. Și-l amintea pe Sloane așa cum îl văzuse prima dată, în sala de curs; își amintea primele lor discuții; și se gândea la declinul lent al acestui om care îi

fusese prieten de la distanță. Mai târziu, după ce s-a încheiat slujba, când a apucat de mânerul coșciugului cenușiu ca să-l poarte până la dric, părea atât de ușor, încât nu-i venea să creadă că era ceva înăuntru.

Sloane nu avea familie; numai colegii și câteva persoane din oraș s-au adunat în jurul gropii înguste și au ascultat copleșiți, stingheriți și respectuoși cum preotul își rostea cuvintele lui rituale. Și pentru că nu avea familie sau apropiați care să-i plângă dispariția, Stoner a plâns el când au coborât coșciugul, ca și cum plânsul lui putea să atenueze cumva singurătatea acelei ultime coborâri. Dacă plângea pentru el însuși sau pentru acea parte din tinerețea și din povestea propriei lui vieți care era îngropată în pământ, sau pentru trupul firav în care odată sălășluisese omul pe care îl iubea, nu știa nici el.

Gordon Finch l-a dus cu mașina înapoi în oraș și au mers cea mai mare parte a drumului fără să schimbe un cuvânt. Apoi, când s-au apropiat de oraș, Gordon a întrebat de Edith; William a răspuns ceva și s-a interesat la rândul lui de Caroline. Gordon i-a răspuns și a urmat încă o lungă tăcere. Chiar înainte să oprească în fața apartamentului lui William, Gordon Finch a vorbit din nou:

— Nu știi de ce, tot timpul slujbei m-am gândit la Dave Masters. La cum a murit Dave în Franța și la bătrânul Sloane așezat acolo, la biroul lui, mort de două zile; ca și cum ar fi avut parte de aceeași moarte. Eu nu l-am cunoscut niciodată foarte bine pe Sloane, dar bănuiesc că era un tip ca lumea; cel puțin așa am auzit. Și acum va trebui să aducem pe cineva în locul lui și să găsim un nou șef de catedră. Totul merge mai departe și mai departe, la nesfârșit. Te pune pe gânduri.

— Da, a răspuns William și n-a mai adăugat nimic altceva. Dar în clipa aceea i-a fost foarte drag Gordon Finch; și după ce a coborât din mașină și s-a uitat în urma lui, a avut convingerea absolută că încă o parte din el, din trecutul lui se îndepărta încet, aproape imperceptibil, și dispărea în beznă.

Pe lângă îndatoririle pe care le avea ca prodecan, Gordon Finch a primit și șefia interimară a catedrei de engleză; și imediat i s-a dat însărcinarea de a găsi un înlocuitor pentru Archer Sloane.

Abia în iulie s-a tranșat problema. Atunci Finch i-a chemat pe toți membrii catedrei care rămăseseră peste vară în Columbia și a anunțat cine era înlocuitorul. Era vorba, le-a spus Gordon Finch celor câțiva prezenți, de un specialist în secolul al XIX-lea, Hollis N. Lomax, care își luase de curând doctoratul la Harvard, dar cu toate astea preda de câțiva ani la un colegiu de arte liberale din statul New York. Avea recomandări de la persoane importante, începuse deja să publice și urma să fie angajat ca lector. Nu existau planuri deocamdată, a subliniat Finch, pentru șefia catedrei; Finch urma să rămână interimar încă cel puțin un an.

Tot restul verii, Lomax a rămas o figură misterioasă și obiect de speculații printre membrii permanenți ai facultății. Au scotocit după eseurile pe care le publicase în reviste, le-au citit și le-au dat din mână în mână aprobând competent din cap. Lomax nu și-a făcut apariția nici în Săptămâna Bobocilor și nu a fost prezent nici la întâlnirea generală a membrilor facultății din vinerea de dinainte de luna înscrierilor. La înscrieri, membrii catedrei stăteau înșirați la mesele lungi și, cu un aer obosit, ajutau studenții să-și aleagă cursurile și îi ghidau prin rutina criminală a completării formularelor; în tot timpul ăsta, aruncau în jur priviri furișe, sperând să vadă o figură nouă. Dar Lomax tot nu s-a arătat.

A fost văzut abia la ședința de catedră care a avut loc marți spre seară, după terminarea înscrierilor. Amorțită de monotonia ultimelor două zile și încordată de emoția care marchează începutul oricărui nou an universitar, Facultatea de Engleză aproape că uitase cu totul de Lomax. Stăteau cu toții tolăniți în bănci într-o sală mare de curs din aripa de est a Clădirii Jesse și priveau disprețuitor, dar și cu nerăbdare înspre podiumul de unde Gordon Finch îi studia cu un munte de îngăduință. Murmurul

scăzut al vocilor umplea încăperea; scaunele hârșăiau pe podea; când și când cineva râdea tare, intenționat. Gordon Finch a ridicat mâna dreaptă, cu palma în afară, spre publicul lui; murmurul s-a mai diminuat un pic.

Dar s-a făcut îndeajuns de liniște cât să audă cu toții cum se deschide ușa din fundul sălii și zgomotul caracteristic de pași târșâiți pe podeaua de lemn. S-au întors; și murmurul conversației a încetat brusc. Cineva a zis încet: „E Lomax“, și șoapta aceea a răsunat strident în toată încăperea.

Intrase, închisese ușa și făcuse câțiva pași dincolo de prag, iar acum se opri. Era un bărbat de cel mult un metru cincizeci, cu o diformitate grotescă. O cocoasă mică îi ridica umărul stâng până la gât, iar brațul stâng îi atârna flasc pe lângă corp. Trunchiul era greoi și strâmb, încât părea că se chinuie să-și păstreze echilibrul; avea picioarele subțiri, iar dreptul, țeapăn, sălta la mers. A rămas câteva clipe cu capul blond aplecat în față, de parcă își studia pantofii negri atent lustruiți și dunga perfectă a pantalonilor negri. Apoi și-a ridicat capul și și-a întins brațul drept cu o mișcare bruscă, lăsând să se vadă manșeta albă, apretată, cu butoni de aur; degetele lungi și palide țineau o țigară. A dus țigara la buze, a tras în piept și a dat afară fumul într-un fir subțire. Și atunci i-au putut vedea fața.

Era o față de star de cinema. Lungă și mobilă, dar cu trăsături bine conturate; frunte înaltă, cu vene pronunțate, iar părul bogat și ondulat, de culoarea grâului copt, era pieptănat pe spate într-un fel de coafură pompadour. Și-a aruncat țigara pe jos, a strivit-o sub talpă și a zis:

— Eu sunt Lomax. A făcut o pauză. Vocea, profundă și bari-tonală, articula cuvintele clar, cu rezonanțe teatrale. Sper că nu v-am întrerupt ședința.

Ședința a continuat, dar nimeni nu mai era atent la ce spunea Gordon Finch. Lomax s-a așezat singur în fundul sălii, fumând și uitându-se în tavan, aparent fără să observe capetele care se întorceau din când în când să-l privească. Când s-a încheiat ședința, a rămas pe scaun și i-a lăsat pe colegi să vină

la el, să se prezinte și să spună ce aveau de spus. I-a salutat pe fiecare scurt, cu o politețe care avea un straniu iz de batjocură.

Pe parcursul următoarelor săptămâni, s-a văzut clar că Lomax nu avea de gând să se adapteze la rutina socială, culturală și academică din Columbia, Missouri. Cu toate că avea o comportare agreabilă, chiar dacă ironică în relațiile cu colegii, nu a acceptat și nu a făcut nici o invitație la vreun eveniment social; nu a luat parte nici măcar la recepția anuală de la reședința decanului Claremont, deși evenimentul devenise o tradiție și prezența era considerată aproape o obligație; nu a fost văzut la nici unul dintre concertele sau colocviile de la Universitate; se spunea despre cursurile lui că sunt animate, iar comportamentul lui în sala de curs, excentric. Era un profesor îndrăgit; studenții se înghesuiau la biroul lui în orele de consultații și se țineau după el pe coridoare. Se știa că din când în când invita grupuri de studenți la el, unde făcea conversație și le pune discuri cu cvartete de coarde.

William Stoner își dorea să-l cunoască mai bine, dar nu știa cum să procedeze. A profitat de un moment când avea ceva să-i spună și l-a invitat la cină. Pentru că Lomax i-a răspuns cum le răspundea tuturor – cu o politețe ironică și impersonală – și i-a refuzat invitația la cină, Stoner n-a știut ce să mai facă.

I-a luat ceva timp să identifice motivul atracției față de Hollis Lomax. În aroganța, în elocința și în acreala bine dispusă a lui Lomax, Stoner regăsea, distorsionată, dar recognoscibilă, imaginea prietenului său, David Masters. Își dorea să-i poată vorbi cum vorbea cu Dave; dar nu putea, nici măcar după ce a recunoscut în sinea lui că asta dorea. Stângăcia din tinerețe nu-l părăsise, dar înflăcărea și atitudinea deschisă care poate ar fi făcut posibilă o astfel de prietenie, da. Știa că își dorește ceva irealizabil și înțelegerea acestui fapt îl întrista.

Seara, după ce făcea curat în apartament, spăla vasele de la cină și o culca pe Grace în pătuțul instalat într-un colț al camerei de zi, se ocupa de corecturile la carte. Până la sfârșitul anului,

era gata; și cu toate că nu era pe de-a-ntregul mulțumit, a trimis-o unei edituri. Spre surprinderea lui, lucrarea a fost acceptată și programată pentru publicare în toamna lui 1925. Pe baza cărții încă nepublicate, a fost promovat lector și i s-a oferit o catedră permanentă.

Confirmarea promovării a venit la câteva săptămâni după ce cartea a fost acceptată; odată primită confirmarea, Edith a anunțat că pleacă pentru o săptămână la St. Louis, împreună cu copilul, să-și viziteze părinții.

S-a întors în mai puțin de o săptămână, tracasată și obosită, dar discret triumfătoare. Își scurtase vizita pentru că pe mama ei o obosise prea tare efortul de a avea grijă de copil, iar ea fusese prea epuizată după călătorie ca să se poată ocupa de Grace. Dar realizase ceva. A scos din poșetă un teanc de hârtii și i-a înmănat lui William o foiță.

Era un cec de șase mii de dolari pe numele domnului și al doamnei William Stoner, semnat cu o scrisul hotărât și aproape ilizibil al lui Horace Bostwick.

— Ce e ăsta? a întrebat Stoner.

Edith i-a întins celelalte hârtii.

— E un împrumut, a spus. Nu trebuie decât să semnezi astea. Eu am semnat deja.

— Dar sunt șase mii de dolari! Pentru ce?

— Pentru o casă, a spus Edith. O casă *adevărată*, a noastră.

William Stoner s-a uitat iar la hârtii, le-a cercetat sumar și a spus:

— Edith, nu putem, îmi pare rău... uite ce e, eu n-o să câștig mai mult de o mie șase sute de dolari la anul. Ratele vor fi de peste șaiszeci de dolari pe lună... asta înseamnă aproape jumătate din salariul meu. Și mai sunt și taxe, și asigurarea, și... chiar nu știu cum ne-am descurca. Ar fi fost bine să discuți cu mine mai întâi.

Pe chipul lui Edith s-a așternut o expresie îndurerată; s-a întors cu spatele la el.

— Am vrut să-ți fac o surpriză. Sunt atât de puține lucruri pe care pot să le fac. Dar *asta* am putut.

El a susținut că îi e recunoscător, dar Edith nu se lăsa consolată.

— M-am gândit la tine și la copil, a spus ea. Tu ai putea să ai biroul tău, iar Grace, o curte unde să se joace.

— Știu, a spus William. Poate peste câțiva ani.

— Peste câțiva ani, a repetat Edith. A făcut o pauză. Apoi a continuat deznădăjduită: Nu pot să trăiesc așa. Nu mai pot. Într-un apartament. Indiferent unde mă duc, te aud pe tine, aud copilul și... mai e și mirosul. Nu – pot – să – suport – mirosul! Zi după zi, miros de scutece și... nu mai suport și nu am cum să scap de el. Nu înțelegi? Nu *înțelegi*?

Până la urmă, au acceptat banii. Stoner a decis că poate să renunțe la verile pe care își promisese că le va dedica studiului și scrisului și să predea la școala de vară, cel puțin câțiva ani.

Edith și-a asumat sarcina să caute casă. În ultimele săptămâni de primăvară și la începutul verii, a căutat neobosită, ceea ce părea să fie și un leac imediat pentru răul ei. Pleca imediat ce ajungea William acasă de la cursuri și adesea nu se întorcea decât după înserat. Uneori mergea pe jos, alteori cu mașina lui Caroline Finch, cu care se împrietenise, fără să fie foarte apropiate. Pe la finele lui iunie, a dat peste casa pe care o căuta; a semnat un precontract și a fost de acord să o ia în proprietate la mijlocul lui august.

Era o casă veche, cu un etaj, la câteva străzi de campus; foștii proprietari o lăsaseră să cadă în paragină, vopseaua verde-închis se cojea de pe scânduri, iar gazonul era pârlit de soare și năpădit de bălării. Dar curtea era mare și casa încăpătoare; avea o grandoare ponosită pe care Edith și-o imagina repusă în drepturi.

A împrumutat încă cinci sute de dolari de la tatăl ei pentru mobilă și, în pauza dintre cursurile de vară și începutul anului universitar, William a vopsit casa; Edith a vrut-o albă și a trebuit să dea trei straturi ca să nu se mai vadă verdele. Brusc, în prima săptămână din septembrie, Edith a decis că vrea să dea o petrecere – de casă nouă, i-a spus. A făcut anunțul ca și cum luase o hotărâre capitală, ca și cum ar fi fost vorba de un nou început.

I-au invitat pe toți membrii catedrei care se întorseseră din vacanța de vară, precum și câteva cunoștințe de-ale lui Edith din oraș; Hollis Lomax i-a surprins pe toți și a acceptat invitația, prima de la sosirea în Columbia, cu un an în urmă. Stoner a găsit un contrabandist de la care a cumpărat câteva sticle de gin; Gordon Finch a promis să aducă niște bere; iar mătușa lui Edith, Emma, a contribuit cu două sticle de sherry învechit pentru cei care nu beau tărie. Edith avea rezerve; oficial era ilegal să servești alcool. Dar Caroline Finch i-a dat de înțeles că nimeni de la Universitate n-ar vedea nimic nelalocul lui în asta, așa că s-a lăsat convinsă.

Toamna a venit devreme în anul acela. Pe 10 septembrie, cu o zi înainte de înscrierea studenților, a căzut o zăpadă ușoară: în timpul nopții s-a lăsat un ger aspru. Spre sfârșitul săptămânii, când urma să aibă loc petrecerea, valul de frig trecuse, lăsând în urmă doar un aer rece; dar copacii erau desfrunziți, iarba începea să ruginească și natura golașă prevestea o iarnă grea. Vremea rece de afară, plopii și ulmii despuiați și sobri din curte, căldura și ustensilele aliniate gata de petrecere de dinăuntru i-au amintit lui William de o altă zi. O vreme nu s-a putut dumiri ce încearcă să-și amintească – apoi și-a dat seama că într-o zi la fel ca asta, cu aproape șapte ani în urmă, fusese la petrecerea din casa lui Josiah Claremont și o văzuse pentru prima dată pe Edith. I se părea o întâmplare îndepărtată, petrecută cu mult timp în urmă; pierduse șirul schimbărilor pe care le aduseseră anii scurși de atunci.

Timp de aproape o săptămână întreagă înainte de petrecere, Edith s-a aruncat într-o nebunie a pregătirilor; a angajat pentru o săptămână o negresă care să o ajute la treburi și să servească la petrecere, și împreună au frecat podelele și pereții, au ceruit lemnăria, au șters de praf și au lustruit mobila, au aranjat-o și rearanjat-o, așa că în seara petrecerii Edith era aproape epuizată. Avea cearcăne negre și o voce la limita isteriei. La ora șase – invitații erau așteptați la șapte –, a numărat încă o dată paharele și a descoperit că nu aveau destule pentru câtă lume trebuia să vină. A izbucnit în plâns, a fugit la etaj, spunând printre sughițuri

că nu-i pasă ce se întâmplă, ea jos nu mai vine. Stoner a încercat să o liniștească, dar ea nu i-a răspuns. Atunci i-a spus să nu-și facă griji, că mai cumpără el pahare. A anunțat-o pe servitoare că se întoarce imediat și a plecat ca din pușcă. Aproape o oră a căutat un magazin deschis de unde să cumpere pahare; până a găsit unul, a ales paharele și s-a întors acasă, trecuse de șapte și sosiseră primii oaspeți. Edith era cu ei în camera de zi, zâmbitoare, făcând conversație fără nici o grijă sau neliniște; l-a întâmpinat pe William cu toată naturalețea și i-a spus să ducă pachetul în bucătărie.

Petrecerea a fost ca multe altele. Conversația, la început sporadică, căpăta iute o energie firavă și se pierdea în alte discuții fără legătură; râsetele erau scurte și nervoase și răsunau ca niște mici explozii, într-un tir constant, dar disparat, în toată camera; invitații se mutau în voie dintr-un loc în altul, ca și cum și-ar fi schimbat discret pozițiile strategice. Câțiva dintre ei, ca niște spioni, umblau prin casă, conduși fie de Edith, fie de William, și făceau comentarii despre superioritatea caselor vechi, ca asta, față de construcțiile mai plâpânde care apăreau ici și colo pe la marginile orașului.

Pe la ora zece, majoritatea invitaților își umpluseră deja farfuriile cu felii de șuncă și curcan, caise murate și diverse garnituri compuse din roșii micuțe, tulpini de țelină, măsline, murături, ridichi care cronțăneau în dinți și buchețele de conopidă crudă; câțiva se îmbătaseră și nu voiau să mănânce. La unsprezece, cei mai mulți plecaseră deja; printre cei care au rămas erau Gordon și Caroline Finch, câțiva membri ai catedrei pe care Stoner îi cunoștea de ani de zile și Hollis Lomax. Lomax era băut bine, fără să bată la ochi; pășea cu grijă, părând că duce o povară pe un teren accidentat, iar fața lungă și palidă îi lucea sub o peliculă de transpirație. Băutura îi dezlegase limba; și cu toate că își găsea cuvintele fără dificultate, vocea își pierduse nota ironică și părea să fi lăsat garda jos.

A vorbit despre singurătatea care i-a marcat copilăria din Ohio, unde tatăl lui avusese o afacere mică, dar destul de profitabilă; a povestit, de parcă vorbea despre altcineva, de izolarea la care

îl obligase diformitatea, despre rușinea de care avusese parte de mic, căreia nu-i găsea nici o cauză rațională și împotriva căreia nu se putea apăra. Și când a vorbit de zilele și serile lungi pe care le-a petrecut singur în camera lui, găsim în lectură o evadare din constrângerile impuse de trupul strâmb și descoperind încet-încet un sentiment de libertate care a devenit tot mai intens pe măsură ce a înțeles de unde venea – când a vorbit de toate astea, William Stoner a simțit față de el o afinitate pe care n-o bănuise; a înțeles că Hollis Lomax trăise un fel de convertire, o epifanie care se naște din cunoașterea prin intermediul cuvintelor a ceva ce nu poate fi pus în cuvinte, așa cum i se întâmplase și lui la cursul predat de Archer Sloane. Lomax ajunsese acolo repede și pe cont propriu, așa că experiența făcea parte integrantă din el mai mult decât în cazul lui Stoner; dar sub aspectul care în definitiv era cel mai important, ei doi erau la fel, cu toate că nici unul din ei nu era dispus să recunoască față de celălalt sau chiar față de sine însuși.

Au stat de vorbă până aproape la patru dimineața; și cu toate că au continuat să bea, conversația a devenit tot mai potolită până când n-a mai vorbit nimeni. Stăteau unul lângă altul printre resturile petrecerii ca pe o insulă, strânși unul în altul, căutând căldura și siguranța. După o vreme, Gordon și Caroline Finch s-au ridicat și s-au oferit să-l ducă pe Lomax acasă cu mașina. Lomax i-a strâns mâna lui Stoner, l-a întrebat cum stă cu cartea și i-a urat succes; s-a apropiat de Edith, care stătea dreaptă pe un scaun, și i-a luat mâna; i-a mulțumit pentru petrecere. Apoi, ca dintr-un impuls domol, s-a aplecat ușor și și-a atins buzele de ale ei; Edith și-a ridicat mâna și i-a mângâiat ușor părul, și au rămas așa câteva momente, sub privirile celorlalți. Era un sărut cum nu se poate mai cast, cum Stoner nu mai văzuse niciodată, și părea absolut firesc.

Stoner și-a condus oaspeții la ușă și a zăbovit o vreme, privind-i cum coboară treptele și ies din cercul de lumină al veran-dei. Aerul rece l-a împresurat și s-a agățat de el; a tras adânc aer în piept și frigul înțepător l-a înviorat. A închis ușa cu părere

de rău și s-a întors înăuntru; camera de zi era goală; Edith urcase deja. A stins luminile și și-a croit drum prin camera în neorânduială, spre scară. Deja începuse să știe casa; s-a prins cu mâna de o balustradă pe care nu o vedea și s-a lăsat ghidat până la etaj. Când a ajuns în capul scării, vedea deja pe unde merge, pentru că lumina care răzbătea pe ușa întredeschisă a dormitorului ajungea până în hol. Podelele au scârțâit când a traversat holul și a intrat în dormitor.

Hainele lui Edith erau aruncate în dezordine pe podea, lângă pat, iar cuverturile fuseseră date la o parte neglijent; Edith era întinsă pe pat, goală și strălucitoare în lumină, pe cearșaful alb, fără nici o cută. Trupul îi era relaxat și senzual, cum zăcea acolo, tolănit în toată goliciunea lui, și lucea ca aurul mătuit. William a mai făcut câțiva pași spre pat. Edith dormea dusă, dar de la cum cădea lumina, părea că pe buzele vag întredeschise rămăsese, mute, cuvinte pasionale, de iubire. William a stat multă vreme nemișcat, privind-o. Simțea o vagă milă, amestecată cu o prietenie rezervată și un respect familiar; și mai simțea și o tristețe istovită, pentru că știa că niciodată nu va mai trăi la vederea ei acea agonie a dorinței pe care o cunoscuse cândva și că niciodată nu-l va mai emoționa ca în alte vremuri prezența ei. Tristețea s-a domolit; a învelit-o cu grijă, a stins lumina și s-a băgat în pat lângă ea.

A doua zi, Edith era obosită și se simțea rău, așa că n-a coborât din cameră toată ziua. William a făcut curat și s-a ocupat de fiica lui. Luni s-a întâlnit cu Lomax și i-a vorbit cu o căldură care-și avea originile în seara petrecerii; Lomax i-a răspuns cu o ironie ca o furie rece și n-a mai pomenit de petrecere, nici în ziua aceea, nici altă dată. Era ca și cum descoperise o dușmănie care-l putea ține departe de Stoner și de care se agăța cu dinții.

Temerile lui William s-au adeverit și casa s-a dovedit curând o povară financiară aproape zdrobitoare. Cu toate că își drămuia salariul cu destulă grijă, sfârșitul lunii îl găsea mereu fără bani și în fiecare lună lua din rezerva mereu împruținată pe care i-o

aduseseră cursurile de vară. În primul an după cumpărarea casei, a sărit două plăți către tatăl lui Edith și a primit o scrisoare glacială și principială cu sfaturi despre o gestiune sănătoasă a finanțelor.

Cu toate astea, a început să simtă o bucurie a proprietății și să cunoască un confort la care nu se așteptase. Biroul lui era la parter, se intra în el direct din camera de zi și avea o fereastră înaltă care dădea spre nord; ziua, camera primea o lumină blândă și lambriurile aveau acel lustru bogat pe care îl dă vechimea. A găsit în pivniță niște scânduri de lemn care, odată curățate de mizerii și mucegai, semănau cu lambriurile din cameră. Le-a ceruit și și-a construit din ele rafturi ca să fie înconjurat de cărțile lui; la un magazin de mobilă la mâna a doua a găsit niște scaune rablagite, o canapea și un birou antic, pe care a plătit câțiva dolari și care i-a luat săptămâni întregi să-l scoată la lumină.

În timp ce lucra și camera începea să prindă formă, și-a dat seama că ani de zile purtase în el, neștiută, ca pe un secret rușinos, această imagine, aparent a unui loc, dar de fapt o imagine a lui însuși. Așadar pe el încerca să se definească în timp ce dădea viață biroului. Rașcheta scândurile pentru bibliotecă și vedea cum dispare rugozitatea de la suprafață, cum patina cenușie se dă la o parte și dezvăluie esența lemnului și, într-un final, puritatea și bogăția fibrei și a texturii – își repara mobila și și-o aranja în cameră, dar de fapt pe el se modela, pe el se punea într-un fel de ordine, a lui era viața pe care o făcea posibilă.

Astfel, în ciuda datoriilor și nevoilor recurente, următorii câțiva ani au fost fericiți și trăia cam așa cum visase că ar putea trăi cândva, pe vremea când era student și apoi la începuturile căsniciei. Edith nu era parte din viața lui în măsura în care poate ar fi sperat; de fapt, părea că intraseră în faza unui lung armistițiu care aducea mai degrabă cu o remiză. Își duceau viețile separat, în cea mai mare parte; Edith ținea casa, unde rar veneau musafiri, imaculată. Când nu avea de măturat, de șters praful, de spălat sau de lustruit ceva, stătea în camera ei și părea mulțumită.

Nu intra niciodată în biroul lui William; era ca și cum camera aceea nu exista pentru ea.

În continuare tot el se ocupa cel mai mult de fiica lor. După-amiaza, când se întorcea de la Universitate, o lua pe Grace din dormitorul de la etaj pe care îl transformase în cameră pentru copil și o lăsa să se joace în birou în timp ce el lucra. Ea se juca pe podea, fără zgomot, mulțumită să fie singură. Din când în când William îi vorbea și atunci se oprea din joacă și se uita la el cu încântare solemnă, calmă.

Uneori, își invita studenții acasă la consultații și discuții. Le făcea ceai pe un reșou pe care îl ținea lângă masa de lucru și îl încerca un fel de afecțiune stingheră când îi vedea cum stau încordați pe scaune, cum fac remarci despre biblioteca lui și îl complimentează pentru frumusețea lui de fată. El scuza absența soției, explicând că nu se simte bine, până și-a dat seama că tot găsind scuze mai degrabă atrăgea atenția asupra absenței ei decât să o justifice; n-a mai spus nimic, sperând că tăcerea e mai puțin compromițătoare decât explicațiile.

Cu excepția absenței lui Edith, viața lui se afla, în mare, pe cursul pe care și-l dorise. Studia și citea, asta când nu-și pregătea cursurile sau când nu corecta lucrări și nu citea teze de absolvire. Spera ca în timp să-și poată face un nume atât ca specialist în domeniul lui, cât și la catedră. Avusese așteptări modeste și prudente în ce privea prima lui carte, și pe bună dreptate; una dintre recenzii a considerat-o „lipsită de imaginație“, iar alta a numit-o „o analiză solidă“. La început, fusese foarte mândru de carte; o ținuse în mână, mângâindu-i supra-coperta simplă și întorcându-i paginile. Părea delicată și vie, ca un copil. O recitise în varianta publicată, ușor surprins că nu e nici mai bună, nici mai rea decât își imaginase că o să fie. După o vreme, se săturase să o mai vadă; dar toată viața, de câte ori se gândea la carte sau la faptul că el o scrisese, îl încerca aceeași uimire și nu-i venea să creadă de ce cutezanță dăduse dovadă și ce responsabilitate își asumase.

Într-o seară din primăvara lui 1927, William Stoner s-a întors acasă târziu. Miresmele florilor îmbobocite se amestecau și pluteau în aerul cald și jilav; greierii țârâiau ascunși în penumbra înserării; în depărtare, o mașină singuratică a ridicat praful pe drum și a sfâșiat liniștea cu un huruit zgomotos și sfidător. William mergea încet, cuprins de toropeala schimbării de anotimp, minunându-se de mugurașii verzi care licăreau din întuneric pe ramuri și în tufișuri.

Când a intrat în casă, a văzut-o pe Edith la celălalt capăt al camerei de zi, cu telefonul la ureche și uitându-se spre el.

— Ai întârziat, a spus.

— Da, a spus el amabil. Am avut examene orale la doctorat. Edith i-a întins receptorul.

— E pentru tine. Interurban. E cineva care tot încearcă să dea de tine de la prânz. I-am spus că ești la Universitate, dar a sunat din oră în oră.

William a luat receptorul și a vorbit. Nici un răspuns.

— Alo, a spus din nou.

I-a răspuns vocea subțire a unui bărbat necunoscut.

— Bill Stoner la aparat?

— Da, cine sunteți?

— Nu mă știi. Am trecut p-acolo și m-a pus maică-ta să sun. Am încercat toată după-masa.

— Așa, a spus Stoner. Mâna cu care ținea receptorul îi tremura. Ce s-a întâmplat?

— E taică-tău, a spus vocea. Nu prea știu cum să zic.

Vocea seacă, laconică și înspăimântată a vorbit mai departe și William Stoner o asculta placid, de parcă nu aparținea vreunei ființe, ci exista doar în receptorul pe care îl ținea la ureche. Ce a auzit era legat de tatăl lui. Se simțise rău (a spus vocea) de aproape o săptămână; și pentru că lucrătorul tocmit nu se descurca singur cu aratul și semănatul, s-a apucat din zori să semene, cu toate că avea febră mare. Lucrătorul l-a găsit pe la mijlocul dimineții, întins cu fața în jos pe ogorul arat, fără cunoștință. L-a cărat până în casă, l-a pus pe pat și s-a dus după doctor; dar până la amiază era mort.

— Mulțumesc pentru telefon, a zis Stoner mecanic. Spuneți-i mamei că vin mâine.

A pus receptorul la loc în furcă și a rămas multă vreme privind în gol spre piesa în formă de clopot agățată de cilindrul negru, subțire. S-a întors și s-a uitat în jur. Edith îl privea, așteptând.

— Ei? Cine e? a întrebat.

— E vorba de tata, a răspuns Stoner. A murit.

— O, Willy, a spus Edith. Apoi a dat din cap. Înseamnă că o să lipsești până la sfârșitul săptămânii.

— Da, a spus Stoner.

— Atunci o chem pe mătușa Emma să vină să mă ajute cu Grace.

— Da, a spus Stoner mecanic. Da.

A aranjat să-i țină cineva cursurile din restul săptămânii și dimineață devreme a luat autobuzul spre Booneville. Șoseaua din Columbia spre Kansas City care trecea prin Booneville era aceeași pe care venise cu șaptesprezece ani în urmă, când intrase la Universitate; acum era largă și asfaltată, iar garduri îngrijite și drepte mărgineau lanurile de grâu și porumb care treceau în goană pe lângă geamul autobuzului.

Booneville se schimbase foarte puțin în anii de când nu mai fusese acolo. Se ridicaseră câteva clădiri noi, câteva dintre cele vechi fuseseră dărâmate; dar orașul rămăsese la fel de gol și precar și arăta tot ca o așezare temporară la care se putea renunța

în orice clipă. Cu toate că majoritatea străzilor fuseseră pavate în ultimii ani, orașul era învăluit într-o pâclă fină de praf și se mai vedeau câteva căruțe trase de cai și cu roți cu șină de oțel, care uneori scoteau scânteii când se frecau de pavajul de beton al străzii și al trotuarelor.

Nici casa nu se schimbase cine știe ce. Era poate mai uscată și mai cenușie decât înainte; pe scândurile de lemn nu mai rămăsese nici un strop de vopsea, iar șipcile nevopsite ale prispei se lăsaseră și mai aproape de pământul gol.

În casă erau câțiva oameni – vecini – pe care Stoner nu și-i amintea; un bărbat înalt și sfrijit într-un costum negru, cămașă albă și cravată subțire stătea aplecat deasupra maică-sii, care ședea pe un scaun cu spătarul drept lângă sicriul îngust în care se afla trupul lui taică-său. Stoner a dat să se apropie de ei. Bărbatul înalt l-a văzut și a venit în întâmpinarea lui; avea ochii cenușii și inexpressivi, ca două bucăți de ceramică smălțuită. O voce baritonală onctuoasă, șoptită și cavernoasă a rostit câteva cuvinte; bărbatul i-a spus lui Stoner „frate“ și a vorbit de „pierdere“ și de „Domnul, care l-a luat la El“ și l-a întrebat dacă vrea să se roage împreună. Stoner s-a strecurat pe lângă el și s-a oprit în fața maică-sii; figura ei îi plutea în fața ochilor. Ca prin ceață, a văzut-o că dă din cap și se ridică de pe scaun. L-a luat de braț și a spus:

— Sigur vrei să-l vezi pe taică-tău.

Atingerea ei era atât de firavă, că de-abia a simțit-o; l-a condus la sicriul deschis. A privit până i s-a luat ceața de pe ochi și atunci s-a dat înapoi, șocat. Trupul pe care l-a văzut părea al unui străin; era mititel și împutinat, iar fața arăta ca o mască subțire din hârtie maro, cu niște adâncituri negre acolo unde ar fi trebuit să fie ochii. Costumul bleumarin în care era înveșmântat trupul era grotesc de mare și mâinile așezate pe piept erau ca niște gheare de animal, uscate. Stoner s-a întors către maică-sa, conștient că groaza i se citește în ochi.

— Taică-tău a slăbit mult în ultimele două săptămâni, a spus. L-am rugat să nu iasă la câmp, dar s-a sculat înaintea mea și

s-a dus. Nu mai gândea limpede. Era așa de bolnav, că nu mai gândea limpede și nu știa ce face. Doctorul zice că asta trebuie să fie, că altfel n-ar fi izbutit.

În timp ce vorbea, Stoner a început să o vadă clar; era ca și cum și ea îi vorbea de dincolo de moarte, o parte din ea dispăruse pentru totdeauna în coșciug, alături de soțul ei. O vedea bine; fața era slabă și stafidită; chiar și când nu vorbea, pielea era atât de întinsă, încât de sub buzele subțiri i se zăreau marginile dinților. Umbla de parcă era imponderabilă și secată de orice vlagă. Stoner a bălmăjit ceva și a ieșit din salonaș; s-a dus în camera în care crescuse și a stat acolo, în singurătatea ei. Ochii îi ardeau, dar nu aveau lacrimi și nu putea să plângă.

A făcut ce trebuia făcut pentru înmormântare și a semnat ce trebuia semnat. Ca toți oamenii de la țară, și părinții lui aveau asigurări de înmormântare pentru care toată viața pusese deoparte câțiva bănuți pe săptămână, chiar și în perioadele de mare penurie. Documentele pe care maică-sa le-a scos dintr-un vechi cufăr din dormitor aveau ceva foarte trist; foița aurie de pe înscrisurile acelea cu un tipar foarte înflorit începuse să se cojească și hârtia devenise sfărâmicioasă după atâta amar de vreme. I-a vorbit mamei lui despre viitor; voia să-o ia cu el în Columbia. Aveau loc suficient și (l-a trecut un junghi când a spus minciuna) Edith s-ar bucura să o aibă alături.

Dar mama lui nu voia să vină cu el.

— Nu m-aș simți în largul meu, a spus. Taică-tău și cu mine... aici am trăit aproape toată viața. Nu cred că aș putea să mă așez în altă parte și să mă simt ca acasă. Și pe urmă Tobe... (Stoner și-a amintit că Tobe era negrul pe care tatăl său îl angajase cu mulți ani în urmă) ...Tobe a spus că rămâne aici câtă vreme am nevoie de el. I-a aranjat taică-tău o cameră în pivniță. O să ne descurcăm.

Stoner a încercat să o convingă, dar ea nici n-a vrut să audă. Într-un final, Stoner și-a dat seama că ea nu voia decât să moară, și să moară acolo unde trăise; și știa că merită fărâma de demnitate de a face cum dorea ea.

L-au îngropat pe tatăl lui într-un cimitir micuț de la marginea orașului, după care William s-a întors acasă cu maică-sa. În noaptea aceea nu a putut să doarmă. S-a îmbrăcat și a ieșit pe câmpul pe care taică-său îl muncise an după an, până la sfârșitul pe care și-l găsisese acum. A încercat să și-l amintească, dar figura pe care o cunoscuse în copilărie nu i se arăta. S-a lăsat în genunchi și a luat în mână un bulgăre de pământ uscat. L-a fărâmițat și a privit cum i se scurg printre degete firele care păreau negre în lumina lunii. Și-a șters mâna de cracul pantalonilor, s-a ridicat și s-a întors în casă. Nu a dormit; a stat lungit pe pat și s-a uitat afară, pe singura fereastră, până s-au ivit zorii, până s-au ridicat toate umbrele de pe pământ și l-a putut vedea cum se întinde gri și sterp și infinit sub ochii lui.

După moartea tatălui lui, Stoner s-a dus la fermă cât a putut de des, la sfârșit de săptămână; și de fiecare dată își vedea mama mai slabă, mai palidă și mai imobilă, până când numai ochii strălucitori, adânciți în orbite mai păreau să fie vii. În ultimele zile de viață, nu a mai vorbit deloc cu el; privea fix, cu ochii care luceau stins, și din când în când i se desprindea de pe buze un mic oftat.

A îngropat-o lângă soțul ei. După ce s-a terminat slujba și au plecat puținele persoane care participaseră, Stoner a rămas singur, în vântul tăios de noiembrie, privind la cele două morminte, unul căscat, așteptând să fie umplut, celălalt movilit și acoperit de un covor fin de iarbă. S-a întors spre cimitirul golaș, fără un copac, în care odihneau și alții asemenea părinților lui, și a privit peste întinderea netedă de pământ în direcția fermei unde se născuse, unde mama și tatăl lui își duseseră zilele. S-a gândit la prețul pe care-l cerea, an după an, pământul; și totuși rămânea exact cum fusese – poate ceva mai sterp, ceva mai zgârcit. Nimic nu se schimbaseră. Viețile lor se consumaseră în trudă, fără nici o bucurie; spirite frânte, minți amorțite. Acum ajunseseră în pământul pentru care își trăiseră viața; și încet, an după an, pământul avea să-i consume. Încet, umezeala și putreziciunea vor mânca sicriile de brad; încet, vor ajunge la

carne și în cele din urmă vor isprăvi și ultimele rămășițe ale ființei lor. Și atunci nu vor mai fi decât o părticică neînsemnată din pământul neînduplecat căruia i se dăruiseră cu multă vreme în urmă.

L-a lăsat pe Tobe să treacă iarna la fermă; în primăvara lui 1928, a scos-o la vânzare. Înțelegerea era ca Tobe să rămână acolo până la vânzare și toată recolta pe care reușea s-o scoată să fie a lui. Tobe a pus ferma pe picioare cât a putut, a reparat casa și a vopsit micul hambar. Chiar și așa, abia la începutul primăverii următoare a apărut un cumpărător. Stoner a acceptat prima ofertă care i s-a făcut, puțin peste două mii de dolari; i-a dat lui Tobe câteva sute și, la finalul lui august, i-a trimis restul socrului său, în contul datoriei pe care o avea pentru casa din Columbia.

În luna octombrie a aceluiași an, a căzut bursa și în ziarele locale apăreau relatări despre Wall Street, despre averi ruinate și persoane importante ale căror vieți se schimbaseră pentru totdeauna. În Columbia, puțini fuseseră afectați; era o comunitate conservatoare și aproape nimeni dintre orășeni nu avea banii investiți în acțiuni sau obligațiuni. Dar se auzeau deja vești despre falimentul unor bănci de prin țară și unii dintre orășeni au început să simtă o oarecare nesiguranță; câțiva fermieri și-au retras economiile, iar alții (încurajați de bancherii locali) și-au mărit depozitele. Dar nimeni nu se temea cu adevărat până nu s-a auzit de falimentul unei mici bănci private, The Merchant's Trust din St. Louis.

Stoner lua prânzul la bufetul Universității când s-a aflat vestea și s-a dus imediat acasă să-i spună lui Edith. The Merchant's Trust era banca cu care încheiaseră ipoteca pentru casă, banca al cărei președinte era tatăl ei. Edith a sunat la St. Louis chiar în după-amiaza aceea și a vorbit cu mama ei; doamna Bostwick era relaxată și i-a spus lui Edith că domnul Bostwick o asigurase că nu aveau de ce să se teamă, că totul va reveni la normal în câteva săptămâni.

Trei zile mai târziu, Horace Bostwick era mort, se sinucisese. S-a dus de dimineață la biroul lui de la bancă, bine dispus; i-a salutat pe cei câțiva angajați care încă mai lucrau în spatele ușilor închise ale băncii, a intrat în birou spunându-i secretarei că nu e disponibil la telefon și a încuiat ușa. În jurul orei zece, s-a împușcat în cap cu un revolver pe care îl cumpăraseră cu o zi înainte și pe care îl adusese cu el în servietă. Nu a lăsat nici un bilet; dar documentele aranjate cu grijă pe birou spuneau tot ce era de spus. Și spuneau ceva cât se poate de simplu: era ruinat. Asemenea tatălui său pe vremuri, la Boston, făcuse investiții imprudente, nu numai cu banii proprii, ci și cu ai băncii; iar falimentul era atât de grav, încât nu vedea vreo șansă de revenire. S-a dovedit mai târziu că situația nu era atât de neagră precum crezuse el la momentul sinuciderii. După lichidarea bunurilor pentru a acoperi datoriile, casa familiei a rămas neatinsă și cele câteva proprietăți mai mărunte de la periferiile orașului aveau să-i asigure soției sale un venit modest până la sfârșitul vieții.

Dar asta nu s-a aflat imediat. William Stoner a primit telefonul care l-a informat despre falimentul și sinuciderea lui Horace Bostwick și i-a dat vestea lui Edith cu toată delicatețea pe care i-o permitea înstrăinarea dintre ei.

Edith a primit vestea cu calm, aproape de parcă se aștepta. Câteva clipe l-a privit pe Stoner fără un cuvânt; apoi a clătinat din cap și a spus, cu gândurile în altă parte:

— Săraca mama. Ce-o să se facă? Mereu a avut pe cineva care să-i poarte de grijă. Cum o să trăiască așa?

Stoner a zis:

— Spune-i – a făcut o pauză stingherită – spune-i că, dacă vrea, poate să vină să locuiască aici, cu noi. Ar fi binevenită.

Edith i-a zâmbit cu un amestec bizar de afecțiune și dispreț:

— O, Willy. Mai degrabă ar muri și ea. N-ai înțeles?

Stoner a dat din cap.

— Ba da, cred că da.

Așa că în seara zilei în care Stoner a primit telefonul, Edith a plecat din Columbia la St. Louis pentru înmormântare, urmând

să rămână acolo cât timp va fi nevoie de ea. După o săptămână, Stoner a primit un bilet laconic prin care Edith îl informa că mai rămâne cu mama ei încă două săptămâni, poate chiar mai mult. A lipsit aproape două luni, timp în care William a stat doar cu fiica lui în casa lor mare.

În primele câteva zile, casa goală îi provoca o neliniște stranie și neașteptată. Dar s-a obișnuit și a început să-i placă; după o săptămână, era conștient că e mai fericit decât fusese de ani de zile și se gândea la întoarcerea inevitabilă a lui Edith cu un regret domol, pe care nu mai simțea nevoia să și-l nege.

Grace împlinise șase ani în primăvară, iar în toamnă începuse școala. În fiecare dimineață, Stoner o pregătea de școală, iar după-amiaza se întorcea de la Universitate la timp să o întâmpine când venea acasă.

La șase ani, Grace era înaltă, subțire, cu părul mai degrabă blond decât roșcat; avea pielea de un alb perfect și ochii albastri-închis, aproape violet. Era liniștită și veselă și avea un fel de a se bucura de lucruri care trezea în tatăl ei un sentiment ce aducea cu o venerație nostalgică.

Se juca uneori cu copiii din vecini, dar cel mai adesea stătea cu tatăl ei în biroul lui spațios și îl privea cum corectează lucrări, citește sau scrie. Grace îi vorbea și făceau conversație – atât de liniștit și de serios, că William Stoner s-a trezit cuprins de o tandrețe la care nu se așteptase. Grace făcea desene stângace și fermecătoare pe coli de hârtie galbenă și i le oferea cu solemnitate tatălui ei sau îi citea cu voce tare din manualul ei de citire de clasa întâi. Seara, după ce o ducea la culcare și se întorcea în biroul lui, Stoner resimțea absența ei din încăpere, dar se alina la gândul că doarme în siguranță în camera de deasupra. S-a apucat să-i facă educație aproape instinctiv și o privea cu uimire și iubire cum crește sub ochii lui și cum pe figură începuse să i se citească inteligența care-i anima spiritul.

Edith s-a întors în Columbia abia după Anul Nou, așa că Stoner și fiica lui și-au petrecut Crăciunul singuri. În dimineața

de Crăciun și-au oferit darurile; pentru tatăl ei, care nu fuma, Grace modelase din lut, la școala ei precaut progresistă de pe lângă Universitate, o scrumieră rudimentară. William i-a făcut cadou o rochie pe care o alesese chiar el de la un magazin din centru, câteva cărți și un set de creioane de colorat. Aproape toată ziua au stat lângă bradul micuț, au vorbit și au privit cum cade lumina pe ornamente și cum sclipește beteala dintre cren-gile verzi ca un foc ascuns.

În timpul vacanței de Crăciun, acel straniu răgaz în iureșul semestrului, când totul îngheață în loc, William Stoner a început să-și dea seama de două lucruri: pe de o parte, a început să conștientizeze locul central și extrem de important pe care îl ocupa Grace în viața lui, iar pe de altă parte, a început să înțeleagă că nu era imposibil să devină un profesor bun.

Era pregătit să recunoască în sinea lui că nu era un profesor bun. Fusese permanent conștient, încă din vremea când băjbăia, ca boboc, la primele cursuri de engleză, de prăpastia dintre ceea ce simțea pentru disciplina pe care și-o alesese și ceea ce era capabil să transmită în sala de curs. Sperase că timpul și experiența vor micșora prăpastia; dar nu. Tocmai acelor lucruri care îi erau cele mai dragi le făcea cea mai mare nedreptate când vorbea despre ele la curs; tot ce era mai plin de viață se ofilea când era pus în cuvinte; și ce îl emoționa cel mai tare își pierdea forța odată rostit în public. Și conștiința neputinței era atât de puternică, încât îi devenise o a doua natură, făcea parte integrantă din el la fel ca mersul adus de spate.

Dar în săptămânile cât Edith era în St. Louis, i s-a întâmplat de câteva ori în timp ce predă să fie atât de absorbit de subiect, încât să uite de neputința sa, să uite de el și chiar de studenții din sală. Uneori era atât de cuprins de entuziasm, încât începea să se bălbăie, să gesticuleze și ignora notițele după care se ghida de regulă. La început l-au deranjat ieșirile acestea, ca și cum și-ar fi permis o prea mare familiaritate față de materia pe care o predă, și le cerea scuze studenților; dar când au început să

vină la el după cursuri, iar lucrările lor dădeau semne de imaginație și chiar lăsau să se întrevadă un sâmbure de iubire, a prins curaj să facă ce nimeni nu-l învățase vreodată să facă. Dragostea față de literatură, față de limbă și față de modul cum misterul minții și al inimii se dezvăluie în migăloasele, straniile și neașteptatele combinații de litere și cuvinte, în tiparul cel mai negru și mai rece – dragostea pe care o ținuse ascunsă de parcă era ceva ilicit și periculos a început să o afișeze, timid mai întâi, apoi cu curaj și, în cele din urmă, cu mândrie.

Îl întrista și îl îmbărbăta deopotrivă să descopere ce putea să facă; dincolo de intențiile lui, avea sentimentul că își înșală studenții și se înșală și pe el. Studenții care până atunci reușiseră să-i parcurgă chinuit cursul prin simpla repetare mecanică a unor pași au început să-l privească cu nedumerire și cu ostilitate; cei care nu mai urmaseră nici un curs de-al lui au început să asiste la ore și să-l salute din cap pe holuri. Vorbea cu mai mult aplomb și simțea cum se naște în el o severitate aspră și în același timp caldă. I-a trecut prin cap că începea, cu zece ani întârziere, să descopere cine e; iar cel pe care îl vedea acum era deopotrivă mai mult și mai puțin decât își imaginase cândva că va fi. Simțea că, în sfârșit, începea să fie profesor, adică pur și simplu un om pe care știința lui nu-l trădează și căruia i-a fost conferită o demnitate a meseriei care are foarte puțin de-a face cu neghiobiile, slăbiciunile sau incapacitățile sale ca om. Era o revelație pe care n-o putea exprima în cuvinte, dar care l-a schimbat, odată ce a trăit-o, astfel încât nimănui nu putea să-i scape.

Astfel, când s-a întors de la St. Louis, Edith l-a găsit schimbat într-un mod pe care nu-l înțelegea, dar de care a fost conștientă pe loc. S-a întors fără să anunțe, cu un tren de după-amiază, și a intrat în birou, unde soțul și fiica ei stăteau liniștiți. Intenționase să-i șocheze pe amândoi cu apariția bruscă și aspectul schimbat, dar când William a ridicat privirea și ea i-a citit în ochi surpriza, și-a dat seama imediat că adevărata schimbare era a lui și că era atât de profundă, încât efectul noii ei înfățișări s-a pierdut;

și și-a spus în sinea ei, cu oarecare detașare și totuși nu fără surpriză: nu știam nici eu cât de bine îl cunosc.

William a fost surprins de prezența ei și de înfățișarea ei schimbată, dar nici una, nici alta nu-l mai puteau impresiona acum așa cum poate l-ar fi impresionat odată. A mai privit-o câteva momente, apoi s-a ridicat de la birou, a traversat camera și a salutat-o cu gravitate.

Edith se tunsese bob și purta o pălărie din acelea atât de strânse pe cap, încât părul tăiat scurt îi stătea lipit de față, ca o ramă asimetrică; își dăduse pe buze cu un ruj roșu-portocaliu și două mici pete de ruj îi scoteau în evidență pomeții. Purta o rochie scurtă, modelul foarte la modă în ultimii ani printre femeile mai tinere; pornea drept de la umeri și se oprea exact deasupra genunchilor. I-a zâmbit timid soțului ei și s-a îndreptat spre fiica ei care stătea pe podea și o studia în liniște. Nu i-a fost ușor să se lase în genunchi, în rochia nouă, strâmtă pe solduri.

— Gracie, scumpo, a spus cu o voce care lui William i s-a părut încordată și stridentă, ți-a fost dor de mămica? Ai crezut că nu mai vine înapoi?

Grace și-a sărutat mama pe obraz și a privit-o solemn.

— Arăți altfel, a spus.

Edith a râs și s-a ridicat de pe podea; a făcut o piruetă cu mâinile deasupra capului.

— Am o rochie nouă și pantofi noi și altă tunsoare. Îți plac?

Grace a dat din cap sceptică.

— Arăți altfel, a repetat.

Edith a zâmbit și mai larg; avea o urmă vagă de ruj pe un dinte. S-a întors spre William și a întrebat:

— Arăt altfel?

— Da, a spus William. Încântător. Foarte drăguț.

Edith a râs spre el și a clătinat din cap.

— Bietul Willy, a spus.

Apoi s-a întors iar către fiica ei.

— M-am schimbat, cred, i-a spus. Chiar cred că m-am schimbat.

Dar William Stoner știa că lui i se adresează. Și în aceeași clipă, a priceput cumva că era ceva dincolo de intenția ei, ceva ce nici ea nu înțelegea și de care nici măcar nu era conștientă – că încerca să-i facă o nouă declarație de război.

Declarația făcea parte din schimbarea pe care Edith o inițiasse în timpul săptămânilor petrecute „acasă” în St. Louis, după moartea tatălui ei. Schimbarea s-a intensificat și în cele din urmă s-a acutizat și a ajuns să se manifeste cu brutalitate din cauza unei alte schimbări, suferită, de această dată, de William Stoner odată cu descoperirea faptului că ar putea deveni un profesor bun.

În mod straniu, Edith fusese impasibilă la înmormântarea tatălui ei. Pe toată durata ceremoniei complicate, a stat cu capul sus și cu fața împietrită și nu și-a schimbat expresia nici când a trebuit să treacă prin fața trupului tatălui ei, magnific și durduliu în sicriul lui împodobit. Dar la cimitir, când au coborât coșciugul în groapa îngustă, mascată de rogojini de iarbă artificială, și-a lăsat fața goală de expresie în mâini și așa a rămas până a atins-o cineva pe umăr.

După înmormântare, a stat câteva zile în fosta ei cameră, cea în care crescuse; pe mama ei o vedea numai la micul dejun și la cină. Cei care veneau să-și prezinte condoleanțele rămăneau cu impresia că se retrăsese singură cu durerea ei. „Erau foarte apropiați”, spunea mama ei pe un ton misterios. „Mult mai apropiați decât păreau.”

Dar Edith se învărtea în voie prin cameră de parcă intrase acolo pentru prima dată, atingând pereții și ferestrele, verificându-le trăinicia. A pus să i se aducă din pod un cufăr plin cu lucruri de-ale ei din copilărie; a cotrobăit prin sertarele de la masa de scris, prin care nu mai umblase nimeni de mai bine

de zece ani. Cu un aer uimit și fără nici o grabă, de parcă avea tot timpul din lume, a scotocit prin toate lucrurile, mângâindu-le, întorcându-le pe toate părțile, studiindu-le cu o atenție aproape ritualică. Când a dat peste o scrisoare pe care o primise în copilărie, a citit-o de la cap la coadă ca și cum o vedea pentru prima oară; când i-a picat în mână o păpușă de mult uitată, a zâmbit și i-a mângâiat obrazii de porțelan pictat, ca un copil care tocmai a primit un cadou.

Într-un final, și-a aranjat toate obiectele din copilărie în două grămezi distincte. Într-una erau jucăriile și nimicurile pe care le adunase singură, fotografiile secrete și scrisori de la prietene din școală, cadouri primite la un moment dat de la rude îndepărtate; în cealaltă erau lucrurile pe care i le dăduse tatăl ei sau care aveau vreo legătură oarecare cu el. Asupra acestei grămezi și-a îndreptat atenția. Metodic, rece, fără furie sau bucurie, a luat unul câte unul obiectele din grămadă și le-a distrus. Scrisorile și hainele, umplutura din păpuși, pernuțele de ace și pozele le-a ars în șemineu; capetele de lut sau de porțelan, mâinile, brațele și picioarele păpușilor le-a pisat în vatră până n-a mai rămas decât o pudră fină; resturile rămase după ars și pisat le-a adunat într-o grămăjoară și le-a aruncat în vasul de toaletă din baia de lângă cameră.

Când a terminat treaba – adică după ce a aerisit camera de fum, a măturat vatra șemineului și a pus puținele lucruri rămase la loc în comodă –, Edith Bostwick Stoner s-a așezat la măsura de toaletă și s-a privit în oglinda de pe care stratul de argint se subțiasse și se cojea, astfel că reflexia era în cel mai bun caz distorsionată, lăsând-o cu o imagine stranie și incompletă. Avea treizeci de ani. Luciul tineresc al părului începuse să dispară, riduri fine porneau din colțul ochilor și pielea feței începea să se întindă pe pomeții osoși. A dat din cap către imaginea din oglindă, s-a ridicat brusc, a coborât la parter și, pentru prima dată de zile întregi, a avut o conversație veselă și aproape intimă cu mama ei.

Își dorea (a spus) să se schimbe. Prea mult fusese persoana care era; a vorbit despre copilăria ei, despre căsnicie. Și, dintr-un

anumit imbold pe care nu-l putea explica decât vag și îndoielnic, își construise o imagine; și și-a dedicat aproape în totalitate cele două luni pe care le-a petrecut în St. Louis împlinirii acestei imagini.

I-a cerut mamei ei o sumă de bani cu împrumut, iar aceasta s-a grăbit să i-o ofere în dar. Și-a cumpărat o garderobă nouă și a pus pe foc toate hainele cu care venise din Columbia; s-a tuns scurt, după moda momentului; și-a cumpărat cosmetice și parfumuri pe care zi de zi, în camera ei, exersa cum să le întrebuințeze. A învățat să fumeze și și-a cultivat un nou mod de a vorbi – repezit, cu un vag accent britanic și cam strident. Când s-a întors în Columbia, stăpânea bine această schimbare exterioară, iar în sufletul ei, neștiută de nimeni, purta mugurii unei alte schimbări.

În primele câteva săptămâni după întoarcere, a avut o activitate furibundă; nu i se mai părea necesar să pretindă față de ea însăși că e bolnavă sau slăbită. S-a înscris într-o mică companie de teatru și s-a dedicat atribuțiilor care îi erau încredințate; crea și picta decoruri, strângea bani pentru companie și chiar a jucat mici roluri în piese. După-amiază, când venea acasă, Stoner găsea camera de zi plină de prieteni de-ai ei, necunoscuți care îl priveau ca pe un intrus și spre care el înclina din cap înainte să se retragă în biroul lui, de unde le auzea vocile, înăbușite și teatrale, răzbătând prin pereți.

A achiziționat o pianină la mâna a doua și a instalat-o în camera de zi, lipită de peretele comun cu biroul lui William; renunțase să se mai ocupe de muzică cu puțin înainte de căsătorie și acum a început practic de la zero, exersând solfegii, luptându-se cu exerciții prea dificile pentru ea, cântând uneori două sau trei ore pe zi, adesea seara, după ce Grace era dusă la culcare.

Grupurile de studenți pe care Stoner îi invita la discuții în biroul său erau tot mai mari și întâlnirile tot mai frecvente; iar Edith nu se mai mulțumea să rămână la etaj, departe de întrunirile lor. Insista să le servească ceai sau cafea; iar după aceea

se așeza și ea în cameră. Vorbea tare și cu voieșie, reușind să abată discuția către munca ei de la micul teatru, către muzica ei, către pictură și sculptură, de care (a anunțat) avea de gând să se apuce din nou, de îndată ce găsea timpul necesar. Studenții, intrigati și stânjeniți, au renunțat încet-încet să mai vină, așa că Stoner a început să se întâlnească cu ei la bufetul Universității sau la vreuna dintre micile cafenele de care era plin campusul.

Nu a deschis discuția cu Edith despre noul ei comportament; activitățile ei nu-l deranjau decât în foarte mică măsură, iar ea părea fericită, chiar dacă era o fericire puțin cam disperată. În definitiv, se considera responsabil de noua direcție pe care o luase viața ei; fusese incapabil să găsească în conviețuirea lor, în căsnicia lor vreun aspect care să însemne ceva și pentru ea. Așa că era corect ca ea să se agațe de rațiunea pe care o găsea în zone care nu aveau nimic de-a face cu el și s-o apuce în direcții pe care el n-o putea urma.

Însuflețit de recente sale reușite la catedră și de popularitatea crescândă în rândul masteranzilor și doctoranzilor mai răsați, în vara lui 1930 a început lucrul la o nouă carte. Își petrecea acum tot timpul liber în birou. Edith și cu el păstrau încă aparențele că ar dormi în aceeași cameră, dar el abia dacă intra în dormitor și, oricum, niciodată noaptea. Dormea pe canapeaua din birou și își ținea chiar și hainele într-o mică debara pe care a construit-o într-un colț al camerei.

Și putea să stea mai mult cu Grace. Așa cum se obișnuise în cursul primei lungi absențe a mamei ei, fata își petrecea mult timp cu tatăl ei în birou. Stoner i-a făcut rost chiar și de o măsuță și de un scaun ca să aibă un loc unde să citească și să-și facă temele. Cel mai adesea luau masa singuri; Edith era plecată mult, iar când era acasă, de cele mai multe ori își invita prietenii de la teatru la mici agape la care nu avea ce căuta un copil.

Apoi, dintr-odată, Edith a început să stea acasă. Au început din nou să ia masa toți trei, iar Edith a avut chiar și câteva inițiative gospodărești. Casa era cufundată în liniște; până și pianul stătea nefolosit și praful se aduna pe clape.

Ajunseseră în acel punct al conviețuirii lor în care aproape că nu vorbeau despre ei înșiși sau unul despre celălalt ca nu cumva fragilul echilibru care făcea posibil traiul în comun să se destrame. Așa că abia după multe ezitări și îndelungi chibzuințe asupra consecințelor, Stoner a întrebat-o până la urmă dacă se întâmplase ceva.

Erau la cină; lui Grace i se permisesse să se retragă și se dusese în biroul lui Stoner cu o carte în mâini.

— La ce te referi? a întrebat Edith.

— La prietenii tăi, a spus William. N-au mai venit pe aici de ceva vreme și nici tu nu mai pari așa de implicată în munca de la teatru. Mă întrebam doar dacă e vreo problemă.

Cu un gest aproape masculin, Edith a scuturat pachetul de țigări pe care îl ținea lângă farfurie, și-a dus țigara la buze și a aprins-o cu chiștocul alteia, pe care n-o terminase. A tras adânc în piept fără să ia țigara din gură și și-a lăsat capul pe spate, așa că atunci când s-a uitat la William, ochii i se îngustaseră și îl priveau întrebător și calculat.

— Nu s-a întâmplat nimic, a spus. M-am plictisit de ei și de muncă. Trebuie să fie mereu o problemă?

— Nu, a spus William. M-am gândit că poate nu te simți bine sau altceva.

Nu s-a mai gândit la discuția care tocmai se încheiase și puțin după aceea s-a ridicat de la masă și s-a dus în camera lui, unde Grace stătea la biroul ei, cufundată în lectură. Lumina veiozei îi strălucea în păr și îi desena clar fața micuță și serioasă. Crescuse mult în ultimul an, și-a spus William și a simțit în capul pieptului o ușoară și nu neapărat neplăcută tristețe. A zâmbit și s-a așezat fără zgomet la biroul lui.

Câteva clipe mai târziu, era cufundat în muncă. Cu o seară înainte, își adusese la zi treburile pentru facultate; corectase lucrările și își pregătise cursurile pe o săptămână în avans. În seara aceasta și în următoarele câteva era liber să lucreze la carte. Nu-i era încă foarte clar despre ce urma să fie această nouă carte; în mare, voia să iasă din granițele primelor cercetări,

atât ca perioadă, cât și ca anvergură. Voia să abordeze perioada Renașterii engleze și să-și extindă cercetările despre influențele latinei clasice și medievale în această zonă. Era la faza de planificare, care îi făcea cea mai mare plăcere – selectarea unei abordări dintre mai multe soluții posibile, eliminarea anumitor strategii, misterele și incertitudinile care veneau din posibilitățile neexplorate, consecințele opțiunilor... Și atât de tare îl încântau posibilitățile pe care le întrevedea, încât nu putea sta locului. S-a sculat de la birou, a făcut câțiva pași prin cameră și, dintr-un fel de bucurie frustrată, i-a vorbit fiicei sale, care a ridicat ochii din carte și i-a răspuns.

Fata s-a contaminat de la starea lui și ceva din ce i-a spus el a făcut-o să râdă. Și dintr-odată râdeau împreună, proteste, ca doi copii. Brusc, s-a deschis ușa și lumina crudă din camera alăturată s-a revărsat până în ungherele întunecate ale biroului. În lumină se profila silueta lui Edith.

— Grace, a zis ea clar și fără grabă, tatăl tău încearcă să lucreze. Nu trebuie să-l deranjezi.

Preț de câteva secunde, William și fiica lui, buimăciți de această bruscă intruziune, au rămas nemișcați, fără să scoată un cuvânt. Apoi William a reușit să spună:

— E în regulă, Edith, nu mă deranjează.

Ignorându-l complet, Edith a repetat:

— Grace, n-ai auzit ce ți-am spus? Ieși din cameră în clipa asta.

Zăpăcită, Grace s-a ridicat de pe scaun și a pornit spre ușă. Când a ajuns în mijlocul camerei, s-a oprit și s-a uitat întâi la tatăl ei, apoi la mama ei. Edith a dat să zică ceva, dar William a reușit să i-o ia înainte.

— E în regulă, Grace, a spus cu toată blândețea. E în regulă. Du-te cu mama.

Când Grace a ieșit pe ușa care dădea în camera de zi, Edith i-a spus soțului ei:

— Copilul ăsta are mult prea multă libertate. Nu e firesc să fie atât de tăcută, de retrasă. Ar trebui să fie mai activă, să se joace cu copii de vârsta ei. Nu-ți dai seama ce nefericită e?

Și a închis ușa înainte ca el să poată spune ceva.

A rămas nemișcat multă vreme. S-a uitat la biroul pe care erau împrăștiate cărți și însemnări; a traversat camera și a aranjat într-o doară foile și cărțile. A rămas lângă birou minute bune, încruntat, ca și cum încerca să-și amintească ceva. Apoi s-a întors și s-a dus la biroul micuț al lui Grace; a stat și acolo o vreme exact ca lângă biroul lui. A stins veioza și masa a devenit cenușie și lipsită de viață; s-a dus și s-a întins pe canapea, cu ochii în tavan.

Enormitatea a ceea ce se întâmpla i s-a dezvăluit treptat, așa că au trecut săptămâni bune până a fost în stare să recunoască ce făcea Edith; iar când în sfârșit a fost capabil să recunoască, aproape că nu l-a surprins. Campania pusă la cale de Edith era condusă cu atâta inteligență și abilitate, încât nu găsea motive raționale să formuleze vreo obiecție. După intrarea intempestivă și aproape brutală în biroul lui în seara aceea, episod care, în retrospectivă, i s-a părut un atac-surpriză, strategia lui Edith a devenit mai indirectă, mai pașnică și mai controlată. Era o strategie care se ascundea sub masca iubirii și a griji, lăsându-l, prin urmare, complet neputincios.

Edith stătea acum acasă mai tot timpul. Dimineața și după prânz, când Grace era la școală, își făcea de lucru redecorându-i camera. A scos biroul micuț din camera lui Stoner, l-a reparat și l-a vopsit într-un roz pal și i-a lipit în jurul blatului o panglică asortată din satin încrețit, încât nu mai aducea deloc cu piesa cu care se obișnuise Grace; într-o după-amiază, cu Grace înțepenită lângă ea fără să scoată o vorbă, a sortat toate hainele pe care i le cumpăraseră Stoner, a aruncat cea mai mare parte și i-a promis lui Grace că la sfârșitul săptămânii o să meargă în oraș să cumpere în loc ceva mai potrivit, mai „de fetiță”. Și așa au făcut. Spre seară, extenuată, dar triumfătoare, Edith s-a întors cu un vraf de pachete și cu fiica ei epuizată, într-o rochie incomodă până la lacrimi, țeapănă de la apret și de la infinitele volane; de sub pliurile înfoiate, picioarele ei subțiri ieșeau ca două bețe amărâte.

Edith i-a cumpărat fiicei ei păpuși și jucării și o veghea când se juca cu ele, de parcă avea de îndeplinit o obligație; a început să-i dea lecții de pian și stătea lângă ea pe scaun când exersa; cu cel mai mic prilej, dădea mici petreceri pentru ea, la care veneau copii din vecini, răutăcioși și îmbufnați în hainele de bune; și îi supraveghea cu strictețe lecturile și temele pentru școală fără s-o lase să depășească timpul pe care i-l alocase.

Musafirele lui Edith erau acum mame din cartier. Veneau dimineața, la cafea și la taclale, cât timp copiii erau la școală; după-amiaza îi aduceau cu ele și îi priveau cum se joacă în spațioasa cameră de zi, vorbind de una și de alta peste gălăgia copiilor care se jucau și alergau.

În astfel de după-amiezi, Stoner rămânea de obicei în biroul lui, de unde auzea ce discută mamele nevoite să vorbească tare ca să acopere vocile copiilor.

O dată, când zgomotul se atenuase pentru câteva clipe, a auzit-o pe Edith spunând:

— Sărăcuța de Grace, e așa de atașată de tatăl ei, dar el are foarte puțin timp pentru ea. E ocupat, mă-nțelegeți; și a început și lucrul la o nouă carte...

Cu curiozitate și aproape cu detașare, a privit cum mâinile în care ținea o carte încep să-i tremure. Și nu s-au oprit din tremurat decât când le-a îndesat adânc în buzunare, cu pumnii strânși, și le-a ținut așa.

Își vedea rar fiica. Luau mesele împreună toți trei, dar atunci abia îndrăzneă să-i vorbească, pentru că dacă o făcea, și imediat ce Grace îi răspundea, Edith constata ceva în neregulă cu manierele fetei sau cu felul cum stătea pe scaun și îi vorbea atât de dur, încât Grace rămânea tăcută și abătută până la sfârșitul mesei.

Trupul lui Grace, și așa zvelt, s-a subțiat și mai tare; Edith spunea, râzând ușor, că „se lungește, dar nu se lățește“. Era mai mereu în gardă, aproape precaută; expresia cândva senină și liniștită pendula acum între două extreme: fie ușor posomorâtă, fie la limita isteriei; aproape că nu mai zâmbea, cu toate că de

râs, râdea mult. Iar când zâmbea, era ca și cum o stafie i-ar fi atins în treacăt fața. O dată, când Edith era la etaj, William și fiica lui s-au intersectat în camera de zi. Grace i-a zâmbit timid, iar el, dintr-o pornire involuntară, s-a lăsat în genunchi și a îmbrățișat-o. A simțit-o cum se încordează și i-a văzut figura dezorientată și speriată. S-a ridicat și s-a îndepărtat ușor de ea, a bălăjit ceva și s-a retras în birou.

În dimineața următoare, la micul dejun, a rămas la masă până a plecat Grace la școală, deși știa că o să întârzie la cursul de la ora nouă. După ce a condus-o pe Grace până la ușă, Edith nu s-a întors în sufragerie și William și-a dat seama că îl evită. S-a dus el în camera de zi, unde soția lui ședea la un capăt al canapelei, cu o ceașcă de cafea și o țigară în mână.

A vorbit fără nici o introducere:

— Edith, nu-mi place ce se întâmplă cu Grace.

Instantaneu, ca și cum i-ar fi dat o replică la teatru, a răspuns:

— La ce te referi?

William s-a așezat la celălalt capăt al canapelei, departe de ea. L-a copleșit o senzație de neputință.

— Știi bine la ce mă refer, a spus cu un aer ostentat. Las-o mai ușor. Nu mai fi așa de exigentă cu ea.

Edith și-a stins țigara în farfurioară.

— Grace e mai fericită ca niciodată. Are prieteni, lucruri cu care să-și ocupe timpul. Știu că tu ești prea ocupat să observi toate astea, dar... nu se poate să nu-ți fi dat seama că e mult mai comunicativă în ultima vreme. Și râde. Înainte nu râdea. Aproape niciodată.

William a privit-o cu o uluire mută.

— Tu chiar crezi ce spui, nu-i așa?

— Evident, a spus Edith. Doar sunt mama ei.

Și chiar credea, și-a dat seama. A clătinat din cap.

— N-am vrut niciodată să recunosc, nici măcar în sinea mea, a spus el pe un ton care aducea a calm, dar tu chiar mă urăști, așa-i?

— Cum? Uimirea din vocea ei era sinceră. O, Willy! A râs limpede și nestăvilit. Nu spune prostii. Sigur că nu. Ești soțul meu.

— Nu te folosi de copil. Nu și-a putut stăpâni tremurul din voce. Nu mai e nevoie, știi că așa e. Accept orice altceva. Dar dacă o să continui să te folosești de Grace, o să...

Nu și-a terminat ideea.

După o clipă, Edith a spus:

— Ce-o să faci? Vorbea liniștit, fără să-l provoace. Tot ce-ai putea să faci ar fi să mă părăsești și asta n-o să faci niciodată. Știi la fel de bine ca și mine.

William a încuviințat din cap.

— Cred că ai dreptate.

Când s-a ridicat, nici nu mai vedea pe unde merge. S-a dus în birou, și-a luat haina din debara și servieta de lângă birou. Când a trecut prin camera de zi, Edith a mai spus:

— Willy, nu i-aș face niciodată rău lui Grace. Ar trebui să știi asta. O iubesc. Doar e fiica mea.

Și el și-a dat seama că e adevărat; chiar o iubea. Iar conștientizarea acestui adevăr aproape l-a făcut să urle. A scuturat din cap și a ieșit din casă dând piept cu vremea de afară.

În seara aceea, când s-a întors acasă, a descoperit că Edith, cu ajutorul unui meșter din zonă, îi scosese toate lucrurile din birou. Într-un colț al camerei de zi fuseseră înghesuite biroul și canapeaua, iar în jurul lor, claie peste grămadă, erau aruncate hainele lui, hârtiile și toate cărțile.

Cum avea să stea mai mult acasă de-acum încolo, Edith se hotărâse (i-a spus ea) să se apuce din nou de pictură și de sculptură; iar biroul lui, care avea geamurile spre nord, era singura cameră cu lumină adecvată din toată casa. Știa că n-o să-l deranjeze să se mute; putea să folosească veranda vitrată din spate; era mai departe de camera de zi decât biroul și o să aibă mai multă liniște să lucreze.

Dar veranda era atât de mică, încât nu-și putea aranja cărțile nicicum și n-avea loc nici pentru birou, nici pentru canapea, așa că le-a depozitat pe amândouă în pivniță. Spațiul era greu de încălzit iarna, iar vara, știa foarte bine, bătea soarele în geamuri așa de tare, că era aproape imposibil de stat acolo. Și totuși a lucrat acolo timp de câteva luni. A făcut rost de o măsuță pe care o folosea pe post de birou și și-a cumpărat un radiator portabil cu care să îmblânzească puțin frigul care pătrundea seara prin scândurile subțiri. Noaptea dormea, învelit cu o pătură, pe canapeaua din camera de zi.

După câteva luni de relativ, dar incomod armistițiu, a început să descopere, când se întorcea seara de la Universitate, tot felul de vechituri din gospodărie – lămpi stricate, carpete, mici cuferे și cutii cu mărunțișuri – lăsate neglijent în camera care acum îi servea drept birou.

— E așa umezeală în pivniță, a spus Edith, s-ar strica acolo. Nu te superi dacă le țin puțin aici, nu?

În primăvară, când s-a întors acasă într-o zi cu ploaie torențială, a constatat că se spărsese, cine știe cum, un ochi de geam, iar ploaia îi distrusese câteva cărți și făcuse multe dintre foile cu însemnările lui de necitit; câteva săptămâni mai târziu, a descoperit că Grace fusese lăsată să se joace pe verandă cu niște prieteni și încă o parte dintre notițe, împreună cu primele pagini din carte, fuseseră rupte și mototolite.

— Nu i-am lăsat acolo decât câteva minute, a spus Edith. Trebuie să se joace și ei undeva. Dar habar n-aveam ce au făcut. Ar trebui să stai de vorbă cu Grace. Eu i-am spus cât de importantă e munca ta pentru tine.

Așa că a cedat. Și-a mutat cât de multe cărți a putut în biroul de la Universitate pe care îl împărțea cu trei tineri asistenți; începând din acel moment, și-a petrecut acolo cea mai mare parte a timpului pe care înainte îl petrecea acasă, și se întorcea mai repede de la birou doar când nu mai putea rezista fără să-și vadă câteva clipe fiica sau să schimbe două vorbe cu ea.

Dar în birou îi încăpeau numai câteva dintre cărți și lucrul la noul manuscris era adesea întrerupt de lipsa textelor necesare; în plus, unul dintre colegii lui de birou, un tânăr plin de zel, avea obiceiul să programeze seara întâlniri cu studenții, iar discuțiile șoptite, laborioase care se purtau în celălalt capăt al camerei îi afectau concentrarea. Și-a pierdut interesul pentru carte; ritmul de lucru a încetinit până când s-a oprit de tot. În cele din urmă, și-a dat seama că lucrul la carte devenise un refugiu, un adăpost, o scuză să vină seara la birou. Citea și studia și, într-un final, a început să găsească în învățatul fără un scop anume alinare, plăcere și chiar o urmă din bucuria de altădată.

Iar Edith și-a slăbit veghea constantă și grija obsesivă față de Grace, încât copila începea din nou să zâmbească uneori și chiar să vorbească cu el oarecum mai degajată. Și astfel a descoperit că poate să trăiască așa și chiar, din când în când, să fie fericit.

Șefia interimară a Catedrei de Engleză pe care Gordon Finch și-o asumase după moartea lui Archer Sloane a fost reînnoită an după an, până când toți membrii catedrei s-au obișnuit cu starea de anarhie relaxată care permitea să se programeze și să se țină cursurile, să se facă noi numiri în posturi, să se rezolve cumva măruntele probleme administrative; și așa anii curgeau, unul după altul. Se înțelegea de la sine că va fi numit un șef de catedră permanent imediat ce se va găsi o soluție să-l facă pe Gordon Finch decan la Arte și Științe, poziție pe care o ocupa de fapt, chiar dacă nu și de drept; Josiah Claremont nu dădea semne că o să moară vreodată, deși numai arareori mai era zărit bântuind pe holuri.

Membrii catedrei își vedeau de ale lor, își țineau cursurile pe care le ținuseră și în anul precedent și se vizitau în birourile lor în pauze. Se întâlneau oficial numai la începutul fiecărui semestru, când Gordon Finch convoca o ședință de formă și atunci când decanul Colegiului Postuniversitar le trimitea câte un memoriu solicitând să se organizeze examene orale și de susținere a tezei pentru studenții care se pregăteau să-și finalizeze doctoratul.

Astfel de examene îi ocupau lui Stoner tot mai mult timp. Spre surpriza lui, începuse să se bucure de o oarecare popularitate ca profesor; era nevoit să refuze studenți care doreau să se înscrie la seminarul lui de la masterat despre tradiția latină și literatura Renașterii, iar la cursurile introductive de la anii mai

mici era mereu plin. Câțiva studenți l-au rugat să le coordoneze teza de masterat sau de doctorat, iar alții l-au rugat să facă parte din comisia de disertație.

În toamna lui 1931, locurile la seminar s-au umplut chiar înainte de data înscrierii, pentru că mulți studenți vorbiseră deja cu Stoner la finalul anului anterior sau peste vară. La o săptămână după începerea semestrului, când se ținuse deja un seminar, s-a prezentat în biroul lui un student care l-a rugat să-l primească și pe el.

Stoner stătea la masa de lucru, cu lista studenților înscriși în față; încerca să se decidă ce teme de seminar să le dea, lucru extrem de dificil, pentru că pe mulți nu-i cunoștea. Era o după-amiază de septembrie și avea geamul de lângă masa de lucru deschis; fațada impunătoarei clădiri era în umbră, așa că pe gazonul verde din față contururile i se proiectau perfect, cupola semicirculară și linia neregulată a acoperișului întunecând încet-încet verdele și avansând imperceptibil înspre campus și mai departe. Pe fereastră intra o boare răcoroasă, aducând cu ea mireasma proaspătă a toamnei.

A auzit o bătaie în ușa deschisă; s-a întors și a spus:

— Intră.

O siluetă s-a desprins din penumbra coridorului și, târșâindu-și picioarele, a pășit în lumina slabă din cameră. Stoner a clipit somnoros și l-a recunoscut pe studentul pe care îl remarcase deja pe holuri, dar pe care nu știa cum îl cheamă. Brațul stâng al tânărului îi atârna inert pe lângă corp și când mergea, își trăgea piciorul stâng. Avea fața palidă și rotundă, ochelarii cu rame de бага erau și ei tot rotunzi, iar părul negru era pieptănat cu cărare perfectă într-o parte și stătea lipit de capul rotund.

— Domnul profesor Stoner? a întrebat; vocea lui stridentă și tăioasă pronunța clar cuvintele.

— Da, a spus Stoner. Nu vrei să stai jos?

Tânărul s-a lăsat pe scaunul de lemn cu spătar drept de lângă biroul lui Stoner; își ținea piciorul perfect întins și și-a

așezat pe picior mâna stângă contorsionată și strânsă aproape pumn. A zâmbit, a dat din cap și a spus, cu un aer bizar de autodepreciativ:

— Probabil nu mă cunoașteți, domnule; mă numesc Charles Walker. Sunt în anul doi la doctorat și sunt asistentul domnului profesor Lomax.

— Așa, domnule Walker, a spus Stoner. Cu ce îți pot fi de folos?

— Păi, am venit să vă cer o favoare, domnule. Walker a zâmbit din nou. Știu că nu mai sunt locuri la seminarul dumneavoastră, dar îmi doresc foarte mult să particip și eu. A făcut o pauză, apoi a adăugat mai apăsător: domnul profesor Lomax mi-a sugerat să vin să vorbesc cu dumneavoastră.

— Înțeleg, a spus Stoner. Ce specialitate ți-ai ales, domnule Walker?

— Poezii romantice, a răspuns Walker. Domnul profesor Lomax îmi va coordona teza.

Stoner a dat din cap.

— Și cât de departe ai ajuns cu studiul?

— Sper să termin în doi ani, a spus Walker.

— Ei, asta simplifică lucrurile, a spus Stoner. Eu țin seminarul ăsta în fiecare an. Acum e atât de plin, că aproape nu mai e seminar. Încă o persoană și chiar n-o să mai fie. De ce nu poți aștepta până anul viitor dacă chiar îți dorești atât de mult?

Walker s-a uitat în altă parte.

— Ei bine, ca să spun drept, a zis și a arborat iarăși zâmbetul acela al lui, sunt victima unei neînțelegeri. Numai din vina mea, desigur. Nu știam că toți doctoranzii trebuie să participe la cel puțin patru seminarii ca să-și poată lua diploma, și anul trecut nu am făcut nici unul. Și, așa cum știți, nu e voie să faci mai mult de unul pe semestru. Așa că, dacă e să termin în doi ani, trebuie să particip la un seminar în semestrul ăsta.

Stoner a oftat.

— Înțeleg. Așadar dumneata nu ești interesat în mod special de influența tradiției latine?

— O, ba da, domnule. Sigur că da. Îmi va fi de mare ajutor pentru teză.

— Domnule Walker, ar trebui să știi că acesta este un seminar destul de specializat și nu-i încurajez pe studenți să se înscrie decât dacă sunt cu adevărat interesați de subiect.

— Da, domnule, a spus Walker. Vă asigur că eu sunt cu adevărat interesat.

Stoner a încuviințat din cap.

— Cum stai cu latina?

Walker a dat repede din cap.

— A, bine, domnule. Nu mi-am dat încă examenul de latină, dar citesc foarte bine.

— Faci și franceză sau germană?

— O, da, domnule. Nu mi-am dat încă examenele; m-am gândit să scap de toate deodată, la sfârșitul acestui an. Dar citesc foarte bine în ambele limbi. A făcut o pauză, apoi a continuat: Domnul profesor Lomax e convins că o să mă descurc fără probleme la seminar.

Stoner a oftat.

— Foarte bine, a spus. Vom citi mult în latină, puțin în franceză și în germană, deși s-ar putea să te descurci și fără astea. O să-ți dau o listă de lecturi și discutăm despre tema de seminar miercuri viitoare.

Walker i-a mulțumit cu efuziune și s-a ridicat de pe scaun cu oarece greutate.

— Mă apuc imediat de citit, a spus. Sunt sigur că nu o să regretați că m-ați primit.

Stoner l-a privit vag surprins.

— Nici nu mi-a trecut prin cap, domnule Walker, a spus sec. Ne vedem miercuri.

Seminarul se ținea într-o sală mică de la subsol, în aripa de sud a Clădirii Jesse. Din pereții de ciment ieșea un miros de umezeală, dar nu neplăcut, iar picioarele târșăite pe pardoseala goală de ciment răsunau ca niște șoapte cavernoase. În mijlocul tavanului spânzura un singur bec care lumina în jos, așa că cei

care se așezau în centrul camerei stăteau într-o mare de lumină; dar zidurile erau de un gri mohorât, iar colțurile aproape afundate în beznă, ca și cum cimentul neted, nevăruit absorbea toată lumina care iradia din tavan.

În a doua miercuri de seminar, William Stoner a intrat în sală cu o mică întârziere; le-a dat bună ziua studenților și a început să-și aranjeze cărțile și hârtiile pe biroul micuț de stejar băiuit, așezat la mijlocul peretelui cu tabla. Și-a aruncat privirea către micul grup de studenți împrăștiați prin sală. Pe unii îi cunoștea; doi dintre băieți erau doctoranzi de-ai lui; alți patru erau masteranzi care făcuseră cu el câteva cursuri înainte de licență; dintre ceilalți, trei erau la master la limbi moderne, unul era student la filozofie și își făcea lucrarea despre scolastici, mai era o femeie trecută de vârsta a doua, profesoară de liceu care își luase un an sabatic și acum încerca să-și ia diploma de master; și ultima era o tânără brunetă, venită de curând asistent la el în catedră, care acceptase o slujbă pentru doi ani, timp în care să-și finalizeze teza începută după încheierea cursurilor la o universitate de pe Coasta de Est. Îl întrebase pe Stoner dacă poate să asiste la seminar și el își dăduse acordul. Charles Walker nu se număra printre cei prezenți. Stoner a mai așteptat câteva momente, frunzărindu-și hârtiile; apoi și-a dres glasul și și-a început seminarul.

— La prima noastră întâlnire am vorbit despre materia acestui seminar și am decis să ne limităm cu studiul tradiției latine în perioada medievală la primele trei din cele șapte arte liberale – adică gramatica, retorica și logica. S-a oprit și a privit chipurile din fața lui – ezitante, curioase, imobile ca niște măști –, atente la el și la cuvintele lui. Unora dintre dumneavoastră li s-ar putea părea exagerat de riguros să ne limităm studiul atât de drastic; dar sunt convins că vom găsi destule subiecte de care să ne ocupăm, fie și dacă am urmări superficial numai evoluția triviumului până în secolul al XVI-lea. E important să înțelegem că aceste arte – gramatica, retorica și logica – însemnau la sfârșitul Evului Mediu și începutul Renașterii ceva ce noi abia dacă putem

percepe fără să facem un efort de imaginație istorică. Pentru învățații acelor vremuri, arta gramaticii, de exemplu, nu era numai simpla aranjare mecanică a părților de vorbire. Din perioada elenistică târzie și până în Evul Mediu, studiul și practica gramaticii includeau nu numai acel „meșteșug al literelor“ pe care îl pomenesc Platon și Aristotel; mai includeau – și asta a ajuns să aibă mare importanță – studiul poeziei în valențele ei tehnice, o exegeză a poeziei atât ca formă, cât și ca substanță și frumusețe a stilului, în măsura în care poate fi deosebită de retorică.

Simțea că îl prinde subiectul și a observat că mai mulți studenți se aplecaseră peste pupitre și încetaseră să mai ia notițe. A continuat:

— Mai mult, dacă ne întreabă cineva acum, în secolul XX, care dintre cele trei arte este cea mai importantă, s-ar putea să alegem logica, sau poate retorica – dar e foarte puțin probabil să alegem gramatica. Și cu toate astea, învățații – și poeții – romani sau medievali aproape sigur ar fi considerat drept cea mai importantă gramatica. Nu trebuie să uităm...

L-a întrerupt un zgomot puternic. Se deschisese ușa și Charles Walker a intrat în sală; în momentul când a închis ușa, cărțile pe care le ținea sub brațul beteag i-au alunecat și au căzut pe jos cu o bufnitură. S-a aplecat cu stângăcie, cu piciorul beteag întins în spate, și și-a adunat încet cărțile și foile. Apoi a revenit la verticală și a început să traverseze sala trăgându-și piciorul, iar hârșăitul puternic și iritant pe care îl scotea pe pardoseala de ciment răsună în toată sala. A găsit un loc în primul rând și s-a așezat.

După ce Walker s-a instalat și și-a pus cărțile și hârtiile în ordine, Stoner a continuat:

— Nu trebuie să uităm că, în Evul Mediu, conceptul de gramatică era chiar mai cuprinzător decât în perioada elenistică târzie sau în cea romană. Nu numai că includea știința vorbirii corecte și arta exegezei, dar includea și conceptele moderne de analogie, etimologie, metode de expunere, construcție, regulile

licenței poetice și excepțiile de la acestea – și chiar limbajul metaforic sau figurile de stil.

A continuat, detaliind categoriile gramaticale pe care le enunțase, și și-a aruncat ochii peste chipurile studenților; și-a dat seama că îi pierduse odată cu intrarea lui Walker și știa că va dura ceva până să-i poată captiva iarăși. Privirea i se oprea curioasă asupra lui Walker, care, după ce luase notițe cu furie câteva momente, lăsase creionul din mână și îl fixa pe Stoner încruntat și nedumerit. În cele din urmă, a ridicat mâna; Stoner a terminat fraza pe care o începuse și a dat din cap spre el.

— Domnule, a spus Walker, iertați-mă, dar nu înțeleg. Ce are – și a pronunțat rotunjindu-și buzele – *gramatica* de-a face cu poezia? În esență, vreau să spun. Cu poezia *adevărată*.

Stoner a răspuns cu blândețe:

— Așa cum explicam înainte să intri dumneata, domnule Walker, atât pentru retorii romani, cât și pentru cei din perioada medievală, termenul „gramatică” era mult mai cuprinzător decât este astăzi. Pentru ei, însemna... S-a oprit, dându-și seama că era pe cale să repete prima parte a prelegerii; îi simțea pe studenți că se foiesc și își pierd răbdarea. Cred că o să înțelegi mai bine legătura când mergem mai departe, când o să vedem în ce măsură, chiar și în Renașterea târzie, poezii și dramaturgii le sunt îndatorați retorilor latini.

— Toți, domnule? Walker a zâmbit și s-a lăsat pe spătarul scaunului. Nu Samuel Johnson a spus despre însuși Shakespeare că știa puțină latină și încă și mai puțină greacă?

Când sala a început să freamăte de râsete înăbușite, Stoner a simțit că-l cuprinde un soi de milă.

— Vrei să spui Ben Jonson, desigur¹.

Walker și-a scos ochelarii și a început să-i șteargă, clipind neputincios.

1. Referire la un vers din poemul lui Ben Jonson intitulat „To the Memory of My Beloved, The Author, Master William Shakespeare, and What He Hath Left Us” (1623) (n. tr.).

— Desigur, a spus. Mi-a scăpat.

Deși Walker l-a întrerupt de mai multe ori, Stoner și-a dus seminarul la bun sfârșit fără mari probleme și a reușit să împartă și temele pentru primul referat. I-a lăsat liberi cu aproape jumătate de oră mai devreme și, când l-a văzut pe Walker târșându-și picioarele spre el cu un rânjet întipărit pe față, s-a grăbit să iasă din sală. A tropăit pe scările de lemn din subsol și a urcat câte două trepte deodată pe scara de marmură care ducea la primul etaj; avea senzația bizară că Walker se târâie cu încăpățănare în urma lui, încercând să-i zădărnicească fuga. L-a năpădit un val de rușine și de vină.

Ajuns la etajul doi, s-a dus direct în biroul lui Lomax, pe care l-a găsit discutând cu un student. Stoner a băgat capul pe ușă și a spus:

— Holly, putem să vorbim puțin după ce termini?

Lomax i-a făcut un semn prietenos, poftindu-l înăuntru.

— Intră. Noi tocmai terminam.

Stoner a intrat și s-a prefăcut că studiază cărțile din rafturi, cât timp Lomax și studentul său își încheiau discuția. Când studentul a plecat, Stoner s-a așezat pe scaunul rămas gol. Lomax îl privea întrebător.

— E vorba de un student, a spus Stoner. Charles Walker. Mi-a spus că tu l-ai trimis la mine.

Lomax și-a împreunat vârfurile degetelor, le-a contemplat o vreme și a răspuns:

— Da. Într-adevăr, cred că i-am sugerat că ar avea de câștigat de pe urma seminarului tău – cum îi zice? – despre tradiția latină.

— Poți să-mi spui câte ceva despre el?

Lomax și-a ridicat privirea de la mâini și a mutat-o în tavan, ținându-și gânditor buza de jos.

— E un student bun. Un student de elită, aş spune. Își face teza pe Shelley și idealul elen. Promite să fie strălucită, de-a dreptul strălucită. N-o să fie ceea ce unii ar numi – a ezitat

delicat înainte să pronunțe cuvântul – o lucrare *solidă*, dar e o abordare plină de imaginație. Întrebi dintr-un motiv anume?

— Da, a spus Stoner. A făcut pe nebunul la seminarul de azi. Și mă întrebam dacă e cazul să dau o interpretare anume incidentului.

Amabilitatea inițială lui Lomax dispăruse, înlocuită de obișnuita lui mască ironică.

— A, da, a spus cu un zâmbet glacial. Lipsa de tact și nesăbuița tinereții. Walker este, din motive pe care poate le înțelege, destul de timid și de stângaci și din cauza asta adoptă uneori o atitudine defensivă și devine cam prea îndrăzneț. Ca noi toți, are niște probleme; dar capacitatea lui intelectuală și critică nu va fi, sper, judecată prin prisma unor tulburări psihice total justificabile.

L-a privit în ochi pe Stoner și a continuat cu o răutate jovială:

— Ai observat, probabil, că e olog.

— Poate că asta e, a spus Stoner prudent. A oftat și s-a ridicat de pe scaun. Îmi închipui că e prea devreme să-mi fac griji. Voiam doar să văd ce părere ai.

Dintr-odată vocea lui Lomax era sugrumată și aproape tremura de furie înăbușită.

— O să descoperi că e un student eminent. Te asigur, o să descoperi că e un student *exceptional*.

Stoner l-a privit o clipă încruntând perplex din sprâncene. Apoi a dat din cap și a ieșit din birou.

Seminarul avea loc săptămânal. Primele dați, Walker l-a tot întrerupt cu întrebări și comentarii care erau atât de năucitor de pe alături cu subiectul, încât Stoner nu avea habar cum să reacționeze. Curând, întrebările și afirmațiile lui Walker au început să fie întâmpinate cu râsete sau pur și simplu ignorate de ceilalți studenți; după câteva săptămâni, a încetat să mai intervină, afișă o indignare rece și un aer de onestitate ultragiată

în timp ce, în jurul lui, discuțiile își urmau cursul. Ar fi fost amuzant, își spunea Stoner, dacă Walker n-ar fi părut atât de neajutorat în revolta și indignarea lui.

Dar, în ciuda atitudinii lui Walker, seminarul avea succes și era unul dintre cele mai bune pe care le ținuse vreodată. Implicațiile subiectului i-au prins pe studenți aproape de la început și aveau cu toții sentimentul că au făcut o descoperire, sentiment pe care îl capeți atunci când intuiești că subiectul pe care l-ai abordat nu e decât miezul unui subiect mult mai vast și simți că, cercetând mai departe, e foarte posibil să ajungi – unde? nimeni nu știe. Seminarul se organiza de la sine și studenții se implicau atât de tare, încât Stoner a devenit și el un simplu student care căuta răspunsuri la fel de sânguincios ca și ei. Până și fata care doar asista la seminar – tânăra asistentă aflată temporar în Columbia pentru a-și încheia teza de doctorat – a întrebat dacă poate să pregătească și ea un referat; era de părere că dăduse peste ceva care le-ar putea fi de folos celorlalți. Se numea Katherine Driscoll și avea spre treizeci de ani. Stoner nu o remarcase cu adevărat până nu a venit la el, după seminar, să vorbească despre referat și să-l întrebe dacă ar fi dispus să-i citească teza când o termină. Stoner i-a răspuns că referatul e binevenit și că s-ar bucura să-i citească teza.

Suținerea referatelor era programată pentru a doua jumătate a semestrului, după vacanța de Crăciun. Referatul lui Walker despre „Elenismul și tradiția latină din perioada medievală” trebuia susținut printre primele, dar el a tot întârziat, explicându-i lui Stoner că nu reușește să obțină cărțile necesare, care nu se găseau la biblioteca Universității.

Înțelegerea era ca domnișoara Driscoll, nefiind înscrisă la seminar, să-și susțină lucrarea după ceilalți studenți; dar în ultima zi a intervalului stabilit pentru primirea referatelor, cu două săptămâni înainte de sfârșitul semestrului, Walker s-a rugat iar să-l mai păsuiească o săptămână; fusese bolnav, îl supărau ochii și încă nu primise prin sistemul de schimb între biblioteci unul

dintre volumele esențiale. Așa că domnișoara Driscoll și-a prezentat referatul în ziua devenită vacantă prin dezertarea lui Walker.

Lucrarea ei se intitula „Donatus și tragedia în Renaștere“. Se concentra pe modul în care Shakespeare s-a slujit de tradiția lui Donatus, o tradiție care a continuat să se regăsească în gramaticile și manualele Evului Mediu. Imediat ce a început să vorbească, Stoner și-a dat seama că e o lucrare bună și a ascultat cu o emoție pe care n-o mai simțise de multă vreme. După ce și-a terminat de citit lucrarea și au discutat-o cu toții, în timp ce ceilalți studenți ieșeau din sală, Stoner a rugat-o să mai rămână câteva momente.

— Domnișoară Driscoll, voiam doar să spun...

A făcut o pauză și preț de o secundă a simțit cum îl copleșesc jena și nesiguranța. Fata îl privea întrebător, cu ochi mari și negri; avea fața foarte albă prin contrast cu părul negru prins într-un mic coc strâns la spate. A continuat:

— Voiam doar să spun că lucrarea dumneavoastră a fost cea mai bună analiză pe care am auzit-o pe acest subiect și vă mulțumesc că v-ați oferit să o prezentați.

Fata nu a răspuns. Expresia i-a rămas neschimbată, dar pentru o clipă, Stoner a crezut că se enervase; avea în ochi un licăr feroce. Apoi a roșit violent și și-a lăsat capul în jos, imposibil de spus dacă într-un gest de furie sau de acceptare, după care s-a îndepărtat în grabă. Stoner a ieșit încet din sală, neliniștit și nedumerit, temându-se că, prin lipsa lui de tact, o jignise cumva.

Îl avertizase pe Walker, cu toată blândețea, că la seminarul următor era absolut necesar să-și prezinte referatul, dacă nu voia să piardă creditele cursului; așa cum în mare măsură se aștepta, reacția lui Walker la avertisment a fost rece și furioasă, menținându-se însă în limita respectului; a reiterat numeroasele afecțiuni și dificultăți care l-au făcut să întârzie și l-a asigurat pe Stoner că nu avea de ce să-și facă griji, lucrarea era aproape gata.

În ultima miercuri, Stoner a întârziat câteva minute în biroul lui din cauza unui student disperat care voia să se asigure că

primește „Bine“ la cursul introductiv din anul doi ca să nu fie dat afară din frăție. A coborât scările în viteză și a intrat în sala de seminar de la subsol cu răsuflarea tăiată; l-a găsit pe Charles Walker așezat la catedră, privind sumbru și superior către micul grup de studenți. Era evident că trăia un fel de fantezie personală. S-a întors către Stoner și l-a privit lung și trufaș, ca un profesor care pune la locul lui un boboc zurbagiu. Apoi masca a căzut brusc și a spus:

— Ne pregăteam să începem fără să vă mai așteptăm – în ultima clipă a făcut o pauză, a lăsat să se vadă un zâmbet, a dat din cap și a adăugat, ca Stoner să știe că e vorba de o glumă –, domnule.

Stoner l-a privit o clipă, apoi s-a întors către ceilalți.

— Îmi cer scuze că am întârziat. Așa cum știți, domnul Walker urmează să ne prezinte astăzi lucrarea sa despre „Elenismul și tradiția latină în perioada medievală“.

Și-a găsit un loc în primul rând, lângă Katherine Driscoll.

Charles Walker și-a frunzărit o vreme hârtiile de pe masă, lăsând masca de detașare să i se așeze la loc pe față. A bătut darabana cu arătătorul pe teancul de hârtii și s-a uitat spre colțul opus al sălii față de unde stăteau Stoner și Katherine Driscoll, de parcă aștepta ceva. Apoi, aruncând câte o privire către foile din fața lui, a început:

— Cum ne găsim în fața misterului literaturii și a forței ei imposibil de redat în cuvinte, e de datoria noastră să descoperim sursa forței și a misterului. Și totuși, până la urmă, la ce bun? Creația literară ne aruncă peste ochi un vâl gros pe care suntem incapabili să-l sondăm. Nu suntem decât niște bieți adoratori în fața ei, ne lăsăm neputincioși în voia ei. Cine ar avea îndrăzneala să ridice acest vâl, să descopere ce nu poate fi descoperit, să atingă ce nu poate fi atins? Și cei mai puternici dintre noi sunt doar niște bicisnici, nimic altceva decât clinchet de talgere și sunet de alămuri în fața misterului etern.

Vocea i se înălța și cobora, mâna dreaptă i se ridica în aer cu degetele arcuite rugător în sus, iar trupul i se legăna în ritmul

cuvintelor; își dăduse ușor ochii peste cap, ca într-o invocatie. Era ceva grotesc de familiar în jocul și în vorbele lui. Și Stoner și-a dat seama brusc ce anume. În fața lui se afla Hollis Lomax – sau, mai degrabă, o caricatură evidentă a lui, ieșită însă fără voie din mâna caricaturistului, ca într-un gest nu de dispreț și de aversiune, ci de respect și de iubire.

Vocea lui Walker a revenit la normal și se adresa acum pere-telui din spatele sălii pe un ton calm și rațional.

— Am ascultat de curând o teză care, după standardele uni-versitare, ar trebui considerată de excepție. Observațiile pe care le voi face în cele ce urmează nu au nimic personal. Vreau doar să subliniez o idee. Am auzit, în teza respectivă, o expunere care se pretinde a fi o explicație a misterului și lirismului înflăcărat pe care le găsim în arta lui Shakespeare. Ei bine, eu vă spun – și și-a țintit cu degetul ascultătorii de parcă voia să-i tragă în țeapă – eu vă spun că așa ceva e fals. S-a lăsat pe spate și și-a consultat foile de pe masă. Ni se cere să credem că un oarecare Donatus – un *gramatician* din secolul al IV-lea al erei noastre – ni se cere să credem că un astfel de om, un învățător, a putut avea o influență decisivă asupra operei unuia dintre cele mai mari genii din isto-ria literaturii. Să nu fim oare suspicioși dinaintea unei asemenea teorii? Nu *avem obligația* să fim suspicioși?

Furia, simpla și banala furie care l-a cuprins pe Stoner a anulat emoțiile amestecate pe care i le trezise începutul lucrării. Primul impuls a fost să se ridice și să pună punct farsei care se desfășura în fața lui; știa că dacă nu-l oprește imediat pe Walker, va trebui să-l lase să continue cât voia el. Și-a întors ușor capul ca să-i poată vedea figura lui Katherine Driscoll; era senină și lipsită de orice expresie, cu excepția unui interes politicos și detașat; ochii negri îl urmăreau pe Walker cu o nepăsare soră cu plictisul. Stoner a privit-o pe ascuns câteva momente; s-a trezit că se întreabă ce o fi în sufletul ei și la ce se așteaptă de la el. Când în cele din urmă și-a mutat privirea, a trebuit să admită că decizia fusese deja luată. Așteptase prea mult să-l întrerupă și acum Walker înainta impetuos prin propria demonstrație.

— ...acest edificiu monumental care este literatura Renașterii, acest edificiu care este piatra de temelie a marii poezii a secolului al XIX-lea. Dovada, această unealtă specifică travaliului anost al eruditului, spre deosebire de demersul criticului, este și ea, din păcate, absentă. Ce *dovadă* ni se oferă că Shakespeare l-a citit măcar pe acest obscur gramatician? Să nu uităm că Ben Jonson – a ezitat o fracțiune de secundă –, Ben Jonson însuși, prietenul și contemporanul lui Shakespeare, a spus despre el că știa puțină latină și încă și mai puțină greacă. Și doar Jonson, care îl idolatriza pe Shakespeare, sau pe-aproape, nu i-ar fi reproșat prietenului său nici un fel de lipsuri. Dimpotrivă, voia să sugereze, ca și mine, că lirismul înflăcărat al lui Shakespeare nu este rezultatul muncii asidue, ci al unui geniu natural, aflat deasupra oricăror reguli și legi lumești. Spre deosebire de alți poeți mărunți, Shakespeare nu s-a născut să-și piardă dulceața în aerul pustiu¹; împărtășindu-se de la izvorul de unde toți poeții își trag seva, ce trebuință mai avea nemuritorul bard de regulile îndobitocitoare pe care le găsim într-o simplă gramatică? Ce ar fi putut însemna Donatus pentru el, chiar dacă l-ar fi citit? Geniul, care e unic și nu-și recunoaște decât propria lege, nu are nevoie să se revendice de la o „tradiție” ca aceea care ne-a fost descrisă, fie că e vorba de cea latină, generic spus, sau cea a lui Donatus, sau care o fi. Geniul, avântat și liber, trebuie...

Odată ce s-a obișnuit cu furia, Stoner a descoperit că i se strecoară în suflet, fără voia lui, o admirație perversă. Oricât ar fi fost de bombastic și de imprecis, omul avea o forță retorică și o capacitate de invenție înspăimântător de impresionantă; și, oricât de grotescă, prezența lui era reală. Avea în ochi o lucire rece, calculată și vigilentă, o nesăbuință gratuită și, în același

1. Aluzie la poemul „Elegie scrisă într-un cimitir de țară” de Thomas Gray: „Atâtea, florile îmbobocite / Ce-și pierd dulceața-n aerul pustiu” (traducere de Leon Levițchi, în *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, ediție întocmită de Leon Levițchi și Tudor Dorin, vol. II, Editura Minerva, București, 1981) (n. tr.).

timp, o precauție disperată. Stoner și-a dat seama că e vorba de o cacealma de dimensiuni colosale în fața căreia el nu știa cum să acționeze.

Pentru că era limpede chiar și pentru cei mai neatenți dintre studenți că prestația lui Walker era în totalitate o improvizație. Stoner se îndoia că avusese o idee foarte clară despre ce voia să spună până nu s-a așezat la catedră și nu și-a privit colegii în stilul lui rece și superior. Era evident deja că teancul de hârtii din fața lui nu era altceva decât un teanc de hârtii; pe măsură ce a început să se înfierbânte, nici măcar nu s-a mai prefăcut că se uită la ele, iar spre finalul expunerii, dezlănțuit și precipitat, le-a aruncat cât colo.

A vorbit aproape o oră. Spre final, ceilalți studenți din grupă începuseră să-și arunce priviri îngrijorate, aproape de parcă se simțeau în pericol și se gândeau cum să se salveze; evitau cu mare grijă să se uite la Stoner sau la tânăra care stătea impasibilă lângă el. Dintr-odată, ca și cum ar fi simțit îngrijorarea, Walker și-a încheiat disertația, s-a lăsat pe spătarul scaunului de la catedră și a zâmbit triumfător.

În clipa în care Walker a terminat de vorbit, Stoner a sărit în picioare și le-a dat liber studenților; chiar dacă pe loc nu și-a dat seama, a făcut-o dintr-o urmă de considerație față de Walker, ca să nu le dea celorlăți ocazia să comenteze ce se spusese. Apoi s-a apropiat de masa la care Walker era în continuare așezat și l-a rugat să mai rămână câteva momente. Walker a încuviințat ușor din cap, cu gândurile în altă parte. Stoner s-a întors apoi și a ieșit din sală în urma ultimilor studenți. A văzut-o pe Katherine Driscoll îndepărtându-se, singură. A strigat-o și, când aceasta s-a oprit, a ajuns-o din urmă și a rămas în fața ei. Și când a început să-i vorbească, a simțit din nou aceeași stinghereală care îl cuprinsese cu o săptămână înainte, când îi lăudase referatul.

— Domnișoară Driscoll, îmi... îmi pare rău. A fost cât se poate de nedrept. Mă simt cumva răspunzător. Poate că ar fi trebuit să-l opresc.

Fata nu a răspuns și nici nu i se citea vreo expresie pe figură; l-a privit exact așa cum îl privise, în sală, pe Walker.

— Ce să zic, a continuat Stoner, și mai stânjenit. Îmi pare rău că v-a atacat.

Și atunci fata a zâmbit. Un zâmbet care a crescut încet, licărind mai întâi în ochi, apoi înflorindu-i pe buze, până când întreaga față i s-a luminat de o încântare radioasă, intimă, numai de ea știută. Stoner aproape că s-a ferit de căldura bruscă și involuntară care emana dinspre ea.

— O, dar nu despre mine a fost vorba aici, a spus ea și tremoloul imperceptibil al unui râs înăbușit i-a rezonat în vocea joasă. N-a fost vorba nici o clipă despre mine. Pe *dumneavoastră* v-a atacat. Eu abia dacă am avut vreo legătură.

Stoner a simțit cum i se ridică povara de îngrijorare și regret pe care nici nu știa că o poartă; era o ușurare aproape fizică și s-a simțit ușor ca un fulg și un pic amețit.

— Sigur că da, a spus. Sigur că așa e.

De pe fața ei zâmbetul a dispărut lent și fata l-a mai privit câteva clipe cu seriozitate. Apoi a dat din cap, s-a întors și a pornit cu pași repezi. Avea un trup zvelt și spatele drept, și în ținuta ei nu era nici o urmă de ostentație. Stoner a rămas cu privirea pironită în lungul coridorului chiar și după ce ea a dispărut din vedere. Apoi a oftat și s-a întors în sala unde îl aștepta Walker.

Walker nu se clintise de la catedră. L-a privit fix pe Stoner și a zâmbit cu un amestec bizar de obsecviozitate și aroganță. Stoner s-a așezat pe scaunul de pe care se ridicase cu doar câteva minute înainte și s-a uitat la Walker cu curiozitate.

— Da, domnule? a spus acesta.

— Ai vreo explicație? a întrebat Stoner încet.

Pe fața rotundă a lui Walker a apărut o expresie de surpriză ofensată.

— Ce vreți să spuneți, domnule?

— Domnule Walker, te rog, a spus Stoner istovit. A fost o zi lungă și suntem amândoi obosiți. Ai vreo explicație pentru reprezentăția de mai devreme?

— Vai, domnule, n-am vrut să jignesc pe nimeni.

Și-a scos ochelarii și i-a șters cu mișcări rapide, iar pe Stoner l-a frapat vulnerabilitatea feței dezgolate.

— Am precizat că observațiile mele nu vizează pe cineva anume. Dacă au fost ofensatoare, îi explic cu plăcere domnișoarei...

— Domnule Walker, a spus Stoner. Știi foarte bine că nu despre asta e vorba.

— Vi s-a plâns domnișoara? a întrebat Walker.

Îi tremurau degetele când și-a pus ochelarii la loc. Cu ei pe nas, a reușit o încruntare furioasă.

— Serios, domnule, reclamațiile unui student care s-a simțit jignit n-ar trebui...

— Domnule Walker! Stoner a simțit că nu-și mai poate controla tonul. A tras adânc aer în piept. Nu are nici o legătură cu domnișoara Driscoll sau cu mine sau cu orice altceva în afară de reprezentăția dumitale. Și încă aștept să văd ce explicație îmi poți oferi.

— Atunci mă tem că nu înțeleg nimic, domnule. Doar dacă nu...

— Doar dacă nu ce, domnule Walker?

— Doar dacă nu e vorba pur și simplu despre o diferență de opinii, a spus Walker. Îmi dau seama că ideile mele nu coincid cu ale dumneavoastră, dar mereu am considerat că diferența de păreri e cât de poate de sănătoasă. Am presupus că sunteți îndeajuns de generos încât să...

— Nu îți permit să eviți subiectul, domnule Walker, a spus Stoner. Vorbea cu o voce glacială și egală. Să vedem. Care e tema care ți-a fost repartizată pentru referat?

— Sunteți furios, a spus Walker.

— Da. Sunt furios. Ce temă ți-a fost repartizată pentru referat? Walker a adoptat un ton formal, bășos și politicos.

— Tema mea a fost „Elenismul și tradiția latină în perioada medievală“, domnule.

— Și când ai terminat de redactat referatul, domnule Walker?

— Acum două zile. Așa cum v-am spus, era aproape încheiat de acum două săptămâni, dar o carte pe care a trebuit să o obțin prin sistemul de schimb interbibliotecar nu a sosit decât...

— Domnule Walker, dacă lucrarea dumatăle era *aproape* gata acum două săptămâni, cum ar fi putut să se bazeze în întregime pe referatul domnișoarei Driscoll, care a fost prezentat abia săptămâna trecută?

— Am făcut niște schimbări în ultimul moment, domnule. Vocea i s-a încărcat de ironie. Am presupus că e permis. Și într-adevăr m-am îndepărtat de text din când în când. Am observat că și ceilalți studenți au făcut la fel și mi-am închipuit că mi se va acorda și mie acest privilegiu.

Stoner s-a sforțat să-și reprime un hohot de râs aproape isteric.

— Domnule Walker, poți să-mi explici ce legătură are atacul la adresa lucrării domnișoarei Driscoll cu supraviețuirea elenismului în tradiția latină din Evul Mediu?

— Am abordat subiectul indirect, domnule, a spus Walker. Am crezut că ni se permite o oarecare libertate în modul cum ne dezvoltăm ideea.

Stoner a tăcut câteva secunde. Apoi a spus pe un ton obosit:

— Domnule Walker, nu-mi face plăcere să pic un student la doctorat. Cu atât mai mult pe unul care s-a băgat în ceva care îl depășește.

— Domnule! a spus Walker indignat.

— Dar dumneata aproape că mă obligi să o fac. După cum văd eu lucrurile, nu există decât câteva variante. Îți pot acorda o amânare, cu condiția să predai un referat satisfăcător, pe tema care ți-a fost dată, în următoarele trei săptămâni.

— Dar, domnule, a spus Walker. Mi-am prezentat deja lucrarea. Dacă accept să scriu alta, e ca și cum aș admite... ar însemna să...

— Bine, a spus Stoner. Atunci, dacă îmi dai manuscrisul de la care ai... deviat astăzi, o să văd dacă se poate recupera ceva.

— Domnule, a strigat Walker. Mă codesc să-l dau din mână în clipa asta. E doar o *ciornă*.

Stoner se simțea el jenat și își pierdea răbdarea, dar a continuat:

— Nu-i nimic. O să reușesc să găsesc ce mă interesează.

Walker i-a aruncat o privire parșivă.

— Spuneți-mi, domnule, ați mai rugat pe cineva să vă predea manuscrisul?

— Pe nimeni, a spus Stoner.

— Atunci, a continuat Walker triumfător, aproape fericit, sunt nevoit să refuz să vi-l predau pe *al meu*, e o chestiune de principiu. În afară de cazul în care le cereți și celorlalți același lucru.

Stoner l-a privit fără să clipească.

— Foarte bine, domnule Walker. Ai decis cum dorești să procedăm. Asta e tot.

— Ce să înțeleg, domnule, a întrebat Walker. La ce să mă aștept de la acest seminar?

Stoner a răs scurt.

— Domnule Walker, mă uluiești. Vei primi, desigur, calificativul „Insuficient“.

Walker a încercat să facă o față lungă în ciuda figurii lui rotunde. Cu amărăciunea răbdătoare a unui martir, a spus:

— Înțeleg. Foarte bine, domnule. Omul trebuie să fie gata să sufere pentru convingerile lui.

— Ca și pentru lenea lui și pentru necinstea și pentru ignoranța lui, a spus Stoner. Domnule Walker, pare inutil s-o mai spun, dar sunt nevoit să te rog să îți reevaluezi situația. Am mari îndoieli că ai ce căuta într-un program doctoral.

Pentru prima dată, emoția lui Walker a părut sinceră; furia îi împrumuta un aer care aducea a demnitate.

— Domnule Stoner, exagerați! Nu se poate să vorbiți serios.

— Ba vorbesc cât se poate de serios, a spus Stoner.

Câteva secunde Walker nu a spus nimic; l-a privit gânditor pe Stoner, apoi a spus:

— Eram dispus să accept orice calificativ mi-ați fi dat. Dar, evident, vă dați seama că nu pot accepta așa ceva. Îmi puneți la îndoială competența!

— Da, domnule Walker, a spus Stoner obosit. S-a ridicat de pe scaun. Acum te rog să mă scuzi... Și a pornit spre ușă.

Dar la auzul vocii lui Walker, care îi striga numele, s-a oprit. S-a întors. Fața lui Walker era stacojie și umflată și, în spatele lentilelor groase, ochii păreau două punctulețe.

— Domnule Stoner, a strigat din nou. N-o să se termine aici. Credeți-mă, n-o să se termine aici.

Stoner l-a privit apatic, fără curiozitate. A dat din cap cu gândurile aiurea, i-a întors spatele și a ieșit pe coridor. Își simțea picioarele ca de plumb și le târșâia pe pardoseala de ciment. Era secătuit de orice simțire și se simțea bătrân și obosit.

Și, într-adevăr, nu s-a terminat acolo.

A predat calificativele în luna de după încheierea semestrului. Era partea care îi dispăcea cel mai tare din activitatea didactică și de fiecare dată scăpa de ea cât putea de repede. I-a dat lui Walker „Insuficient“ și nu s-a mai gândit la el. Și-a petrecut cea mai mare parte a săptămânii dintre semestre citind variantele de lucru a două teze care urmau să fie susținute în primăvară. Erau stângace și l-au solicitat destul de mult. Era prea ocupat ca să se mai gândească la incidentul lui Walker.

Dar la două săptămâni după începutul semestrului, i-a fost readus în atenție. Într-o dimineață, a găsit în cutia cu corespondență un bilet de la Gordon Finch, care îl ruga să treacă pe la el când poate ca să stea puțin de vorbă.

Prietenia dintre Gordon Finch și William Stoner ajunsese la punctul în care ajung toate relațiile ce durează de îndeajuns de multă vreme; era firească, profundă și de o intimitate atât de rezervată, încât părea aproape impersonală. Se vedeau foarte rar în afara Universității, deși Caroline Finch îi mai făcea uneori câte o vizită de complezență lui Edith. Când stăteau de vorbă, își aminteau de anii tinereții și fiecare îl vedea pe celălalt așa cum fusese cândva.

Abia trecut de prima tinerețe, Finch avea ținuta dreaptă și un trup moale cum vezi la cei care se străduiesc din răspuțeri să-și țină greutatea sub control; avea fața amplă și deocamdată fără riduri, dar începeau să i se lase fâlcile și îi apăruseră colaci

de grăsime la ceafă. Părul i se rărise și-l pieptăna în așa fel încât să nu se vadă imediat că chelise.

În după-amiaza în care Stoner a trecut pe la biroul lui, au schimbat întâi câteva vorbe despre familie; Finch continua să păstreze o aparență degajată, comportându-se ca și cum căsnicia lui Stoner nu avea nimic anormal; și devenise deja o obișnuință ca Stoner să-și declare mirarea că Gordon și Caroline sunt părinții a doi copii, dintre care cel mai mic era deja la grădiniță.

Odată consumate gesturile automate ale intimității lor firești, Finch și-a mutat privirea spre fereastră și a spus pe un ton absent:

— Așa, ce voiam să-ți spun? A, da. Decanul Colegiului Post-universitar... s-a gândit că, de vreme ce suntem prieteni, ar trebui să-ți spun. Nu e nimic important. S-a uitat la ceva ce-și notase în agendă. Doar un student ofuscat care e de părere că a fost nedreptățit la un seminar de-al tău.

— Walker, a spus Stoner. Charles Walker.

Finch a dat din cap.

— Exact. Care-i povestea?

Stoner a ridicat din umeri.

— Din câte mi-am dat seama, nu a citit nimic din lecturile obligatorii – e vorba de seminarul despre Tradiția latină. A încercat să prezinte un referat care n-avea legătură cu tema și, când i-am oferit opțiunea fie să scrie altul, fie să-mi dea lucrarea, a refuzat. N-am avut de ales, a trebuit să-l pic.

Finch a dat din cap din nou.

— Mă gândeam eu că trebuie să fie ceva de genul ăsta. Dumnezeu știe că așa da orice să nu-mi mai irosesc timpul cu chestii din astea, dar trebuia să verific, mai mult ca să fii tu pus la adăpost.

— Există vreo... problemă anume în cazul ăsta? a întrebat Stoner.

— Nu, nu, a spus Finch. Nici vorbă. E o simplă reclamație Știi cum sunt lucrurile astea. De fapt, Walker a primit un „Bine“

și la primul curs pe care l-a făcut în anul întâi; am putea să-l dăm afară din programul doctoral chiar acum, dacă am vrea. Dar cred că am cam decis să-l lăsăm să-și dea luna viitoare examenele orale preliminare și să se tranșeze atunci. Îmi pare rău că te-am deranjat pentru așa ceva.

Au mai vorbit câteva momente despre altele. Apoi, chiar când Stoner se pregătea să iasă, Finch a mai adăugat, ca în trecut:

— A, mai voiam să-ți spun ceva. Președintele și consiliul de administrație s-au hotărât în sfârșit că trebuie să facă ceva în privința lui Claremont. Așa că presupun că de la începutul anului viitor o să fiu decan la Arte și Științe... oficial.

— Mă bucur, Gordon, a spus Stoner. Era și timpul.

— Asta înseamnă că trebuie să punem pe altcineva șef de catedră. Ai vreo propunere?

— Nu, a spus Stoner. Sincer, nici nu m-am gândit la asta.

— Putem fie să luăm pe cineva din afara catedrei, fie să-l numim pe unul dintre membrii actuali. Ce vreau eu să știu, dacă *ar fi* să alegem din interiorul catedrei – ia zi, *tu* vizezi postul?

Stoner s-a gândit câteva clipe.

— Nu m-am gândit la asta, dar... nu. Nu cred că l-aș vrea.

Ușurarea lui Finch a fost atât de evidentă, că Stoner a zâmbit.

— Bun. Nici nu mă gândeam că-l vrei. Presupune o grămadă de rahaturi. Să dai petreceri și să socializezi și... Și-a mutat privirea de la Stoner. Știu că tu nu agreezi chestiile astea. Dar după ce a murit Sloane și după ce Huggins și ăsta... cum îl cheamă... Cooper s-au pensionat anul trecut, tu ești omul cu cea mai mare vechime din catedră. Dar dacă tu n-ai pus ochii pe șefie, atunci...

— Nu, a spus Stoner categoric. Probabil că aș fi un șef de doi bani. Nici nu mă aștept și nici nu-mi doresc să fiu numit.

— Bun, a spus Finch. Bun. Asta simplifică mult lucrurile.

Și-au luat la revedere și Stoner și-a șters din minte discuția purtată.

Charles Walker avea programate examenele preliminare orale la mijlocul lui martie; Stoner a fost oarecum surprins când a primit din partea lui Gordon Finch un mesaj prin care era informat că urma să facă parte din comisia de trei examinatori. I-a amintit lui Finch că îl picase pe Walker, că acesta tratase incidentul ca pe un afront personal și a cerut să fie scutit de această îndatorire.

— Regulamentul, a răspuns Finch oftând. Știi și tu cum e. Comisia e formată din coordonatorul tezei candidatului, un profesor de la un seminar și unul din afara specializării. Lomax e coordonatorul, tu ești singurul cu care a făcut un seminar în programul doctoral și l-am ales pe tipul nou-venit, Jim Holland, să fie cel din afara domeniului lui. Rutherford, decanul Colegiului Postuniversitar, și cu mine vom asista *ex officio*. O să fac tot posibilul să fie cât mai puțin dureros.

Dar era o corvoadă care nu avea cum să nu fie dureroasă. Deși Stoner și-ar fi dorit să pună cât mai puține întrebări, regulile care guvernau examenele preliminare orale erau inflexibile; fiecare profesor avea la dispoziție patruzeci și cinci de minute să-i adreseze candidatului orice întrebări dorea, deși de obicei interveneau și ceilalți profesori.

În după-amiaza în care era programat examenul, Stoner a venit intenționat cu întârziere la sala de seminar de la etajul doi al Clădirii Jesse. Walker stătea în capătul unei mese lungi și foarte lustruite; cei patru examinatori care sosiseră deja – Finch, Lomax, tipul cel nou, Holland, și Henry Rutherford – erau înșirați în lungul mesei. Stoner s-a strecurat pe ușă și și-a ales un scaun la celălalt capăt al mesei față de Walker. Finch și Holland l-au salutat din cap; Lomax, prăbușit pe scaun, privea fix în față, bătând darabana cu degetele-i lungi pe blatul ca oglinda. Walker s-a uitat în lungul mesei, cu capul sus, într-o poză de dispreț glacial.

Rutherford și-a dres glasul:

— A, domnul... Și-a consultat hârtiile din fața lui. Domnul Stoner.

Rutherford era un bărbat cărunt, slab și plâpând, cu umeri rotunzi; colțurile ochilor și ale sprâncenelor lăsate în jos îi dădeau o expresie blândă și neajutorată. Cu toate că îl cunoștea pe Stoner de ani de zile, niciodată nu-i reținea numele. Și-a dres glasul din nou.

— Tocmai ne pregăteam să începem.

Stoner a dat din cap, și-a pus antebrățele pe masă, și-a încrucișat degetele și nu și-a luat ochii de la ele tot timpul cât Rutherford a recitat monoton regulamentul oricărei examinări orale.

Domnul Walker susținea examenul (vocea lui Rutherford a scăzut până a devenit un bâzâit constant și fără nici o inflexiune) pentru a se stabili dacă poate continua cursurile programului doctoral în cadrul Catedrei de Engleză de la Universitatea din Missouri. Era vorba de un examen prin care trec toți doctoranzii, menit nu numai să evalueze competențele generale ale candidatului, ci și să-i identifice punctele tari și pe cele slabe, astfel încât să poată fi îndrumat spre o programă de cursuri cât mai folositoare. Existau trei rezultate posibile: „Admis“, „Admis condiționat“ și „Respins“. Rutherford a detaliat cele trei situații și, fără să-și ridice ochii din foi, a trecut la prezentarea uzuală a examinerilor și a candidatului. Apoi a dat deoparte foile și a privit deznădăjduit spre ceilalți.

— Se obișnuiește, a spus domol, ca primul care adresează întrebările să fie coordonatorul tezei candidatului. Domnul... – a aruncat o privire spre foi – domnul Lomax este, dacă nu greșesc, îndrumătorul domnului Walker. Așa că...

Capul lui Lomax a zvâcnit în spate de parcă s-ar fi trezit brusc din ațipeală. A privit de jur împrejurul mesei clipind și cu un zâmbet firav pe buze; ochii, însă, erau vicleni și cât se poate de treji.

— Domnule Walker, intenționați să scrieți o teză despre Shelley și idealul elenistic. Este puțin probabil să vă fi gândit în detaliu la subiect, dar v-aș ruga să începeți prin a ne prezenta câte ceva din ceea ce stă la baza tezei, motivul pentru care v-ați oprit asupra acestui subiect și așa mai departe.

Walker a dat din cap și a început să turuie:

— Intenționez să urmăresc felul cum Shelley a respins inițial utilitarismul lui Godwin în favoarea unui ideal mai mult sau mai puțin platonice, în „Imn frumuseții intelectuale“, ca mai apoi să recurgă la același ideal în *Prometeu descătușat*, ca o sinteză cuprinzătoare a ateismului său timpuriu, a radicalismului, creștinismului și determinismului științific, pentru ca în final să demonstrez destrămarea idealului într-o creație târzie precum *Hellas*. După părerea mea, subiectul este important din trei puncte de vedere: în primul rând, pentru că relevă particularitățile gândirii lui Shelley și ne conduce astfel la o mai bună înțelegere a operei sale. În al doilea rând, demonstrează principalele controverse filozofice și literare ale secolului al XIX-lea, lărgindu-ne astfel perspectiva asupra poeziei romantice și ajutându-ne să o înțelegem mai bine. Și în al treilea rând, este un subiect care ar putea avea o relevanță specială pentru vremurile noastre, când asistăm la multe dintre conflictele cărora au trebuit să le facă față Shelley și contemporanii săi.

Stoner asculta și, pe măsură ce asculta, era tot mai uimit. Nu-i venea să creadă că e același student care participase la seminarul lui și pe care credea că îl cunoaște. Expunerea lui Walker era lucidă, la obiect și inteligentă; pe alocuri, era chiar sclipitoare. Lomax avea dreptate; dacă teza era pe măsura promisiunilor, avea să fie sclipitoare. A simțit un val cald și entuziasmant de speranță și s-a aplecat spre Walker, numai urechi.

Walker a vorbit despre subiectul tezei timp de poate zece minute, după care s-a oprit brusc. Lomax a pus repede altă întrebare și Walker a răspuns imediat. Gordon Finch i-a prins privirea lui Stoner și în ochi i se citea un vag semn de întrebare; Stoner a zâmbit slab, ca și cum își asuma greșeala și a ridicat ușor din umeri.

Când Walker s-a oprit iarăși, Jim Holland a luat cuvântul imediat. Era tânăr și subțire, serios și palid, cu ochi albaștri, ușor bulbucați; vorbea cu o lentoare deliberată și vocea părea mereu să-i tremure din pricina unei înfrânări autoimpuse.

— Domnule Walker, ați pomenit mai devreme de utilitarismul lui Godwin. Mă întrebam dacă ați putea face o legătură între el și fenomenalismul lui John Locke.

Stoner și-a amintit că Holland era specialist în secolul al XVIII-lea.

A urmat o foarte scurtă tăcere. Walker s-a întors spre Holland, și-a scos ochelarii rotunzi și și i-a șters; ba clipea, ba se uita fix. Și-a pus ochelarii la loc pe nas și a clipit din nou.

— Sunteți amabil să repetați întrebarea, vă rog?

Holland a dat să vorbească, dar Lomax l-a întrerupt.

— Jim, a spus afabil, te superi dacă dezvolt puțin întrebarea?

S-a întors repede spre Walker înainte ca Holland să poată răspunde.

— Domnule Walker, pornind de la implicațiile întrebării pe care v-a adresat-o domnul profesor Holland, și anume că Godwin a acceptat teoria lui Locke privind natura senzorială a cunoașterii – *tabula rasa* și așa mai departe –, și că Godwin credea, ca și Locke, că judecata și cunoașterea falsificate de pasiuni trecătoare și de inevitabila ignoranță pot fi corectate prin educație, vreți să comentați puțin principiul cunoașterii la Shelley – mai precis principiul frumuseții –, enunțat în strofele finale din „Adonis“?

Holland s-a lăsat pe spătarul scaunului, încruntând nedumerit din sprâncene. Walker a dat din cap și a răspuns repede:

— Primele strofe din „Adonis“, prin care Shelley îi aduce un omagiu prietenului și confratelui său John Keats, sunt clasice doar în sens convențional, cu aluziile lor la Mamă, la Ore, la Urania și așa mai departe și cu invocațiile repetate – momentul cu adevărat clasic nu apare decât în strofele de final care reprezintă, de fapt, un sublim imn închinat Principiului Frumuseții. Dacă ne putem îndrepta o clipă atenția asupra acestor celebre versuri:

Viața, cupolă de sticlă multicoloră
 Pictează-alba lucire a veșniciei
 Până când moartea o zdrobește toată.

Symbolismul implicit al acestor versuri se limpezește abia când le privim în contextul lor. „El dăinuie“, scrie Shelley cu câteva versuri mai înainte, „când toate se prefac și pier“. Și ne reamintește de versurile la fel de celebre ale lui Keats:

„«Adevăru-i Frumusețe
Și Frumusețea Adevăr», mereu“¹.

Principiul, așadar, este Frumusețea, dar frumusețea este totodată și cunoaștere. Și este un concept care își are rădăcinile...

Vocea lui Walker se auzea mai departe, curgătoare și sigură pe sine; cuvintele îi ieșeau din gura care nu stătea o clipă, aproape ca și cum... Stoner s-a trezit din reverie, iar speranța care se născuse în mintea lui a murit la fel de brusc cum se ivise. Preț de o clipă, a simțit un rău aproape fizic. Și-a coborât privirea către masă și și-a văzut printre brațe propria imagine reflectată în tabla de nuc puternic lăcuită. Imaginea era întunecată și nu-și putea distinge trăsăturile; era ca și cum ar fi văzut o fantomă pâlpâind imaterial pe suprafața dură și venind către el.

Lomax și-a terminat întrebările și Holland și-a reluat examinarea. Stoner a fost nevoit să recunoască: asista la o reprezentare magistrală; discret, cu mult farmec și bună dispoziție, Lomax dirija totul. Uneori, când Holland puneă câte o întrebare, Lomax pretindea, cu toată jovialitatea, că e nelămurit și cerea clarificări. Alteori, cerându-și scuze pentru propriul entuziasm, adăuga la întrebarea lui Holland o speculație proprie, atrăgându-l pe Walker în discuție, încât părea că într-adevăr participă la ea. Reformula întrebările (scuzându-se mereu) și le modifica până când ideea inițială se pierdea în explicație. Îl angaja pe Walker în aparente dezbateri teoretice elaborate, dar de fapt vorbea mai mult el. Și în fine, cerându-și iarăși scuze, întrerupea întrebările lui Holland cu întrebări proprii care îl conduceau pe Walker acolo unde voia el.

1. John Keats, „Ođă la o urnă grecească“, traducere de Aurel Covaci, în *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, ed. cit. (n. tr).

În tot acest răstimp, Stoner nu a deschis gura. Asculța discuțiile care se învâlbura în jurul lui; se uita la figura lui Finch, care devenise o mască impenetrabilă; se uita la Rutherford, care stătea cu ochii închiși și dădea din cap; și contempla uluirea lui Holland, disprețul politicos al lui Walker și însuflețirea febrilă a lui Lomax. Aștepta să facă ceea ce știa că are de făcut, și aștepta cu o groază și o furie și o durere care se acutizau cu fiecare minut care trecea. Se bucura că nimeni dintre cei la care se uita nu-i întâlnea privirea.

În cele din urmă, timpul alocat întrebărilor lui Holland s-a terminat. Ca și cum ar fi împărțășit într-un fel groaza lui Stoner, Finch s-a uitat la ceas și a încuviințat din cap. De spus, nu a spus nimic.

Stoner a tras adânc aer în piept. Fără să-și ia ochii de la năluca chipului său în oglinda mesei, a început pe un ton golit de orice expresie:

— Domnule Walker, o să vă pun câteva întrebări despre literatura engleză. Sunt întrebări simple, care nu necesită răspunsuri elaborate. O să încep cu literatura veche și o să avansez cronic, atât cât îmi va permite timpul. Vă rog să începeți prin a ne descrie principiile versificației anglo-saxone.

— Da, domnule, a spus Walker. Avea figura de piatră. Pentru început, poezii anglo-saxoni, trăind ei în Evul Mediu Timpuriu, nu se bucurau de privilegiul sensibilității asemenea poezilor care le-au urmat în tradiția engleză. Aș spune chiar că poezia lor se caracteriza prin primitivism. Totuși, există potențial în primitivism, ascuns poate unora, există, în germene, acea subtilitate a simțirii care avea să caracterizeze...

— Domnule Walker, a spus Stoner, am întrebat de principiile versificației. Puteți să-mi răspundeți la întrebare?

— Păi, domnule, a spus Walker, este foarte rudimentară și neuniformă. Versificația, vreau să spun.

— Asta e tot ce-mi puteți spune?

— Domnule Walker, a intervenit repede Lomax – cam violent, după părerea lui Stoner –, caracterul rudimentar la care v-ați referit, puteți să-l argumentați, să ne dați...

— Nu, a spus Stoner cu fermitate, fără să-l privească pe nici unul din ei. Vreau să mi se răspundă la întrebare. Asta e tot ce-mi puteţi spune despre versificaţia anglo-saxonă?

— Ei bine, domnule, a spus Walker. A zâmbit şi zâmbetul s-a transformat într-un chicotit nervos. Ca să fiu cinstit, nu am făcut deocamdată cursul obligatoriu de literatură anglo-saxonă şi ezit să discut subiectul fără competenţele pe care mi le-ar oferi cursul.

— Prea bine, a spus Stoner. Să sărim peste perioada anglo-saxonă. Puteţi să-mi daţi un exemplu de dramă medievală care a influenţat dezvoltarea dramei renascentiste?

Walker a dat din cap.

— Desigur, toate dramele medievale au condus, în felul lor, la marile reuşite ale Renaşterii. E greu de înţeles cum din solul arid al Evului Mediu avea să înflorească, în numai câţiva ani, dramaturgia lui Shakespeare...

— Domnule Walker, eu v-am pus nişte întrebări simple. Mă văd nevoit să insist să-mi daţi nişte răspunsuri simple. O să simplific şi mai mult întrebările. Daţi-mi trei exemple de drame medievale.

— Timpurii sau târzii, domnule?

Îşi scosese ochelarii şi îi ştergea cu furie.

— Oricare, domnule Walker.

— Sunt atât de multe, a spus Walker. E greu să... Avem *Everyman*¹...

— Puteţi să ne daţi şi alte exemple?

— Nu, domnule, a spus Walker. Trebuie să recunosc că am nişte carenţe în domeniile pe care...

— Ne puteţi spune titlurile – numai titlurile – unor opere literare din Evul Mediu, indiferent care?

Lui Walker îi tremurau mâinile.

1. *The Somonyng of Everyman (The Summoning of Everyman)* sau, mai simplu, *Everyman (Orişicine)*, este o piesă de moravuri din secolul al XVI-lea (n. tr).

— Așa cum am spus, domnule, trebuie să recunosc că am carențe...

— Atunci o să trecem la Renaștere. Pe care gen literar din perioada Renașterii vă simțiți mai stăpân?

— Ăăă – Walker a ezitat și, fără voie, s-a uitat rugător în direcția lui Lomax –, genul liric, domnule. Sau... dramatic. Genul dramatic, poate.

— Genul dramatic să fie. Care este prima tragedie în vers alb din literatura engleză, domnule Walker?

— Prima? Walker și-a trecut limba peste buze. Părerile sunt împărțite pe subiectul ăsta. M-aș feri să...

— Puteți numi o dramă importantă, oricare, anterioară lui Shakespeare?

— Desigur, domnule, a spus Walker. Îl avem pe Marlowe și al său zdravăn vers¹.

— Numiți câteva piese de Marlowe.

Walker a făcut un efort să se adune.

— Bineînțeles, avem o piesă pe bună dreptate celebră, *Dr. Faust*. Și... ăăă... *Evreul din Malfi*².

— *Faust* și *Evreul din Malta*. Altele?

— Ca să spun drept, domnule, acestea sunt singurele două piese pe care am avut ocazia să le recitesc în ultimul an și ceva. Așa că aș prefera să nu...

— Foarte bine. Spuneți-mi ceva despre *Evreul din Malta*.

— Domnule Stoner, a izbucnit Lomax. Dacă-mi permiteți să extind puțin întrebarea. Dacă vreți să...

— Nu! a spus Stoner sumbru, fără să se uite la Lomax. Vreau să mi se răspundă la întrebări. Domnule Walker?

Walker a spus cu disperare:

1. Referire la același poem de Ben Jonson, „To the Memory of My Beloved, The Author, Master William Shakespeare, and What He Hath Left Us“ (n. tr.).
2. Personajul încurcă titlul piesei lui Christopher Marlowe cu cel al piesei *Ducesa din Malfi*, aparținând dramaturgului John Webster (c. 1580 – c. 1634) (n. tr.).

— Marlowe și al său zdravăn vers...

— Să lăsăm zdravănul vers, a spus Stoner obosit. Ce se întâmplă în piesă?

— Păi, a spus Walker cam isteric, Marlowe atacă problema antisemitismului, așa cum se manifesta acesta la începutul secolului al XVI-lea. Compătimirea, aș spune chiar profunda compătimire...

— Lăsați, domnule Walker. Să trecem mai departe la...

Lomax a ținut:

— Lăsați-l pe candidat să răspundă la întrebare! Măcar dați-i timp să răspundă.

— Foarte bine, a spus Stoner cu blândețe. Doriți să continuați răspunsul, domnule Walker?

Walker a ezitat o clipă.

— Nu, domnule, a spus.

Implacabil, Stoner și-a continuat interogatoriul. Dacă la început simțise un amestec de furie și revoltă față de Walker și de Lomax, sentimentul se transformase acum într-un fel de milă și de regret scârbit care se extindea și asupra lor. După o vreme, i se părea că se desprinsese de propriu-i corp și că auzea o voce care vorbea și vorbea, impersonală și implacabilă.

Într-un final, a auzit vocea spunând:

— Bine, domnule Walker. Specializarea dumneavoastră este secolul al XIX-lea. Se pare că nu știți foarte multe despre literatura secolelor precedente; poate vă simțiți mai în largul dumneavoastră printre poezii romantici.

A încercat să nu se uite la fața lui Walker, dar nu și-a putut împiedica privirea să se ridice când și când și să vadă masca rotundă care-l fixa palidă, cu o răutate înghețată. Walker a dat scurt din cap.

— Sunteți familiarizat cu cele mai importante poeme ale Lordului Byron, da?

— Desigur, a răspuns Walker.

— În cazul ăsta, ați dori să ne spuneți câte ceva despre „English Bards and Scottish Reviewers“?

Walker l-a privit o clipă cu suspiciune. Apoi a zâmbit triumfător.

— A, domnule, a spus și a dat energic din cap. Înțeleg. *Acum înțeleg*. Încercați să mă prindeți în plasă. „English Bards and Scottish Reviewers”¹ nu e nicidecum de Byron. Este celebra replică dată de John Keats jurnaliștilor care au încercat să-i mânjească reputația de poet după publicarea primelor lui poeme. Foarte bună asta, domnule. Foarte...

— În regulă, domnule Walker, a spus Stoner extenuat. Nu mai am întrebări.

Preț de câteva momente, s-a lăsat tăcerea în sală. Apoi Rutherford și-a dres glasul, a frunzărit hârtiile pe care le avea în față și a spus:

— Vă mulțumim, domnule Walker. Dacă sunteți amabil să așteptați afară câteva minute, comisia va delibera și vă vom anunța rezultatul.

În cele câteva clipe cât i-a luat lui Rutherford să spună ce avea de spus, Walker s-a adunat. Și-a așezat mâna beteagă pe tăblia mesei. Le-a zâmbit tuturor aproape condescendent.

— Vă mulțumesc, domnilor, a spus. A fost o experiență deosebită.

A ieșit șchiopătând și a închis ușa în urma lui.

Rutherford a oftat.

— Ei bine, domnilor, avem ceva de deliberat?

Încă o dată în încăpere s-a așternut tăcerea.

Lomax a vorbit:

— Eu sunt de părere că s-a descurcat *foarte* bine la întrebările mele. Și destul de bine pe partea lui Holland. Trebuie să recunosc că am fost oarecum dezamăgit de cum a mers ultima parte a examenului, dar îmi imaginez că era deja destul de obosit. Chiar *este* un student bun, dar nu arată tot ce poate sub presiune. I-a aruncat lui Stoner un zâmbet gol și mâhnit.

1. Corect: „English Bards and Scotch Reviewers”, poem satiric al Lordului Byron (n. tr.).

Și tu l-ai cam presat, Bill. Trebuie să recunoști. Propun să fie admis.

— Domnule... Holland? a spus Rutherford.

Holland s-a uitat la Lomax, apoi la Stoner, apoi iarăși de la unul la celălalt; se încrunta perplex și clipea des.

— Dar... ce să zic, mie mi s-a părut groaznic de slab. Nu știu exact cum să judec. A înghițit în sec, stânjenit. E primul examen oral la care particip aici. Nu știu care sunt standardele în cate-dră, dar... ce să zic, mi s-a părut groaznic de slab. Dați-mi voie să mă gândesc câteva clipe.

Rutherford a încuviințat din cap.

— Domnule... Stoner?

— Respins, a spus Stoner. A fost un fiasco, fără discuție.

— O, fii serios, Bill, a strigat Lomax. Nu ești cam dur cu băiatul?

— Nu, a spus Stoner netulburat, privind fix în față. Știi foarte bine că nu sunt, Holly.

— Ce vrei să spui cu asta? a întrebat Lomax; era ca și cum, ridicând vocea, încerca s-o facă să sune mai expresiv. Ce vrei să spui, exact?

— Las-o baltă, Holly, a spus Stoner obosit. Omul e foarte slab pregătit. Nu încape discuție. I-am pus exact întrebările pe care i le-aș pune unui student bunicel care nu și-a luat încă licența; și nu a fost în stare să răspundă satisfăcător la nici una. Și mai e și leneș și incorect. La seminarul meu din semestrul trecut...

— Seminarul tău! a râs Lomax tăios. Mda, am auzit ce s-a întâmplat. Și, în plus, nu are legătură. Noi discutăm despre cum s-a prezentat astăzi. Și e limpede... – ochii i s-au îngustat – e limpede că s-a prezentat foarte bine până te-ai pus tu pe el.

— I-am pus întrebări, a spus Stoner. Cele mai simple la care m-aș fi putut gândi. Eram gata să-i dau oricâte șanse.

A făcut o pauză, apoi a continuat cu precauție.

— Tu ești coordonatorul lui de doctorat și probabil ați discutat despre subiectul ales, cum e și normal. Așa că atunci când

i-ai pus tu întrebări despre teză, s-a descurcat foarte bine. Dar când am trecut la altceva...

— Ce vrei să spui? a zberiat Lomax. Insinuezi că eu... că a existat vreo...

— Nu insinuez nimic, spun doar că, în opinia mea, candidatul nu s-a prezentat cum trebuie. Nu pot să-mi dau consimțământul să fie admis.

— Uite ce e, a spus Lomax. Tonul i se liniștise și încerca să zâmbească. Înțeleg că e posibil să am o părere mai bună despre el decât tine. A făcut mai multe cursuri de-ale mele și... nu contează. Sunt dispus să fac un compromis. Cu toate că, după părerea mea, e prea aspru, sunt dispus să accept un „Admis condiționat“. Asta ar însemna că ar putea să-și revizuiască materia vreo două semestre și pe urmă...

— Păi, a spus Holland destul de ușurat, asta ar fi mai potrivit decât să-l admitem curat. Eu nu-l cunosc, dar e clar că nu e gata să...

— Bun, a spus Lomax zâmbindu-i hotărât lui Holland. Atunci e stabilit. Să-l...

— Nu, a spus Stoner. Eu nu văd altă soluție decât să votez pentru respins.

— Drăcia *dracului*, a strigat Lomax. Ți dai seama ce faci, Stoner? Ți dai seama ce-i faci băiatului?

— Da, a spus Stoner încet, și îmi pare rău pentru el. Îl împiedic să-și ia doctoratul și îl împiedic să predea vreodată într-un colegiu sau într-o universitate. Și exact asta vreau să fac. Dacă ar ajunge profesor, ar fi... un dezastru.

Lomax era foarte calm.

— E ultimul tău cuvânt? a întrebat glacial.

— Da, a spus Stoner.

Lomax a dat din cap.

— Ei bine, dați-mi voie să vă previn, domnule profesor Stoner, că nu am de gând să las lucrurile așa. Ați făcut... ați insinuat anumite acuzații... ați demonstrat că sunteți părtinitor și că... că...

— Domnilor, vă rog, a intervenit Rutherford. Arăta de parcă era gata-gata să plângă. Să nu ne pierdem cu firea. Așa cum știți, pentru ca studentul să fie admis, este nevoie de unanimitate. Nu există nici o posibilitate să ajungem la un compromis?

Nu a răspuns nimeni.

Rutherford a oftat.

— Foarte bine, atunci. Nu am altă soluție decât să declar că...

— O clipă.

Era vocea lui Gordon Finch; fusese atât de tăcut pe toată durata examenului, încât ceilalți aproape uitaseră că se afla și el acolo. Acum se săltase puțin în scaun și se adresa celor din capul mesei, cu o voce obosită, dar hotărâtă.

— În calitate de șef interimar al catedrei, o să fac o recomandare. Contez pe faptul că o veți urma. Recomandarea mea este să amânăm luarea unei decizii până poimâine. Asta ne va permite să ne răcorim și să mai discutăm.

— Nu e nimic de discutat, a spus Lomax înfierbântat. Dacă Stoner vrea să...

— Am făcut o recomandare, a spus Finch calm, și va fi respectată. Domnule decan Rutherford, propun să-l informăm pe candidat de decizia noastră.

L-au găsit pe Walker pe coridor în dreptul sălii, șezând pe un scaun, complet în largul lui. În mâna dreaptă ținea neglijent o țigară și se uita plictisit în tavan.

— Domnule Walker, l-a strigat Lomax și a pornit șchiopătând spre el.

Walker s-a ridicat; era cu două palme mai înalt decât Lomax, așa că se uita la el de sus.

— Domnule Walker, am fost rugat să vă informez că membrii comisiei nu au reușit să ajungă la o decizie comună în ce privește rezultatul examenului; veți fi informat de decizia definitivă peste două zile. Dar vă asigur – a ridicat vocea – vă asigur că nu aveți motive de îngrijorare. Nu aveți absolut nici un motiv.

Walker a rămas pe loc câteva clipe, privind indiferent de la un membru al comisiei la altul.

— Vă mulțumesc încă o dată, domnilor, pentru timpul acordat.

I-a prins privirea lui Stoner și o umbră de zâmbet i-a fluturat pe buze.

Gordon Finch s-a grăbit să plece fără să vorbească cu nimeni; Stoner, Rutherford și Holland au pornit împreună, agale, pe coridor; Lomax a rămas în urmă, discutând cu Walker pe un ton grav.

— Ce să zic, a spus Rutherford în timp ce mergea între Stoner și Holland, e o situație tare neplăcută. Oricum ai privi-o, tot neplăcută e.

— Da, așa e, a spus Stoner și s-a despărțit de ei. A coborât scara de marmură, iuțind pasul pe măsură ce se apropia de parter, și a ieșit din clădire. A tras adânc în piept aerul după-amiezii cu miros de fum, apoi încă o dată, ca un înotător care scoate capul din apă. Apoi a luat-o încet spre casă.

A doua zi, când trecuse de amiază, dar nu apucase încă să mănânce de prânz, a primit un telefon de la secretara lui Gordon Finch, care l-a rugat să vină imediat în biroul acestuia.

Când a intrat în cameră, Finch îl aștepta nerăbdător. S-a ridicat și i-a făcut semn lui Stoner să ia loc pe scaunul pe care îl trăsese lângă biroul lui.

— E vorba de povestea cu Walker? a întrebat Stoner.

— Într-un fel, a răspuns Finch. Lomax mi-a cerut să avem o întâlnire ca să tranșăm lucrurile. E foarte posibil să iasă urât. Am vrut să vorbesc doar cu tine, înainte să vină Lomax.

S-a așezat la loc și câteva minute s-a legănat cu scaunul, privindu-l lung pe Stoner. Apoi a spus din senin:

— Lomax e un tip în regulă.

— Știu că e, a spus Stoner. În unele privințe, e, probabil, cel mai bun din catedră.

De parcă Stoner nu spusese nimic, Finch a vorbit mai departe:

— Are și el problemele lui, dar nu ies la iveală foarte des; și când se întâmplă, de obicei e în stare să le țină sub control. Ce ghinion că povestea asta a apărut tocmai acum; e un moment

cât se poate de prost. Dacă se dezbină catedra tocmai acum... Finch a clătinat din cap.

— Gordon, a spus Stoner încurcat, sper că nu...

Finch a ridicat mâna.

— Stai așa, a spus. Îmi pare rău că nu ți-am spus mai demult. Dar nu trebuia să se afle și nu era chiar oficial. În continuare e o chestiune confidențială, dar... ții minte că am vorbit acum câteva săptămâni despre șefia catedrei?

Stoner a dat din cap.

— Ei bine, Lomax e. El e noul șef. E gata, s-a decis. Propunerea a venit de sus, dar trebuie să-ți spun că am fost de acord. A râs scurt. Nu că aş mai fi putut să fac altceva. Dar chiar și așa, tot aş fi fost de acord – la momentul ăla. Acum nu mai sunt așa de sigur.

— Înțeleg, a spus Stoner căzut pe gânduri. După câteva clipe, a continuat: Mă bucur că nu mi-ai spus. Nu cred că ar fi contat, dar cel puțin nu a mai tulburat și asta apele.

— Dă-o naibii, Bill, a spus Finch. Trebuie să înțelegi. Puțin îmi pasă de Walker sau de Lomax sau de... Dar tu-mi ești prieten de când lumea. Uite. Eu cred că tu ai dreptate în treaba asta. La naiba, știu că ai dreptate. Dar hai să fim practici. Lomax ia chestia asta foarte în serios și n-are de gând să renunțe. Și dacă se ajunge la un conflict, o să fie penibil ca naiba. Lomax e răzbunător; știi la fel de bine ca mine. Nu te poate concedia, dar poate să facă aproape orice altceva. Și în bună măsură va trebui să fiu de acord el. A râs din nou, amar. La dracu', în *cea mai mare măsură* va trebui să fiu de acord cu el. Dacă un decan începe să anuleze deciziile unui șef de catedră, atunci trebuie să-l demită din funcție. Sigur că dacă Lomax ar întrece măsura, l-aș putea da jos sau măcar aş putea să încerc. Poate chiar mi-ar reuși, sau poate nu. Dar chiar și așa, ar fi o bătălie care ar rupe în două catedra, poate chiar facultatea. Și, mama ei de treabă... Finch era dintr-odată stânjenit; a mormăit mai departe: Mama ei de treabă, trebuie să mă gândesc la binele facultății. L-a privit în ochi pe Stoner. Înțelegi ce vreau să spun?

Stoner a simțit cum îl cuprinde un val de căldură, de dragoste și respect plin de afecțiune pentru vechiul lui prieten. A spus:

— Sigur că înțeleg, Gordon. Credeai că n-o să înțeleg?

— Bine, a spus Finch. Și mai e ceva. Nu știu cum, Lomax a pus șaua pe președinte și îl joacă cum vrea. Așa că s-ar putea să fie chiar mai greu decât crezi. Uite, tot ce trebuie să faci e să spui că te-ai mai gândit. Poți chiar să dai vina pe mine... spune că te-am obligat eu.

— Nu e vorba să-mi salvez eu onoarea, Gordon.

— Știu, a spus Finch. Nu m-am exprimat cum trebuie. S-o luăm altfel. Ce contează Walker? Sigur, știu, e o chestiune de principiu; dar mai e un principiu de care ar trebui să ții cont.

— Nu e vorba de principiu aici, a spus Stoner. Walker e problema. Ar fi un dezastru să i se dea drumul într-o sală de curs.

— La naiba, a spus Finch ostenit. Dacă nu reușește la noi, poate să se ducă în altă parte și să-și ia diploma; și, în ciuda tuturor problemelor lui, ar putea chiar să reușească la noi. E posibil să pierzi indiferent ce faci. Nu putem să-i ținem la distanță pe toți indivizii ca Walker.

— Știu, a spus Walker. Dar putem încerca.

Finch a tăcut câteva momente. Apoi a oftat.

— Bine. N-are rost să-l mai facem pe Lomax să aștepte. Să terminăm odată.

S-a ridicat de la birou și s-a îndreptat spre ușa care dădea spre o anticameră micuță. Dar când a trecut pe lângă Stoner, Stoner i-a pus mâna pe braț, ținându-l o clipă în loc.

— Gordon, mai știi ce a spus odată Dave Masters?

Finch a ridicat din sprâncene, nedumerit.

— Ce-ți veni cu Dave Masters?

Stoner a privit pe fereastra din capătul celălalt al camerei, încercând să-și amintească.

— Eram împreună toți trei și el a spus... cum că Universitatea e un azil, un loc pentru alienați, pentru infirmi, unde să se refugieze de lume. Dar nu se referea la Walker. Dave l-ar fi considerat pe Walker ca făcând parte din lumea de afară. Și nu

putem să-l lăsăm să intre. Pentru că dacă-l lăsăm, ajungem și noi ca lumea de afară, la fel de ireali, la fel de... Singura noastră speranță e să-l ținem departe.

Finch s-a uitat la el câteva momente bune. Apoi a rânjit.

— Mare bandit ești, a spus cu voioșie. Acum ar fi bine să vorbim cu Lomax.

A deschis ușa, a făcut un semn și Lomax a intrat în încăpere.

A intrat atât de țeapăn și solemn, încât abia se vedea că își trage ușor piciorul drept; figura lui frumoasă și prelungă era rigidă și glacială și mergea cu capul sus, astfel încât părul destul de lung și ondulat aproape că atinge cocoșa care îi deforma spatele sub umărul stâng. Nu s-a uitat la nici unul din cei doi bărbați aflați în încăpere; și-a ales un scaun vizavi de biroul lui Finch și s-a așezat cât de drept putea, privind țintă undeva între Finch și Stoner. A întors o idee capul către Finch.

— V-am rugat să ne întâlnim toți trei dintr-un motiv foarte simplu. Aș vrea să știu dacă domnul profesor Stoner și-a reconsiderat decizia nechibzuită de ieri.

— Am stat de vorbă cu domnul Stoner despre asta, a spus Finch. Mă tem că nu am reușit să găsim o soluție.

Lomax s-a întors către Stoner și l-a privit fix; ochii lui albaștri își pierduseră strălucirea, de parcă o peliculă transparentă se așezase peste ei.

— Atunci mă tem că sunt nevoit să scot la lumină niște acuzații destul de serioase.

— Acuzații? Vocea lui Finch era surprinsă și puțin furioasă. N-ai pomenit nimic despre...

— Îmi pare rău, a spus Lomax. Dar este necesar. S-a întors spre Stoner: Prima dată ați stat de vorbă cu Charles Walker când v-a rugat să-l primiți la seminar. Este corect?

— E corect, a spus Stoner.

— Ați avut rețineri, nu-i așa?

— Da, a spus Stoner. Erau deja înscriși doisprezece studenți.

Lomax și-a aruncat ochii pe niște notițe pe care le ținea în mână dreaptă.

— Și când studentul v-a spus că *trebuie* să participe la seminar, ați acceptat cu rezerve, spunând în același timp că, prin înscrierea lui, seminarul va fi compromis. Este corect?

— Nu chiar, a spus Stoner. Din câte îmi amintesc, am spus că *încă unul* la seminar ar...

Lomax a fluturat dn mână.

— Nu are importanță. Încerc doar să clarific contextul. Așa, în timpul primei conversații, i-ați pus sau nu sub semnul întrebării competența de a face față cerințelor seminarului?

Gordon Finch a intervenit pe un ton obosit:

— Holly, unde vrei să ajungem cu toate astea? La ce bun...

— Vă rog, a spus Lomax. Am spus că am de făcut niște acuzații. Dați-mi voie să le expun. Așa. I-ați pus sau nu la îndoială competența?

Stoner a răspuns calm:

— I-am pus câteva întrebări, da, ca să mă asigur că e capabil să facă față.

— Și v-ați lămurit că este?

— Nu eram sigur, cred, a spus Stoner. Mi-e greu să-mi amintesc.

Lomax s-a întors către Finch.

— Am stabilit, așadar, unu: că domnul profesor Stoner a avut reticențe în a-l primi pe Walker la seminar; doi: că reticențele sale erau atât de puternice, încât l-a amenințat pe Walker că prezența sa va compromite seminarul; trei: că avea îndoieli, dacă nu mai rău, că Walker are competența necesară să facă față cerințelor seminarului; și patru: că, în ciuda îndoielilor și a profundeii antipatii pe care o nutrea față de Walker, i-a permis totuși să ia parte la seminar.

Stoner a clătinat din cap fără speranță:

— Holly, n-are nici o noimă ce spui.

— N-am terminat, a spus Lomax. S-a uitat în fugă peste notițe și apoi i-a aruncat o privire vicleană lui Finch. Am și alte argumente. Le-aș putea prezenta printr-un „interogatoriu încrucișat” – a dat cuvintelor o intonație ironică –, dar nu sunt

avocat. Vă asigur, însă, că sunt pregătit să detaliez aceste acuzații, dacă va fi necesar. A făcut o pauză, parcă pentru a-și aduna forțele. Sunt gata să demonstrez, unu: că domnul profesor Stoner l-a primit pe domnul Walker în grupa sa deși avea idei preconcepute în ce-l privește; sunt gata să demonstrez că aceste idei preconcepute s-au acutizat în momentul în care s-au făcut simțite, în timpul seminarului, anumite conflicte care țineau de temperament și de atitudine; că acest conflict a fost alimentat și chiar amplificat de domnul Stoner însuși, care le-a permis și uneori chiar i-a încurajat pe alți participanți la seminar să-l ridiculizeze pe domnul Walker și să râdă de el. Sunt gata să demonstrez că aceste idei preconcepute s-au manifestat, nu numai o dată, prin afirmații ale profesorului Stoner adresate celorlalți studenți și altor persoane; că l-a acuzat pe domnul Walker că ar fi „atacat” un alt participant la seminar, când domnul Walker nu făcea altceva decât să exprime o opinie diferită; în plus, și-a îngăduit un limbaj neprincipial, spunând că domnul Walker „a făcut pe nebunul”. Sunt gata să demonstrez și că, fără să fie în nici un fel provocat, ci doar din pricina ideilor preconcepute, domnul profesor Stoner l-a acuzat pe domnul Walker că este leneș, ignorant și necinstit. Și, în fine, dintre toți cei treisprezece membri ai grupei de seminar, domnul Walker a fost singurul – repet, *singurul* – față de care domnul profesor Stoner s-a arătat suspicios și i-a cerut, *numai lui*, să-i predea referatul de seminar. Acum îl invit pe domnul profesor Stoner să nege aceste acuzații, fie în bloc, fie punctual.

Stoner a clătinat din cap, aproape cu admirație.

— Dumnezeuule, a spus. Cum le faci să sune! Sigur, tot ce spui chiar s-a întâmplat, dar nimic nu e adevărat. Nu așa cum le spui tu.

Lomax a dat din cap ca și cum se aștepta la acest răspuns.

— Sunt gata să demonstrez adevărul tuturor afirmațiilor pe care le-am făcut. Ar fi foarte simplu, dacă devine necesar, să-i chemăm pe studenții din grupă pe rând și să-i interogăm.

— Nu! a spus Stoner cu duritate. Într-un fel asta e mai revoltător decât tot ce-ai spus până acum. Nu permit să fie târâți studenții în mizeria asta.

— S-ar putea să nu ai de ales, Stoner, a spus Lomax moale. S-ar putea să nu ai deloc de ales.

Gordon Finch s-a uitat la Lomax și a întrebat încet:

— Unde vrei să ajungi?

Lomax l-a ignorat și i s-a adresat lui Stoner:

— Domnul Walker mi-a spus că, deși este de principiu împotriva acestei practici, se declară dispus acum să vă predea lucrarea de la seminar asupra căreia v-ați exprimat atâtea îndoieli; este dispus să accepte orice decizie la care veți ajunge, dumneavoastră și alți doi profesori din catedră cu competențele necesare. Dacă primește notă de trecere de la doi dintre cei trei, va primi notă de trecere la seminar și i se va permite să continue în programul doctoral.

Stoner a clătinat din cap; îi era rușine să se uite la Lomax.

— Știi că nu pot să fac asta.

— Foarte bine, nu îmi face nici o plăcere, dar... dacă nu vă schimbați votul de ieri, voi fi nevoit să vă aduc acuzații oficiale.

Gordon Finch a ridicat tonul:

— Vei fi nevoit să faci *ce*?

Lomax a răspuns imperturbabil:

— Constituția Universității din Missouri permite oricărui membru al facultății, titular de catedră, să aducă acuzații împotriva altui titular de catedră, dacă are motive serioase să creadă că profesorul acuzat este incompetent, are un comportament lipsit de etică sau nu își îndeplinește atribuțiile conform standardelor de etică formulate la Articolul 6, Capitolul 3 din Constituție. Aceste acuzații, împreună cu dovezile aduse în sprijinul lor, vor fi prezentate tuturor membrilor facultății, iar la finalul procesului, facultatea fie va confirma acuzațiile, cu două treimi din voturi, fie le va respinge, dacă vor fi mai puține voturi.

Gordon Finch s-a lăsat pe spate în scaun, cu gura deschisă; clătina din cap, nevenindu-i să creadă.

— Uite ce e, a spus. Chestia asta ne scapă de sub control. Nu poți să vorbești serios, Holly.

— Ba te asigur că da, a spus Lomax. E o problemă cât se poate de serioasă. E o chestiune de principiu și, în plus... integritatea mea a fost pusă la îndoială. E dreptul meu să aduc acuzații dacă mi se pare potrivit.

— N-ai putea în veci să le faci să stea în picioare, a spus Finch.

— Cu toate astea, este dreptul meu să aduc acuzații.

Finch s-a uitat lung la Lomax câteva secunde. Apoi a spus calm, aproape cordial:

— Nu se vor face nici un fel de acuzații. Nu știu cum se va rezolva chestiunea asta și nici nu-mi pasă foarte tare. Dar nu vor fi acuzații. O să ieșim de aici în câteva minute și o să încercăm să uităm cea mai mare parte din ce s-a spus în biroul ăsta. Sau cel puțin o să ne prefacem. Nu am de gând să las catedra sau colegiul să fie implicate într-o mizerie. Nu se vor aduce nici un fel de acuzații. Pentru că, a adăugat mios, dacă se vor aduce, îți promit că o să fac pe dracu-n patru să te văd distrus. Nu o să mă dau în lături de la nimic. O să-mi folosesc fiecare strop de influență; o să mint, dacă va fi nevoie; o să-ți înscenez ceva, dacă sunt nevoit. Acum o să-i transmit decanului Rutherford că votul în privința lui Walker rămâne în picioare. Dacă tot vrei să mergi mai departe, n-ai decât să te duci la el, la președinte sau la Dumnezeu. Dar decanatul a încheiat orice discuție pe acest subiect. Nu mai vreau să aud nimic despre asta.

Pe durata discursului lui Finch, expresia lui Lomax a devenit gânditoare și rece. Când Finch a terminat de vorbit, Lomax a dat din cap aproape ca și cum nimic nu se întâmplase și s-a ridicat. I-a aruncat o singură privire lui Stoner, apoi s-a îndreptat șchiopătând spre ușă și a ieșit. Câteva momente Finch și Stoner au păstrat tăcerea. În cele din urmă Finch a spus:

— Mă întreb care e treaba cu el și cu Walker.

Stoner a clătinat din cap.

— Nu e ce crezi, a spus. Nu știu ce e. Și nu cred că vreau să știu.

Zece zile mai târziu, s-a anunțat numirea lui Lomax la șefia Catedrei de Engleză; și după alte două săptămâni, li s-a prezentat membrilor catedrei orarul pe anul următor. Stoner a descoperit, deloc surprins, că în fiecare din cele două semestre ale anului universitar i se repartizaseră trei cursuri de exprimare scrisă la anul întâi și un curs introductiv la anul doi; cursul său de Interpretare de texte medievale pentru avansați și seminarul pentru studenții la masterat și doctorat fuseseră scoase din orar. Și-a dat seama că era genul de normă la care se putea aștepta un asistent la început de carieră. Într-o privință, era chiar mai rău: cursurile fuseseră împrăstiate la cele mai ciudate ore, de luni până sâmbătă. Nu a protestat în nici un fel la aflarea orarului și s-a hotărât să-și vadă de cursuri ca și cum totul era în regulă.

Dar, pentru prima dată de când era în învățământ, a început să ia în calcul posibilitatea de a părăsi Universitatea, de a preda în altă parte. I-a vorbit lui Edith de această posibilitate și ea l-a privit de parcă i-ar fi dat o palmă.

— N-aș putea, a spus. O, n-aș putea. Apoi, conștientă că se dăduse de gol și-și arătase teama, s-a înfuriat. Ce e-n mintea ta? a întrebat. Casa noastră – casa noastră frumoasă. Și prietenii noștri. Și școala lui Grace. Nu e bine pentru copil să-l plimbi de la o școală la alta.

— S-ar putea să fie necesar, a spus el. Nu-i spusese despre incidentul cu Charles Walker și implicarea lui Lomax, dar curând a fost limpede că știa totul.

— Necugetat, a spus ea. Absolut necugetat.

Dar, în mod destul de ciudat, furia ei era cam vagă, aproape de formă; privirea albastră a încetat să-l mai fixeze și s-a mutat spre diverse obiecte din cameră, parcă să se asigure că sunt tot acolo; degetele lungi și pistruiate se mișcau neliniștite.

— O, știi totul despre necazul tău. Nu m-am amestecat niciodată în munca ta, dar... serios, ești foarte încăpățânat. Ce vreau să spun e că *Grace* și cu mine suntem și noi implicate. Și în nici un caz nu te poți aștepta să ne luăm casa în spinare și să ne mutăm doar pentru că te-ai pus tu într-o situație delicată.

— Dar tocmai la tine și la Grace – în parte, cel puțin – mă gândesc. E puțin probabil să mai... avansez mult în catedră dacă rămân aici.

— O, a spus Edith absentă, și vocea i s-a umplut de acreală. Am fost săraci atâta vreme; nu văd de ce n-am fi și în continuare. Ar fi trebuit să te gândești la asta dinainte, să te gândești la consecințe. Auzi tu, un infirm. Dintr-odată vocea i s-a schimbat și a râs îngăduitor, aproape afectuos. Pe cuvânt, dai atâta importanță lucrurilor. Nu-i *totuna*?

Și refuza să ia în calcul plecarea din Columbia. Dacă se ajungea la asta, a spus, ea și Grace puteau oricând să se mute la mătușa Emma; era tot mai slăbită și s-ar bucura să nu mai fie singură.

Așa că Stoner a renunțat la idee aproape imediat ce a pus-o pe tapet. Urma să țină cursuri în vara aceea și două dintre acestea îl interesau în mod deosebit; fuseseră programate înainte să devină Lomax șef de catedră. S-a hotărât să le acorde toată atenția, pentru că știa că s-ar putea să treacă ceva timp până va mai avea ocazia să le predea din nou.

La câteva săptămâni după începutul semestrului întâi, în toamna lui 1932, William Stoner s-a lămurit că pierduse lupta pentru scoaterea lui Charles Walker din programul doctoral. După vacanța de vară, Walker s-a întors în campus cu aerul cuiva care intră triumfător în arenă; iar când l-a întâlnit pe Stoner pe holurile Clădirii Jesse, a înclinat din cap într-un salut ironic și i-a rânjit malițios. Stoner a aflat de la Jim Holland că decanul Rutherford amânase oficializarea votului din anul precedent și în cele din urmă se decisese să i se permită lui Walker să susțină încă o dată examenul preliminar, iar comisia să fie aleasă de șeful catedrei.

Bătălia se încheiase, iar Stoner era gata să-și accepte înfrângerea; dar lupta nu s-a terminat. De câte ori îl întâlnea pe Lomax pe coridor sau la vreo ședință de catedră, îi vorbea la fel cum îi vorbise și înainte, ca și cum nu se petrecuse nimic între ei. Dar Lomax nu-i răspundea la salut; se uita la el rece și apoi își muta privirea, dându-i parcă de înțeles că refuză să se împace.

Într-o zi pe la sfârșitul toamnei, Stoner a intrat relaxat în biroul lui Lomax și a stat în picioare lângă masa lui până când, parcă împotriva voinței lui, Lomax și-a ridicat capul, cu buzele strânse și privirea tăioasă.

Când și-a dat seama că Lomax nu are de gând să spună nimic, Stoner a zis, stânjenit:

— Uite ce e, Holly, ce-a fost a fost. Nu putem să încheiem capitolul?

Lomax îl privea fără să clipească.

Stoner a continuat:

— Am avut o neînțelegere, dar nu e ceva nemaiauzit. Eram prieteni înainte și nu văd nici un motiv...

— N-am fost niciodată prieteni, a spus Lomax răspicat.

— Cum zici tu, a spus Stoner. Dar cel puțin ne-am înțeles bine. Putem să rămânem cu diferendele noastre, dar, pentru numele lui Dumnezeu, nu trebuie să le și afișăm. Până și studenții încep să remarce.

— Și bine ar face să remarce, a spus Lomax acru, de vreme ce unul de-al lor aproape că s-a trezit cu cariera distrusă. Un student sclipitor, care nu a avut altă vină decât faptul că imaginația, entuziasmul și integritatea l-au adus în conflict cu tine – și da, de ce să n-o spun – o nefericită suferință fizică pentru care orice ființă umană normală ar simți compasiune.

Creionul pe care Lomax îl ținea în mână sănătoasă tremura; aproape cu oroare, Stoner și-a dat seama că Lomax era absolut sincer, înspăimântător de sincer.

— Nu, a continuat Lomax pățimaș, pentru asta nu pot să te iert.

Stoner a încercat să-și controleze vocea să nu devină glacială.

— Nu e vorba de iertare. Vreau doar ca atitudinea noastră unul față de celălalt să provoace cât mai puțină neplăcere studenților și celorlalți din catedră.

— O să fiu cât se poate de sincer cu tine, Stoner, a spus Lomax. Furia i se potolise și vorbea pe un ton calm și pragmatic. Nu cred că ești potrivit să fii la catedră; nimeni nu e, dacă ideile preconceptuate sunt mai puternice decât talentul și erudiția. Probabil că te-aș concedia dacă mi-ar sta în putere; dar nu pot, cum bine știm. Suntem... tu ești protejat de sistemul catedrelor permanente. Sunt nevoit să accept asta. Dar nu sunt nevoit să fiu ipocrit. Nu vreau să am nimic de-a face cu tine. Absolut nimic. Și n-am de gând să mă prefac că nu e așa.

Stoner l-a privit fără să clipească mai multe secunde. Apoi a clătinat din cap.

— Foarte bine, Holly, a spus obosit. Și a dat să plece.

— O clipă, a strigat Lomax în urma lui.

Stoner s-a întors. Lomax se uita concentrat la niște hârtii de pe birou; era roșu la față și părea că se dă o luptă în el. Stoner și-a dat seama că ce vedea pe figura lui nu era furie, ci rușine.

Apoi Lomax a zis:

— De-acum încolo, dacă vrei să mă vezi – pentru chestiuni legate de catedră –, te rog să-ți faci o programare prin secretara mea.

Și cu toate că Stoner a mai rămas câteva momente uitându-se la el, nu și-a mai ridicat privirea. Preț de o fracțiune de secundă, față i s-a contorsionat, apoi s-a relaxat. Stoner a ieșit din cameră.

Și pentru mai bine de douăzeci de ani, nici unul dintre ei nu i s-a mai adresat vreodată direct celuilalt.

Era inevitabil ca studenții să fie afectați și și-a dat seama de asta abia mai târziu; chiar dacă ar fi reușit să-l convingă pe Lomax să păstreze aparențele, pe termen lung tot n-ar fi putut să-i protejeze de conștientizarea conflictului.

Foști studenți de-ai lui, chiar și unii pe care îi cunoștea destul de bine, au început să-l salute sau să discute cu el cu un aer jenat, uneori chiar cu fereală. Unii erau ostentativ prietenoși și făceau tot posibilul să fie văzuți stând de vorbă cu el sau mergând alături de el pe holuri. Dar nu mai avea cu ei aceeași relație ca pe vremuri; era o figură aparte și nimeni nu era văzut cu el sau nu se ținea departe de el din pură întâmplare.

A început să aibă senzația că prezența lui îi jena deopotrivă pe prieteni și pe dușmani, așa că s-a izolat tot mai mult.

L-a cuprins un fel de letargie. Își ținea orele cât putea de bine, cu toate că rutina constantă a cursurilor obligatorii de la anii întâi și doi îi seca orice entuziasm, iar la finalul zilei îl lăsa epuizat și amortit. Făcea tot posibilul să-și umple ferestrele mari dintre cursuri cu discuții cu studenții, le citea cu mare migală lucrările și îi ținea până dădeau semne de nerăbdare și de nervozitate.

Timpul se scurgea lent. Încerca să petreacă mai mult timp acasă cu soția și copilul, dar din cauza programului absurd, orele pe care le putea petrece acasă erau dintre cele mai neobișnuite, fără nici o legătură cu dispoziția dificilă a lui Edith; a descoperit (fără surpriză) că prezența sa constantă devenea atât de supărătoare pentru soția sa, încât era nervoasă, tăcută și, uneori, de-a dreptul bolnavă. Iar pe Grace reușea să o vadă numai din când în când în răstimpul pe care îl petrecea acasă. Edith stabilise cu mare grijă programul zilnic al fiicei sale; Grace nu avea timp „liber” decât seara, iar Stoner avea cursuri la ore târzii patru zile pe săptămână. Până se terminau cursurile, Grace era de obicei în pat.

Așa că a continuat să o vadă numai pe fugă, dimineața, la micul dejun; și era singur cu ea numai câteva minute, cât îi lua lui Edith să strângă vasele de pe masă și să le pună la înmuiat în chiuveta din bucătărie. O urmărea cum se înalță, cum membrele încep să capete o grație stângace și vedea tot mai multă inteligență în ochii liniștiți și pe figura atentă. Și uneori simțea că mai rămăsese ceva din apropierea lor de odinioară, ceva ce nici unul nu-și putea îngădui să recunoască.

În cele din urmă, a revenit la vechiul obicei de a-și petrece cea mai mare parte a timpului în biroul lui din Clădirea Jesse. Și-a spus că ar trebui să fie recunoscător că are șansa să stea și să citească doar pentru el, fără presiunea pregătirii cursurilor, fără ca studiul să aibă o finalitate prestabilită. A încercat să citească la întâmplare, de plăcere și ca o favoare făcută lui însuși, toate lucrurile pe care aștepta de ani întregi să le citească. Dar mintea refuza să meargă unde voia el; atenția îi fugea și se trezea adesea privind în gol; era ca și cum, de la o clipă la alta, mintea i se golea de tot ce știa și voința îi slăbea cu totul. Uneori se simțea ca un soi de legumă și tânjea după ceva – chiar și o durere – care să-l străpungă și să-l aducă la viață.

Ajunsesse la acel moment al vieții când, din ce în ce mai insistent, îi trecea prin minte o întrebare atât de copleșitor de simplă, încât nu era capabil să-i facă față. Se trezea întrebându-se

dacă viața lui merită trăită; dacă a meritat vreodată. Bănuia că tuturor le trece prin cap, la un moment dat, aceeași întrebare; se întreba dacă și celorlalți le apare cu aceeași forță impersonală cum îi apare lui. Întrebarea aducea cu ea și tristețe, dar era o tristețe generală care (credea el) avea prea puțin de-a face cu el sau cu soarta lui; nu era nici măcar sigur că era provocată de cauze evidente și imediate, de ceea ce devenise viața lui. Se năștea, își zicea el, din anii care trecuseră peste el, din multitudinea de accidente și împrejurări și din ce ajunsese el să înțeleagă din ele. Găsea o plăcere macabră și ironică în gândul că învățătura pe care reușise să o acumuleze, atâta câtă era, îl condusesese la următoarea înțelegere: că pe termen lung, toate lucrurile, chiar și învățătura care făcuse posibilă această înțelegere, sunt goale și inutile și în final se reduc la un vid pe care, orice-ar face, nu-l pot schimba.

O dată, târziu, după ultimul curs de seară, s-a întors în birou și s-a așezat la masa de lucru, încercând să citească. Era iarnă și peste zi căzuse ceva zăpadă, așa că afară totul era acoperit de un strat pufos și alb de nea. În birou era exagerat de cald; a deschis o fereastră de lângă masă ca să intre aerul rece în camera stătută. A respirat adânc și și-a lăsat privirea să alunece peste curtea albă a campusului. Dintr-odată i-a venit chef să stingă lumina și a rămas în întunericul cald din birou; aerul rece îi umplea plămânii și s-a aplecat spre fereastra deschisă. A auzit liniștea nopții de iarnă și avea impresia că simte cumva zgometele amortizate de ființa delicată și complicat alcătuită a zăpezii. Nu se mișca nimic pe covorul alb; era o scenă moartă care părea să tragă de el, să-i soarbă conștiința la fel cum absorbea din aer toate sunetele și le îngropa în zăpada aceea pufoasă, albă și rece. Se simțea atras spre albeața care se întindea cât vedea cu ochii și care se confunda cu întunericul din care lucea, cu cerul senin, fără nori, fără înălțime sau profunzime. Preț de o clipă, a simțit cum se desprinde din trupul care stătea nemișcat la fereastră; și, în timp ce simțea cum alunecă, toate – albeața netedă, copacii, coloanele înalte, noaptea, stelele îndepărtate – păreau incredibil

de mici și de departe, parcă se diminuau și dispăreau în abis. Chiar atunci, în spatele lui, a pocnit un calorifer. S-a întors și realitatea și-a reintrat în drepturi. Ușurat, dar parcă fără tragere de inimă, a aprins la loc veioza de pe birou. Și-a strâns cartea și câteva hârtii, a ieșit din birou, a străbătut coridoarele întunecate și și-a deschis singur ușile mari, duble, din spatele clădirii. A mers încet către casă, conștient cum fiecare pas scârțâie înăbușit pe zăpada înghețată.

În anul acela și cu precădere în lunile de iarnă, s-a trezit tot mai des recăzând în astfel de stări de irealitate; nu trebuia decât să-și dorească și imediat reușea să-și desprindă conștiința de trupul care o găzduia, și atunci se privea pe el însuși de parcă ar fi fost un străin cumva familiar care făcea toate lucrurile cumva familiare pe care le avea el de făcut. Nu mai avusese până atunci experiența unei astfel de disocieri; știa că ar fi trebuit să-l îngrijoreze, dar era amorțit și nu reușea să se convingă că era important. Avea patruzeci și doi de ani și nu vedea în viitor nimic de care să-și dorească să se bucure și nici în urmă mare lucru de care să merite să-și amintească.

În cel de-al patruzeci și treilea an de viață, trupul lui William Stoner era la fel de suplu ca în tinerețe, ca în vremea când pășise, împietrit de uimire, în campusul care de atâta vreme încă mai continua să-l impresioneze. An după an, era tot mai adus de spate și învățase să se miște cu o încetineală care făcea ca stângăcia din gesturi și din ținută, rămasă din tinerețea lui de fermier, să pară deliberată, și nu o stinghereală înăscută. Trăsăturile de pe fața lungă se îmblânziseră cu timpul; și deși pielea rămăsese la fel de tăbăcită, nu mai stătea așa de întinsă pe pomeții proeminenți; o înmuiau ridurile fine de la ochi și de la gură. Ochiul cenușii, încă ageri și limpezi, se afundaseră mai tare în orbite; părul, cândva nisipiu, se închisese la culoare, deși la tâmpile începeau să se arate fire cărunte. Nu se gândea prea des la anii vieții lui și nici nu le regreta trecerea; dar când își zărea figura în oglindă sau când se apropia de propria imagine reflectată în

ușile de sticlă de la intrarea în Clădirea Jesse, înregistra schimbările apărute pe chipul lui cu un ușor șoc.

Într-una dintre primele zile de primăvară, pe înserat, era singur în birou. În fața lui, pe masă, zăcea un teanc de referate de la anul întâi; a ridicat o foaie, dar nu se uita la ea. Ca de atâtea alte ori în ultima vreme, privea pe fereastră la zona din campus care se vedea din biroul lui. Era o zi senină și, sub ochii lui, umbra Clădirii Jesse se furișase până aproape de baza celor cinci coloane care se înălțau, impozante și grațioase în izolarea lor, în centrul careului. Partea din curte care se afla în umbră era de un gri-marونیu întunecat; dincolo de marginea umbrei, iarba iernatică era de un arămiu-deschis, acoperită cu o peliculă licărind în verdele cel mai deschis cu puțință. Coloanele, văzute prin păienjenişul de fire negre de viță încolăcite pe ele, erau de un alb strălucitor; încă puțin și umbra avea să se furișeze și peste ele, și-a spus Stoner, postamentele se vor întuneca și apoi întunericul se va insinua în sus, mai întâi lent și apoi tot mai repede, până ce... Și-a dat seama că e cineva lângă el.

S-a întors și și-a ridicat privirea. Era Katherine Driscoll, tânăra asistentă care în anul anterior participase la seminarul lui. De atunci, cu toate că uneori se întâlneau pe holuri și se salutau din cap, nu prea mai schimbaseră două vorbe. Stoner și-a dat seama că era ușor iritat să se găsească față în față cu ea; nu-i făcea nici o plăcere să i se amintească de seminar și de tot ce urmasse după aceea. Și-a împins scaunul în spate și s-a ridicat încurcat.

— Domnișoară Driscoll, a spus sobru, arătând spre scaunul de lângă birou.

Fata l-a privit câteva momente fără să clipească; avea ochii mari și negri și el și-a zis că are tenul extraordinar de palid. Cu o scurtă înclinare a capului, s-a îndepărtat de el și s-a așezat pe scaunul pe care i-l indica cu un gest vag.

Stoner s-a așezat și el și câteva clipe a privit-o fără să o vadă. Apoi, conștient că holbatul lui ar putea trece drept o nepolitețe, s-a sforțat să zâmbescă și a balmăjit o întrebare banală, mecanică, legată de cursurile ei.

Ea a început să vorbească fără altă introducere.

— Mi-ați... mi-ați spus odată că ați fi dispus să vă uitați peste teza mea când începe să prindă contur.

— Da, a spus Stoner și a dat din cap. Așa este. Desigur.

Și atunci a observat că fata ținea în poală un dosar cu foi.

— Dar, sigur, dacă sunteți ocupat..., a spus ea timid.

— Nicidecum, a răspuns Stoner, încercând să se arate un pic mai entuziast. Îmi cer scuze. N-am vrut să par așa aerian.

Fata i-a întins dosarul, ezitând. El l-a luat, l-a cântărit în mână și i-a zâmbit.

— Aș fi zis că ați avansat ceva mai mult, a spus.

— Avansasem, a răspuns ea. Dar am luat-o de la capăt. Încerc o nouă abordare și... v-aș fi recunoscătoare dacă mi-ați spune cum vi se pare.

El i-a zâmbit din nou și a încuviințat din cap; nu știa ce să spună. A urmat o scurtă tăcere stânjenită.

În cele din urmă Stoner a întrebat:

— Când vă trebuie înapoi?

Fata a scuturat din cap.

— Nu contează. Când reușiți să vă uitați pe ele.

— Nu vreau să vă întârzi, a spus el. E în regulă vinerea asta? Așa o să am suficient timp. Pe la ora trei?

Fata s-a ridicat la fel de brusc cum se așezase.

— Vă mulțumesc, a spus. Nu vreau să vă dau bătaie de cap. Vă mulțumesc.

Și cu asta s-a întors și a ieșit din birou, zveltă și cu capul sus.

Stoner a rămas câteva clipe cu dosarul în mână, uitându-se la el. Apoi l-a pus pe birou și s-a întors la referatele bobocilor.

Asta era într-o marți, și în următoarele două zile dosarul a rămas neatins pe birou. Din motive pe care nu le pricepea nici el prea bine, nu-i venea să deschidă dosarul, să înceapă o lectură care, cu numai câteva luni în urmă, ar fi fost o îndatorire extrem de plăcută. Îl privea circumspect, ca pe un dușman care încerca să-l momească din nou într-o luptă la care renunțase.

Și s-a făcut vineri, și el tot nu-l citise. L-a văzut așezat acuzator pe birou de dimineață, când și-a strâns cărțile și foile pentru cursul de la ora opt; când s-a întors, puțin după ora nouă, aproape că se hotărâse să-i lase un bilet domnișoarei Driscoll în căsuța ei de corespondență din cancelarie, în care s-o roage să-l mai păsuiască o săptămână; în schimb, s-a decis să arunce o privire înainte de cursul de la unsprezece și să-i spună câteva cuvinte de formă când vine la întâlnirea de după-amiază. Dar i-a fost imposibil; și chiar înainte să plece la ultimul curs din ziua aceea, a înșfăcat dosarul de pe birou, l-a îndesat printre celelalte hârtii și a pornit în grabă spre sala de curs.

La amiază, când s-a terminat cursul, a fost reținut de câțiva studenți care voiau să vorbească cu el și abia după ora unu a reușit să se elibereze. S-a îndreptat, hotărât și îndârjit, spre bibliotecă; avea de gând să caute o masă liberă și să citească ce poate într-o oră, până la întâlnirea de la ora trei cu domnișoara Driscoll.

Dar nici în penumbra liniștită și familiară din bibliotecă, singur la o masă pe care o găsisese ascunsă printre rafturile din spate, nu i-a fost ușor să se uite la paginile pe care le ducea cu el. A deschis alte cărți și a citit paragrafe la întâmplare; a stat nemișcat, trăgând pe nări mireasma stătută a cărților vechi. Într-un final, a oftat; cum nu mai putea să tergiverseze, a deschis dosarul și și-a aruncat ochii pe prima pagină.

La început, rândurile scrise pe foi îi atingeau numai marginile minții lui agitate; dar treptat cuvintele l-au obligat să se concentreze. S-a încruntat și a citit mai atent. Și atunci l-au prins; a luat-o de la început și le-a acordat toată atenția. Da, și-a spus, sigur că așa e. Mare parte din materialul pe care Katherine Driscoll îi prezentase în referatul de la seminar se regăsea aici, dar rearanjat, reorganizat, luminând direcții pe care el abia dacă le întrezărise. Dumnezeuule, și-a spus aproape minunându-se și degetele îi tremurau de emoție când dădea paginile.

Când a ajuns la ultima coală dactilografiată, s-a lăsat pe spate epuizat, dar fericit, cu ochii ținți la zidul gri de beton din fața lui. Deși părea că nu trecuseră mai mult de câteva minute de

când se apucase de citit, s-a uitat la ceas. Era aproape patru și jumătate. A sărit în picioare, s-a repezit să strângă manuscrisul și a ieșit în grabă din bibliotecă; și cu toate că nu mai conta la cât de mult întârziase, a traversat în fugă campusul până la Clădirea Jesse.

Când, în drum spre biroul său, a trecut pe lângă ușa deschisă a cancelariei, cineva l-a strigat. S-a oprit și a băgat capul pe ușă. Secretara – o fată nouă pe care o angajase Lomax de curând – i-a spus acuzator, aproape obraznic:

— Domnișoara Driscoll v-a căutat la ora trei. A așteptat aproape o oră.

A dat din cap, i-a mulțumit și și-a continuat spre biroul lui, de data asta mai încet. Și-a spus că nu contează, că va putea să-i returneze manuscrisul luni și tot atunci să-și ceară scuze. Dar entuziasmul care îl cuprinsese la terminarea lecturii refuza să se domolească și s-a fâșâit agitat prin birou; din când în când se oprea și dădea din cap ca pentru sine. În cele din urmă, s-a dus la rafturile cu cărți, a căutat câteva clipe și a scos o broșură subțirică cu titlul scris cu litere negre, năclăite: *Lista facultăților și cadrelor didactice ale Universității din Missouri*. A găsit numele lui Katherine Driscoll; nu era trecut nici un telefon. A notat adresa, a luat manuscrisul de pe birou și a ieșit din cameră.

Cam la trei străzi de campus, înspre oraș, un pâlcc de case mari, vechi fuseseră transformate cu ani în urmă în apartamente; erau ocupate de studenți din anii mari, profesori mai tineri și câțiva localnici. Casa în care locuia Katherine Driscoll era în mijloc. Era o clădire uriașă, cu trei niveluri, din piatră gri, cu o multitudine năucitoare de intrări și ieșiri, cu turnulețe și bovindouri și balcoane ițindu-se peste tot. Până la urmă, a găsit numele lui Katherine Driscoll pe o cutie poștală de pe o latură a clădirii, lângă câteva trepte de ciment care duceau la o ușă de la demisol. După o scurtă ezitare, a bătut.

Când Katherine Driscoll i-a deschis ușa, William Stoner aproape că n-a recunoscut-o; avea părul pieptănat peste cap și strâns neglijent în creștet, lăsând să se vadă urechile mici,

alb-rozalii; purta ochelari cu rame închise la culoare, în spatele cărora ochii negri păreau mari și mirați; era îmbrăcată cu o cămașă mai degrabă bărbătească, deschisă la gât, și pantaloni negri, lejeri, care o făceau să pară și mai zveltă și mai grațioasă decât și-o amintea.

— Îmi... îmi pare rău că am ratat întâlnirea, a spus Stoner stânjenit. I-a întins dosarul. M-am gândit că poate vă trebuie peste weekend.

O vreme, fata n-a spus nimic. Îl privea fără nici o expresie, mușcându-și buza de jos. S-a dat la o parte din ușă.

— Nu vreți să intrați?

A urmat-o pe un hol foarte scurt și foarte îngust până într-o cameră minusculă, cu tavanul scund și slab luminată, cu un pat jos de o persoană care servea și drept canapea, o masă lungă în fața patului, un singur scaun tapițat, un birou mic cu un scaun și o bibliotecă plină cu cărți pe un perete. Pe podea și pe canapea zăceau mai multe cărți deschise, iar pe birou erau împrăștiate tot felul de hârtii.

— E foarte mic, a spus Katherine Driscoll și s-a aplecat să ridice una dintre cărțile de pe jos, dar nu-mi trebuie mult spațiu.

Stoner s-a așezat pe scaunul tapițat din fața canapelei. Ea l-a întrebat dacă vrea cafea și el a răspuns că da. Fata s-a dus în bucătăria mică în care se intra direct din cameră, iar el s-a relaxat și a început să se uite în jur, ascultând zgomotele ușoare pe care le făcea ea trebăluind prin bucătărie.

A adus cafeaua în ceșcuțe delicate de porțelan, pe o tavă neagră lăcuită pe care a așezat-o pe masa de lângă canapea. Au sorbit din cafea și au făcut conversație cam forțată câteva minute. Apoi Stoner a început să vorbească despre partea din manuscris pe care o citise, despre entuziasmul pe care i-l trezise mai devreme, în bibliotecă; s-a aplecat în față, vorbind cu convingere.

Timp de mai multe minute, au reușit amândoi să stea de vorbă cu perfectă naturalețe, ascunzându-se fiecare în spatele propriului discurs. Katherine Driscoll ședea pe marginea canapelei, cu ochii scânteind, încleștându-și și desfăcându-și degetele

subțiri deasupra măsuței de cafea. William Stoner și-a tras scaunul mai aproape și s-a aplecat concentrat spre ea; erau atât de aproape, că ar fi putut întinde mâna s-o atingă.

Au discutat despre problemele pe care le ridicau primele capitole ale lucrării, despre direcțiile în care ar putea duce cercetarea, despre importanța subiectului.

— Nu trebuie să renunțați, a spus el și în voce i-a răsunat un soi de înfrigurare pe care n-o înțelegea nici el. Indiferent cât de greu vă va părea uneori, nu trebuie să renunțați. E prea bună ca să renunțați. O, e bună, fără nici o îndoială.

Ea tăcea și, pentru o clipă, însuflețirea i-a dispărut de pe față. S-a lăsat pe spate, și-a mutat privirea de la el și a spus, parcă cu gândurile aiurea:

— Seminarul... unele dintre lucrurile pe care le-ați spus... m-au ajutat foarte mult.

El a zâmbit și a clătinat din cap.

— Nu aveați nevoie de seminarul ăla. Dar mă bucur că ați putut să asistați la el. A fost reușit, zic eu.

— Of, e o rușine! a izbucnit ea. O rușine. Seminarul... ați fost... *a trebuit* s-o iau de la zero după seminar. E o rușine că v-au...

S-a oprit, derutată și plină de o furie neputincioasă. S-a ridicat de pe canapea și s-a dus agitată până la birou.

Stoner, luat prin surprindere de ieșirea ei, a tăcut o vreme. Apoi a spus:

— Nu trebuie să vă faceți griji. Se întâmplă. O să se rezolve cu timpul. Chiar nu e important.

Și brusc, după ce a spus-o, chiar nu mai era important. Preț de o clipă, a simțit adevărul vorbelor sale și, pentru prima dată după luni de zile, a simțit că se eliberează de povara unei deznađejdi a cărei greutate n-o realizase pe de-a-ntregul. Ca îmbătat, aproape rāzānd, a spus:

— *Chiar* că nu e important.

Dar stānjeneala se strecurase între ei și n-au mai putut vorbi la fel de liber ca în urmă cu câteva momente. Curānd, Stoner s-a ridicat, i-a mulțumit pentru cafea și și-a luat la

revedere. Ea l-a condus până la ușă și i-a urat o seară bună pe un ton aproape tăios.

Afară se întunecase și în aerul serii se simțea răcoarea primăverii. A respirat adânc și și-a simțit trupul fremătând în aerul rece. Dincolo de conturul zimțat al clădirilor de apartamente, luminile orașului luceau puternic prin ceața ușoară care persista în aer. La colțul străzii, un felinar pâlpâia palid în beznă care îl împresura; din întunericul de dincolo de felinar un râset a spart dintr-odată tăcerea, a stăruit o vreme, apoi s-a stins. Ceața nu lăsa să se împrășteie mirosul de gunoaie arse din curți; și cum mergea agale prin seara adâncă, trăgând în nări miresmele și simțind cu vârful limbii aerul aspru al nopții, i se părea că îi e de ajuns clipa pe care o trăiește și că poate nici nu-i mai trebuie altceva.

Și așa a avut și el aventura lui amoroasă.

Conștientizarea sentimentelor față de Katherine Driscoll a venit încet. Se trezea găsind pretexte să meargă la ea acasă după-amiezile; îi trecea prin minte vreun titlu de carte sau de articol, și-l nota și evita intenționat să o întâlnească pe holurile facultății ca să aibă motiv să-i facă o vizită după-amiaza, să-i dea titlul, să bea o cafea și să stea de vorbă. O dată a petrecut jumătate de zi la bibliotecă în căutarea unei trimeri menite să întărească un argument din capitolul doi care lui i se părea îndoielnic; altă dată a transcris sânguincios o bucată dintr-un manuscris latin puțin cunoscut, din care biblioteca deținea o reproducere facsimilată, și astfel a avut ocazia să petreacă cu ea câteva după-amiezi, ajutând-o cu traducerea.

În timpul pe care îl petreceau împreună, Katherine Driscoll era politicoasă, prietenoasă și rezervată; era recunoscătoare, în mod discret, pentru timpul și interesul pe care Stoner îl acorda muncii ei și își exprima speranța că nu-l reține de la treburi mai importante. Lui nu-i trecea prin cap că ea l-ar putea vedea altfel decât ca pe un profesor interesat de munca ei, pe care îl admira și al cărui ajutor, deși binevoitor, depășea un pic îndatoririle

didactice. El se vedea pe sine ca pe un personaj ușor ridicol, față de care nimeni n-ar putea manifesta decât un interes impersonal; și după ce a recunoscut în sinea lui ce simte pentru Katherine Driscoll, era disperat să nu facă nimic care i-ar fi putut trăda sentimentele.

Mai bine de o lună a trecut pe la ea de două sau de trei ori pe săptămână, fără să stea niciodată mai mult de două ore; se temea că ar putea s-o irite aparițiile lui repetate, așa că avea grijă să vină numai când era sigur că îi poate oferi un ajutor. L-a încercat un amuzament macabru când și-a dat seama că se pregătea pentru vizitele la ea la fel de silitor cum se pregătea pentru cursuri; și își spunea că îi va fi de ajuns atât, că se va mulțumi să o vadă și să stea de vorbă cu ea atât cât îi va tolera prezența.

Dar în ciuda grijii și eforturilor lui, după-amiezele petrecute împreună deveneau tot mai încordate. Se trezeau că nu au nimic să-și spună minute în șir; își sorbeau cafeaua și se uitau în altă parte, spuneau „Așa...” cu o voce reținută și ezitantă și găseau motive să se foiască agitați prin cameră, având grijă să nu se intersecteze. Cu o tristețe și o durere la care nu se aștepta, Stoner și-a spus că vizitele încep să devină o corvoadă pentru ea și că numai politetea o împiedica să-i dea de înțeles cum stau lucrurile. Așa cum știuse de la bun început că va fi nevoit să facă, a luat o decizie: să se retragă treptat ca ea să nu-și dea seama că îi observase tulburarea, ca și cum nu mai avea ce ajutor să-i ofere.

În următoarea săptămână, a trecut pe la ea o singură dată, iar în cealaltă nu a vizitat-o deloc. Nu bănuise ce luptă va avea de dat cu el însuși; după-amiaza, când stătea în birou, aproape că trebuia să se lege de scaun ca să nu se ridice, să iasă în grabă din clădire și s-o ia spre apartamentul ei. O dată sau de două ori a văzut-o de la distanță, pe holuri, grăbită să intre la curs sau să plece; s-a întors și a pornit în altă direcție ca să nu fie nevoiți să se întâlnească.

După o vreme, l-a cuprins un soi de amorțeală și și-a spus că o să fie bine, că îi mai trebuie câteva zile și o să fie în stare

să dea ochii cu ea pe coridor, să o salute și să-i zâmbească, poate chiar să o rețină câteva clipe să o întrebe cum mai merge lucrul.

Apoi, într-o după-amiază, când își aduna corespondența din cancelarie, l-a auzit pe unul dintre asistenți spunându-i altuia că domnișoara Driscoll e bolnavă și nu și-a ținut cursurile de două zile. Și atunci amorțeala a dispărut; a simțit o durere ascuțită în piept și toată fermitatea și voința l-au părăsit. S-a dus ca apucatul în biroul lui, s-a uitat cu disperare prin bibliotecă, a ales un volum și a ieșit. Când a ajuns la apartamentul lui Katherine Driscoll, abia își mai trăgea sufletul, așa că a trebuit să aștepte câteva clipe în fața ușii. A arborat un zâmbet cât se poate de firesc, spera el, și a bătut.

Era și mai palidă decât de obicei și avea cearcăne adânci; purta un halat de casă simplu, bleumarin, iar părul îi era strâns sobru la spate.

Stoner își dădea seama că vorbește agitat și aiurea, dar era incapabil să-și stăvilească șuvoiul de cuvinte:

— Bună, a spus voios, am auzit că ai fost bolnavă și m-am gândit să trec să văd cum te simți, am o carte care s-ar putea să-ți fie de folos, ești bine? Nu vreau să...

Asculta cum i se rostogolesc cuvintele de pe buzele pe care trona zâmbetul lui țepăn și nu putea să se abțină să-i cerceteze chipul.

Când în sfârșit a tăcut, Katherine s-a dat la o parte din ușă și a spus încet:

— Intră.

Odată ajunși în încăperea micuță care era și dormitor, și cameră de zi, nervozitatea care îl făcea să se comporte stupid a încetat ca prin farmec. S-a așezat pe scaunul din fața patului și, după ce s-a așezat și ea în fața lui, a simțit cum începe să-i revină vechea dezinvoltură. Câteva momente nici unul n-a vorbit.

În cele din urmă, Katherine l-a întrebat:

— Vrei niște cafea?

— Nu trebuie să te deranjezi, a spus Stoner.

— Nici un deranj.

Avea vocea tăioasă și în ea se ghicea o enervare pe care el o mai simțise și altă dată.

— Nu trebuie decât s-o încălzesc.

A dispărut în bucătărie. Stoner, rămas singur în camera micuță, se uita posac la măsuța de cafea, gândindu-se că n-ar fi trebuit să vină. S-a minunat de neghiobia care îi împinge pe bărbați să facă ce fac.

Katherine Driscoll s-a întors cu cafetiera și două cești; a turnat cafeaua și au rămas amândoi cu ochii la aburul care se ridica dinspre lichidul negru. Ea a scos o țigară dintr-un pachet boțit, a aprins-o și a pufăit nervoasă câteva momente. Stoner și-a dat seama că încă are în mână cartea cu care venise. A pus-o pe masa dintre ei.

— Poate că încă nu te simți în stare, a spus el, dar am dat peste ceva care s-ar putea să-ți fie de ajutor și m-am gândit...

— Nu te-am văzut de două săptămâni, a spus ea și și-a stins țigara strivind-o cu furie în scrumieră.

L-a luat pe nepregătite; a spus cu gândurile aiurea:

— Am fost destul de ocupat... atâtea de făcut...

— Nu contează, a spus ea. Serios, nu contează. N-ar fi trebuit... S-a frecat cu palma pe frunte.

El s-a uitat la ea cu îngrijorare; s-a gândit că probabil are febră.

— Îmi pare rău că ești bolnavă. Dacă te pot ajuta cu ceva...

— Nu sunt bolnavă, a spus ea. Și a adăugat pe o voce calmă, meditativă și aproape dezinteresată: Sunt îngrozitor, dar îngrozitor de nefericită.

Și el tot nu înțelegea. Afirmția simplă, violentă l-a pătruns ca un pumnal; s-a întors puțin ca să nu se mai uite la ea; a spus tulburat:

— Îmi pare rău. Poți să-mi spui despre ce e vorba? Dacă e ceva ce pot să fac...

Ea și-a ridicat capul. Avea fața ca de piatră, dar ochii erau strălucitori și înotau în lacrimi.

— N-am vrut să te fac să te simți prost. Îmi pare rău. Probabil mă crezi tare toantă.

— Nu, a spus el.

A mai privit-o o clipă, i-a privit fața de pe care părea că numai un imens efort de voință a șters orice expresie. Apoi și-a privit mâinile pe care le ținea încrucișate pe genunchi, mari și osoase; degetele erau boante și grosolane, încheieturile păreau niște noduri albe pe pielea pământie.

În cele din urmă, a vorbit lent și cu greutate:

— Sunt un om ignorant în multe privințe; eu mă port prosteste, nu tu. Nu am mai venit să te văd pentru că am crezut... am simțit că deveneam o bătaie de cap. Poate că nu era așa.

— Nu, a spus ea. Nu, nu era așa.

Tot fără să se uite la ea, Stoner a continuat:

— Și n-am vrut să-ți provoc neplăceri, n-am vrut să fii nevoită să te confrunți cu sentimentele mele pentru tine, care știam că, mai devreme sau mai târziu, ar fi devenit evidente, dacă am fi continuat să ne vedem.

Ea nu s-a clintit; două lacrimi i s-au revărsat peste gene și s-au rostogolit pe obraji; nu le-a șters.

— Probabil că am fost egoist. Simțeam că n-are ce să iasă din asta în afară de stângeneală pentru tine și nefericire pentru mine. Îmi cunoști... situația. Mi se părea imposibil că ai putea să... să simți pentru mine altceva decât...

— Taci din gură, a spus ea încet, dar cu atâta intensitate. Ah, dragul meu, taci din gură și vino încoace.

Stoner s-a trezit că tremură; cu stângăcia unui adolescent a înconjurat măsuta de cafea și s-a așezat lângă ea. Timid, nesigur, mâinile li s-au întâlnit; s-au prins într-o îmbrățișare stângace, încordată; și au stat așa multă vreme, nemișcați, ca și cum la cea mai neînsemnată mișcare ar fi putut să le scape lucrul acela straniu și înspăimântător pe care îl cuprinseseră între ei într-o singură strânsoare.

Ochii ei, pe care el îi crezuse căprui-închis sau negri, erau de un violet intens. Uneori în ei se reflecta lumina slabă a vreunei lămpi din cameră și sclipeau umed; lui îi plăcea să urmărească

cum, dacă întorcea capul dintr-o parte în alta, ochii pe care îi privea își schimbau culoarea și păreau, chiar și atunci când zăboveau, că nu stau niciodată locului. Carnea ei, care de la depărtare părea atât de rece și de palidă, avea profunzimi calde și trandafirii, ca o lumină care se unduia pe sub o transparență lăptoasă. Și, întocmai precum carnea transparentă, calmul, stăpânirea și reținerea care crezuse el că o definesc ascundeau o fire caldă, jucăușă și plină de umor pe care tocmai aparențele sub care se deghiza o făcea atât de intensă.

În cel de-la patruzeci și treilea an al vieții, William Stoner a învățat ceea ce alții, mult mai tineri decât el, învățaseră de mult: că persoana pe care o iubești prima nu e tot aceea pe care o iubești până la final și că iubirea nu e un țel, ci un proces prin care o persoană încearcă să o cunoască pe alta.

Erau amândoi extrem de timizi și s-au cunoscut încet, cu ezitări; se apropiau și se desprindeau, se atingeau și se retrăgeau, nici unul nu voia să se bage prea tare în sufletul celuilalt. Zi după zi, lepădau din straturile de cumpătare care îi protejau și au ajuns într-un final, ca mulți alții care sunt teribil de timizi, să se deschidă unul către celălalt, fără nici o protecție, naturali, complet în largul lor.

Aproape în fiecare după-amiază, când își termina cursurile, veneau în apartamentul ei. Făceau dragoste, vorbeau și apoi făceau dragoste din nou, ca doi copii cărora nici prin gând nu le trece să se plictisească de joaca lor. Zilele de primăvară erau tot mai lungi și ei așteptau cu emoție vara.

Când era extrem de tânăr, Stoner credea că iubirea e o stare absolută a ființei la care, dacă ai noroc, poți accede; la maturitate, ajunsese la concluzia că iubirea e paradisul unei religii mincinoase, spre care omul ar trebui să privească cu neîncredere amuzată, cu disprețul blând al celui care a încercat-o pe pielea lui și cu nostalgie jenată. Ajuns la mijlocul vieții, a început să înțeleagă că nu e o stare absolută, dar nici o iluzie; o vedea ca pe o devenire cât se poate de omenească, o stare inventată și modificată clipă de clipă și zi de zi prin voință, prin inteligență și cu inima.

Orele pe care înainte le petrecuse în biroul lui, cu ochii la peisajul care licărea și se golea sub privirea lui lipsită de expresie, le petrecea acum cu Katherine. În fiecare dimineață, la prima oră, se ducea în biroul lui și rămânea acolo, agitat, timp de zece sau cincisprezece minute, apoi, incapabil să-și liniștească gândurile, ieșea din Clădirea Jesse, traversa campusul până la bibliotecă și studia absent rafturile de cărți alte zece sau cincisprezece minute. Într-un târziu, ca într-un joc pe care îl juca singur, se elibera din așteptarea autoimpusă, se strecura afară din bibliotecă pe o ușă laterală și se îndrepta spre casa unde locuia Katherine.

Ea lucra adesea până noaptea târziu și uneori, când ajungea la ea dimineața, o găsea abia trezită, păstrând încă senzualitatea și căldura somnului, goală pe sub halatul bleumarin pe care-l aruncase pe ea ca să vină să-i deschidă ușa. În asemenea dimineți făceau dragoste chiar înainte să-și spună vreun cuvânt, în patul îngust, răvășit și fierbinte de la somnul lui Katherine.

Trupul ei era lung și delicat și plin de energie în moliciunea lui; și Stoner simțea cum mâinile lui stângace revin la viață la atingerea pielii ei. Uneori se uita la trupul ei ca la o comoară grozavă care-i fusese încredințată; își lăsa degetele lui boante să alunece pe pielea umedă, ușor rozalie a coapselor și a abdomenului și se minuna de delicatețea sofisticat de simplă a sânilor mici și fermi. Și-a dat seama că nu mai cunoscuse niciodată trupul altcuiva; și, mai mult, că acesta era motivul pentru care mereu considerase că o persoană nu e totuna cu trupul acelei persoane. Și și-a mai dat seama, a știut fără urmă de îndoială, că niciodată nu cunoscuse alături de altă ființă intimitatea, încrederea sau sentimentul cald și omenesc de a te încredința altuia.

Ca toți amanții, vorbeau mult despre ei înșiși, de parcă încercau să înțeleagă lumea care i-a creat.

— Dumnezeu, cum te mai doream, i-a spus o dată Katherine. Te priveam cum stăteai acolo, la catedră, așa mare și adorabil și stângaci, și te doream ceva de groază. Habar n-aveai, nu?

— Nu, a spus William. Credeam că ești o domnișoară respectabilă.

Ea a râs încântată.

— Respectabilă, vezi să nu! Pentru o clipă, a luat o mină serioasă și a zâmbit amintindu-și. Bănuiesc că așa îmi imaginam și eu că sunt. O, ce respectabili ne considerăm când nu avem nici un motiv să fim altfel! E nevoie să te îndrăgosești ca să ajungi să te cunoști ceva mai bine. Uneori, când sunt cu tine, mă simt ca târfa absolută, dornica și credincioasa târfa absolută. Ți se pare respectabil?

— Nu, a spus William zâbind și a întins mâna după ea. Vino-ncoace.

Ea mai avusese un singur iubit, a aflat William; era în ultimul an de facultate și povestea se terminase prost, cu lacrimi și reproșuri și trădări.

— Majoritatea aventurilor se termină prost, a spus ea și, pentru o clipă, amândoi au redevenit serioși.

William a rămas șocat să descopere cât l-a surprins să afle că mai avusese un amant înaintea lui; și-a dat seama că ajunsese să creadă că nici unul din ei nu existase înainte să fie împreună.

— Era un băiat așa de timid, a spus ea. Ca tine, presupun, în unele privințe; doar că era înveninat și fricos, și n-am reușit niciodată să aflu de ce. Mă aștepta la capătul aleii de la cămine, sub un copac mare, pentru că era prea timid să vină unde era multă lume. Ne plimbam kilometri întregi în afara orașului, unde nu era nici un pericol să ne întâlnim cu cineva. Dar niciodată n-am fost... împreună. Nici măcar când făceam dragoste.

Stoner aproape că vedea figura fantomatică, fără nume și fără chip; șocul i s-a transformat în tristețe și a simțit cum îl cuprinde din plin compasiunea pentru băiatul necunoscut care, dintr-o amărăciune neștiută, renunțase la ceea ce avea el acum.

Uneori, în toropeala în care zăcea după ce făceau dragoste, îl copleșea un fel de șuvoi lent și molcom de emoții și gânduri domoale; și atunci nu știa prea bine dacă vorbește cu voce tare sau doar recunoaște cuvintele în care se întrupau senzațiile și gândurile.

Visa la perfecțiuni, la lumi în care ei doi ar putea fi împreună pentru totdeauna și aproape că și credea că ce visează se poate adevări.

— Cum ar fi, a spus și în continuare a imaginat o posibilitate care nu era cu mult mai atrăgătoare decât cea în care se găseau. Era un adevăr nerostit pe care îl știau amândoi, acela că posibilitățile pe care și le închipuiau și le construiau erau gesturi de iubire și o sărbătoare a clipei pe care o trăiau împreună.

Și nici unul nu-și imaginase cu adevărat viața pe care o trăiau împreună. Au trecut de la pasiune la dorință și la o senzualitate profundă care se reînnoia în fiecare moment.

— Dorință și cunoaștere, a spus o dată Katherine. Asta-i tot de fapt, nu-i așa?

Și Stoner a fost de acord că e cât se poate de adevărat, că exact asta ajunsese să cunoască.

Vara care a urmat a însemnat în viața lor mai mult decât dragoste și conversație. Au învățat să fie împreună fără să-și vorbească și s-au deprins cu tihna; Stoner aducea cărți la Katherine și le lăsa acolo, așa că la un moment dat a trebuit să mai monteze niște rafturi. În zilele pe care le petreceau împreună, Stoner începuse să reia studiile pe care aproape că le abandonase; iar Katherine continua să lucreze la cartea care urma să fie teza ei de doctorat. Stătea ore în șir la biroul minuscul lipit de perete, aplecată deasupra cărților în cea mai adâncă concentrare, cu gâtul lung ivindu-se delicat și alb din halatul bleumarin pe care îl purta de obicei; Stoner se tolănea pe scaun sau se întindea în pat, la fel de concentrat la rândul său.

Uneori își ridicau ochii din cărți, își zâmbeau și apoi se întorceau la citit; alteori Stoner se oprea din studiu și își odihnea privirea pe linia grațioasă a spatelui ei și pe gâtul suplu pe care cădea mereu o șuviță de păr. Și atunci îl cuprindea o dorință molcomă, naturală, ca o stare de bine, și se ridica și venea în spatele ei și îi pune brațele ușor pe umeri. Ea se îndrepta de spate și își lăsa capul pe pieptul lui și atunci mâinile lui alunecau pe sub halatul desfăcut și îi atingeau delicat sânii. Și făceau dragoste, rămâneau întinși în liniște o vreme, după care se întorceau la lucru, ca și cum pentru ei dragostea și învățătura erau unul și același proces.

Asta era una dintre ciudățeniile „ideilor de-a gata“, cum le spuneau ei, și au aflat-o în vara aceea. Amândoi fuseseră crescuți într-o tradiție care le spunea, într-un fel sau altul, că viața minții și viața sufletului erau separate și chiar potrivnice; crezuseră, fără să reflecteze vreodată cu adevărat, că trebuie să o alegi pe una în detrimentul celeilalte. Că una ar putea să o amplifice pe cealaltă nu le trecuse nici o clipă prin minte; și cum mai întâi au avut reprezentarea concretă și abia apoi au conștientizat adevărul, aveau impresia că e o descoperire a lor și numai a lor. Au

început să fie atenți la aceste ciudățenii ale „ideilor de-a gata” și le tezaurizau ca pe o comoară; îi ajuta să se izoleze de lumea care le-ar fi indus aceste opinii și îi mai ajuta și să se apropie, puțin, dar semnificativ.

Însă mai era o ciudățenie de care Stoner a început să-și dea seama, dar de care nu i-a vorbit lui Katherine. De data asta avea legătură cu relația lui cu soția și cu fiica lui.

Era o relație care, dacă ar fi fost după „ideile de-a gata”, ar fi trebuit să se deterioreze treptat pe măsură ce el continua relația care, potrivit acelorași idei, se numea „aventură”. Odată cu absențele tot mai îndelungate de „acasă”, cum încă îi spunea, părea să se apropie de Edith și de Grace cum nu mai reușise de ani de zile. A început să simtă pentru Edith o prietenie ciudată, aproape afectuoasă și chiar au ajuns să stea de vorbă când și când despre nimicuri. În vara aceea, Edith a făcut chiar curat pe veranda închisă, a adus pe cineva să repare stricăciunile făcute de ploi și a instalat un divan ca el să nu mai fie nevoit să doarmă pe canapeaua din camera de zi.

Iar uneori, la sfârșit de săptămână, se ducea în vizită la vecini și o lăsa pe Grace singură cu tatăl ei. Câteodată lipsea mai mult și atunci Stoner avea ocazia să facă plimbări mai lungi cu fiica lui. Odată ieșiți din casă, atitudinea rezervată, mereu în gardă a lui Grace dispărea și uneori îi revenea zâmbetul liniștit și fermecător pe care Stoner aproape îl uitase. Crescuse rapid în ultimul an și era foarte slabă.

Numai printr-un efort de voință își mai amintea că o înșală pe Edith. Cele două părți ale vieții lui erau cum nu se poate mai distincte; și deși știa foarte bine că îi cam lipsește capacitatea de introspecție și că e capabil să se amăgească singur, îi venea greu să creadă că face rău cuiva față de care are o responsabilitate.

Nu era făcut pentru prefăcătorie și nici nu i-a trecut prin cap să ascundă relația cu Katherine Driscoll; dar nici să o afișeze în fața altcuiva. Nu i se părea posibil să-și dea cineva seama de relația lor sau chiar să-i pese cuiva.

Așa că a avut un șoc serios și totuși detașat când a descoperit, pe la sfârșitul verii, că Edith știe ceva despre relația lor și că știuse aproape de la început.

Edith a adus vorba ca din întâmplare într-o dimineață, în timp ce el zăbovea la cafea, pălăvrăgind cu Grace. Edith a vorbit puțin cam dur, i-a spus lui Grace să nu se mai lăläie cu micul dejun, că are de repetat o oră la pian și abia pe urmă poate să piardă timpul. William a privit cum silueta subțire și dreaptă a fiicei lui părăsește camera și a așteptat cu gândurile aiurea să audă primele acorduri sonore ale vechiului pian.

— Ei bine, a spus Edith cu o voce care nu-și pierduse de tot duritatea, ai cam întârziat în dimineața asta, nu?

William s-a întors spre ea cu o privire întrebătoare; pe figură avea încă aceeași expresie absentă.

Aunci Edith a continuat:

— N-o să se supere micuța ta colegă dacă o faci să aștepte? William a simțit că-i amorțesc buzele.

— Cum? a făcut el. Ce-ai spus?

— O, Willy, a zis Edith și a râs cu îngăduință. Credeai că nu știu de... micul tău flirt? Asta-i bună, am știut de la bun început. Cum o cheamă? Am auzit, dar am uitat.

În șocul și în buimăceala lui, se agăța de un singur cuvânt; și când a vorbit, propria voce i s-a părut enervată și țâfnoasă.

— Nu înțelegi, a spus. Nu e nici un... flirt, cum îi spui tu. E...

— O, Willy, a spus ea și a râs din nou. Ce te-ai mai tulburat. Știi cum sunt lucrurile astea. Cu bărbații de vârsta ta și așa mai departe. E normal, presupun. Cel puțin așa se zice.

Câteva momente nu i-a răspuns. Apoi, fără convingere, a spus:

— Edith, dacă vrei să vorbim despre asta...

— Nu! a spus ea și în vocea ei a răsunat o notă de teamă. Nu avem despre ce vorbi. Chiar nu avem.

Și nu au vorbit, nici atunci, nici altcândva. În cea mai mare parte a timpului, Edith păstra aparențele, pretinzând că munca îl ține departe de casă; dar când și când, și atunci parcă cu

gândurile în altă parte, dădea glas lucrurilor adânc înrădăcinate în conștiința ei. Uneori vorbea în glumă, părea că îl tachinează cu afecțiune; alteori complet indiferentă, de parcă era cel mai banal subiect de conversație din lume; și câteodată cu țăfnă, ca și cum o călcase pe nervi o întâmplare mărunță.

Spunea:

— Sigur, știu. Așa e cu bărbații când trec de patruzeci de ani. Dar, serios, Willy, ești destul de bătrân să-i fii tată, nu?

Lui nu-i trecuse până atunci prin minte cum apărea el în ochii celorlalți, ai lumii. Preț de o clipă, a avut viziunea celui individ pe care îl descriau, parțial, vorbele lui Edith. A zărit o figură din acelea pe care le întâlnești în bancurile de fumoar și în paginile romanelor de duzină – un tip jalnic, ajuns la mijlocul vieții, neînțeles de soție, care încearcă să-și regăsească tinerețea combinându-se cu o fată mult mai tânără decât el, căutând penibil și tembel tinerețea pe care n-o mai poate retrăi, un clown stupid în haine țipătoare de care lumea râde cu jenă, cu milă și cu dispreț. A privit această figură cu toată atenția, dar cu cât se uita, cu atât îi era mai puțin cunoscută. Cel pe care îl vedea nu era el și dintr-odată a înțeles că nu era de fapt nimeni.

Dar știa că lumea vine peste ei, peste Katherine și peste micul refugiu care crezuseră că e numai al lor; și o privea cum se apropie cu o tristețe de care nu era în stare să vorbească, nici măcar cu Katherine.

În septembrie, semestrul întâi a început într-o toamnă frumoasă, plină de culori, care a venit după un îngheț timpuriu. Stoner a revenit la catedră cu un entuziasm cum de mult nu mai simțise; nici măcar gândul că va da ochii cu cele o sută de figuri de boboci nu i-a știrbit din energia regăsită.

Viața alături de Katherine continua în mare ca și până atunci, doar că, odată cu reîntoarcerea studenților și a majorității profesorilor, și-a dat seama că e nevoie să fie precauți. Peste vară, casa cea veche în care locuia Katherine fusese aproape pustie; și astfel stătuseră împreună practic izolați, fără teama că i-ar putea

observa cineva. Acum William trebuia să fie atent când venea la ea după-amiaza; s-a trezit că începe să se uite în susul și-n josul străzii înainte să se apropie de casă și să coboare repede și pe furiș scările spre apartamentul ei.

Le treceau prin minte gesturi curajoase și vorbeau de revoltă; își spuneau că sunt tentați să facă ceva scandalos, să se afișeze public. Dar n-au făcut-o și nu aveau de fapt nici o dorință să facă așa ceva. Nu voiau decât să fie lăsați în pace, să fie ei înșiși; și, în același timp, știau că nu vor fi lăsați în pace și că nu puteau fi ei înșiși. Își imaginau că sunt discreți și nici nu le trecea prin cap că cineva ar putea să bănuiască ceva. Aveau grijă să nu se întâlnească la Universitate, iar când nu puteau evita o întâlnire în public, se salutau protocolar și nu bănuiau că ironia din atitudinea lor ar putea bate la ochi.

Dar relația a ajuns să fie cunoscută și chiar foarte repede odată ce a început semestrul întâi. E foarte probabil că descoperirea a avut drept cauză acea stranie clarviziune pe care o au oamenii când vine vorba de lucruri de felul acesta; pentru că nici unul din ei nu lăsase să se vadă ceva din viața lor particulară. Sau poate că cineva făcuse o remarcă la întâmplare care îi atrăsese atenția altcuiva, după care au început să fie priviți cu mai mare atenție, și asta, la rândul său... Speculațiile, știau bine, nu aveau nici un rost; dar continuau să le facă.

Au apărut semne care le-au confirmat amândurora că fuseseră dați în vileag. O dată, mergând în spatele a doi studenți, Stoner l-a auzit pe unul spunând, pe jumătate admirativ, pe jumătate disprețuitor: „Ce zici de bătrânul Stoner? Frate, cine s-ar fi gândit?” – și i-a văzut cum clatină din cap în batjocură și mirare în fața condiției umane. Cunoștințe de-ale lui Katherine făceau aluzii la Stoner și o asaltau cu confidențe despre propriile vieți amoroase, deși pe ea n-o interesau câtuși de puțin.

Ce i-a surprins pe amândoi e că nu părea să conteze. Nimeni nu refuza să stea de vorbă cu ei; nimeni nu le arunca priviri fioroase; lumea de care se temuseră nu le provoca nici o suferință. Au început să creadă că ar putea să trăiască în locul pe

care îl crezuseră potrivit iubirii lor și chiar în largul lor și cu oarecare demnitate.

În vacanța de Crăciun, Edith a decis să plece cu Grace la St. Louis, la mama ei; pentru prima dată de la începutul relației lor, William și Katherine puteau să stea împreună mai multă vreme.

Au dat fiecare de înțeles, cu nonșalanță, că pleacă din oraș pe perioada vacanței de Crăciun; Katherine în vizită la rudele de pe Coasta de Est, iar Stoner, la muzeul și centrul bibliografic din Kansas City. Au luat autobuzul separat, fiecare la altă oră, și s-au întâlnit la Lake Ozark, un sat turistic de la poalele munților Ozark.

Erau singurii oaspeți ai singurului hotel din sat deschis tot anul și urmau să-și petreacă zece zile împreună.

Ninsese abundent cu trei zile înainte de sosirea lor și, cât au stat acolo, a nins din nou, așa că dealurile domoale au rămas albe tot timpul.

Aveau o cabană cu un dormitor, cameră de zi și chicinetă; era puțin izolată de celelalte cabane și dădea spre lac, care era înghețat toată iarna. Dimineața se trezeau încolăciți, cu trupurile calde desfătându-se sub păturile grele. Scoteau capul de sub pătură și își priveau respirația care scotea aburi în aerul rece; râdeau ca niște copii, își trăgeau pătura la loc peste cap și se strângeau și mai tare unul în altul. Uneori făceau dragoste și rămâneau toată dimineața în pat, stând de vorbă până se ivea soarele pe fereastra dinspre est; alteori Stoner sărea din pat imediat ce se trezea, trăgea păturile de pe trupul gol al lui Katherine și, râzând de țipetele ei, făcea focul în șemineul uriaș. Apoi se cuibăreau în fața focului, goi sub aceeași pătură, și așteptau să se încălzească de la focul care se întea și de la căldura trupurilor lor.

În ciuda frigului, se plimbau aproape în fiecare zi prin pădure. Pinii falnici, părând negri-verzui pe fundalul zăpezii, se ridicau masivi spre cerul albastru-deschis, fără nori; din când în când, zăpada care aluneca și cădea cu zgomot înfundat amplifica

liniștea din jur; la fel cum cârâitul câte unei păsări singuratice intensifica senzația de izolare. O dată au văzut o căprioară care coborâse din munți căutând de mâncare. Era arămiu-gălbui în peisajul golaș de pini negri și zăpadă albă. Se apropiase la cincizeci de metri de ei, cu un picior ridicat elegant deasupra zăpezii, cu urechile micuțe ciulite, cu ochii căprui perfect rotunzi și incredibil de blânzi. Nimeni n-a făcut nici o mișcare. Căprioara și-a înclinat capul ei delicat, parcă studiindu-i politicos și întrebător; apoi, fără grabă, s-a întors și s-a îndepărtat de ei, ridicând gingaș câte un picior din zăpadă și așezându-l apoi cu precizie, cu un ușor scârțâit.

După-amiaza mergeau la recepția hotelului, care servea și drept magazin universal și restaurant pentru tot satul. Își beau cafeaua, intrau în vorbă cu cine se mai nimerea să treacă pe acolo și, uneori, cumpărau câte ceva pentru masa de seară, pe care o luau mereu în cabana lor.

Câteodată, seara, aprindeau lampa cu gaz și citeau; dar cel mai adesea stăteau pe un teanc de pături în fața șemineului, vorbeau, tăceau, priveau jocul complicat al flăcărilor pe bușteni și dansul luminii pe fețele lor.

Într-o seară, când se apropia sfârșitul perioadei pe care o aveau de petrecut împreună, Katherine a spus încet, aproape visătoare:

— Bill, dacă n-o să mai avem parte de altceva, cel puțin ne va rămâne săptămâna asta. Sună copilărește?

— Nu contează cum sună, a spus Stoner și a încuviințat din cap. E adevărat.

— Atunci o s-o spun, a repetat Katherine. Ne va rămâne săptămâna asta.

În ultima dimineață, Katherine a pus mobila la loc și a făcut ordine încet și temeinic. Și-a scos verigheta pe care o purta și a înfipt-o într-o crăpătură dintre șemineu și perete. A zâmbit stingherită.

— Am vrut să las aici un semn al trecerii noastre, ceva care știu că va fi aici câtă vreme rămâne în picioare locul ăsta. Poate că e o prostie.

Stoner nu a fost în stare să-i răspundă. A luat-o de braț, au ieșit din cabană și au mers prin zăpada înaltă până la recepție, de unde urma să-i ia autobuzul care să-i ducă înapoi în Columbia.

Într-o după-amiază de la finalul lui februarie, la câteva zile după începutul semestrului doi, Stoner a primit un telefon de la secretara lui Gordon Finch; aceasta l-a anunțat că domnul decan ar vrea să stea de vorbă cu el și l-a întrebat dacă poate să treacă atunci sau a doua zi de dimineață. Stoner i-a răspuns că trece chiar atunci – și, după ce a închis, a rămas câteva minute bune cu mâna pe receptor. Apoi a oftat, a dat din cap ca pentru el și a coborât spre biroul lui Finch.

Gordon Finch era doar în vestă, avea cravata slăbită la gât și stătea tolănit în scaun cu mâinile la ceafă. Când a intrat Stoner, l-a salutat prietenește din cap și a făcut semn spre fotoliul îmbrăcat în piele așezat oblic față de birou.

— Fă-te comod, Bill. Ce mai faci?

Stoner a dat din cap.

— Bine.

— Ocupat cu cursurile?

Stoner a răspuns sec:

— Oarecum. Am programul plin.

— Știu, a spus Finch clătinând din cap. Nu pot să mă amestec, știi bine. Dar e o porcărie.

— E în regulă, a spus Stoner stând ca pe ace.

— Bun. Finch s-a ridicat în scaun și și-a împreunat mâinile pe tăblia biroului. Nu e o discuție oficială, Bill. Voiam să mai stăm un pic de vorbă.

A urmat o tăcere lungă. Apoi Stoner a întrebat cu blândețe:

— Ce s-a întâmplat, Gordon?

Finch a oftat, apoi a început fără menajamente.

— Bine. Ce-ți spun acum îți spun ca prieten. A început să se vorbească. Nu sunt chestii cărora să trebuiască să le dau atenție ca decan, deocamdată, dar... cum să zic, la un moment dat, s-ar putea să fiu nevoit să le dau atenție, și m-am gândit să

vorbesc cu tine – ca prieten, da? – înainte să se ajungă la ceva mai grav.

Stoner a încuviințat din cap.

— Despre ce se vorbește?

— Ce naiba, Bill. Despre tine și fata asta, Driscoll. Știi la ce mă refer.

— Da, a răspuns Stoner. Știu. Voiam doar să știu cât de departe s-a ajuns.

— Nu prea departe deocamdată. Insinuări, comentarii, chestii din astea.

— Înțeleg, a spus Stoner. Dar nu văd ce pot să fac.

Finch îndoia cu grijă o foaie de hârtie.

— E treabă serioasă, Bill?

Stoner a dat din cap și și-a mutat privirea spre fereastră.

— E serioasă, mă tem.

— Ce ai de gând să faci?

— Nu știu.

Cu un gest de furie, Finch a mototolit hârtia pe care o împăturise cu atâta grijă și a aruncat-o la coș. Apoi a spus:

— Teoretic, e viața ta și ți-o trăiești cum vrei. Teoretic, ar trebui să poți să ți-o tragi cu cine vrei, să faci ce vrei și n-ar trebui să conteze atâta vreme cât nu îți afectează munca la catedră. Dar, fir-ar să fie, viața *nu* ți-o trăiești cum vrei tu. E... of, la naiba. Știi ce vreau să spun.

Stoner a zâmbit.

— Mă tem că da.

— E treabă nasoală. Cum rămâne cu Edith?

— La prima vedere, a spus Stoner, ia lucrurile mult mai puțin în serios decât toți ceilalți. Și știi ce e ciudat, Gordon? Cred că niciodată nu ne-am înțeles mai bine ca în ultimul an.

Finch a râs scurt.

— Nu știi niciodată, nu-i așa? Dar eu întrebam dacă ajungeți la divorț. Te gândești la așa ceva?

— Nu știu. Se poate. Dar Edith s-ar opune. Ar ieși urât.

— Și Grace?

Stoner a simțit cum i se pune un nod dureros în gât și a știut că asta i se vede pe chip.

— Asta... asta e altă poveste. Nu știu, Gordon.

Finch a continuat, vorbind cu detașare, de parcă discutau despre altcineva:

— Ai putea să supraviețuiești unui divorț... dacă n-ar ieși prea urât. Ar fi dur, dar probabil că ai supraviețui. Și dacă... relația asta cu Driscoll n-ar fi serioasă, dacă doar ți-ai face de cap, și asta s-ar putea rezolva. Dar tu te expui, Bill, cauți necazurile cu lumânarea.

— Da, cred că ai dreptate, a spus Stoner.

A urmat o tăcere.

— A naibii funcție mai am și eu, a spus Finch cu năduf. Uneori mă gândesc că nu sunt deloc făcut pentru asta.

Stoner a zâmbit.

— Dave Masters a spus odată că nu ești destul de ticălos ca să reușești cu adevărat.

— Poate că avea dreptate, a spus Finch. Dar adesea mă simt ca un ticălos.

— Nu-ți face griji, Gordon, a spus Stoner. Îți înțeleg poziția. Și dacă aș putea să-ți ușurez situația, aș... A tăcut și a scuturat violent din cap. Dar nu pot să fac nimic acum. Va trebui să aștepte. Cumva...

Finch a dat din cap fără să se uite la Stoner; privea tăblia biroului ca pe o sentință care se apropia încet, dar inevitabil. Stoner a așteptat câteva clipe și, cum Finch n-a mai spus nimic, s-a ridicat în liniște și a ieșit din birou.

Din cauza conversației cu Gordon Finch, a ajuns cu întârziere la Katherine. Fără să se mai uite în stânga și-n dreapta, a coborât treptele și și-a deschis singur. Katherine îl aștepta; nu își schimbase hainele și îl aștepta cu un aer aproape protocolar, așezată pe canapea, dreaptă și încordată.

— Ai întârziat, a spus cu voce egală.

— Îmi pare rău, a spus el. Am fost reținut.

Katherine și-a aprins o țigară; mâna îi tremura imperceptibil. A privit o clipă flacăra chibritului, apoi l-a stins suflând peste el fumul țigării.

— Una dintre colegile mele a avut mare grijă să-mi spună că te-a chemat la el decanul Finch.

— Da, a spus Stoner. Asta m-a reținut.

— Era vorba de noi?

Stoner a încuviințat din cap.

— Auzise câte ceva.

— Mi-am imaginat eu că asta e, a spus Katherine. Tipa cu pricina părea să știe ceva ce nu voia să spună. Dumnezeuule, Bill.

— Nu e deloc așa, a spus Stoner. Gordon mi-e prieten vechi. Chiar cred că vrea să ne protejeze. Cred că o s-o facă, dacă poate.

Katherine n-a mai spus nimic câteva momente. Și-a azvârlit pantofii și s-a întins pe canapea, cu ochii în tavan. A spus calmă:

— Așa începe. Probabil că era prea mult să sperăm că or să ne lase în pace. De fapt, probabil că niciodată n-am crezut cu adevărat că se poate.

— Dacă iese prea urât, a spus Stoner, putem să plecăm. Putem să facem ceva.

— O, Bill! Katherine, a râs ușor, gutural. S-a ridicat în capul oaselor pe canapea. Ești un scump, ești cel mai, cel mai scump din lume. Și n-o să-i las să se bage peste noi. N-o să-i las!

Și în următoarele câteva săptămâni au trăit cam la fel ca și până atunci. Cu o diplomație de care n-ar fi fost capabili cu un an în urmă, cu o putere pe care altfel n-ar fi știut că o au, au recurs la manevre evazive și la retrageri, utilizându-și forțele ca doi abili generali obligați să supraviețuiască cu mai nimic. Au devenit cu adevărat suspicioși și precauți și găseau o plăcere sumbră în toate stratagemele. Stoner venea la apartamentul ei numai după ce se lăsa întunericul, când nu-l putea vedea nimeni intrând; ziua, între cursuri, Katherine avea grijă să fie văzută la cafelele cu asistenți mai tineri; iar hotărârea de care dădeau dovadă amândoi făceau ca orele pe care le petreceau împreună să fie și mai intense. Își spuneau unul altuia și lor înșiși că sunt

mai apropiați ca niciodată; și au fost surprinși să descopere că într-adevăr așa e, că toate cuvintele pe care și le spuneau ca să se încurajeze făceau mai mult de atât. Făceau posibilă apropierea și inevitabilă dăruirea.

Lumea în care trăiau și în care dădeau ce aveau mai bun era o lume a semiîntinericului – așa că, după o vreme, lumea din afară, unde umblau și vorbeau oamenii, care era în continuă schimbare și mișcare, a început să li se pară falsă și ireală. Viețile lor erau clar împărțite între două lumi și li se părea normal să trăiască așa.

În lunile de final de iarnă și început de primăvară, au descoperit împreună o liniște pe care nu o cunoșteau înainte. Cu cât lumea exterioară le dădea mai puțin răgaz, cu atât erau mai puțin conștienți de ea; iar fericirea lor era de așa natură, încât n-aveau nevoie să vorbească despre ea sau chiar să se gândească la ea. În apartamentul mic și întunecos al lui Katherine, ascuns ca o peșteră dedesubtul casei vechi și masive, aveau impresia că ies în afara timpului și intră într-un univers atemporal descoperit numai de ei.

Apoi, într-o zi de la sfârșitul lui aprilie, Gordon Finch l-a chemat din nou în biroul lui; și Stoner a pornit într-acolo amorțit de o certitudine pe care refuza să o recunoască.

Se întâmplase ceva extrem de evident, ceva ce Stoner ar fi trebuit să anticipeze și totuși îi scăpase.

— Lomax, a spus Finch. I-a ajuns cumva la urechi și nenorocitul n-are de gând s-o lase baltă.

Stoner a dat din cap.

— Ar fi trebuit să mă gândesc la asta. Să mă aștept la asta. Crezi că ar servi la ceva să vorbesc cu el?

Finch a clătinat din cap, a traversat biroul și s-a oprit la fereastră. Soarele de amiază îi cădea pe fața scăldată în sudoare. A spus cu un aer obosit:

— Nu înțelegi, Bill. Lomax nu joacă așa. Nici nu s-a pomenit numele tău. Acționează numai asupra fetei.

— Ce face? a întrebat Stoner pierdut.

— E aproape de admirat, a spus Finch. Nu știu cum, dar știa foarte bine că eu sunt la curent. A venit la mine ieri, știi, și mi-a spus nonșalant că o să trebuiască să o concedieze pe fată și m-a avertizat că s-ar putea să se lase cu scandal.

— Nu, a spus Stoner. Îl dureau mâinile de cât strângea brațele îmbrăcate în piele ale fotoliului.

Finch a continuat:

— După spusele lui Lomax, au existat plângeri, în special din partea studenților, dar și a câtorva persoane din oraș. Cică au fost văzuți bărbați care veneau și plecau din apartamentul ei la orice oră din zi și din noapte – comportament indecent flagrant – chestii din astea. O, și a-ntors-o cu mare stil; el, personal, nu are nici un fel de obiecții – chiar o admiră pe fată, de fapt –, dar trebuie să se gândească la reputația catedrei. Am deplâns amândoi faptul că trebuie să ne înclinăm în fața regulilor moralei burgheze, am fost de acord că o comunitate academică ar trebui să fie un refugiu pentru cei care se răzvrătesc în fața eticii protestante; și am ajuns la concluzia că, practic, avem mâinile legate. A spus că speră să poată tergiversa până la sfârșitul semestrului, dar se îndoiește că o să reușească. Și în tot timpul ăsta, nenorocitul știa foarte bine că sunt perfect conștient despre ce e vorba.

Lui Stoner îi era imposibil să vorbească; i se pusese o gheară în gât. A înghițit de două ori și și-a încercat vocea; era calmă și egală.

— E cât se poate de limpede ce vrea, desigur.

— Mă tem că da, a spus Finch.

— Știam că mă urăște, a spus Stoner absent. Dar nu mi-am dat seama... nu mi-a trecut nici o clipă prin minte că ar...

— Nici mie, a spus Finch. S-a întors la birou și s-a trântit în scaun. Și nu pot să fac nimic, Bill. Am mâinile legate. Dacă Lomax are nevoie de unii care să acuze, o să-i găsească, dacă are nevoie de martori, o să-i găsească. Are o adevărată clică în jurul lui, știi foarte bine. Și dacă ajunge la urechile președintelui... A scuturat din cap.

— Ce crezi că o să se întâmple dacă refuz să-mi dau demisia? Dacă refuzăm să-i lăsăm să ne sperie?

— O s-o facă praf pe față, a spus Finch sec. Și, ca printr-o întâmplare, o să fii și tu implicat. Frumos, curat.

— Atunci, a spus Stoner, s-ar părea că nu e nimic de făcut.

— Bill, a spus Finch și apoi a tăcut. Și-a sprijinit capul în pumnii încheștați. Apoi a continuat fără vlagă: Există o posibilitate. Una singură. Cred că pot să-l țin în loc dacă voi... dacă domnișoara Driscoll acceptă...

— Nu, a spus Stoner. Nu cred că pot. Literalmente, nu cred că pot s-o fac.

— La naiba! a spus Finch și în voce i se simțea durerea. Pe asta se bazează și el! Gândește-te o clipă. Ce poți să faci? Suntem în aprilie, aproape în mai; ce fel de slujbă ai putea să găsești în perioada asta – presupunând că ai găsi ceva?

— Nu știi, a spus Stoner. Ceva...

— Și cum rămâne cu Edith? Crezi că o să renunțe, că o să-ți acorde divorțul fără luptă? Și Grace? Ce s-ar alege de ea în orașul ăsta, dacă tu îți iei tălpășița? Și Katherine? Ce fel de viață ați avea? Ce s-ar alege de voi?

Stoner nu a răspuns. Simțea un gol pe dinăuntru; simțea că se ofilește, că se scurge.

— Poți să-mi dai o săptămână? Trebuie să mă gândesc. O săptămână?

Finch a încuviințat.

— Măcar atât pot să-l țin în loc. Dar nu mai mult. Îmi pare rău, Bill. Știi că-mi pare rău.

— Da.

S-a ridicat de pe scaun și a rămas o clipă nemișcat să vadă dacă-l țin picioarele amorțite.

— Îți dau de știre. Îți dau de știre imediat ce pot.

A ieșit din birou în beznă de pe hol, apoi a pășit greoi în lumina de afară, în lumea largă care era ca o închisoare oriunde se-nvârtea.

Ani de zile după aceea, revenea din când în când asupra zilelor care au urmat discuției cu Gordon Finch și era incapabil să-și amintească vreun detaliu. Era ca un mort animat doar de obișnuința încăpățănării. Cu toate astea, era cât se poate de conștient de el și de locurile, persoanele și întâmplările care s-au scurs pe lângă el în acele câteva zile; și știa că impresia pe care o lăsa îi dezmințea trăirile. Își ținea orele, își saluta colegii, participa la ședințele la care trebuia să participe – și nimeni dintre cei cu care avea de-a face zi de zi nu bănuia că e ceva în neregulă.

Dar din clipa în care a părăsit biroul lui Gordon Finch, a știut – și certitudinea venea din amorțeala care emana din centrul propriei ființe – că o parte a vieții lui se încheiase, că o parte din el era atât de aproape de moarte, încât o putea privi cum vine aproape cu calm. Era vag conștient de faptul că traversa campusul sub soarele cu dinți al unei după-amiezi de primăvară timpurie; sângerii care flancau aleile erau în floare și tremurau sub privirea lui ca niște nori moi, subțiri și transparenți; aerul era plin de mirosul dulceag al liliacului care se trecea.

Iar când a ajuns la apartamentul lui Katherine, era de-o vesele febrilă și goală de orice simțire. I-a ignorat întrebările despre întâlnirea cu decanul; a obligat-o să râdă; și a privit cu nemăsurată tristețe ultimul lor efort de a fi veseli; era ca un dans al vieții deasupra trupului morții.

Dar până la urmă trebuia să stea de vorbă, știa prea bine; deși cuvintele pe care și le-au spus erau ca punerea în scenă a ceva ce repetaseră îndelung fiecare, în intimitatea certitudinii lui. Și-au exprimat certitudinea cu ajutorul gramaticii: au trecut de la prezent – „Suntem fericiți, nu-i așa?” – la trecut – „*Am fost* fericiți – ca nimeni altcineva, cred” – până au ajuns la necesitatea discursului.

La câteva zile după conversația cu Finch, într-un moment de liniște ce întrerupea veselia aproape isterică pe care o aleseră drept convenția cea mai potrivită să-i ajute să reziste ultimelor zile împreună, Katherine a spus:

— Nu mai avem mult timp, așa e?

— Nu, a răspuns Stoner încet.

— Cât? a întrebat Katherine.

— Câteva zile, două sau trei.

Katherine a dat din cap.

— Credeam că n-o să pot îndura, dar sunt amorțită, nu simt nimic.

— Știu, a spus Stoner. Au tăcut amândoi o vreme. Știi că dacă aș putea să fac ceva, *orice*, aș...

— Taci, a spus ea. Sigur că știu.

El s-a lăsat pe speteaza canapelei și a privit tavanul scund și întunecat care fusese cerul vieții lor. Apoi a spus calm:

— Dacă aș lăsa tot... dacă aș renunța la tot și aș pleca de aici... ai veni cu mine, nu-i așa?

— Da, a spus ea.

— Dar știi că n-o s-o fac, așa e?

— Da, știu.

— Pentru că atunci, a spus Stoner ca și cum și-ar fi explicat sie însuși, nimic din toate astea n-ar mai însemna nimic... nimic din ce-am făcut, nimic din ce-am fost. Eu aproape sigur n-aș mai putea să predau, iar tu... tu ai deveni altcineva. Amândoi am deveni altcineva, altceva decât noi înșine. N-am fi... nimic.

— Nimic, a spus ea.

— Așa, cel puțin, am ieșit neschimbați. Știm că suntem... cine suntem.

— Da, a spus Katherine.

— Pentru că, în ultimă instanță, a spus Stoner, nu Edith mă reține și nici Grace, certitudinea că aș pierde-o pe Grace; nici scandalul sau suferințele la care ne-am supune; nici greutățile prin care ar trebui să trecem, nici măcar faptul că s-ar putea să descoperim că din iubirea noastră n-a mai rămas nimic. Ci pur și simplu propria noastră anihilare, a noastră și a ceea ce facem.

— Știu, a spus Katherine.

— Deci până la urmă aparținem și noi lumii; ar fi trebuit să ne dăm seama. Ne-am dat, cred; dar a trebuit să ne detașăm puțin, să ne prefacem puțin, ca să putem să...

— Știu, a spus Katherine. Am știut de la bun început, cred. Chiar dacă ne prefăceam, am știut că odată și odată o să... am știut. A tăcut și l-a privit fix. Dintr-odată, ochii îi luceau de lacrimi. Dar la naiba, Bill! La naiba cu toate!

N-au mai spus nimic. S-au îmbrățișat ca nici unul să nu-i poată vedea celuilalt fața și au făcut dragoste ca să nu vorbească. Au făcut-o cu senzualitatea tandră, dintotdeauna, a celor care se cunosc atât de bine și cu pasiunea intensă, reînnoită a celor care sunt pe cale să se piardă. După aceea, în noaptea neagră a camerei minuscule, au stat tot fără să-și vorbească, cu trupurile atingându-li-se ușor. După multă vreme, respirația lui Katherine a început să se audă regulat, ca și cum ar fi dormit. Stoner s-a sculat încet, s-a îmbrăcat pe întuneric și a ieșit din cameră fără să o trezească. A umblat pe străzile tăcute și pustii ale orașului până s-a ivit, înspre răsărit, lumina gri a zorilor, apoi s-a îndreptat spre campusul Universității. S-a așezat pe treptele de piatră din fața Clădirii Jesse și a privit cum lumina se furișează peste coloanele de piatră din centrul curții. S-a gândit la focul care mistuise, când el nici nu era născut, vechea clădire, transformând-o în ruină; și a simțit o tristețe rece privind la ce mai rămăsese din ea. Când s-a luminat, a deschis ușa clădirii, s-a dus în biroul lui și a așteptat să se facă ora pentru primul curs.

N-a mai văzut-o pe Katherine Driscoll. După ce a plecat de la ea, în noaptea aceea, Katherine s-a sculat, și-a împachetat toate lucrurile, a pus cărțile în cutii și i-a lăsat vorbă administratorului casei unde să le expedieze. A trimis la Catedra de Engleză, prin poștă, calificativele studenților, câteva rânduri prin care ruga să li se dea liber grupelor ei până la sfârșitul semestrului și demisia ei. La ora două, în aceeași după-amiază, era deja într-un tren care pleca din Columbia.

Stoner și-a dat seama că probabil își plănuise plecarea de ceva vreme; și i-a fost recunoscător că nu-i dăduse de înțeles nimic și că nu-i lăsase nici un bilet de adio în care să spună ce nu se putea spune.

În vara aceea, nu a predat; și a fost bolnav pentru prima dată în viață. A avut o febră de origine necunoscută, care nu a ținut decât o săptămână; dar l-a lăsat sleit de puteri, numai piele și os și cu o pierdere parțială a auzului. Toată vara a fost atât de slăbit și de apatic, încât se simțea epuizat după numai câțiva pași; și-a petrecut aproape tot timpul pe mica verandă vitrată din spatele casei, întins pe divan sau așezat în fotoliul vechi pe care și-l adusese din pivniță. Stătea cu ochii pe fereastră sau la tavanul acoperit cu șipci și se mobiliza numai din când în când să meargă în bucătărie după ceva de mâncare.

Nu avea energie să stea de vorbă cu Edith și nici măcar cu Grace – cu toate că Edith apărea uneori în încăpere, vorbea cu el câteva minute, cu gândurile în altă parte, după care îl părăsea la fel de brusc cum venise peste el.

Odată, pe la mijlocul verii, a pomenit de Katherine.

— Tocmai am auzit, acum vreo două zile, a spus. Așadar micuța ta colegă a plecat, așa e?

Stoner a făcut un efort să-și mute atenția de la fereastră și s-a întors spre Edith.

— Da, a spus blajin.

— Cum o chema? a continuat Edith. Niciodată nu-mi amintesc numele ei.

— Katherine, a spus el. Katherine Driscoll.

— A, da, a spus Edith. Katherine Driscoll. Ei, vezi? Nu ți-am spus eu? Nu ți-am spus că lucrurile astea n-au nici o importanță?

Stoner a dat din cap absent. Afară, în ulmul bătrân care presa gardul din spate, o pasăre mare, alb cu negru – o coțofană – începuse să cârâie. I-a ascultat chemarea și i-a privit fascinat, de la distanță, ciocul deschis care se încorda să scoată strigătul singuratic.

A îmbătrânit rapid în vara aceea, așa că în toamnă, când s-a întors la catedră, nu puțini au rămas surprinși în clipa în care au dat ochii cu el. Fața, acum suptă și osoasă, avea riduri adânci; părul era presărat cu mari smocuri cărunte și umbla teribil de adus de spate, parcă sub povara unei greutate invizibile. Vocea îi devenise un pic hârșăită și sacadată și avea tendința să-și privească fix interlocutorul, cu capul puțin aplecat, așa că ochii cenușii priveau pătrunzători și nemulțumiți de sub sprâncenele încâlcite. Rareori vorbea cu altcineva decât cu studenții și dacă îl saluta cineva sau îl întreba ceva, răspundea agasat, uneori chiar tăios.

Își făcea treaba cu o perseverență și o determinare care îi amuzau pe colegii mai în vârstă și îi scoteau din minți pe asistenții tineri care, ca și el, predau numai exprimare scrisă la anul întâi; petrecea ore întregi notând și corectând compunerile bobocilor, dădea zilnic consultații și participa conștiincios la toate ședințele de catedră. Nu lua des cuvântul la ședințe, iar când o făcea, vorbea fără tact și fără diplomatie, așa că a ajuns să aibă printre colegi o reputație de țăfnos și ursuz. Dar cu bobocii era blând și răbdător, cu toate că cerea de la ei mai mult decât erau ei dispuși să facă și dădea dovadă de o intransigență rece care pentru mulți dintre ei era greu de înțeles.

Toți colegii lui – și cu precădere cei mai tineri – erau de acord că e un profesor „dedicat“, un termen pe care îl foloseau pe jumătate cu invidie, pe jumătate cu dispreț, atât de dedicat, încât era orb la orice se petrecea în afara sălii de curs sau, în cel mai bun caz, în afara Universității. Se făceau glume inofensive pe seama lui; în urma unei ședințe de catedră la care Stoner se exprimase foarte brutal în legătură cu unele experimente recente în predarea gramaticii, unul dintre asistenții tineri a

comentat că „pentru Stoner, copulația e exclusiv un aspect gramatical“ și a fost surprins de felul cum au răs și de privirile cu subînțeles pe care le-au schimbat între ei câțiva dintre cei mai în vârstă. Odată, altcineva a spus: „Bătrânul Stoner crede că WPA înseamnă Wrong Pronoun Antecedent“¹ și s-a bucurat să afle că gluma lui a fost preluată și de alții.

Dar William Stoner știa ce înseamnă lumea într-un fel pe care prea puțini dintre tinerii lui colegi l-ar fi putut înțelege. În adâncul lui, îngropată sub amintiri, era experiența greutăților și a foamei, a suferinței și a durerii. Cu toate că numai rareori se mai gândea la anii petrecuți la ferma din Booneville, simțea permanent în străfundurile conștiinței moștenirea lui de sânge, lăsată de înaintașii care duseseră vieți anonime, împovărate și resemnate și care împărtășeau aceeași morală de a arăta unei lumi potrivnice figuri șterse, împietrite și neguroase.

Și în ciuda atitudinii lui aparent impasibile, era conștient de vremurile în care trăia. În deceniul acela când pe multe figuri de bărbați se așterneau o încrâncenare și o mohoreală permanente, de parcă priveau spre un abis, William Stoner, pentru care sentimentul era la fel de normal ca aerul pe care-l respira, a recunoscut semnele unei disperări generale pe care o cunoștea de când era copil. Vedeă bărbați destoinici care alunecau încet pe panta lină a disperării, distruși așa cum le fuseseră distruse și visurile la o viață decentă; îi vedeă rătăcind fără țință pe străzi, cu priviri sticloase ca niște cioburi; îi vedeă bătând la uși dosnice, cu mândria amară a celor care merg la eșafod, cerșind un colț de pâine care să le permită să mai cerșească și mâine; vedeă bărbați care cândva pășiseră mândri de statutul lor și care îl

1. Joc de cuvinte intraductibil. WPA (Works Progress Administration) – Administrația Lucrărilor Publice, agenția guvernamentală înființată în timpul politicii New Deal pentru a oferi milioane de șomeri din perioada Marii Crize economice un loc de muncă la construcția drumurilor, a clădirilor publice etc. Wrong Pronoun Antecedent – folosirea incorectă a pronumelui (personal, relativ) în raport cu termenul determinat (n. tr.).

priveau acum cu invidie și cu ură pentru modesta siguranță de care se bucura ca angajat pe viață al unei instituții care, cumva, avea să rămână în picioare. Nu a dat glas acestor lucruri pe care le vedea, dar faptul că înțelegea nefericirea altora l-a emoționat și l-a schimbat într-un fel pe care ceilalți nu-l puteau percepe și de atunci nu l-a mai părăsit nici o clipă tristețea pentru soarta pe care o împărtășeau.

Era conștient și de frământările din Europa ca de un coșmar îndepărtat; iar în iulie 1936, când Franco s-a ridicat împotriva guvernului spaniol și Hitler a ațâțat rebeliunea și a transformat-o într-un război în toată regula, Stoner, asemenea multor altora, a fost scârbit de gândul că acum coșmarul s-ar putea muta din somn în realitate. În toamnă, la începutul semestrului, asistenții mai tineri practic numai despre asta vorbeau; mai mulți și-au declarat intenția de a se înscrie voluntari și de a se alătura republicanilor sau de a conduce ambulante. Până la sfârșitul primului semestru, câțiva chiar făcuseră pasul și se grăbiseră să-și prezinte demisiile. Stoner s-a gândit la Dave Masters și vechea durere a pierderii lui a revenit la fel de acută; s-a gândit și la Archer Sloane și și-a amintit, după aproape douăzeci de ani, chinul care se așternuse încet peste figura lui ironică și disperarea corozivă care îi sfărâmasese spiritul puternic – și s-a gândit că acum trăiește și el, fie și într-o mică măsură, sentimentul irosirii care îl încercase pe Sloane. A întrezărit anii ce aveau să vină și și-a dat seama că ce e mai rău abia de-acum încolo urma să se întâmple.

Ca și Archer Sloane înaintea lui, a înțeles ce inutilitate și ce risipă e să te dedici cu totul forțelor întunecate și iraționale care împing lumea spre scopul ei necunoscut; ca și Archer Sloane, Stoner s-a ținut departe de compasiune și de iubire ca să nu fie prins în vârtoarea pe care o băga de seamă în jurul lui. Și, ca și în alte momente de criză, s-a întors din nou spre credința discretă întrupată în instituția Universității. Și-a spus că nu e mult, dar că e tot ce are.

În vara lui 1937, a simțit cum renaște în el vechea pasiune pentru studiu și învățare; și, cu vigoarea bizară și imaterială a omului de litere, care nu are nimic de-a face nici cu tinerețea, nici cu vârsta înaintată, s-a întors la singura viață care nu îl trădase niciodată. A descoperit că nici măcar în adâncurile disperării nu se îndepărtase prea mult de ea.

Orarul lui pentru semestrul întâi era mai prost ca niciodată. Cele patru cursuri de exprimare scrisă la anul întâi erau împrăștiate șase zile pe săptămână, cu ferestre uriașe între ele. În toți anii de când era șef de catedră, Lomax nu ratase nici o ocazie să-i facă un orar pe care și ultimul asistent l-ar fi înghițit cu noduri.

În prima zi de școală a anului universitar, la primele ore ale dimineții, Stoner stătea în birou și recitea orarul frumos dactilografiat. Cu o seară înainte stătuse până târziu citind un studiu recent despre supraviețuirea tradiției medievale în Renaștere și acum, dimineață, entuziasmul încă nu-l părăsise. S-a uitat din nou la orar și a simțit o furie surdă. Și-a fixat privirea pe perețele din fața lui, a rămas așa câteva momente, apoi și-a mai aruncat o dată ochii pe orar și a dat din cap ca pentru sine. A azvârlit orarul și programa atașată la coșul de gunoi și s-a dus la fișierul aflat într-un colț al biroului. A tras sertarul de sus, s-a uitat cu gândurile aiurea la dosarele dinăuntru și a scos unul. A frunzărit foile din dosar, fluierând în surdină. Apoi a închis sertarul și, cu dosarul sub braț, a ieșit din cameră și a traversat campusul spre sala de curs.

Era o clădire veche, cu podele de lemn, folosită pentru cursuri numai în cazuri excepționale; sala care i se repartizase se dovedise prea mică pentru câți studenți erau în grupă, așa că unii dintre băieți erau nevoiți să stea pe pervazuri sau să rămână în picioare. Când a intrat, s-au uitat la el cu stinghereală și îndoială; putea să fie ori prieten, ori dușman, și nu știau ce e mai rău.

Le-a cerut scuze pentru sala care li se repartizase, a făcut o glumiță la adresa administrației și i-a asigurat pe cei care nu

aveau unde să stea că a doua zi vor primi scaune. Apoi și-a așezat dosarul pe pupitrul paradiu care stătea într-o rână pe podium și a studiat figurile din sală.

A ezitat o clipă. Apoi a spus:

— Cei care au cumpărat materialele pentru acest curs pot să le returneze și să-și ia banii înapoi. Nu vom folosi textele menționate în programă – pe care presupun că ați primit-o cu toții când v-ați înscris. Nici programa nu o vom folosi. Am de gând să abordez altfel tema acestui curs și pentru asta va fi nevoie să cumpărați alte două cărți.

S-a întors cu spatele la ei și a luat o bucată de cretă din șanțulețul de la baza tablei cojite; a ținut o vreme creta în mână, gata să înceapă să scrie, ascultând oftaturile înăbușite și foiala studenților care se așezau mai bine în bănci, pregătiți să suporte rutina care dintr-odată le devenise familiară.

Stoner a început:

— Textele pe care vom lucra sunt – și a rostit cuvintele clar pe măsură ce le scria pe tablă – *Poezia și proza engleză din epoca medievală*, volum editat de Loomis și Willard; și *Critica literară engleză: perioada medievală* de J.W.H. Atkins. S-a întors către sală. Veți vedea că la librărie nu le-au primit încă – s-ar putea să dureze chiar și două săptămâni. Între timp, o să vă dau niște informații generale legate de tema și obiectivele acestui curs și o să vă indic ceva de citit de la bibliotecă, să nu stați degeaba.

S-a oprit. Cei mai mulți dintre studenți erau cocoșați peste bănci, notând silitor ce spusese; câțiva îl priveau fără să clipească, cu zâmbete firave care voiau să pară inteligente și capabile; alți câțiva se holbau la el cu stupoare nedisimulată.

— Materialele pentru acest curs, a spus Stoner, le veți găsi în antologia de Loomis și Willard; vom studia exemple de poezie și proză din perioada medievală din trei perspective – în primul rând, le vom studia ca texte literare importante în sine; în al doilea rând, ca o manifestare a începuturilor stilului și metodei literare în tradiția engleză; și în al treilea rând, ca

soluții retorice și gramaticale pentru probleme ale discursului care ar putea avea valoare practică și aplicabilitate chiar și în zilele noastre.

Până a terminat de vorbit, aproape toți studenții renunțaseră să mai ia notițe și își ridicaseră privirea spre el; până și zâmbetele inteligente păreau ușor încordate și câțiva erau deja cu mâna pe sus. Stoner a făcut semn către unul care nu flutura din mână, ci doar o ținea sus, țeapănă, un tânăr înalt și brunet, cu ochelari.

— Domnule profesor, ăsta e anul întâi, engleză, grupa patru? Stoner i-a zâmbit.

— Cum te numești, te rog?

Băiatul a înghițit în sec.

— Jessup, domnule. Frank Jessup.

Stoner a dat din cap.

— Domnul Jessup. Da, domnule Jessup, e anul întâi, engleză, grupa patru; iar eu mă numesc Stoner – sunt informații pe care, fără îndoială, ar fi trebuit să vi le dau de la început. Mai aveai și altă întrebare?

Băiatul a înghițit din nou.

— Nu, domnule.

Stoner a încuviințat din cap și și-a plimbat privirea prin sală cu o mină binevoitoare.

— Mai are altcineva întrebări?

Toate fețele se holbau la el; nici un zâmbet, doar câteva guri căscate.

— Foarte bine, a spus Stoner. O să continui. Așa cum am spus la începutul orei, obiectivul acestui curs este să studiem anumite opere din perioada cuprinsă, aproximativ, între 1200 și 1500. Ne vor sta în cale anumite accidente ale istoriei; vom întâmpina dificultăți lingvistice, dar și filozofice; sociale, dar și religioase; teoretice, dar și practice. De fapt, tot ce am învățat până acum va constitui, întrucâtva, un impediment; pentru că modul în care suntem obișnuiți să privim natura experiențelor noastre ne determină propriile așteptări, exact cum s-a întâmplat

și în cazul omului medieval. Ca o introducere, vă invit să analizăm câteva dintre acele mentalități ce reprezentau contextul în care trăia, gândea și scria omul medieval...

La primul curs nu i-a ținut o oră întreagă. Trecuse mai puțin de jumătate din timp când și-a încheiat introducerea și le-a dat tema pentru săptămâna următoare.

— Aș vrea să scrieți fiecare câte un scurt eseu, nu mai mult de trei pagini, despre conceptul de *topoi* la Aristotel – sau *topice*, într-o traducere cam brută. Veți găsi o discuție amplă despre „topice” în cartea a doua a *Retoricii* lui Aristotel, iar în ediția lui Lane Cooper există un eseu introductiv care o să vă fie de mare ajutor. Eseul trebuie predat... luni. Cred că asta e tot pentru azi.

După ce le-a dat liber, s-a uitat o vreme cu oarecare îngrijorare la studenții care nu se clintiseră. Apoi i-a salutat scurt din cap și a ieșit din sală cu dosarul maroniu sub braț.

Lunea următoare, mai puțin de jumătate dintre studenți își terminaseră eseurile; le-a dat liber celor care aduseseră lucrările și și-a petrecut restul cursului cu ceilalți, recapitulând tema pe care o primiseră, reluând-o la nesfârșit până a fost convins că au priceput și că vor fi în stare să-și scrie eseul până miercuri.

Marți a observat un grup de studenți pe coridor, în dreptul biroului lui Lomax; i-a recunoscut: erau din grupa cu care avusese primul curs. Când a trecut pe lângă ei, și-au ferit privirea și s-au uitat în podea sau în tavan sau la ușa lui Lomax. A zâmbit în sinea lui, s-a dus în propriul birou și a așteptat telefonul care știa că o să vină.

A venit pe la ora două, în aceeași zi. A ridicat receptorul, a răspuns și a auzit vocea secretarei lui Lomax, politicoasă și glacială:

— Domnul profesor Stoner? Domnul profesor Lomax ar dori să vă întâlniți cu domnul profesor Ehrhardt astăzi, cât de repede se poate. Vă așteaptă oricând.

— Vine și Lomax? a întrebat Stoner.

A urmat o pauză perplexă. Apoi vocea nesigură:

— Ăă... cred că nu... are altă întâlnire. Dar domnul profesor Ehrhardt este împuternicit să...

— Să-i spuneți lui Lomax că ar trebui să vină și el. Spuneți-i că ajung în biroul lui Ehrhardt în zece minute.

Joel Ehrhardt avea puțin peste treizeci de ani și un început de chelie. Lomax îl adusese în catedră cu trei ani în urmă și, când s-a constatat că e un tânăr serios și agreabil fără vreun talent deosebit și complet lipsit de aptitudini pedagogice, i s-a dat în grijă programa de engleză de la anul întâi. Avea biroul într-o incintă micuță din fundul sălii pe care o împărțeau mai mult de douăzeci dintre asistenții tineri și Stoner a fost nevoit să străbată toată încăperea ca să ajungă la el. Când a trecut printre birouri, câțiva dintre asistenți au ridicat ochii spre el, au rânjit fățiș și l-au urmărit cu privirea cât a traversat camera. Stoner a deschis ușa fără să bată, a intrat și s-a așezat pe scaunul din fața biroului lui Ehrhardt. Lomax nu era acolo.

— Ai vrut să mă vezi? a întrebat.

Ehrhardt, care avea tenul foarte deschis, a roșit ușor. A arborat un zâmbet pe față și a răspuns cu entuziasm:

— Foarte drăguț din partea că ai trecut pe aici, Bill. Și s-a moșmondit câteva clipe cu un chibrit, încercând să-și aprindă pipa care nu trăgea bine. Umiditatea asta afurisită, a spus morocănos. Tot timpul tutunul e prea umed.

— Lomax nu vine, să înțeleg, a spus Stoner.

— Nu, a spus Ehrhardt și a lăsat pipa pe masă. De fapt, chiar domnul profesor Lomax m-a rugat să stau de vorbă cu tine, așa că, într-un fel – a râs nervos –, sunt un soi de mesager.

— Ce mesaj ți s-a cerut să-mi transmiți? a întrebat Stoner sec.

— Păi, din câte înțeleg, au fost niște reclamații. Studenții, știi tu. A clătinat din cap compătimator. Unii dintre ei sunt de părere... mă rog, nu înțeleg prea bine ce se petrece la cursul tău de la ora opt. Domnul profesor Lomax s-a gândit... mă rog, de fapt cred că se întreabă cât de înțelept e să abordezi un curs de exprimare scrisă la anul întâi prin intermediul... studiului...

— Limbii și literaturii medievale, a completat Stoner.

— Da, a spus Ehrhardt. De fapt, cred că înțeleg ce încerci să faci – să-i șochezi puțin, să-i scuturi, să încerci o abordare nouă, să-i pui să gândească. Corect?

Stoner a dat din cap cu un aer grav.

— În ultima vreme, la ședințele despre cursul de exprimare scrisă s-a vorbit mult despre metode noi, despre experimente.

— Exact, a spus Ehrhardt. Nimeni nu încurajează experimentele mai mult ca mine, pentru... dar poate că uneori, animați de cele mai bune intenții, mergem prea departe. A râs și a clătinat din cap. Eu, unul, fără discuție; sunt primul care recunoaște. Dar eu... sau domnul profesor Lomax... cum să zic, poate găsim un compromis, o revenire măcar parțială la programă, folosirea textelor stabilite... înțelegi tu.

Stoner și-a țuguat buzele și și-a fixat ochii în tavan; cu coatele sprijinite pe brațele scaunului, și-a împreunat vârfurile degetelor și și-a rezemat bărbia pe degetele mari. Când în sfârșit a vorbit, tonul lui nu permitea contrazicere:

— Nu, nu cred că i s-a dat o șansă până la capăt... experimentului. Spune-i lui Lomax că am de gând să-l continui până la sfârșitul semestrului. Ești amabil să faci asta pentru mine?

Ehrhardt era roșu la față. A spus cu o voce încordată:

— Îi spun. Dar îmi închipui... sunt sigur că domnul profesor Lomax va fi foarte... dezamăgit. Foarte, foarte dezamăgit.

— A, poate la început, a spus Stoner. Dar o să-i treacă. Sunt sigur că domnul profesor Lomax nu dorește să se amestece în modul în care un profesor cu vechime alege să-și predea cursurile. Poate să nu fie de acord cu judecata celui profesor, dar ar fi o încălcare gravă a eticii dacă ar încerca să-și impună propriile judecăți – și, apropo, ar fi și puțin periculos. Nu crezi?

Ehrhardt și-a luat pipa de pe birou, a apucat-o strâns de bol și a studiat-o feroce.

— O să-i... comunic domnului profesor Lomax decizia ta.

— Ți-aș fi recunoscător, a spus Stoner.

S-a ridicat de pe scaun, s-a îndreptat spre ușă, s-a oprit ca și cum tocmai și-ar fi amintit ceva și s-a întors spre Ehrhardt. A spus nonșalant:

— A, și încă ceva. M-am gândit puțin la semestrul următor. Dacă experimentul meu dă roade, în semestrul doi s-ar putea să încerc altceva. M-am tot gândit la posibilitatea de a aborda unele dintre problemele pe care le ridică exprimarea scrisă prin intermediul unei analize a modului cum a supraviețuit tradiția latină clasică și medievală în unele dintre piesele lui Shakespeare. Poate sună puțin cam specializat, dar cred că pot să o aduc la un nivel rezonabil. Poți să-i spui lui Lomax de ideea mea... roagă-l să cugete și el la ea. Și poate peste câteva săptămâni tu și cu mine am putea să...

Ehrhardt s-a prăbușit cu totul în scaun. Și-a lăsat pipa să-i cadă pe masă și a spus, sfârșit:

— În regulă, Bill. O să-i spun. O să... îți mulțumesc că ai venit.

Stoner a dat din cap. A deschis ușa, a ieșit, a închis-o cu grijă în urma lui și a traversat camera lungă. Când unul dintre asistenții tineri a ridicat spre el o privire întrebătoare, i-a făcut cu ochiul, a dat din cap și – într-un final – a lăsat să-i apară pe față un zâmbet.

S-a întors în biroul lui, s-a așezat la masa de lucru și a așteptat, cu ochii la ușa pe care o lăsase deschisă. În câteva minute, a auzit o ușă trântită pe coridor, zgomot inegal de pași și l-a văzut pe Lomax trecând prin dreptul ușii lui cu toată viteza pe care i-o permitea șchiopătatul.

Stoner a rămas nemișcat, cu urechile ciulite. În mai puțin de jumătate de oră, l-a auzit pe Lomax urcând scara încet și târșăit și l-a văzut trecând încă o dată prin fața biroului. A așteptat până a auzit închizându-se ușa din capătul holului; atunci a dat din cap, s-a ridicat și s-a dus acasă.

Abia după câteva săptămâni i-a povestit chiar Finch ce se întâmplase în după-amiaza în care Lomax a intrat ca o vijelie în biroul lui. Lomax s-a plâns amarnic de comportamentul lui Stoner, a explicat că ceea ce preda el la anul întâi era practic cursul lui de engleză medievală de la anii mari și i-a cerut lui Finch să ia măsuri disciplinare. A urmat un moment de tăcere. Finch a dat să răspundă ceva, dar a izbucnit în râs. A ținut-o

așa multă vreme și, din când în când, încerca să spună ceva, dar nu putea de râs. În cele din urmă, s-a potolit, și-a cerut scuze pentru ieșirea lui și a spus:

— Ți-a făcut-o, Holly, nu-ți dai seama? N-are de gând să renunțe și tu nu poți să faci absolut nimic. Vrei să-ți fac eu treaba în locul tău? Cum crezi că ar arăta ca un decan să se bage peste un profesor cu vechime, să-i spună cum să-și țină cursurile, și *mai mult*, s-o facă instigat de însuși șeful de catedră? Nu, domnule. Te descurci singur, cum poți. Dar nu prea ai multe opțiuni, nu?

Două săptămâni mai târziu, Stoner a primit o notă de la biroul lui Lomax prin care era informat că orarul lui pentru următorul semestru fusese modificat și că urma să țină din nou seminarul de Literatură Renașterii și tradiția latină pentru masteranzi și doctoranzi, un curs de Limbă și literatură medievală la anii mari și masterat, un curs introductiv de literatură la anul doi și un singur curs de exprimare scrisă la anul întâi.

Într-un fel, era o victorie, dar a privit-o mereu amuzat și disprețuitor, ca pe un triumf al plictisului și al indiferenței.

Și asta era doar una dintre legendele care au început să fie legate de numele lui, legende care deveneau an după an tot mai detaliate și mai elaborate, evoluând, asemenea miturilor, de la fapte individuale la adevăruri ritualice.

Ajuns spre cincizeci de ani, arăta mult mai bătrân. Părul, la fel de des și de rebel ca în tinerețe, era acum aproape complet alb; pe față avea riduri adânci și ochii erau înfundați în orbite; și surzenia cu care se alesese în vara de după sfârșitul relației cu Katherine Driscoll se agravase încet cu fiecare an, încât atunci când asculta pe cineva vorbind, cu capul înclinat într-o parte și privirea concentrată, părea că studiază de la distanță o specie enigmatică pe care nu știa prea bine s-o identifice.

Surzenia era de un soi ciudat. Cu toate că uneori îi era greu să înțeleagă ce i se spune față în față, adesea auzea cât se poate de clar conversații care aveau loc în șoaptă în capătul opus al unei camere pline de gălăgie. Datorită acestor feste ale auzului, a început încet-încet să afle că era considerat, cum s-ar fi spus în tinerețea lui, un „personaj al campusului“.

Așa a auzit fără să vrea, iar și iar, povestea cu înflorituri despre cum a ajuns el să predea engleză medievală la o grupă de boboci și capitularea lui Hollis Lomax. „Și când cei treizeci și șapte de studenți din anul întâi și-au dat examenul de engleză, ghici care grupă a avut cele mai mari note?“ a întrebat un asistent fără chef care avea și el ore la anul întâi. „Păi da, grupa lui Stoner, aia cu engleza medievală. Și noi încă folosim exerciții și manuale!“

Stoner a fost nevoit să recunoască și el că devenise, în ochii asistenților mai tineri și ai studenților din anii mari, care păreau să se perinde pe la cursurile lui prea repede ca să apuce să asocieze fețele cu numele, o figură aproape mitică, indiferent de cât de schimbătoare și de multiple erau rolurile cu care era investit.

Uneori era personajul negativ. Într-o versiune care încerca să elucideze dușmănia de ani de zile dintre el și Lomax, sedusese și apoi abandonase o tânără doctorandă pentru care Lomax nutrea o pasiune castă și onorabilă. Alteori era apucatul: în altă versiune a aceleiași dușmăanii, el era cel care se încapățâna să nu vorbească cu Lomax, pentru că acesta refuzase odată să-i dea o scrisoare de recomandare unui masterand de-al lui Stoner. Și alteori era eroul; în fine, într-o versiune mai rar acceptată, Lomax îl ura și refuzase să-l mai promoveze pentru că odată îl surprinsese pe Lomax dându-i unui student preferat o copie a subiectelor de examen de la un curs de-al lui Stoner.

Ce a dat substanță legendei, însă, a fost maniera lui de a preda. An după an devenise tot mai indiferentă și, în același timp, tot mai intensă. La începutul cursului sau seminarului, părea că bâjbâie, nesigur, dar curând se lăsa atât de absorbit de subiect, încât părea să nu mai fie conștient de ce se întâmplă în jurul lui. O dată, în sala în care Stoner își ținea seminarul de tradiție latină a fost programată o ședință la care urmau să participe mai mulți membri ai consiliului de conducere și președintele Universității; Stoner fusese informat despre ședință, dar îi ieșise din minte și și-a ținut seminarul în sala și la ora obișnuite. Pe la mijlocul orei, s-a auzit o bătaie timidă în ușă; Stoner, cufundat în traducerea la prima vedere a unui fragment relevant din latină, nu a băgat de seamă. După câteva secunde, s-a deschis ușa și un bărbat între două vârste, mărunțel și rotofei, cu ochelari fără rame, a intrat, s-a apropiat în vârful picioarelor și l-a bătut ușor pe umăr. Fără să ridice ochii din carte, Stoner i-a făcut semn să-l lase în pace. Bărbatul s-a retras; a urmat o consfătuire șoptită în dreptul ușii cu alte câteva persoane care stăteau pe

culoar. Stoner și-a văzut de traducere. Cei patru bărbați, în frunte cu președintele Universității, un bărbat înalt și greoi, cu piept impunător și rumen la față, au pășit în sală și s-au postat ca un pluton în dreptul catedrei. Președintele s-a încruntat și și-a dres glasul cu zgomot. Fără să se oprească o clipă din traducere, Stoner și-a ridicat ochii și a recitat senin următorul vers către președintele Universității și anturajul său: „Afară, afară, gali ticăloși și cruzi!”.

Și tot fără cea mai mică pauză, și-a coborât din nou privirea către carte și a continuat să vorbească; cu gura căscată, bărbații s-au retras împleticindu-se și au dispărut din sală.

Alimentată de asemenea întâmplări, legenda a crescut până au început să apară anecdote care dădeau viață aproape tuturor activităților lui cotidiene; și a tot crescut până i-a cuprins și viața din afara Universității. În cele din urmă au inclus-o până și pe Edith, care era văzută atât de rar la evenimente ale Universității, încât devenise o figură ușor misterioasă ce bântuia imaginația colectivă ca o fantomă: bea pe ascuns, din cauza unei suferințe necunoscute; se stingea încet de o boală rară și, invariabil, fatală; era o artistă genială care renunțase la carieră ca să-și dedice viața lui Stoner. La evenimente publice, arunca niște zâmbete atât de nervoase și fulgerătoare, ochii îi sclipeau atât de nefiresc și vorbea atât de pițigăiat și fără noimă, încât toată lumea era de părere că aparențele disimulau o anumită realitate, că exista cineva care se ascundea în spatele acelei fațade neverosimile.

După boală și dintr-o indiferență care îi devenise un mod de viață, William Stoner a început să petreacă tot mai mult timp în casa pe care o cumpărase împreună cu Edith cu mulți ani în urmă. La început, pe Edith a zăpăcit-o atât de tare prezența lui, încât nu spunea nimic, parcă era mereu nedumerită. Apoi, când s-a convins că prezența lui după-amiază de după-amiază, seară de seară, săptămână de săptămână se transforma într-o situație permanentă, a repornit, cu o nouă intensitate, vechiul război. La cea mai mărunță provocare plângea deznădăjduită și bântuia

prin camere; Stoner o privea nepăsător și mormăia câteva cuvinte de alinare, cu gândurile aiurea. Edith se încuia în camera ei și nu ieșea de acolo ore în șir; Stoner pregătea mesele pe care, în mod normal, le-ar fi pregătit ea și nu dădea semne că i-ar fi observat absența când ieșea din cameră, palidă și cu privirea goală. Îl ridiculiza cu orice ocazie, iar el părea că nici n-o aude; țipa la el și-l ocăra, iar el o asculta cu un interes politicos. Alegea momentul când el era cufundat în lectură ca să meargă în camera de zi și să lovească cu furie în clapele pianului la care, altminteri, abia dacă mai cânta; și când îl găsea stând de vorbă liniștit cu fiica lui, se lua, cu furie, de unul din ei sau de amândoi. Iar Stoner le privea pe toate – izbucnirile, jelaniile, țipetele și tăcerile mustind de ură – de parcă se petreceau în viața altui cuplu față de care, doar printr-un efort de voință, reușea să arate un interes de complezență.

Și în cele din urmă – istovită și aproape cu gratitudine –, Edith și-a acceptat înfrângerea. Accesele de furie au slăbit în intensitate până au ajuns să fie la fel de superficiale ca și preocuparea lui Stoner față de ele; iar lungile tăceri au devenit mai degrabă retrageri într-o intimitate care lui nu-i mai trezea nici o mirare decât ofensive asupra unor poziții indifferente.

În cel de-al patruzecilea an al vieții, Edith Stoner se păstra la fel de subțire ca atunci când era fetișcană, dar avea o duritate și o răceală care veneau dintr-o rigiditate a ținutei, și astfel orice mișcare părea făcută fără tragere de inimă și în dușmănie. Se ascuțise la față și pielea palidă, străvezie stătea întinsă ca pe un cadru, așa că ridurile păreau mai pronunțate. Era foarte palidă și folosea cantități mari de pudră și de culoare, încât dădea impresia că în fiecare zi își recompune propriile trăsături pe o mască albă. Sub pielea uscată și aspră, mâinile păreau scheletice și se mișcau fără încetare – se răsuceau, se frângeau și se crispau chiar și în momentele de mare calm.

Fusese mereu o fire retrasă, dar acum, ajunsă la mijlocul vieții, devenise tot mai distantă și mai absentă. După o scurtă perioadă în care lansase un ultim atac asupra lui Stoner, consumat cu intensitatea disperată a celei din urmă șanse, s-a prelins ca o

fantomă în intimitatea propriei persoane, de unde n-a mai revenit complet niciodată. A început să vorbească singură, cu acea blândețe înțelegătoare pe care o arăți față de un copil; nu se ferea și nu se arăta jenată, de parcă era cel mai firesc lucru din lume. Dintre inițiativele artistice răzlețe care o interesaseră în timpul căsniciei, s-a hotărât într-un final asupra sculpturii, care-i aducea cele mai multe „împliniri”. Făcea mai mult modelaj în lut, deși din când în când lucra și în piatră mai moale; prin casă erau împrăștiate busturi, figurine și compoziții de tot felul. Avea un stil foarte modern: busturile care ieșeau din mâinile ei erau niște sfere pe care se ghiceau niște vagi trăsături, figurinele erau bulgări de lut cu niște extensii alungite, iar compozițiile erau ansambluri geometrice aleatorii de cuburi, sfere și tije. Uneori, când trecea pe lângă atelierul ei – camera care fusese cândva biroul lui –, Stoner se oprea și o asculta la lucru. Își dădea singură instrucțiuni ca și cum ar fi vorbit cu un copil: „Acum trebuie să pui asta acolo – nu așa mult – așa, chiar lângă semnul ăla mic. Of, uite, se desprinde. Nu era destul de udă, nu-i așa? Ei, putem s-o reparăm, așa e? Încă puțină apă și... acolo. Vezi?”.

A luat obiceiul să vorbească cu soțul și cu fiica ei la persoana a treia, de parcă se adresa altcuiva. Îi spunea lui Stoner: „Willy ar trebui să-și termine cafeaua; e aproape ora nouă și n-ar vrea să întârzie la curs”. Sau fiicei ei: „Grace nu repetă destul la pian. Măcar o oră pe zi, dar de fapt ar trebui două. Ce o să se aleagă de talentul ei? Ce păcat, ce păcat”.

Stoner nu-și dădea seama ce efect va avea asupra lui Grace această detașare; pentru că și ea, în felul ei, devenise la fel de distantă și de retrasă ca mama ei. Se deprinsese cu tăcerea; și cu toate că păstra câte un zâmbet delicat și timid pentru tatăl ei, de vorbit, nu vorbea cu el. În vara în care fusese bolnav, venea în cămăruța lui când reușea să se strecoare neobservată, se așeza lângă el și privea pe fereastră împreună cu el, aparent mulțumită numai să fie împreună; dar chiar și atunci era tăcută și devenea agitată dacă încerca să o scoată din carapace.

În vara când fusese bolnav, Grace avea doisprezece ani; era înaltă, subțire, avea trăsături delicate și părul mai curând blond decât roșcat. În toamnă, în timpul ultimului atac violent al lui Edith asupra soțului ei, asupra căsniciei, asupra ei însăși și a ceea ce credea ea că devenise, Grace devenise aproape imobilă, ca și cum se temea că orice mișcare ar arunca-o într-un abis din care n-ar mai putea să iasă la lumină. În perioada următoare ofensivei, Edith a decis, cu acea nesăbuintă categorică de care era capabilă, că Grace e tăcută pentru că e nefericită și că e nefericită pentru că nu e simpatizată de colegii de școală. A transferat ce mai rămăsese din violența asaltului asupra lui Stoner către un nou asalt, de data asta asupra a ceea ce numea „viața socială” a lui Grace. Încă o dată și-a dat „interesul”: și-a îmbrăcat fiica cu haine la modă, în culori vii, cu bibiluri care nu făceau decât să scoată în evidență cât e de slabă, a organizat petreceri la care a cântat la pian și a insistat, cu voioșie, ca toată lumea să danseze, a săcâit-o pe Grace să zâmbească la toată lumea, să converseze, să facă glume, să râdă.

Asaltul a durat mai puțin de o lună; după care și-a abandonat campania și și-a început drumul lung și lent spre un loc numai de ea știut. Dar efectele atacului asupra lui Grace au fost invers proporționale cu durata acestuia.

După asta, Grace își petrecea aproape tot timpul liber singură în camera ei, ascultând radioul micuț pe care i-l dăruise tatăl ei la aniversarea de doisprezece ani. Zăcea întinsă, nemișcată pe patul nefăcut sau ședea la birou, la fel de nemișcată, și asculta sunetele care răsunau slab din arabescurile instrumentului urât și pătrătos de pe noptieră, ca și cum vocile, muzica și râsetele pe care le auzea erau tot ce mai rămăsese din identitatea ei și până și ele se pierdeau în tăcere, unde nu și le mai putea aminti.

Și s-a îngrășat. Din iarna aceea și până a împlinit treisprezece ani, a pus aproape douăzeci și cinci de kilograme; avea fața umflată și uscată ca o cocă dospită, iar membrele deveniseră dintr-odată moi, leneșe și neîndemânaticе. Mânca doar puțin

mai mult decât înainte, dar prinsese gustul dulciurilor și avea mereu în cameră o cutie de bomboane; era ca și cum ceva din ea plutea în derivă, letargic și deznădăjduit, ca și cum o anomalie dinăuntrul ei se zbatuse să se elibereze și acum îi convingea trupul să-i justifice existența obscură și secretă.

Stoner îi urmărea transformarea cu o tristețe care contrazicea indiferența pe care o arăta lumii. Și-a interzis luxul facil al vinei; cu firea lui și cu viața pe care o avusese alături de Edith, n-ar fi putut face nimic. Și certitudinea acestui lucru îi sporea tristețea mai tare decât orice vină și îi făcea dragostea pentru fiica lui mai vie și mai profundă.

Grace era, știa bine – și bănuia că știuse de mult –, una dintre acele persoane rare și întotdeauna adorabile a căror natură morală e atât de delicată, încât trebuie hrănită și îngrijită ca să se poată împlini. Străină în această lume, era nevoită să trăiască unde nu se putea simți ca acasă; avidă de tandrețe și liniște, era nevoită să se hrănească din indiferență, căinoșenie și zgomot. O natură care, nici chiar și în locul străin și dușmănos în care era silită să trăiască, nu avea ferocitatea să îndepărteze forțele brutale care o asupreau și nu putea decât să se retragă într-o zonă de liniște unde să stea uitată, mică și cuminte.

Când avea șaptesprezece ani, în prima parte a ultimului an de liceu, a suferit încă o transformare. Era ca și cum natura ei își găsisse refugiul și ea putea, în sfârșit, să prezinte un chip lumii. A pierdut kilogramele acumulate cu trei ani în urmă la fel de rapid cum le pusese pe ea; iar celor care o cunoșteau dinainte li se părea că transformarea ei purta atingerea magiei, părea că ieșise din crisalidă ca să zboare în aerul căruia îi fusese menită. Era aproape frumoasă; trupul ei, care fusese suplu și apoi, dintr-odată, foarte gras, era mătăsos și delicat; pășea cu o grație lejeră. Era pasivă frumusețea ei, aproape placidă; figura era cam lipsită de expresie, ca o mască; ochii de un albastru-deschis te priveau direct, fără curiozitate și fără vreo teamă că ai putea vedea ceva dincolo de ei; avea vocea moale, cam prea egală, și vorbea arareori.

A devenit destul de brusc „populară“, cum ar fi spus Edith. Era căutată des la telefon și atunci o găseai în camera de zi, dând din cap când și când, răspunzând în șoaptă și succint; pe înserat, veneau mașini și o luau, pierdută într-un vacarm de țipete și râsete. Uneori, Stoner stătea la fereastră și se uita după mașinile care demarau cu scârțâit de roți și nori de praf și simțea un fior de îngrijorare și o uimire amestecată cu respect; el nu avusese niciodată mașină și nici nu învățase să conducă.

Iar Edith era încântată. „Vezi?“ spunea triumfător și absent, ca și cum nu trecuseră trei ani și ceva de când atacase furibund problema „popularității“ lui Grace. „Vezi? Am avut dreptate. Nu-i trebuia decât un mic imbold. Și Willy nu era de acord. O, eu mi-am dat seama. Willy nu e niciodată de acord.“

Timp de mai mulți ani, Stoner pusese deoparte câțiva dolari, lună de lună, pentru ca Grace să poată, când va veni vremea, să plece din Columbia și să meargă la colegiu undeva mai departe de casă, poate chiar pe Coasta de Est. Edith era la curent cu planul și părea să fie de acord; dar când a venit momentul, nici n-a vrut să audă.

— O, nu! a spus. N-aș putea suporta! Fetița mea! *Mai ales* că i-a mers atât de bine aici în ultimul an. E așa de populară, așa de fericită. Va fi nevoită să se acomodeze și... scumpa mea, Gracie, scumpa mea – s-a întors spre fiica ei –, nu-i așa că Gracie nu *vrea* să plece de lângă mămica ei? S-o lase pe mami singură-singurică?

Grace și-a privit o clipă mama în tăcere. Apoi s-a întors scurt spre tatăl ei și a clătinat din cap. I-a spus mamei ei:

— Dacă vrei să rămân, sigur că rămân.

— Grace, a spus Stoner. Ascultă-mă. Dacă vrei să te duci – te rog, dacă chiar vrei să te duci...

Grace nu s-a mai uitat la el.

— Nu contează, a spus.

Înainte ca Stoner să apuce să mai spună ceva, Edith a început să vorbească despre cum ar putea cheltui banii economisiți de tatăl ei pe o garderobă nouă, una frumoasă de tot, poate

chiar să cumpere o mașină mică, astfel încât Grace și prietenii ei să... Și Grace zâmbea cu zâmbetul ei diafan și dădea din cap din când în când, apoi spunea câte un cuvânt ca și cum asta se aștepta de la ea.

Și așa a rămas stabilit; Stoner n-a știut niciodată ce era cu adevărat în sufletul lui Grace, dacă a rămas pentru că așa a vrut ea sau pentru că așa a vrut mama ei ori dintr-o indiferență colosală față de propria ei soartă. În toamnă urma să intre în anul întâi la Universitatea din Missouri, să frecventeze cursurile de acolo cel puțin doi ani, după care, dacă dorea, avea voie să plece, să meargă în alt stat să-și termine studiile. Stoner și-a spus că e mai bine așa, că e mai bine pentru Grace să îndure încă doi ani închisoarea de care nu era într-un totu conștientă decât să fie sacrificată încă o dată pe altarul încăpățănării disperate a lui Edith.

Așa că nu s-a schimbat nimic. Grace și-a primit garderoba, a refuzat oferta mamei ei să-i cumpere mașină și a intrat în anul întâi la Universitatea din Missouri. Telefonul continua să sune, aceleași figuri (sau unele foarte asemănătoare) continuau să apară, vesele și gălăgioase, la ușă și aceleași automobile demarau în trombă după lăsarea întinericului. Grace lipsea de acasă chiar mai des decât în liceu și Edith era încântată de toate acestea care, în mintea ei, confirmau popularitatea tot mai mare de care se bucura fata ei.

— E exact ca mama ei, spunea. Înainte să se mărite era *foarte* populară. Toți băieții... Tăticul se enerva așa de tare, dar în sinea lui era foarte mândru, îmi dădeam seama.

— Da, Edith, spunea blând Stoner și simțea o strângere de inimă.

A fost un semestru greu pentru Stoner; îi venise rândul să organizeze examenul de engleză la anul întâi, care se dădea simultan în toată Universitatea, în același timp în care avea de coordonat două teze de doctorat extrem de dificile, pentru care era nevoie de multe lecturi suplimentare. Așa că lipsea de acasă și mai mult decât obișnuise în ultimii ani.

Într-o seară, spre sfârșitul lui noiembrie, a ajuns acasă chiar mai târziu decât de obicei. În camera de zi lumina era stinsă și nu se auzea nici o voce în toată casa; a presupus că Edith și Grace se culcaseră. A luat câteva hârtii pe care le adusese cu el și s-a dus în cămăruța lui cu intenția să mai citească ceva înainte de culcare. A intrat în bucătărie să-și facă un sendviș și să-și toarne un pahar de lapte; tăiase pâinea și tocmai deschidea ușa frigiderului când a auzit, limpede și ascuțit ca un pumnal, un țipăt prelung care venea de undeva de la parter. A dat fuga în camera de zi; țipătul s-a auzit din nou, de data asta scurt și intens, parcă plin de furie, dinspre atelierul lui Edith. A traversat repede camera și a deschis ușa.

Edith stătea trântită în fund pe jos, arătând de parcă tocmai căzuse; avea o lumină sălbatică în ochi și ținea gura deschisă, gata să scoată încă un țipăt. Grace stătea în celălalt capăt al camerei, într-un fotoliu, picior peste picior, și se uita la mama ei aproape cu calm. Nu era aprinsă decât o veioză de pe masa de lucru a lui Edith, așa că în cameră se împleteau lumina crudă și umbrele adânci.

— Ce e? a întrebat Stoner. Ce s-a întâmplat?

Capul lui Edith s-a rotit spre el ca pe un ax stricat; avea privirea goală. A răspuns cu o iritare ciudată:

— O, Willy. O, Willy.

Și a continuat să se uite la el, capul tremurându-i ușor.

Stoner s-a întors spre Grace, care își păstra calmul.

Și atunci Grace i-a spus relaxată, de parcă vorbea despre vreme:

— Sunt însărcinată, tată.

Și țipătul s-a auzit din nou, pătrunzător și plin de o furie de nedescris; s-au întors amândoi către Edith, care privea de la unul la altul cu ochii reci și absenți deasupra gurii din care ieșeau țipetele. Stoner s-a dus în spatele ei, s-a aplecat și a ridicat-o în picioare; era moale în brațele lui și a trebuit s-o susțină.

— Edith! a spus tăios. Taci din gură.

Edith s-a îmbătoșat și s-a îndepărtat de el. Cu picioarele tremurânde, a pășit solemn spre Grace, care nu se clintise, și s-a oprit lângă ea.

— Tu, a spus cu venin. O, Doamne. O, Gracie. Cum ai putut... o, Doamne. Exact ca taică-tău. Sânge din sângele lui taică-tău. O, da. Jeg. Jeg...

— Edith! a repetat Stoner și mai tăios și s-a apropiat de ea. A apucat-o ferm de brațe și a întors-o cu spatele la Grace. Du-te la baie și dă-ți cu niște apă rece pe față. Pe urmă du-te în camera ta și întinde-te.

— O, Willy, a spus ea rugător. Copilașul meu. Al meu. Cum s-a putut întâmpla? Cum a putut...

— Hai, du-te, a spus Stoner. Te chem mai încolo.

A ieșit din cameră clătinându-se. Stoner a privit în uma ei fără să se miște până a auzit apa curgând din baie. Apoi s-a întors către Grace, care rămăsese pe fotoliu, cu ochii la el. I-a aruncat un zâmbet, s-a dus la masa de lucru a lui Edith, a luat un scaun și l-a așezat în fața fotoliului lui Grace ca să poată sta de vorbă cu ea de la același nivel.

— Așa, a zis, ce-ar fi să-mi spui despre ce e vorba?

Grace i-a zâmbit cu zâmbetul ei diafan.

— Nu sunt multe de spus, a răspuns. Sunt însărcinată.

— Ești sigură?

A încuviințat din cap.

— Am fost la doctor. Chiar azi am primit rezultatul.

— Păi atunci, a spus Stoner și a atins-o încurcat pe mână. Nu trebuie să-ți faci griji. O să fie totul bine.

— Da, a spus ea.

— Vrei să-mi spui cine e tatăl? a întrebat Stoner cu blândețe.

— Un student, a răspuns ea. De la Universitate.

— Ai prefera să nu-mi spui?

— A, nu, a spus ea. E totuna. Îl cheamă Frye. Ed Frye. E în anul doi. Cred că a fost în grupa ta de exprimare scrisă anul trecut.

— Nu mi-l amintesc, a spus Stoner. Nu mi-l amintesc deloc.

— Îmi pare rău, tată, a spus Grace. A fost o prostie. El era puțin băut și nu ne-am... protejat.

Stoner și-a luat privirea de la ea, uitându-se în podea.

— Îmi pare rău, tată. Te-am șocat, așa e?

— Nu, a răspuns Stoner. Poate că m-ai surprins. Nu prea am știut noi unul de altul în ultimii ani, nu-i așa?

Grace și-a ferit ochii și a spus stingherită.

— Păi nu, cred că nu.

— Îl... îl iubești pe băiatul ăsta?

— O, nu, a spus ea. Nici nu-l cunosc prea bine.

Stoner a dat din cap.

— Ce ai de gând să faci?

— Nu știu, a spus ea. Chiar nu contează. Nu vreau să fiu o povară.

Au stat multă vreme fără să mai spună nimic. În cele din urmă, Stoner a vorbit:

— Oricum, nu trebuie să-ți faci griji. O să fie bine. Indiferent ce decizi... indiferent ce vrei să faci, o să fie bine.

— Da, a spus Grace și s-a ridicat. Apoi a privit în jos, către tatăl ei, și a continuat. Acum putem să vorbim. Noi doi.

— Da, a spus Stoner. Putem să vorbim.

Grace a ieșit din atelier și Stoner a așteptat până a auzit ușa camerei ei închizându-se. Apoi, înainte să se retragă în camera lui, a urcat încet scara și a deschis ușa dormitorului lui Edith. Dormea întinsă pe pat complet îmbrăcată, iar lumina crudă a veiozei îi cădea pe față. Stoner a stins lumina și a coborât.

A doua zi de dimineață, la micul dejun, Edith era aproape veselă; nu se mai vedea nici o urmă a isteriei din seara trecută și vorbea ca și cum viitorul nu era decât o problemă ipotetică pe care trebuia s-o rezolve. Când a aflat numele băiatului, a spus cu voioșie:

— Bun. Crezi că ar trebui să luăm legătura cu părinții băiatului sau ar fi mai bine să vorbim întâi cu el? Ia să vedem – suntem în ultima săptămână din noiembrie. Să spunem două săptămâni. E timp destul pentru toate pregătirile, poate chiar

și de o nuntă discretă la biserică. Gracie, prietenul tău, cum îl cheamă...?

— Edith, a spus Stoner. Stai puțin. Te hazardezi. Poate că Grace și băiatul nu vor să se căsătorească. În primul rând trebuie să vorbim cu Grace.

— Ce mai e de vorbit? Sigur că vor vrea să se căsătorească. La urma urmei, ei... ei... Gracie, spune-i *tu* tatălui tău. Explică-i.

— Nu are nici o importanță, tată, a spus Grace. Absolut nici o importanță.

Și Stoner și-a dat seama că într-adevăr nu avea nici o importanță; Grace privea fix undeva dincolo de el, într-o zare pe care nu o vedea și pe care o contempla fără nici o curiozitate. A tăcut și le-a lăsat pe fiica și soția lui să facă planuri.

S-a decis că îl vor invita la ei pe „tânărul“ lui Grace, cum îi spunea Edith, de parcă numele lui era cumva interzis, și Edith o să „stea de vorbă“ cu el. A regizat după-amiaza vizitei ca pe o scenă de teatru, cu intrări și ieșiri și chiar câteva dialoguri. Stoner urma să se scuze și să plece, Grace avea să stea câteva clipe și apoi să plece și ea ca să-i lase pe Edith și pe tânăr să stea de vorbă. În jumătate de oră Stoner urma să se întoarcă, apoi Grace, moment la care aranjamentele vor fi fost deja încheiate.

Și totul a ieșit exact cum plănuise Edith. Mai târziu, Stoner avea să se întrebe amuzat ce o fi fost în mintea tânărului Edward Frye când a bătut timid la ușă și a fost primit în camera care părea plină de dușmani de moarte. Era un tânăr înalt, destul de masiv, cu trăsături nedefinite și cam posace; era amortit de jenă și de teamă și nu privea pe nimeni în ochi. Când a ieșit din cameră, Stoner l-a văzut prăbușit într-un scaun, cu antebrățele pe genunchi și cu ochii în podea; apoi, jumătate de oră mai târziu, l-a găsit în aceeași poziție, ca și cum nici nu se clintise în fața tirului de ciripeli voioase ale lui Edith.

Dar toate detaliile fuseseră puse la punct. Cu o voce stridentă, artificială, dar sincer veselă, Edith l-a informat că „tânărul lui Grace“ era dintr-o familie foarte bună din St. Louis, că tatăl lui era agent de bursă și că, probabil, la un moment dat, făcuse

tranzacții și cu tatăl *ei* sau cel puțin cu banca tatălui ei, că „cei doi tineri” se hotărâseră să facă nunta „cât mai repede și fără tam-tam”, că urmau să se lase amândoi de facultate, cel puțin pentru un an sau doi, că vor locui în St. Louis, „o schimbare de decor, un nou început”, că, deși nu puteau termina semestrul, vor continua să meargă la cursuri până la vacanța de la mijlocul semestrului și că se vor căsători în aceeași după-amiază, într-o vineri. Și nu-i așa că era foarte drăguț totul, serios, indiferent ce s-a mai întâmplat.

Căsătoria a avut loc în biroul înghesuit al judecătorului de pace. La ceremonie nu au participat decât Edith și William; soția judecătorului, o femeie căruntă, ciufulită, permanent încruntată a făcut treabă în bucătărie cât a durat ceremonia și a apărut numai la sfârșit să semneze ca martor. Era o după-amiază rece și mohorâtă; era în ziua de 12 decembrie 1941.

Cu cinci zile înainte de căsătorie, japonezii atacaseră Pearl Harbor; așa că William Stoner a asistat la ceremonie cu un sentiment nou pentru el. Ca mulți alții care trăiau acele vremuri, era cuprins de o senzație pe care nu știa cum să o numească altfel decât amorțeală, deși știa că e un sentiment compus din emoții atât de profunde și de intense, încât nu putea lua act de ele pentru că nu le-ar fi putut îndura. Ce simțea era forța unei tragedii publice, o oroare și o durere atât de atotpătrunzătoare, încât tragediile personale și nefericirile individuale erau exilate în altă dimensiune a ființei, dar în același timp intensificate tocmai de vidul în care se derulau, ca și cum impresia unui mormânt singuratic ar fi mai pregnantă dacă în jurul lui s-ar întinde deșertul. Cu o milă aproape impersonală, a privit ritualul trist al căsătoriei și l-au impresionat, într-un mod foarte ciudat, frumusețea pasivă, indiferentă a chipului fiicei ei și disperarea posacă de pe fața tânărului bărbat.

După ceremonie, cei doi tineri s-au urcat fără nici urmă de voioșie în mașinuța sport a lui Frye și au plecat spre St. Louis, unde aveau de dat ochii cu încă o pereche de părinți și unde

urmasu să trăiască. Stoner i-a privit cum se îndepărtează și nu reușea să se gândească la fiica lui alfel decât ca la o fetiță care cândva stătuse cu el într-o cameră îndepărtată și îl privise cu încântare solemnă, un copil adorabil care murise de mult.

La două luni după căsătorie, Edward Frye s-a înrolat în armată; Grace a decis să rămână în St. Louis până la nașterea copilului. N-au trecut șase luni și Frye zăcea mort pe plaja unei insule din Pacific, alături de alți recruți lipsiți de experiență trimiși într-o ofensivă disperată care încerca să oprească înaintarea japonezilor. În iunie 1942, s-a născut copilul lui Grace; era băiat și l-au botezat după tatăl pe care nu-l văzuse niciodată și pe care nu avea să-l iubească niciodată.

Cu toate că Edith, când s-a dus la St. Louis în iunie să „dea o mână de ajutor“, a încercat să-și convingă fiica să se întoarcă în Columbia, Grace a refuzat; avea un mic apartament, un venit modest provenit din asigurarea lui Frye, îi avea pe socrii ei și părea fericită.

— E schimbată cumva, i-a spus Edith lui Stoner, cu gândurile în altă parte. Nu mai e micuța noastră Grace. A trecut prin multe și bănuiesc că nu vrea să-și amintească... Îți transmite toate cele bune.

Anii războiului s-au amestecat într-o nebuloasă și Stoner a trecut prin ei ca printr-un viscol năprasnic și aproape de nesuportat, cu capul plecat, cu maxilarele încheștate, cu mintea concentrată la pasul următor, apoi la următorul, apoi la următorul. Și totuși, cu toate că îndura cu stoicism și își ducea zilele imposibil, era un om profund sfâșiat. O parte din el se oripila instinctiv în fața irosirii de fiecare zi, în fața valului de distrugere și moarte care invadea neînduplecat mintea și inima; a văzut încă o dată facultatea decimată, clasele golite de tineri, a văzut privirile bântuite ale celor rămași acasă și a văzut în acele priviri moartea lentă a inimii, uzura amară a sentimentelor și insinuarea indifferenței.

Pe de altă parte, însă, se simțea atras puternic tocmai de holocaustul care îl oripila. A descoperit că e capabil de o violență pe care habar nu avea că o poartă în el; tânjea să se implice, râvnea la gustul morții, la bucuria amară a distrugerii, la vederea sângelui. Simțea în același timp rușine și mândrie și, peste toate, o dezamăgire crâncenă față de el însuși și față de timpurile și împrejurările care îl făcuseră așa.

Săptămână după săptămână, lună după lună, numele celor căzuți i se derulau prin fața ochilor. Uneori erau doar nume pe care și le amintea ca dintr-un trecut îndepărtat; alteori reușea să asocieze numele cu un chip; alteori reușea să-și amintească câte o voce, câte un cuvânt.

Și în tot timpul ăsta a continuat să studieze și să predea, cu toate că uneori avea senzația că degeaba își cocoșează spinarea

să se apere de furtună și în zadar își face palmele căuș în jurul ultimului chibrit care abia mai pâlpâie.

Din când în când, Grace se întorcea în Columbia să-și viziteze părinții. Prima dată și-a adus și fiul, care abia dacă avea un an, dar prezența lui a părut să o deranjeze pe Edith dintr-un motiv nedefinit, așa că, după asta, de câte ori mai venea, îl lăsa în St. Louis cu bunicii paterni. Lui Stoner i-ar fi plăcut să-și vadă mai des nepotul, dar nu deschidea vorba; înțelesese că plecarea lui Grace din Columbia – poate chiar și sarcina – fusese, în realitate, o evadare dintr-o închisoare la care acum se întorcea dintr-o bunătate adânc înrădăcinată și o îngăduință blajină.

Deși Edith nu bănuia nimic sau poate refuza să recunoască, Stoner își dădea seama că Grace începuse să bea destul de serios. A observat prima dată în vara de după sfârșitul războiului. Grace venise în vizită pentru câteva zile; părea mai roasă de griji ca niciodată; avea cearcăne, era palidă și tensionată. Într-o seară, după cină, Edith s-a dus la culcare devreme, iar Grace și Stoner au rămas în bucătărie, la cafea. Stoner a încercat să vorbească cu ea, dar era neliniștită și cu gândurile aiurea. Au stat minute bune fără să spună nimic și, într-un final, Grace l-a privit concentrată, a înălțat din umeri și a oftat scurt.

— Auzi, a spus, aveți ceva de băut prin casă?

— Nu, a răspuns el, mă tem că nu. S-ar putea să fie o sticlă de sherry în bufet, dar...

— Am nevoie disperată de un pahar. Te superi dacă sun la băcănie să ne trimită o sticlă?

— Sigur că nu, a spus Stoner. Doar că mama ta și cu mine nu prea...

Dar ea se ridicase deja și se dusese în camera de zi. A căutat în cartea de telefon și a format numărul cu gesturi febrile. Când s-a întors în bucătărie, nu s-a așezat la masă, ci s-a dus la bufet și a scos sticla de sherry pe jumătate plină. A luat un pahar care era pus la scurs lângă chiuvetă și l-a umplut aproape până la buză cu vinul maroniu-deschis. L-a dat peste cap fără să se așeze și s-a șters la gură, cutremurându-se ușor.

— S-a acrit, a spus. Și nu pot să sufăr sherry-ul.

S-a întors la masă cu sticla și paharul, pe care le-a așezat drept în fața ei. A umplut paharul până la jumătate și s-a uitat la tatăl ei cu un zâmbet bizar.

— Beau mai mult decât ar trebui, a spus. Bietul de tine. Nu știi, nu-i așa?

— Nu, a spus el.

— În fiecare săptămână îmi spun că de săptămâna viitoare n-o să mai beau atâta, dar de fiecare dată beau puțin mai mult. Nu știu de ce.

— Ești nefericită? a întrebat Stoner.

— Nu, a răspuns ea. Ba chiar cred că sunt fericită. Sau aproape fericită, în orice caz. E vorba de... Nu și-a terminat ideea.

Până a dat gata sticla de sherry, a venit livrarea de la magazin cu whiskyul pe care îl comandase. A adus sticla în bucătărie, a deschis-o cu gesturi experte și a turnat o cantitate sănătoasă în paharul de sherry.

Au stat de vorbă până foarte târziu, până când prima lumină cenușie a zorilor s-a ivit la ferestre. Grace a băut întruna, cu înghițituri mici; pe măsură ce treceau orele, trăsăturile i s-au relaxat, s-a liniștit și părea mai tânără și au stat de vorbă cum de ani de zile nu mai reușiseră să stea de vorbă.

— Bănuiesc, a spus ea, bănuiesc că am rămas însărcinată dinadins, deși la vremea aia nu-mi dădeam seama; bănuiesc că nici măcar nu eram conștientă de cât de tare îmi doream, cât de mare *nevoie* aveam să plec de aici. Dumnezeu mi-e martor că știam destul cât să nu rămân însărcinată fără voie. Toți băieții aia din liceu și – i-a zâmbit strâmb tatălui ei – tu și mama habar n-aveați, nu-i așa?

— Cred că nu, a spus el.

— Mama voia să fiu populară și... păi am fost populară, nu glumă. Dar n-a însemnat nimic, absolut nimic.

— Știam că erai nefericită, a spus Stoner cu greutate. Dar nu mi-am dat seama... n-am știut...

— Presupun că nici eu, a spus ea. N-aveam cum. Bietul Ed. El a tras paiul scurt. M-am folosit de el, înțelegi; al lui e copilul, fără discuție, dar m-am folosit de el. Era un băiat drăguț; și așa de rușinat mereu – n-a suportat. S-a înrolat cu șase luni mai devreme decât ar fi fost nevoie, doar ca să scape. Eu l-am omorât, cred că se poate spune și așa; el era așa de drăguț și nici măcar n-am fost în stare să ne plăcem foarte tare.

Au stat de vorbă până în zori, ca doi prieteni vechi. Și Stoner și-a dat seama că Grace era, întocmai cum afirmase, aproape fericită în disperarea ei; avea să-și trăiască viața discret, bând tot mai mult de la an la an, amortindu-se ca să nu o doară golul care îi acapara viața. Era recunoscător că avea măcar asta; era recunoscător că măcar Grace putea să bea.

Anii de după cel de-al Doilea Război Mondial au fost anii lui cei mai buni la catedră; și, într-o anumită privință, cei mai fericiți din toată viața lui. Veteranii aceluia război au debarcat în campus și l-au transformat, oferindu-i o calitate a vieții pe care n-o cunoscuse până atunci, o intensitate și un neastâmpăr care echivalau, practic, o transformare. Muncea mai mult ca niciodată; studenții, schimbați, acum că se maturizaseră, dădeau dovadă de mare seriozitate și disprețuiau superficialitatea. Ignorând módele sau cutumele, abordau studiul așa cum visase Stoner dintotdeauna – ca și cum studiul era viața însăși, nu doar un mijloc de a atinge un scop. Știa că niciodată, mai târziu, meseria de profesor nu va mai fi la fel; și se abandona unei stări de fericită epuizare care spera să nu se termine niciodată. Nu se gândea decât foarte rar la trecut sau la viitor, la dezamăgirile și bucuriile trecute sau care urmau să vină; își concentra toată energia de care era capabil pe munca lui din clipa respectivă și spera că, în sfârșit, ceea ce face îl definește.

Puține au fost ocaziile, în decursul acelor ani, când a fost nevoie să-și ia gândul de la munca de moment. Uneori, când fiica lui venea în Columbia să-i viziteze, de parcă se muta fără

țintă dintr-o cameră în alta, senzația că a pierdut-o era atât de puternică, încât devenea insuportabilă. La douăzeci și cinci de ani, Grace părea cu zece ani mai în vârstă; și continua să bea, cu consecvența timidă a unuia care nu mai întrevede chiar nici o speranță; și era limpede că renunța din ce în ce mai mult la autoritatea asupra copilului în favoarea bunicilor din St. Louis.

O singură dată a mai auzit de Katherine Driscoll. La începutul primăverii anului 1949, a primit o broșură de la editura uneia dintre universitățile mari de pe Coasta de Est; anunța publicarea cărții lui Katherine și spunea câteva cuvinte despre autoare. Preda la un colegiu bun de arte liberale din Massachusetts; era nemăritată. A făcut rost de un exemplar al cărții cât a putut de repede. Când a avut-o în mână, i s-a părut că degetele îi revin la viață; îi tremurau atât de tare, că abia a reușit să o deschidă. A dat primele pagini și a văzut dedicația: „Lui W.S.“.

Ochii i s-au împăienjenit și a rămas nemișcat multă vreme. Apoi a scuturat din cap, s-a întors la carte și nu a lăsat-o din mână până nu a terminat-o.

Era bună, exact cum se așteptase. Stilul era grațios, iar pasiunea scrisului era disimulată de stăpânirea și limpezimea inteligenței. Stoner își dădea seama că vedea chipul lui Katherine printre rândurile pe care le citea; și se minuna de cât de fidel îi apărea, chiar și după atâta vreme. Dintr-odată, era ca și cum s-ar fi aflat în camera alăturată și nu plecase de lângă ea decât de o clipă; degetele îi fremătau de parcă tocmai o atinsese. Și durerea pierderii, pe care o zăgăzuise în el atâta vreme, a răbufnit, l-a inundat și el s-a lăsat purtat dincolo de controlul voinței lui; nu-și mai dorea să se salveze. Apoi a zâmbit duios, ca unei amintiri; s-a gândit că are aproape șaizeci de ani și că ar trebui să-i fie deja străină o asemenea pasiune, o asemenea iubire.

Dar nu-i era străină, știa prea bine, niciodată nu avea să-i fie. Dincolo de amorțeală, de indiferență, de depărtare, era acolo, intensă și constantă; fusese mereu acolo. În tinerețe o oferise cu inima deschisă, fără să se gândească; o oferise revelației spre

care îi deschisese ochii – câți ani trecuseră de atunci? – Archer Sloane; i-o oferise lui Edith, în primele zile oarbe și nebunești când îi făcuse curte și se căsătoriseră; și i-o oferise lui Katherine ca și cum ar fi fost prima dată. Era ciudat, dar într-un fel o oferise fiecărui moment din viața lui și poate cu atât mai mult atunci când nu știa că asta face. Nu era o pasiune a minții, nici a cărnii; mai curând o forță care le cuprindea pe amândouă, ca și cum n-ar fi fost altceva decât substanța din care e făcută iubirea, însăși esența ei. Fie că era vorba de o femeie sau de un poem, spunea simplu: Uite-mă! Trăiesc.

Îi venea greu să se considere bătrân. Uneori, dimineața, când se bărbierea, se uita în oglindă și nu se identifica deloc cu figura care îl privea surprinsă, ochii aceia limpezi pe o mască grotescă; era ca și cum, dintr-un motiv necunoscut, recurgea la o deghi-zare oribilă, ca și cum ar fi putut, numai să vrea, să dea la o parte sprâncenele albe și stufoase, părul cărunț și răvășit, carnea flască de pe pomeții proeminenți, ridurile adânci care îl amăgeau că e bătrân.

Și totuși vârsta, știa prea bine, nu era o amăgire. Văzuse maladia care pusese stăpânire pe lume și pe țara lui în anii de după marele război; văzuse ura și suspiciunea crescând ca o boală și măturând țara ca o ciumă; văzuse tineri plecând din nou la război, îndreptându-se nerăbdători, ca într-un coșmar cu repetiție, spre un final absurd. Iar mila și tristețea pe care le simțea erau atât de vechi, atât de legate de vârsta lui, încât aproape i se părea că nici nu-l atingeau.

Anii au trecut repede, nici nu și-a dat seama cum. În primăvara lui 1954, avea șaiszeci și trei de ani și a realizat dintr-odată că îi mai rămăseseră numai patru ani la catedră. A încercat să vadă dincolo de acel prag; nu vedea nimic și nici nu avea vreo dorință să vadă.

În toamnă a primit un bilet de la secretara lui Gordon Finch, care îl ruga să treacă pe la domnul decan când are vreme. Era ocupat și au trecut câteva zile până a găsit o după-amiază liberă.

De fiecare dată când îl vedea pe Gordon Finch, își dădea seama că e ușor surprins de cât de puțin îmbătrânise. Era cu un an mai tânăr decât Stoner, dar părea să nu aibă mai mult de cincizeci de ani. Era complet chel, avea fața mare și fără riduri și radia sănătate ca un heruvim; avea pasul elastic și în ultimii ani începuse să abordeze ținute lejere; purta cămăși colorate și sacouri ciudate.

În după-amiaza aceea când Stoner a intrat în biroul său, părea stânjenit. Au făcut conversație câteva momente; Finch l-a întrebat cum se mai simte Edith și a spus că soția lui, Caroline, tocmai pomenea cu câteva zile în urmă că ar trebui să se mai vadă toți patru. Apoi a spus:

— Timpul. Dumnezeuule, cum mai zboară!

Stoner a încuviințat din cap.

Dintr-odată, Finch a oftat.

— Asta e, a spus. Presupun că nu putem evita subiectul. La anul o să împlinești... șaiszeci și cinci de ani. Cred că ar trebui să ne gândim cum facem.

Stoner a scuturat din cap.

— Nu imediat. Am de gând să profit de opțiunea de prelungire cu doi ani.

— Mă gândeam eu, a spus Finch și s-a lăsat pe spate. Eu nu. Mai am trei ani și pe urmă gata. Uneori mă gândesc la lucrurile pe care nu le-am făcut, la locurile în care n-am fost și... la naiba, viața e prea scurtă. De ce nu te pensionezi și tu? Gândește-te cât timp...

— N-aș ști ce să fac cu el, a spus Stoner. N-am învățat până acum.

— Păi, la naiba, a spus Finch. În vremurile noastre, la șaiszeci și cinci de ani ești încă tânăr. Ai o grămadă de timp să înveți lucruri pe care...

— E Lomax, nu-i așa? Te strânge cu ușa.

Finch a rânjit.

— Evident. Ce te așteptai?

Stoner a rămas tăcut câteva clipe. Apoi a zis:

— Spune-i lui Lomax că nici n-am vrut să aud. Spune-i că am devenit așa de țăfnos și de cusurgiu la bătrânețe, că nu mai știi ce să te faci cu mine. Că va trebui să se ocupe singur.

Finch a râs și a clătinat din cap.

— Să vezi dacă nu fac chiar așa! Poate mai cedați și voi un pic după atâta vreme.

Dar confruntarea nu a avut loc imediat, iar când a avut loc – la mijlocul semestrului doi, în martie –, nu a decurs așa cum se aștepta Stoner. Încă o dată a fost rugat să se prezinte în biroul decanului; de data asta i s-au comunicat exact data și ora și i s-a sugerat că e urgent.

Stoner a venit cu câteva minute întârziere. Lomax era deja acolo; stătea așezat ca o statuie în fața biroului lui Finch; lângă el era un scaun gol. Stoner a traversat agale camera și s-a așezat. Și-a întors capul și s-a uitat la Lomax; Lomax a rămas imper-turbabil, cu privirea pironită în față, cu o sprânceană ridicată în semn de dispreț față de toți și toate.

Finch s-a uitat la amândoi o vreme, cu un zâmbet ușor amuzat pe buze.

— Așadar, a spus, știm cu toții care e subiectul care ne-a adus aici. E vorba de pensionarea domnului profesor Stoner.

A prezentat sumar reglementările – pensionarea la cerere era posibilă la șaizeci și cinci de ani; în cazul în care alegea această variantă, Stoner putea, dacă dorea, să se pensioneze fie la sfârșitul anului academic în curs, fie la sfârșitul oricăruia dintre semestrele anului următor. Sau putea, cu acordul șefului catedrei și al decanului colegiului, să rămână la catedră până la șaizeci și șapte de ani, moment în care pensionarea devenea obligatorie. Desigur, în afară de eventualitatea în care persoana în cauză primea onoruri speciale și se dădea numele lui unei catedre, situație în care...

— O probabilitate extrem de redusă, cred că suntem de acord, a spus Lomax sec.

Stoner a dat din cap către Finch.

— Mai redusă nici că se poate, a spus.

— Eu cred sincer, i-a spus Lomax lui Finch, că ar fi în interesul catedrei și al colegiului dacă domnul profesor Stoner ar profita de oportunitatea de a se pensiona. De multă vreme am în minte anumite schimbări de programă și de personal pe care pensionarea dumnealui le-ar face posibile.

Stoner i-a răspuns lui Finch:

— Nu am nici o dorință să mă retrag înainte să fiu nevoit numai ca să îi satisfac un capriciu domnului profesor Lomax.

Finch s-a întors către Lomax. Lomax a spus:

— Sunt sigur că există multe aspecte la care domnul profesor Stoner nu s-a gândit. Ar avea răgazul să se ocupe de scrisul pe care l-a întrerupt din – a făcut o pauză delicată – dedicare față de învățământ. Cu siguranță comunitatea academică ar avea numai de câștigat dacă roadele lungii sale experiențe ar fi...

Stoner l-a întrerupt:

— Nu am nici o dorință să încep o carieră literară în acest moment al vieții.

Fără să se miște de pe scaun, Lomax a părut că se înclină către Finch.

— Colegul nostru este prea modest, fără îndoială. Peste doi ani și eu va trebui, conform regulamentului, să eliberez postul de șef de catedră. Și intenționez să folosesc cum pot mai bine amurgul vieții. Aștept cu nerăbdare timpul liber pe care mi-l oferă pensia.

— Eu sper să rămân în catedră, a spus Stoner, cel puțin până la acel fericit moment.

Lomax a tăcut câteva momente. Apoi i-a spus lui Finch, ca dus pe gânduri:

— M-am gândit de mai multe ori în decursul ultimilor ani că poate eforturile pe depuse de domnul profesor Stoner pentru binele catedrei nu au fost apreciate cum se cuvine. M-am gândit că o promovare la gradul de profesor plin ar fi o încununare a ultimului an dinaintea pensionării. O cină în onoarea acestei ocazii... o ceremonie adecvată. Ar fi o bucurie. Cu toate că ne apropiem de sfârșitul anului universitar și promovările au fost

deja anunțate, sunt sigur că, dacă insist, s-ar putea aranja promovarea pentru anul viitor, ca o celebrare a unei binevenite pensionări.

Dintr-odată, jocul pe care îl juca cu Lomax – și care, într-un mod straniu, îi făcea plăcere – a început să i se pară josnic și meschin. S-a simțit brusc obosit. S-a uitat drept la Lomax și a spus cu un aer istovit:

— Holly, după atâția ani credeam că mă cunoști mai bine. Nu mi-a păsat niciodată câtuși de puțin de ce ai crezut tu că ai putea să-mi „dai“ sau că mi-ai putea „face“ sau mai știu eu ce. A făcut o pauză și, într-adevăr, era mai obosit decât crezuse. A făcut un efort să continue. Nu despre asta e vorba; niciodată n-a fost. Ești un om bun, îmi închipui; ești, fără discuție, un profesor bun. Dar în unele privințe ești un ticălos ignorant. A făcut încă o pauză. Nu știu ce sperai. Dar n-o să mă pensionez – nici la sfârșitul acestui an, nici la anul. S-a ridicat încet și a rămas o vreme în picioare, adunându-și forțele. Domnilor, vă rog să mă scuzați. Sunt puțin obosit. Vă las să discutați ce aveți de discutat.

Știa că lucrurile n-or să rămână așa, dar nu-i păsa. Când, la ultima ședință generală din acel an a facultății, Lomax a anunțat, în raportul Catedrei de Engleză, pensionarea domnului profesor William Stoner la finalul anului următor, Stoner s-a ridicat și i-a informat pe membrii facultății că domnul profesor Lomax se înșală, că nu se va pensiona decât peste doi ani de la momentul anunțat de Lomax. În toamnă, la începutul semestrului întâi, președintele Universității l-a invitat pe Stoner la ceai la el acasă și a vorbit pe larg despre anii lui la catedră, despre binemeritata odihnă, despre recunoștința pe care i-o purtau toți; Stoner a făcut pe hachișosul, i s-a adresat președintelui cu „tinere“ și s-a prefăcut că nu aude, astfel încât tânărul a ajuns să țipe, străduindu-se în același timp din răspuțeri să adopte un ton cât mai conciliant.

Dar eforturile făcute, chiar așa neînsemnate, l-au obosit mai mult decât se așteptase, așa că până la vacanța de Crăciun era

aproape epuizat. Și-a spus că într-adevăr îmbătrânește și că ar trebui s-o lase mai ușor, dacă vrea să facă treabă bună și în restul anului. În cele zece zile ale vacanței de Crăciun s-a odihnit ca și cum ar fi vrut să-și adune puterile; iar când s-a întors pentru ultimele săptămâni ale semestrului, l-a surprins până și pe el să vadă cu ce vigoare și ce energie e în stare să muncească. Subiectul pensionării părea închis și nu și-a mai bătut capul cu asta.

Spre finalul lui februarie, oboseala l-a cuprins din nou și nu reușea să scape de ea; petrecea cea mai mare parte a timpului acasă și lucra sprijinit pe perne pe divanul din cămăruța lui. În martie, a început să remarce o durere surdă în brațe și picioare; și-a spus că de vină e oboseala și că o să se simtă mai bine când vine primăvara și se mai încălzește, că are nevoie de odihnă. În aprilie, durerea se localizase în partea inferioară a corpului; a fost nevoit să lipsească de la cursuri de câteva ori și și-a dat seama că își consumă toate forțele numai să se deplaseze de la un curs la altul. Pe la începutul lui mai, durerea a devenit puternică și nu o mai putea considera un simplu disconfort. Și-a făcut programare la un doctor de la infirmeria Universității.

Au urmat analize și examinări și întrebări a căror relevanță îi scăpa în cea mai mare parte. I s-a dat să urmeze un regim special și i s-a spus să revină la o consultație la începutul săptămânii următoare, când vor fi gata rezultatele analizelor și vor putea fi interpretate. S-a simțit mai bine, cu toate că oboseala a persistat.

Doctorul era un tânăr pe nume Jamison, care i-a povestit lui Stoner că lucrează câțiva ani la Universitate, după care vrea să-și deschidă un cabinet privat. Avea o față rotundă, rozalie, purta ochelari fără rame și avea un stil agitat și stânjenit care lui Stoner îi inspira încredere.

A ajuns la consultație cu câteva minute mai devreme, dar i s-a spus să intre. A luat-o pe coridorul lung și îngust al infirmeriei spre compartimentul minuscul unde își avea biroul Jamison.

Doctorul îl aștepta și i-a fost limpede că îl aștepta de ceva vreme; pe birou erau aranjate ordonat fișe, radiografii și însemnări.

Jamison s-a ridicat, a zâmbit scurt și nervos și a arătat cu mâna un scaun din fața biroului.

— Domnule profesor Stoner, a spus. Vă rog să luați loc.

Stoner s-a așezat.

Jamison s-a încruntat către spectacolul de pe birou, a netezit o foaie de hârtie și s-a așezat la rândul său.

— Așa, a spus, ceva obstrucționează tractul gastrointestinal inferior, asta e sigur. Nu se vede mare lucru pe radiografie, dar nu e ceva neobișnuit. Bine, niște umbre, dar asta nu înseamnă neapărat ceva.

Și-a întors scaunul, a pus radiografia pe panou, a aprins o lumină și a arătat vag spre ceva. Stoner s-a uitat, dar n-a văzut nimic. Jamison a stins lumina și s-a întors la loc la birou. A adoptat un ton profesional:

— Hemograma indică anemie, dar nu pare să existe nici o infecție; viteza de sedimentare e sub limită și aveți și tensiunea mică. Abdomenul e umflat, ceea ce nu pare în regulă, ați pierdut destul de mult în greutate și – ei bine, din simptomele pe care mi le-ați descris și din ce văd aici – a făcut un semn spre hârtiile de pe birou –, aș spune că nu ne rămâne decât un singur lucru de făcut. A zâmbit fix și a continuat cu veselie forțată: Trebuie să vă deschidem și să vedem ce găsim.

Stoner a dat din cap.

— Deci e cancer.

— Ei, a spus Jamison, să nu ne hazardăm. Pot să fie multe lucruri. Sunt destul de sigur că e o tumoră, dar – ce mai, nu putem să fim siguri de nimic până nu vedem ce e acolo.

— De când o am?

— O, e imposibil de spus. Dar s-ar zice... e destul de mare; o aveți de ceva vreme.

Stoner a tăcut câteva secunde. Apoi a întrebat:

— Cât estimați că mai am?

Jamison a răspuns evaziv:

— O, nu, domnule Stoner. A încercat să râdă. Nu trebuie să ne repezim să tragem concluzii. Există încă posibilitatea... e

posibil să fie doar o tumoare benignă, înțelegeți. Sau... sau ar putea să fie multe alte lucruri. Doar că nu putem să fim siguri până nu...

— Da, a spus Stoner. Când ați vrea să mă operați?

— Cât de repede se poate, a spus Jamison ușurat. În două-trei zile.

— Așa de repede, a spus Stoner aproape absent. Apoi l-a privit pe Jamison fără să clipească. Dați-mi voie să vă întreb câteva lucruri, doctore. Și trebuie să vă spun că vreau răspunsuri sincere.

Jamison a încuviințat din cap.

— Dacă e doar o tumoare... benignă, cum spuneți... ar mai conta două sau trei săptămâni în plus?

— Păi, a spus Jamison cu reticență, ați avea dureri; și... nu, n-ar conta *foarte tare*, presupun.

— Bun, a spus Stoner. Iar dacă e așa de rău cum credeți, nici atunci n-ar conta prea tare două săptămâni, așa e?

Lui Jamison i-a luat ceva să răspundă și a spus aproape cu amărăciune:

— Nu, presupun că nu.

— În cazul ăsta, a spus Stoner pe un ton rațional, o să mai aștept două săptămâni. Mai am niște lucruri de rezolvat – mai am ceva de lucru.

— Eu nu v-aș recomanda să amânați, vă rog să mă înțelegeți, a spus Jamison. Chiar nu recomand.

— Desigur, a spus Stoner. Și, doctore, nu o să spuneți nimă-nui, nu-i așa?

— Nu, a spus Jamison și a adăugat cu ceva mai multă căldură: Sigur că nu.

A sugerat câteva modificări la regimul pe care i-l dăduse mai înainte, i-a prescris niște medicamente și a stabilit o dată pentru internare.

Stoner nu simțea absolut nimic; era ca și cum doctorul îi spusese că nu e altceva decât o mică neplăcere, un obstacol pe

care va trebui să-l depășească cumva ca să poată face ce avea de făcut. I-a trecut prin cap că s-a întâmplat cam prea aproape de sfârșitul anului universitar; lui Lomax s-ar putea să-i fie greu să-i găsească înlocuitor.

Pastila pe care o luase în cabinetul doctorului l-a amețit ușor și senzația era, în mod ciudat, plăcută. I-a afectat percepția timpului; s-a trezit pe coridorul cu parchet pe jos de la parterul Clădirii Jesse. Îi țiuia în urechi un murmur scăzut, ca o bătaie de aripi; în semiîntunericul coridorului, o lumină care părea să vină de nicăieri creștea și scădea în intensitate, pulsând ca ritmul inimii lui; iar trupul lui, conștient în detaliu de fiecare mișcare pe care o făcea, fremăta când a pășit cu mare grijă în amestecul de lumină și întuneric.

S-a oprit la picioarele scărilor care duceau la etajul întâi; treptele de marmură aveau exact în mijloc câte o ușoară adâncitură, mărturie a pașilor care le urcaseră și le coborâseră atâtea zeci de ani. Erau aproape noi când – câți ani trecuseră de atunci? – se oprise prima dată în fața lor, privind în sus, ca acum, și întrebându-se unde aveau să-l ducă. S-a gândit la timp, la scurgerea lui lentă. A pus un picior cu grijă pe prima scobitură și s-a săltat.

În secunda următoare era în anticamera lui Gordon Finch. Secretara i-a spus:

— Domnul decan se pregătește să plece...

Stoner a dat din cap absent, i-a zâmbit fetei și a intrat în biroul lui Finch.

— Gordon, a spus amical, cu zâmbetul încă pe față. Nu te rețin decât o clipă.

Finch i-a întors zâmbetul din reflex; avea privirea obosită.

— Sigur, Bill, stai jos.

— Nu te rețin decât o clipă, a repetat; a simțit cum o forță stranie îi revine în glas. Uite ce e, m-am răzgândit – în legătură cu pensionarea, vreau să spun. Știu că e neplăcut; îmi pare rău că te anunț așa târziu dar... în fine, cred că e mai bine pentru toată lumea. Mă retrag la finalul semestrului.

Figura lui Finch îi înota în fața ochilor, rotundă de uimire.

— Ce naiba, a spus Finch. A făcut cineva presiuni asupra ta?

— Nu e nimic de genul ăsta. a spus Stoner. E decizia mea. Chestia e că... am descoperit că sunt *într-adevăr* niște lucruri pe care aş vrea să le fac. Și a adăugat pe un ton rațional: Și chiar am nevoie de odihnă.

Finch era enervat și Stoner știa că are toate motivele. I s-a părut că își aude vocea bălmăjind încă o scuză; și-a dat seama că zâmbea în continuare, prostește.

— Păi, a spus Finch, presupun că nu e prea târziu. Pot să încep formalitățile mâine. Bănuiesc că știi tot ce e de știut despre venitul anual, asigurare și alte din astea?

— O, da, a spus Stoner. M-am gândit la toate. E în regulă. Finch s-a uitat la ceas.

— Sunt în întârziere, Bill. Treci pe aici într-o zi-două și rezolvăm toate detaliile. Între timp... bănuiesc că ar trebui să afle și Lomax. Îl sun în seara asta.

A rânjit.

— Mă tem că ai reușit să-i faci pe plac.

— Da, a spus Stoner. Mă tem că da.

Erau multe de făcut în cele două săptămâni rămase până când trebuia să se interneze, dar a decis că va face față. Și-a anulat cursurile din următoarele două zile și i-a convocat pe toți studenții față de care avea vreo responsabilitate – fie că era vorba de studiu independent, de disertații de masterat sau de teze de doctorat. Le-a scris instrucțiuni detaliate care să-i ajute să-și ducă la bun sfârșit treaba începută și a lăsat copii la indigo ale instrucțiunilor în cutia poștală a lui Lomax. I-a calmat pe cei pe care îi apucase panica văzându-se, după spusele lor, abandonati și i-a liniștit pe cei care se temeau să se lase pe mâna altui coordonator. A descoperit că pastilele pe care le lua îi diminuau limpezimea gândirii în aceeași măsură în care îi poteau durerile; așa că ziua, când vorbea cu studenții și seara, când citea avalanșa de referate, disertații și teze neterminate, le lua

numai când durerea devenea atât de puternică, încât nu se mai putea concentra.

La două zile după ce anunțase că se pensionează, în mijlocul unei după-amieze aglomerate, a primit un telefon de la Gordon Finch.

— Bill? Sunt Gordon. Uite... cred că a apărut o mică problemă despre care cred că trebuie să vorbim.

— Da? a spus grăbit.

— E vorba de Lomax. Refuză să accepte că decizia ta n-are legătură cu el.

— Nu contează, a spus Stoner. Lasă-l să creadă ce vrea.

— Stai așa – asta nu e tot. Face planuri să meargă mai departe cu cina și tot restul. Spune că și-a dat cuvântul.

— Uite ce e, Gordon, sunt foarte ocupat acum. Nu poți să-l oprești cumva și gata?

— Am încercat, dar le face pe linie de catedră. Dacă vrei să-l chem să stăm de vorbă, îl chem, dar va trebui să fii și tu aici. Când se poartă așa, eu nu reușesc să mă-nțeleg cu el.

— Bine. Când ar trebui să se întâmple prostia asta?

A urmat o pauză.

— De vineri într-o săptămână. În ultima zi de cursuri, chiar înainte de sesiune.

— În regulă, a spus Stoner frânt. Până atunci ar trebui să termin ce mai am de făcut și e mai simplu așa decât să ne apucăm să ne certăm acum. Lasă-l în plata Domnului.

— Mai trebuie să știi ceva; vrea să anunț că ieși la pensie ca profesor emerit, cu toate că nu poate să devină oficial decât anul viitor.

Stoner a simțit că-l umflă râsul.

— De ce nu, a spus. E în regulă și asta.

Toată săptămâna a muncit fără să știe cât e ceasul. Vineri a muncit toată ziua, de la opt dimineața până la zece seara. A citit o ultimă pagină, a făcut o ultimă însemnare și s-a lăsat pe spate în scaun; lumina lămpii de pe birou îi bătea în ochi și o clipă

n-a mai știut unde se află. S-a uitat în jur și a văzut că e în biroul lui. Rafturile erau pline ochi de cărți așezate la întâmplare; prin colțuri zăceau teancuri de foi; iar sertarele fișetului erau trase și răvășite. Ar trebui să strâng, s-a gândit; ar trebui să fac ordine.

— Săptămâna viitoare, și-a spus. Săptămâna viitoare.

S-a întrebat dacă e în stare să ajungă până acasă. I se părea că și să respire e un mare efort. S-a adunat, și-a forțat mintea să se concentreze pe brațe și pe picioare, să le facă să reacționeze. S-a ridicat în picioare și nu și-a dat voie să se clatine. A stins lampa și a stat în întuneric până i s-au obișnuit ochii și a putut să vadă în lumina lunii care intra pe ferestre. Apoi a pus un picior în fața celuiilalt și a pășit pe holurile întunecate spre ieșire și apoi pe străzile pustii spre casă.

Lumina era aprinsă; Edith nu se culcase. Și-a adunat ultimele forțe și a reușit să urce treptele de la intrare și să intre în camera de zi. Și atunci a știut că mai departe de atât nu mai poate ajunge; a fost în stare doar să se târască până la canapea și să se așeze. După câteva momente, a găsit puterea să scoată din buzunarul vestei tubul de medicamente. A luat o pastilă și a înghițit-o fără apă; apoi a luat încă una. Erau amare, dar amăreala era aproape plăcută.

A început să-și dea seama că Edith se foia prin cameră, că trecea dintr-o parte în alta; spera că nu-i spusese ceva și acum aștepta un răspuns. Pe măsură ce durerea îl lăsa și îi reveneau cât de cât forțele, a văzut că nu era cazul; avea fața împietrită, cu buzele strânse și nările fremătând și mergea țeapănă ca un băț, cu pași furioși. A dat să-i spună ceva, dar s-a gândit că mai bine nu, nu era sigur că nu-l va trăda vocea. S-a întrebat care era motivul furiei ei; nu mai fusese furioasă de multă vreme.

În cele din urmă, Edith s-a oprit din fățâit și s-a postat în fața lui; brațele îi atârnavă pe lângă corp, cu pumnii strânși.

— Ei? N-ai de gând să spui nimic?

Stoner și-a dres glasul și a comandat ochilor să focalizeze.

— Îmi pare rău, Edith.

Și-a auzit vocea slabă, dar sigură.

— Sunt puțin obosit, cred.

— N-aveai de gând să spui absolut nimic, așa e? Ce prostie. Nu crezi că aveam dreptul să știu?

Preț de o clipă a fost nedumerit. Apoi a dat din cap. Dacă ar fi avut putere, ar fi fost furios.

— Cum ai aflat?

— Lasă asta. Presupun că toată lumea știe, mai puțin eu. Pe cuvântul meu, Willy...

— Îmi pare rău, Edith, serios, chiar îmi pare. N-am vrut să te îngrijorezi. Voiam să-ți spun săptămâna viitoare, chiar înainte să merg la spital. Nu e nimic; nu trebuie să-ți faci griji.

— Nimic? A râs amar. Cică ar putea fi cancer. Tu nu înțelegi ce înseamnă asta?

S-a simțit dintr-odată imponderabil și a trebuit să facă un efort să nu se agațe de ceva.

— Edith, a spus cu vocea stinsă. Hai să vorbim mâine, te rog. Sunt obosit.

Edith l-a privit câteva clipe.

— Vrei să te ajut să mergi la tine în cameră? a întrebat energică. Nu s-ar zice că ești în stare să te descurci singur.

— Nu e nevoie, a spus el.

Dar până să ajungă în cameră, a regretat că nu i-a acceptat ajutorul – și nu numai pentru că a descoperit că e mai slăbit decât se așteptase.

Sâmbătă și duminică s-a odihnit, iar luni a fost în stare să-și țină cursurile. S-a întors acasă devreme și stătea întins pe canapeua din camera de zi, scrutând cu interes tavanul, când s-a auzit soneria. S-a sculat în capul oaselor și a dat să se ridice de pe canapea, dar s-a deschis ușa. Era Gordon Finch. Era palid la față și mâinile îi tremurau.

— Intră, Gordon, a spus Stoner.

— Dumnezeu, Bill, a spus Finch. De ce nu mi-ai zis?

Stoner a râs scurt.

— Mai bine dădeam anunț la ziar, a spus. Am crezut că pot s-o fac discret, fără să deranjez pe nimeni.

— Știu, dar... Doamne, dacă aș fi știut...

— N-ai de ce să te necăjești. Nu e nimic sigur încă... e doar o operație. Exploratorie, parcă așa îi zice. Dar cum ai aflat?

— De la Jamison, a spus Finch. Și eu tot la el merg. A zis că știe că nu e etic, dar că ar trebui să știu. Avea dreptate, Bill.

— Știu, a spus Stoner. Nu contează. S-a aflat?

Finch a clătinat din cap.

— Nu încă.

— Atunci ține-ți gura. Te rog.

— Sigur, Bill. Acum, cu dineul ăsta de vineri... nu ești obligat să te conformezi, știi.

— Dar vreau să merg, a spus Stoner cu un zâmbet strâmb. Cred că-i sunt dator lui Lomax.

O umbră de zâmbet s-a ivit pe fața lui Finch.

— Da' chiar că te-ai făcut un cusurgiu nesuferit.

— Așa s-ar zice, a spus Stoner.

Dineul s-a ținut în mica sală de banchete a Ligii Studenților. În ultima clipă, Edith a decis că n-o să fie în stare să reziste până la sfârșit, așa că s-a dus singur. A pornit devreme și a traversat campusul agale, de parcă ieșise la plimbare într-o după-amiază de primăvară. Așa cum se așteptase, nu era nimeni în sală; l-a rugat pe chelner să ia cartonașul cu numele soției sale și să rearanjeze masa principală ca să nu fie nici un scaun gol. Apoi s-a așezat și a așteptat să sosească invitații.

Locul lui era între Gordon Finch și președintele Universității; Lomax, care urma să fie maestrul de ceremonii, stătea trei scaune mai încolo. Lomax zâmbea și făcea conversație cu cei din jur; nu i-a aruncat nici o privire lui Stoner.

Sala s-a umplut repede; colegi din catedră cu care nu schimbase mai mult de două vorbe de ani de zile îi făceau cu mâna peste mese; Stoner dădea din cap. Finch nu prea vorbea, dar îl privea atent; președintele cel nou și tinerel, pe care Stoner nu reușea să țină minte cum îl cheamă, îi vorbea cu o deferență relaxată.

Mâncarea a fost servită de studenți din anii mici, îmbrăcați cu sacouri albe; Stoner i-a recunoscut pe mai mulți dintre ei; i-a salutat din cap și a vorbit cu ei. Invitații s-au uitat cu tristețe în farfurie și au început să mănânce. Sala vibra de murmurul conversației relaxate, întrerupt numai de clinchetul voios al tacâmurilor pe farfuriile de porțelan; Stoner știa că aproape uitaseră că era și el acolo, așa că a putut să-și plimbe mâncarea prin farfurie, să ia câteva înghițituri simbolice și să se uite în jur. Dacă își mișca ochii, nu mai putea vedea fețele; zărea culori și forme nedefinite care se mișcă în fața lui ca într-un caleidoscop, compunând în fiecare clipă alte și alte modele. Era o priveliște plăcută și dacă se concentra asupra ei într-un anume fel, îi lua gândul de la durere.

Dintr-odată, s-a făcut liniște; și-a scuturat capul, de parcă ar fi vrut să se trezească din visare. L-a văzut, spre capătul mesei, pe Lomax în picioare, lovind cu cuțitul în paharul de apă. O față frumoasă, și-a spus Stoner; încă frumoasă. Cu trecerea anilor, fața lungă și îngustă se făcuse și mai subțire, iar ridurile păreau semnele unei mai mari sensibilități, mai degrabă decât ale vârstei. Zâmbetul trăda aceeași ironie numai de el știută, iar vocea răsună la fel de sigură ca întotdeauna.

Vorbea; Stoner auzea cuvintele cu întreruperi, ca și cum vocea care le rostea izbură din tăcere și apoi scădea revenind la sursă. „...anii lungi de muncă devotată la catedră ... o binemeritată odihnă, departe de presiunile... prețuit de colegi...” Auzea sarcasmul din voce și știa că, în felul lui și după atâția ani, Lomax vorbea în sfârșit cu el.

Un ropot scurt și hotărât de aplauze l-a trezit din reverie. Lângă el, Gordon Finch se ridicase în picioare și vorbea. Deși și-a înălțat ochii spre el și și-a ciulit urechile, nu auzea ce spune; buzele lui Finch se mișcau, stătea cu privirea pironită în față, au urmat aplauze, s-a așezat la loc. De cealaltă parte, președintele s-a ridicat și el și a vorbit cu o voce care părea că sare de la laude goale la amenințare, de la umor la tristețe, de la regret la bucurie. A spus că speră că pensionarea lui Stoner va fi un nou

început, nu un sfârșit; știa că Universitatea va fi mai săracă fără el; mai era și importanța tradiției, nevoia de schimbare; și recunoștința studenților, pentru ani și ani de-acum înainte. Stoner nu găsea nici o noimă în ce auzea; dar când președintele a terminat de vorbit, sala a izbucnit în aplauze și pe fețe au apărut zâmbete. În clipa în care aplauzele s-au mai potolit, o voce subțire a strigat „Discurs!” și alte glasuri au repetat îndemnul ici și colo prin sală.

Finch i-a șoptit la ureche:

— Vrei să te scap?

— Nu, a spus Stoner. E-n regulă.

S-a ridicat în picioare și și-a dat seama că nu are nimic de spus. A tăcut multă vreme, timp în care s-a uitat de la o figură la alta. Și-a auzit vocea rostind fără nici o inflexiune:

— Am predat... a spus. A luat-o de la început. Am predat la această Universitate aproape patruzeci de ani. Nu știu ce aș fi făcut dacă n-aș fi fost profesor. Dacă n-aș fi fost la catedră, poate că aș fi... S-a oprit, de parcă îl furase alt gând. Apoi a spus, ca o concluzie: Vreau să vă mulțumesc tuturor că mi-ați permis să predau.

S-a așezat. Au urmat aplauze și râsete amicale. Lumea s-a ridicat de la mese și se învârtea prin sală. Stoner a simțit cum i se strânge mâna; își dădea seama că zâmbea și dădea din cap la ce i se spunea. Președintele l-a apucat de mână, i-a zâmbit cu căldură, i-a spus să treacă pe la el oricând, într-o după-amiază, s-a uitat la ceas și a plecat în grabă. Sala a început să se golească și Stoner stătea singur, în același loc din care nu se mișcase și încerca să-și adune forțele ca să meargă până la ușă. A așteptat până a simțit că prinde ceva puteri, apoi a dat ocol mesei și a ieșit din sală, trecând pe lângă mici pâlcuri de persoane care i-au aruncat priviri curioase de parcă deja era un străin. Lomax era și el într-unul dintre grupuri, dar nu s-a întors când a trecut pe lângă el; și Stoner și-a dat seama că e recunoscător că nu sunt nevoiți să-și vorbească după atâta vreme.

A doua zi s-a internat în spital și s-a odihnit până luni dimineață, când era programată operația. În cea mai mare parte a timpului a dormit; nu-l interesa în mod deosebit ce urma să i se întâmple. Luni dimineață cineva i-a înfipt un ac în braț; era doar pe jumătate conștient că e împins cu pat cu tot pe coridoare până a ajuns într-o cameră stranie, care părea să fie compusă numai din tavan și lumini. A văzut ceva care-i cobora spre față și a închis ochii.

Când s-a trezit, îi era greață; îl dureau capul; apăruse o durere nouă, nu supărătoare, în partea de jos a abdomenului. A vomat, după care s-a simțit mai bine. Și-a plimbat mâna peste bandajele groase care îi acopereau mijlocul. A dormit, s-a trezit în timpul nopții și a băut un pahar de apă, apoi a dormit din nou până dimineață.

Când s-a trezit, l-a văzut pe Jamison lângă pat, cu degetele pe încheietura mâinii lui stângi.

— Ei, a spus Jamison, cum ne simțim azi?

— Bine, cred. Avea gâtul uscat; a întins mâna și Jamison i-a dat paharul cu apă. A băut și s-a uitat la Jamison, așteptând.

— Așa, a spus Jamison într-un final, deloc în largul lui, am scos tumoarea. Mare, a naibii. Într-o zi sau două o să vă simțiți mult mai bine.

— O să pot să plec de aici? a întrebat Stoner.

— O să fiți pe picioare peste două sau trei zile, a răspuns Jamison. Doar că... poate ar fi mai ușor dacă ați mai rămâne câteva zile. N-am putut s-o scoatem... pe toată. O să folosim tratament cu radiații și alte din astea. Sigur că ați putea să veniți aici de fiecare dată, dar...

— Nu, a spus Stoner și și-a lăsat capul pe pernă. Se simțea din nou obosit. Cât de repede se poate, a spus, cred că vreau să plec acasă.

— O, Willy, a spus ea. Ești mâncat tot pe dinăuntru.

Stoner stătea întins în pat, în cămăruța mică din spate, cu ochii pe fereastră; era spre seară și soarele care dispărea dincolo de orizont lăsa o văpaie roșiatică pe burta unui nor lung și încrețit ce atârna la apus deasupra caselor și copacilor. O muscă bâzâia la plasa de la fereastră; și mirosul înțepător al gunoierului ars în curtea de alături plutea în aerul nemișcat.

— Ce-ai spus? a întrebat Stoner absent și s-a întors către soția lui.

— Pe dinăuntru, a spus Edith. Doctorul spune că s-a întins peste tot. O, Willy, bietul Willy.

— Da, a spus Stoner. Nu reușea să fie prea interesat. Asta e, nu trebuie să-ți faci griji. E mai bine să nu te gândești.

Edith nu i-a răspuns și el s-a întors la loc spre fereastra deschisă și a privit cum se întunecă cerul până nu s-a mai zărit decât o dără palidă, purpurie pe norul din depărtare.

Era acasă de ceva mai mult de o săptămână și acum tocmai se întorsese de la spital, de la ceea ce Jamison, cu un zâmbet încordat, numea „tratament“. Jamison admirase rapiditatea cu care i se vindecase incizia, zisese că are constituția unui bărbat de patruzeci de ani, după care tăcuse brusc. Stoner s-a lăsat cercetat și împuns, i-a lăsat să-l lege de o masă și a stat nemișcat cât timp o mașinărie uriașă s-a mișcat fără zgomot pe deasupra lui. Era o prostie, știa prea bine, dar n-a protestat; ar fi fost nepolitic. Nu era un mare sacrificiu, dacă asta le lua gândul de la realitatea de care nu puteau fugi.

Știa că încet-încet lumea lui avea să se restrângă la camera asta mică în care stătea acum cu ochii pe fereastră; deja începea să simtă primele semne slabe ale durerii care revenea ca un vechi prieten plecat departe. Se îndoia că o să-l mai cheme la spital; sesizase o notă finală în vocea lui Jamison, care-i dăduse și niște pastile ca să le ia dacă simte vreun „disconfort“.

— Ai putea să-i scrii lui Grace, și-a auzit vocea spunându-i lui Edith. Nu ne-a mai vizitat de mult.

Și când s-a întors, a văzut-o pe Edith aprobând din cap cu gândurile aiurea; ca și el, privea liniștită cum se adună întunericul dincolo de fereastră.

În următoarele două săptămâni, a simțit cum îi dispar forțele, întâi treptat, apoi cu repeziciune. Durerea a revenit cu o intensitate la care nu se așteptase; lua pastilele și simțea cum durerea se retrage într-un cotlon întunecat ca un animal speriat.

A venit Grace; și el a descoperit că, de fapt, nu prea avea ce să-i spună. Fusese plecată din St. Louis și abia cu o zi înainte găsisse scrisoarea lui Edith. Era roasă de griji și încordată și avea cearcăne adânci; Stoner își dorea să poată face ceva să-i aline durerea și știa că nu are ce.

— Arăți bine, tati, a spus ea. Arăți bine. O să te faci bine.

— Sigur, a spus el și i-a zâmbit. Ce face tânărul Ed? Și tu, tu ce mai faci?

A răspuns că ea e bine și Ed la fel, că o să intre la liceu în toamnă. Stoner s-a uitat la ea puțin dezorientat.

— La liceu? a întrebat. Apoi și-a dat seama că așa trebuie să fie. Desigur, a spus. Am uitat ce mare trebuie să se fi făcut deja.

— Cea mai mare parte a timpului stă cu bu... cu domnul și doamna Frye, a spus Grace. E cel mai bine pentru el așa.

A mai spus ceva, dar el nu o mai urmărea. I se întâmpla tot mai des ca mintea să-i zboare de la una la alta; o lua în direcții pe care nu le putea anticipa și uneori se trezea că spune diverse lucruri și nu înțelegea de unde i-au venit.

— Bietul tati, a auzit-o spunând pe Grace și s-a forțat să se concentreze pe clipa de față. Bietul de tine, nu ți-a fost ușor, așa e?

S-a gândit puțin, apoi a răspuns:

— Nu. Dar cred că nici n-am vrut să-mi fie.

— Mama și cu mine... amândouă te-am dezamăgit, nu-i așa? Stoner a ridicat mâna, parcă vrând s-o atingă.

— O, nu, a spus cu o vagă înflăcărare. Nu trebuie să...

Voia să spună mai multe, să se explice; dar n-a fost în stare să continue. A închis ochii și a simțit cum i se destinde mintea. Imaginile se îngrămădeau și se succedau ca pe un ecran. A văzut-o pe Edith așa cum era prima oară când s-au întâlnit în casa bătrânului Claremont – rochia albastră și degetele subțiri și fața albă, delicată, care zâmbea gingaș, ochii de un albastru-deschis care priveau fiecare clipă cu bucurie, ca pe o surpriză dulce.

— Mama ta... a spus. Nu era mereu...

Nu era mereu cum fusese cândva; și acum i se părea că o vede în femeia care devenise pe fata care fusese odată; i se părea că întotdeauna o văzuse așa.

— Ai fost un copil superb, s-a auzit spunând și o clipă n-a știut cu cine vorbește. Lumina îi plutea în fața ochilor, apoi a prins contur și s-a transformat în figura fiicei lui, ridată și înnegurată și măcinată de griji. A închis din nou ochii. În birou, ții minte? Stăteai cu mine când lucram. Erai așa de cuminte și lumina... lumina...

Lumina lămpii de pe birou (o vedea acum) fusese absorbită de fețișoara studioasă, aplecată cu încântare copilărească asupra unei cărți sau a unei poze, încât pielea fină radia în întunericul camerei. A auzit râsul delicat răsunând în depărtare.

— Desigur, a spus și s-a uitat la figura de azi a acelui copil. Desigur, a spus din nou, ai fost mereu acolo.

— Șșș, a spus ea ușor, trebuie să te odihnești.

Și așa și-au luat adio. A doua zi, Grace a venit la el și i-a spus că trebuie să se întoarcă pentru câteva zile la St. Louis, după care a mai spus ceva ce el n-a auzit pe o voce egală, stăpânită; era trasă la față și avea ochii roșii și umezi. S-au privit în ochi; Grace s-a uitat la el mult, aproape nevenindu-i să creadă; apoi s-a întors și a plecat. Stoner știa că n-o s-o mai vadă niciodată.

Nu-și dorea să moară; dar au existat momente, după plecarea lui Grace, când s-a trezit că așteaptă moartea cu nerăbdare, cam cum aștepti începutul unei călătorii în care nu-ți dorești neapărat să pleci. Și, ca orice călător, simțea că mai sunt multe de făcut înainte să plece; și totuși nu-și dădea seama ce anume.

Era deja atât de slăbit, că nu mai putea să meargă; își petrecea zilele și nopțile în cămăruța lui. Edith îi aducea cărțile pe care le cerea și i le așeza pe o masă de lângă patul îngust ca să nu facă nici un efort să ajungă la ele.

De fapt, citea puțin, dar prezența cărților îi făcea bine. A rugat-o pe Edith să tragă perdelele de la toate geamurile și nu a lăsat-o să le tragă la loc nici măcar când prin geamuri intra pieziș soarele arzător al amiezii.

Uneori, Edith venea în cameră, se așeza lângă el pe pat și vorbeau. Vorbeau despre nimicuri – despre persoane pe care le cunoșteau mai mult sau mai puțin, despre o clădire nouă care se ridica în campus, despre una veche care fusese demolată; dar nu părea să conteze ce-și spuneau. Se așternuse între ei o seninătate cum nu mai cunoscuseră. Era o liniște care aducea cu începuturile dragostei; și aproape că n-a trebuit să se gândească; a știut de unde venea. Se iertaseră pentru răul pe care și-l făcuseră unul altuia și erau seduși de gândul la cum ar fi putut să fie viața lor.

O privea acum aproape fără regret; în lumina domoală a după-amiezii târzii, fața ei părea tânără și proaspătă. Dacă aș fi fost mai puternic, și-a spus; dacă aș fi știut mai multe; dacă aș fi putut să înțeleg. Și în fine, fără indulgență, și-a spus: dacă aș fi iubit-o mai mult. Și, ca și cum ar fi avut o distanță mare de parcurs, mâna i s-a mișcat pe pătura cu care era învelit și i-a atins mâna ei. Edith nu s-a mișcat; după o vreme, l-a furat un fel de somn.

În ciuda sedativelor pe care le lua, mintea, i se părea lui, îi rămăsese limpede; și era recunoscător. Dar era ca și cum o voință independentă îi pusese stăpânire pe minte și o purta în direcții

pe care el nu le înțelegea; timpul trecea și el nu-și dădea seama cum trece.

Gordon Finch îl vizita aproape în fiecare zi, dar el nu reușea să țină minte clar succesiunea vizitelor; uneori îi vorbea lui Gordon când nu era lângă el și era surprins să-și audă vocea răsunând în camera goală; alteori, în mijlocul unei conversații, se oprea și clipea năuc de parcă tocmai își dăduse seama că e și Gordon acolo. Odată, când Gordon a intrat tiptil în cameră, s-a întors spre el oarecum surprins și a întrebat: „Dar Dave unde e?”. Când a văzut șocul și teama de pe figura lui Gordon, a clătinat ușor din cap și a spus:

— Îmi pare rău, Gordon. Ațipisem; mă gândeam la Dave Masters și... uneori nici nu-mi dau seama că spun cu voce tare la ce mă gândesc. E din cauza pastilelor ăstora pe care trebuie să le iau.

Gordon a zâmbit, a dat din cap și a făcut o glumă; dar Stoner a știut că în clipa aceea Gordon Finch a închis între ei o ușă pe care n-avea s-o mai deschidă niciodată. A regretat din suflet că l-a pomenit așa pe Dave Masters, băiatul arogant pe care-l iubi-seră amândoi și a cărui fantomă îi legase, de atâția ani, într-o prietenie a cărei profunzime nu o înțeleseseră, de fapt, niciodată.

Gordon i-a transmis salutările colegilor și i-a vorbit, sărind de la una la alta, de lucruri care l-ar putea interesa de la Universitate; dar avea o neliniște în ochi și pe buze îi mijeja un zâmbet nervos.

Edith a intrat în cameră și Gordon s-a ridicat greoi, dar exuberant și prietenos, atât de ușurat că fusese întrerupt.

— Edith, a spus, vino și stai jos aici.

Edith a clătinat din cap și a aruncat o privire furișă către Stoner.

— Bill arată mai bine, a spus Finch. Aș zice că arată mult mai bine decât data trecută.

Edith s-a întors spre el ca și când abia atunci l-ar fi observat.

— O, Gordon, a spus Edith. Arată îngrozitor. Bietul Willy. N-o să mai fie lângă noi multă vreme.

Gordon s-a albit la față și a făcut un pas înapoi de parcă primise o lovitură.

— Dumnezeu, Edith!

— Nu mai are mult, a spus Edith din nou și s-a uitat îngândurată spre soțul ei, care zâmbea slab. Ce mă fac, Gordon? Ce mă fac fără el?

Stoner a închis ochii și amândoi au dispărut în clipa aceea; l-a auzit pe Gordon șoptind ceva și le-a ascultat zgomotul pașilor îndepărtându-se.

I se părea extraordinar că e atât de ușor. Vrusese să-i spună lui Gordon cât de ușor e; vrusesse să-i spună că nu-l deranjează să vorbească sau să se gândească la asta; dar nu fusese în stare. Acum nu prea părea să mai conteze; le auzea vocile din bucătărie, a lui Gordon joasă și precipitată, a lui Edith înciudată și tăioasă. Oare despre ce vorbeau?

...Durerea l-a copleșit brusc, cu o intensitate care l-a luat pe nepregătite și aproape a țipat. Și-a obligat mâinile să slăbească strânsoarea așternuturilor și și-a mobilizat toată voința să le ducă până la noptieră. A luat câteva pastile, le-a pus în gură și le-a înghițit cu niște apă. Fruntea i s-a acoperit de o transpirație rece și a stat cât a putut de nemișcat până s-a mai potolit durerea.

A auzit din nou vocile; nu a deschis ochii. Să fie Gordon? Auzul părea să i se fi desprins de trup, plutind ca un nor deasupra lui și transmițându-i toate subtilitățile sunetelor. Dar mintea nu reușea să distingă prea bine cuvintele.

Vocea – să fie a lui Gordon? – spunea ceva despre viața lui. Și cu toate că nu deslușea cuvintele și nici măcar nu era sigur că se rosteau cuvinte, mintea, cu ferocitatea unui animal rănit, s-a năpustit asupra întrebării. Fără milă și-a privit viața așa cum trebuie să o fi văzut ceilalți.

Obiectiv, liniștit, a analizat ceea ce din afară trebuie să fi părut un eșec. Își dorise prietenie și acea intimitate a prieteniei care să-l facă să se simtă om; avusese doi prieteni, din care unul murise zadarnic înainte să-l poată cunoaște, iar celălalt se retrăsese acum între cei vii, atât de departe, încât... Își

dorise solitudinea și, în același timp, pasiunea care leagă doi oameni în căsnicie; avusese și asta și, neștiind ce să facă cu ea, o lăsase să moară. Își dorise iubire; și avusese iubire și renunțase la ea, o lăsase să dispară în haosul potențialității. Katherine, și-a spus. „Katherine“.

Și își dorise să fie profesor, și devenise profesor; și cu toate astea, știa, știuse dintotdeauna că mai toată viața fusese un tip indiferent. Visase la un fel de integritate, la un fel de puritate neîntinată; găsisese compromisul și diversiunea agresivă a banalității. Își închipuise înțelepciunea și, după atâția ani, găsisese ignoranța. Și ce altceva? și-a spus. Ce altceva?

La ce te așteptai? s-a întrebat.

A deschis ochii. Era întuneric. Apoi a văzut pe fereastră cerul, adâncurile negre-albăstrui ale spațiului și lucirea palidă a lunii printr-un nor. Probabil că e foarte târziu, și-a spus; parcă acum o clipă Gordon și Edith erau lângă el, în lumina puternică a amiezii. Sau mai de mult? Nu-și dădea seama.

Știuse de la început că probabil mintea o să-i cedeze pe măsură ce corpul se degradează, dar nu era pregătit pentru rapiditatea cu care s-a întâmplat. Carnea e puternică, și-a spus; mai puternică decât ne închipuim. Nu vrea să renunțe.

Auzea voci și vedea lumini și simțea durerea cum vine și îl lasă. Figura lui Edith plutea deasupra lui; își simțea fața zămbind. Uneori își auzea propria voce vorbind și i se părea că vorbește cu noimă, dar nu putea fi sigur. Simțea mâinile lui Edith pe el – îl mișcau, îl îmbrăiau. Edith are din nou un copil, și-a spus; în sfârșit are copilul de care poate avea grijă. Îi părea rău că nu poate să-i vorbească; simțea că are ceva să-i spună.

La ce te așteptai? și-a spus.

A simțit pe pleoape o apăsare grea. A simțit cum îi tremură pleoapele și a reușit să le ridice. Lumina o simțea, lumina strălucitoare a soarelui de după-amiază. A clipit și a reflectat impasibil la cerul albastru și la marginea luminoasă a soarelui pe care o vedea prin fereastră. A decis că sunt aieva. A mișcat o mână și în aceeași clipă a simțit cum îl străbate un curent straniu de

forță venită parcă din aer. A tras adânc aer în piept; durerea dispăruse.

Cu fiecare răsuflare, i se părea că forțele îi sporesc; carnea îi fremăta și simțea pe față apăsarea delicată a luminii și a umbrei. S-a ridicat până a ajuns să stea aproape în capul oaselor, cu spatele sprijinit de peretele de lângă pat. Acum vedea afară.

Avea impresia că tocmai s-a trezit dintr-un somn lung și se simțea înviorat. Era sfârșit de primăvară sau început de vară – mai degrabă început de vară, după cum arăta. Frunzele bătrânului ulm din curte aveau un luciu bogat; iar umbra lui promitea o răcoare adâncă pe care o mai cunoscuse și altă dată. Aerul era dens, greu de miresmele dulci de iarbă și frunze și flori care se amestecau și persistau în văzduh. A tras încă o dată adânc aer în piept; și-a auzit respirația șuierată și a simțit cum i se adună în plămâni dulceața verii.

Și a mai simțit, odată cu aceeași răsuflare, o cutremurare în adâncul lui, o cutremurare care a oprit ceva și i-a împiedicat capul să se mai miște. Apoi a trecut, și și-a spus: Deci așa se simte.

I-a trecut prin gând că ar trebui s-o cheme pe Edith; dar imediat a știut că n-o s-o cheme. Muribunzii sunt egoiști, și-a spus; nu vor să împartă momentul cu nimeni, sunt ca niște copii.

Respira din nou, dar se produsese o schimbare cu el, o schimbare căreia nu știa să-i spună pe nume. Simțea că așteaptă ceva, o revelație; dar i se părea că are tot timpul din lume.

A auzit râsete în depărtare și și-a întors capul spre ele. Un grup de studenți o luaseră pe scurtătură prin curtea lui; se grăbeau undeva. I-a văzut limpede; erau trei perechi. Fetele, cu picioare lungi, erau grațioase în rochiile lor de vară, iar băieții le priveau cu uimire și încântare. Pășeau ușor pe iarbă și trecerea lor nu lăsa nici o urmă. I-a urmărit cu privirea până nu s-au mai văzut; și multă vreme după ce au dispărut, a continuat să le audă râsetele îndepărtate și inocente în liniștea după-amiezii de vară.

La ce te așteptai? și-a spus din nou.

L-a cuprins un fel de bucurie, parcă adusă de o briză vărată. Și-a amintit vag că se gândea la eșec – de parcă mai conta. I se

părea acum că sunt gânduri meschine, nedemne de ceea ce fusese viața lui. Prezențe palide se adunau la marginile conștiinței; nu le vedea, dar știa că sunt acolo, că-și adună forțele să devină palpabile, dar fără ca el să le poată vedea sau auzi. Știa că se apropie de ele; dar nu avea nici un motiv de grabă. Le putea ignora dacă voia; avea tot timpul.

Totul era fluid în jurul lui și a simțit un soi de letargie care îi pune încet stăpânire pe membre. L-a fulgerat sentimentul propriei identități și i-a simțit forța. Era din nou el și nici nu mai avea vreo îndoială cine fusese.

Și-a întors capul. Noptiera era plină de cărți de care nu se mai atinsese de mult. Și-a lăsat mâna să le mângâie o clipă; s-a minunat de cât de subțiri îi sunt degetele, de complexitatea articulațiilor. Le-a simțit forța și le-a lăsat să scoată o carte din vraful de pe noptieră. A lui era cartea pe care o căuta și când mâna a apucat-o, a zâmbit la vederea vechii coperte roșii, decolorate și roase de vreme.

Nu mai conta că fusese uitată și nu servea nimănui; părea aproape o meschinărie să se gândească la valoarea ei, atunci sau acum. Nu-și făcea iluzii că o să se regăsească în ea, în literele aproape șterse; și totuși știa că o mică parte din el, o parte pe care n-o putea nega, chiar *era* acolo și avea să fie mereu acolo.

A deschis cartea; și în clipa aceea, n-a mai fost a lui. Și-a lăsat degetele s-o frunzărească și le-a simțit fremătând, de parcă paginile aveau viață. Freământul venea din degete și urca prin carne și prin oase; l-a simțit până în străfunduri și a așteptat până l-a cuprins cu totul; până când vechiul entuziasm ca o teroare l-a pironit în loc. Lumina soarelui intra pe fereastră și strălucea pe paginile cărții și el nu vedea ce scrie acolo.

Degetele i s-au relaxat și cartea pe care o țineau a alunecat întâi încet, apoi mai repede pe trupul nemișcat și a căzut în tăcerea din cameră.